

EGAN

Luis Mari MUJICA.
**Lizardiren estetikara
beste hurbilketa bat**

Iñaki ZUBELDIA.
**Enkarni Genua,
txotxongilolaria**

Juan Luis ZABALA.
**2012ko euskal literatur
sorkuntza**

2013-1/2

AURKIBIDEA

2013 - 1/2

Azterketa Literarioak

FITO RODRIGUEZ. BASARRI. Poeta soziala izan nahi ez zuen bertsolari eskolatuarekin solasean 1986ko Abuztuak 22	5
ANA GANDARA SORARRAIN. Euskal literatur sistema aztergai: Joseba Sarrionandia eta Aingeru Epaltza	23
PAKO SUDUPE. Olerkigintza (I)	39
JON KORTAZAR. Lauaxetaren poesiaren gune batzuk	75
LUIS MARIA MUJKA. Lizardiren estetikara beste hurbilketa bat	81

Sorkuntza

KOLDO ZALDIBI. Segi eta segi	99
LUIS MARIA MUJKA. Ederraren eta izanaren landetan	101
P. LAFITTE. Madalena Larralde	133
A. HILLAU. Bixy ala Ahuxky?	145

Itzulpenak

MIROSLAV KRLEZA; Itzultzaile: HASIER AGIRRE. Adimenaren Mugetan (I)..	161
---	-----

Haur eta gazte literatura

IÑAKI ZUBELDIA. Enkarni Genua, Euskal Herriko txotxongilolaria	213
--	-----

Adabakiak

AMAIA ITURBIDE. Eraikuntza Elena Asinsen artelanean	239
JUAN LUIS ZABALA. Euskal literatur sorkuntza: 2012an argitaratutako liburuen zerrenda	255

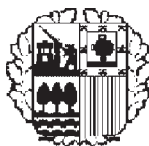
EGAN

Man. Salvador Carreras sculps

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
lagundutako aldizkaria

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarateak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin

ERREDAKZIO BATZORDEA

Zuzendaritza eta Idazkaritza
GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUJICA

Administraria
BIZENTE ZARAGUETA

Bokalak
JOSE Mª URKIA
JUAN GARMENDIA LARRAÑAGA
ABEL MUNIATGI

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimategia: FASPRINT-IGARA -Donostia

Azterketa literarioak

BASARRI

Poeta soziala izan nahi ez zuen bertsolari eskolatuarekin solasean 1986ko Abuztuak 22

FITO RODRIGUEZ

Sonatuia izan zen bere garaian, aurreko mendearen hirurogeigarren hamarraldiaren hastapenean Basarri eta Gabriel Arestiren arteko eztabaida (ikus Egaña, A. "Bertso Eguna" BERRIA, 2013-01-26. 6.or). Ez zen eztabaida bakarra izan, ordea. Basarrik ez zuen berarentzat, ezta gainerako bertsolariantzat ere poetaren izendapena onartu nahi izan. Gauza bera gertatu zitzaion "eskola" hitzarekin. Laurogeigarren hamarraldiaren erdian Zarauzko bere etxean burutu genuen bion arteko elkarrizketan garbi geratu zen.

Fito Rodriguez: F.R.

Basarri: BA.

F.R: **Nongoa zara, zenbat zarete familian... zure bertsolaritzaren sorreraren ingurugiroa ezagutzeko, izan al zenuen inguruan bertsolaririk edo bertsozalerik?; eta ingurugiro horrek izan du eraginik zu bertsolari izateko?**

BA: Esan dezaizueket gai oni buruz: ni Errezilgo basarri batean sortu nintzan, Granada be re izena, eta gure aita zanak esaten zun, oaiñ jakiña nunai egin dituzte bideak, bide onak eta zabalak, erosoak, garai artan e'tzan ezer olakorik eta nere sortetxetik, Granadatik Errezillea bi ordu bear zirala juten eta bi itzultzen. Beraz ganadu batekin edo berdin da

famelian, emaztea edo dan a dala, parto bat gertatuta ere, atera kontuk, bi ordu juten, bi ordu etortzen.

Gu amar senide gera. Bost jaiο giñan Errezillen eta beste bost Zarautzen.

Sei urte nitun garaiean pixkabat eskolatzera Azkoitira bidali ninduten gurasoak ta an Marixkutan eon nitzan urtebetez. Ta orduantxe ain zuzen aldatu zan gure famelia Errezildik Zarautza eta nik zazpi urte nitun garaiean Zarautz artu nun ostantzat eta erri neretzat; Errezillen jaiοa naiz, ori ez'tet iñoiz eta iñon ukatuko baña naizen pixka, emen daramakit denbora au guzia, aurtengo udazkenean irurogeita amairu urte beteko ditut Jaunak nai badu, Azaroaren ogeitazazpian eta zazpi urte ezkeroztik emen nagonez, zuk errez konprenituko dezu Zarautzi zor diodala asko.

Guraso-zanak tabernatxo bat zuten, "Azken portu berri" izena. Gauza auek askotan esan ditut, jendeak badakizki noski baña zure gaitako ta zure gobernurako izan dittezela.

Eta... "Azken portu" zergatik zun izena gure etxeak?

Erriaren azken muga zalako. Andik aurea dana baserria asten zan. Araño zan erria; ortxe trenbidea pasa, Santaklarako mojatxoan aurean antxe dago gaur ere etxe ori eta an geienik baserriar jendea biltzen zan. Peria ere etxe aurean egiten zan eta igandetan baileretan e'tzan orain bezela mezarik izaten, errira etortzen ziran baserriarrak da berebiziko sarrera gure etxean zuten: ben saldatxoa ártu, amaiketako egin...

Ta ni txiki txikitatik zaareri entzuteko zaletasun aundikoa nitzan. Aiek bizitzaren esperentziaz asko itzegin zezaketen ta ala itzegiten zuten, gañera .pulamentuz, ta ni... argi, zur egote nitzan zer esaten zuten zai. Ben izketaldiak oso interesgarri ziran eta... bazkari apur bat egiñ ondoren edo, ori jakiñekoa izaten zan, beti bersolaritzari eltzen zioten: "Xenpelarrek arrazoi galanta zian onako au esan zionean..." eta "beste onek au, Udarregik'e onoko au kantatu zonean..." da nik txiki txikitatik zaletasun oixe ta... -ze gozamina! aien berso zaarrak entzun, aien izketaldiak gozatu, lilluratzen eote nintzan da... ez'taukat bate damurik.

Ortatixe sortu zan nere zaletasun bizia, jaiotzatik; ori berez etorri bear dun gauza da.

Gu amar senide izan gera, oraindik ere zortzi bizi gera ta besteek e'tzun ori sentitzen. Beste anai batzuk ba oso ego-kiak dia beren lanetan da beren zaletasunak agintzen dioten artan oso bizkorrak. Neri berriz ez'takit, Jainkoak edo grina orixe eman zidan eta nere gauz onena ortantxe zegon. Gazte denbora guztian bersoa besterik ez nun izan nere buruan, nere mundua ori zan.

F.R: **Guztiak bertso zaharrak ziren ala berriak ere sortzen zituzten zuen etxean biltzen zirenek?**

BA.: Asiera ortatik zan, muti-koxxorra nitzala zaar aien izketak ta aiek kantatze zittuzten leengo bersolari zaar aien gauzak entzuten gozatzen nintzan. Ortako esan bearra daukat aita-zana're nik ez nun inoiz somatu inoiz aurrez aurre bat-bate-rako berso kantatzen, baña berso zarretik Jesus! zenbat zekien!, ta gafñera osea, oso ona ta garbia zun eta tartetan ura ere beartzen zuten zekizkianak kantatzea, leengo zaarrak eta...

Ala, gero errian ere baziran batzuk, baziran batzuk: Zabalzana adibidez ogeita amabosteko txapelketa artan parte artu zun Donostin eta beste bat emen, "Exker igeltxeroa" esaten geniona, gurkin kantatzen zun ark ere; Sasi aita-semeak, Sasi baserrikoak, aiek alkarrekin aste ziranean, ni muti-ko-xkorra, Jesus! ue izaten zan neretzat festarik aundiena.

Geo pixka bat gogortzen, azitzen, sendotzen, eskolara ta ortxe amabos bat urte nitunerako asi nitzan saiotxoak, saio-txoak egiten e... konturatu ziran leen aitatu dizkitzudan oiek danak ba ote nekarren nik nerezko zerbait ta... propiyo etortzen ziran, zulatzen ninduten ta... ekiñ egin bear lanari.

Orduan e'tzan gaurko Zarautz!. Gaur amasei milla izango gera, ordun lau milla ez gifñan. Bafña... beste Zarautz bat bat zan euskal giroari dagokionez. Emezortzi bat sagardotegi ezagutu nitun nik, gaur bat ez dago; txakolitegiak ere bai, txotxatik txakoliña, ez botillan.

Beste giro bat zan da uskeri batekin egiten zendun merien-da o afarilegea ta orduko sanidade ua: leengo kantu zaarrak,

abesti zaarrak, bertsoak, ipuñak, kontakizunak... euskal giro bat, beste mundu bat, beste mundu bat.

Ta... mundu artantxe ezi nitzan ta artan datorkit ne zartasuna batibat. Ori berez, leen'e esan dizut lenen lenengotik, berealaxe konturatu nitzan nere bidea ori zala; ori barrenak eskatzen dun zerbait da ta uko egin ezin ditekena. Beste bati beste zerbait eskatuko dio, bea izan diteke pintura, izan diteke eskultura, izan diteke musika..., neretzat ori zan.

Gero bersolari onak ere etorri izan ziran gure etxera: Gazteluzana adibidez, Batixta Gaztelu, nik esan bar banu leengo zarretan ezagutu dudan onenetako bat, iñori ezer kendu gabe. Txirrita ezagutu nun; arekin kantatzeko zoria bizpairu aldiz izan nun... ua apartekoa zan, e...

F.R.: **Ez zuen txapelketetan parte hartzen, ezta?**

BA.: Ez, txapelketak geroztik sortu ziren; orduako illa zan. Baño... tenor boza bat goxoagoa ta ederragoa, zoragarria zan, ta ondo itzegiña eta... Bein edo bitan saioak egin genittun ta gero propiyo etortze zan. Asko estimatu nun gizon aren portaera. Ark ikusten zun gaye ta netzat ua akulu ona izan'tzan.

Aranburu berriz Asteasukoa ua, ura ere sarrisamar gertatu zan gue etxean baña e'tzan artaraño, e'tzan malla artakoa; ark ere berso earrak, berso paperak atera ta kantatu ta ola ibiltze zana.

Franses-txiki zana ere ezagutu nun da entzun ere franko aldiz egi'nion neure etxean; baita berekin kantatzeko zoria ere iza'nun. Olaxe, olaxe nee gazte denbora baña... erritik erten gabe, esan dizut, emengoa. Geo etorri zan zorioneko ogeita amabosteko txapelketa ta Jainkoak eta nik bakarrik dakigu zer sufrittu nuen eun artan, ze lotsa, ze bildurra, ze ikara...

F.R.: **Ondo sarituta hala ere!**

BA.: Ondo sarituta, ondo ez'tago saritzerik, trato txarraartu nuen, iñora erten gabe ta mundurik ez ta... emengoxe giro auxe, barruti txiki au, ta Donostiko Kursaal batea jutea ba'al dakizu zer dan, oeta bat urte besterik ez ta... Artati da nee asiera, oi izan'tzan.

- F.R.: **Esan duzu hamabost urterekin bota zenuela. lehenengo bertsoa, gogoan daukazu...**
- BA.: Bueno, leentxeo ere bai nee kasa ta eskolan mutikoakin da ori bai baño ba! orri nik ez'tiot atuazioa deitzen; sagardoteian da etxeke tabernan ta bai, amabost, amabost-amasei inguru ortan bai.
- F.R.: **Ta gogoratzen al zara bertso osoa zen ala puntuka aritu zinen?**
- BA.: Ez, ez, berso osoa, ordun e'tzan e... beste auek txapelketa-ko sormenak dira, oi berandu etorri zan. Bersoa, nai baze-nun zortziko txikian o aundian baña asitakoan kantatu in bear zenun.
- F.R.: **Bueno... zu oso gazte hasi zinen eta orain arte aritu izan zara; horrek zera esan nahi du, aldaketak ere bizi izan dituzula alegia. Somatu duzu aldaketarik zure bertso-gintzan? Eta baiezko kasuan, zer egin duzu aldaketa horiek eman daitezen?**
- BA.: Nik aldaketa ori, nitaz esaten dana ori da, ta idazten dana. Nik ikusten non alde ortatik akats bat: bertsolaritza e'tzan artzen emen; gañera jende ikasiak ere gaitzetsi egiten zitun bertsolariak. E'tzan bertsolarien errua, entzuleena baizik.
- Bersolariak orduko entzuleak guk zirkoko pailazoak bezela artze zittuzten, ta ardo pixka bat eman da: "¡ kantayok orri onoko au; au olako erritan onako aziyoa in'tzian; olako emaztekin ibiltzen dek ori; olako zorrak zeuzkak".
- Gai, oso beeko gaiak; jakiña entzuleak ala gozatzen zuten, e'tzeon oinbeste kultura bide aundirik ere... baña, errespetoko jendeantzat e'tzan atsegiñ. Ta neu oso gaztea izanik ere, bide ura ez nun ontzat artu; pentsatzen nun bersoak ori baño garrantzi aundiagoa dula, bersoa izan zitekela erramin-ta bat askoz obeto erabili zitekena eta jendearen biotzera mamitsuago sartu zitekena, lokatzetan ain beera erori gabe bersoa jaso egin bear zala goiko zelaira.
- Eta ortan alegindu nitzan al'tzan pixka eta orixe izan zan bear bada nobedadea ogetamabosteko txapelketa artan: leengo moldeak pixkabat baztertu eta bide bat artu, baña ori bai, errikoitasunik galdu gabe sekula.

F.R.: Eta oreka hori lortzen nola saiatzen zinen? Berrizalea batetik, herrikoia bestetik...

BA.: Errikoia, oi ez'tet nik sekula utzi. Eta askok egin dute, askok edo, bai, bakar batzuk bai, olerki sallera jo, poesira jo; Bertsoa gutxietsi ta... gorago igo nai eta goragotik egin nai eta asko dira geldituak ez olerkari eta ez bersolari. Bertso-gintzari ta errikoitasun orri jarraitu ballote, bersolari onak izango ziranak agian, goraxegotik nai, poesi sallera jun da ezer ez, ortan gelditu.

Gaur ere ori ikusten da pixka bat batzuetan, baña bersolaritza bera zegon aldatu barra; lengo bidetik bersolari arrastoa ta nortasuna ta duintasun ori galdu gabe, pixka pixka bat apaindu; apaindu, gaiak goraxeoti erabili ta jakingaiak al bazan jakinarazi jendeari.

Da... kosta zitzaidan ni ez nitzan ondo ikusi zean, orreatik, bide urratzalle danak ez'tira aurrenik ontzat artzen; jendea alaxe ezie zeon da alkarri gaizki esaten ez'pazioten eta krix-tonak eta bi esaten ez'pazizkieten eta gauzik nabarmenenak esaten ez'-paziran, "a! bersolari xoxua". "Ez'ta orrela, ez'ta orrela!" geo kontuatu zan jendea; jendea konturatu zan da...

F.R.: **Ez dut uste gaur egun inork ukatuko duenik zu berritzailea izan zarela, baina gaien inguruan bakarrik ala forma, abes-teko era ere aldatu duzu?**

BA.: Doñuak oso, oso jakiñak ziran: Txirritak eta erabiltze zittuzten doñuak iru-lau ziran ta ortik nekez irtengo ziren danak. Ori, arrobi ori ugaltzen saiatu nintzan ta geroztik askoz geiago ai dira saiatzen. Oain doñua nai dan dago.

F.R.: **Egañak berak berri bat plazaratu du!**

BA.: Bai, doñuz nai dan aukera dago. Orain, darabizkiten danak ez darabizkite egokiak bersoa ondo moldatzeko, ori edozein bersolari gazteri esango diot. Doñu oiek, aurrez bersoa jarri, ikasi eta kantatzeko bai, bafña bat-batera, epai maaiak agindu ta gai oni buruz doñu oiek aukeratuta ez'tute gauza onik egingo. Aurten ikusi non nik oi earki.

F.R.: **Txapelketan?**

BA.: Bai, doñu batzuk baziran an aurrez-aurre bapatean egiteko prestatzen ez'tiranak.. Aiek alde batera utzita're aberastasun aundia dago, askoz errezagoak badaude, askoz errezagoak ta ugari gañera !

F.R.: **Bertsoak herriarekin duen lotura apurtzea ekar lezakeela horrek uste al duzu?**

BA.: Pixka bat bai, pixka bat bai, erriari gauza berriek, berriek beti alako zea bat uzten du asiera batian, e... ta doñuak ere batzuk jakiña, egokiagoak dira beste batzuk baño.

F.R.: **Gaia nolakoa den ikusiz...**

BA.: Noski. Badaude oso egokiak ta- aukera dago ta... baña aukeratzen jakin bear, aukeratzen jakin bear. Oañ doñua, nik oixe... leen iru-lau doñu erabiltzen baziran ba guk e... Uztapide ta biok amabost-ogei doñuraño aixa irixte giñan ta bi bitara berso saioak egiteko ta jendea atsegiñez edukitzeko beste bide bat eraman izan det nik beti: Uztapide ta biok, ark nei agintze zidan asteko beti, doñu batean saioa egin ta saio luzegirik sekula ez. Gaia aldatu, orduan ez'kendun guk epai mairik, jarri ayuntamentuko balkoien ta bengal!... doñua're aldatu; beste saio bat, doñue aldatu; puntue jarri, doñue aldatu; ta olaxe jendea gozamenez ta txoratzen!.

F.R.: **Zuk, esan bezala, ekarri diozu bertsolaritzari aldaketarik: gaien aldetik eta forma aldetik, doinuei dagokienez. Gainera bertsolarien artean ohiturarik ez zegoen alor bati heldu zenion: bertsoak idazteari. Bertsoak idazteak batbateko bertsolaritzan eraginik baduela uste duzu?**

BA.: Badira bersolari batzuk sekula berso bat idatzi ez dutenak.

F.R.: **Gehienak**

BA.: Ori... penagarria da. Bersolaria izango baldin bada, neri gertatzen zaidana gertatu izan zaiote beste bersolari daneri: bersolarie, burue sekula ez'tago geldi, beti ausnarketan ari zera, olako errima, olako puntu, au nola... oiera junda're bai; "neri au galdetuko baliare zer eantzungo nuke, nola, nola?".

Kontsonante batzuk oso itz gutxi dituzte euskeraz, oiek ondo uztartzen gaiztoa da. Eta... orain, orain, oingo aparato auen

bidez dana gelditzen da baña gure denboran e'tzan ezer, kantatutakoa aizeak eramaten zun eta penagarria da, orregatio da penagarri bersolari zaar aiek idatzi zuten baño geiago ez idaztea. Bueno, idazten jakiñ ere gutxik garai artan, ba'kizu garai artako Gipuzkoa zer'tzan: lana ta lana ta lana ta e'tzegon baserrik aurrea ta aurrea irtengo zanak lana bear'tzon; e'tzan eskolatzeko bide aundirik, dotriña ikasi ta ba-koitzak gure martxari eldu bear. Baña... gaur zorionez berso-jartzalle onak, asko dauzku; ez'tira danak bat-baterako ai diranak baña paperaren gañean denbora artu ta berso onak jartzen dittuztenak.

Xalbador-zana adibidez askoz bertso-jartzalle obeagoa zan bersolarie zan baño.

F.R.: Txominek gauza bera esan zidan atzo

BA.: Ildakoan danok ontzen gera baño Xalbadorrekin nik bertso saio asko egin dittut eta toki askotan. Xalbadorrek e... gorabera aundik zittun: gai batzutan iñok ez bezalakoak iru-lau, baña erabat jo saioak ta asko beekoa're oso ta espiritu utsa zan da denbora artze zun da buruai tratu goorra emate zion da sakon sakonak ateatzen zittun.

F.R.: Zuk idatzia duzu lehengo Zeruko Argian eta orain dela bi urte edo Auspoan atera den liburu baten bilduta dauden euskal bertsolaritzari buruzko artikuluska batzutan, Iparraldeko errima beste modu batetakoa del a...

BA.: Bai, lasaiagoa...

F.R.: Zuk esaten duzu Xalbadorrek askotan bertso bajuak botatzen zituela, baina ez ote ziren gure belarrirako bertso bajuak izango, agian, guk bertsoari buruz dugun kontzeptu desberdina zutelako? Rima libreagoa...

BA.: Xalbador e'tzan ain librea e!. Onuntza etortzen asten ziran, arunzko bersolariak onera errenditzen ziran e!, emengoetara. Emengo publikoa zeukaten aurrean da ala egin bear ere, baña Xalbador da nola Mattin jarri ziran... bai, gu baño lasaixe o beti auzko aldekoak zian da beti lasaixe o baña ez!, asko inguratu ziran puntu lage artan e... riman da... Baña adibidez Etxaun zarra, Etxaun zarra... bai, ura zan e... "el jjo maldito" esaten dana, asko sufritu zon da madarikapenen

artean bizi izan zan da barrengo garratzasunak . ta sentimen-
duak ta agertzen da egundoko bersoak baña rima aldetik
begira jarrita ez; orrela jarrita bersoa errez ingo litzeke.

Guk bear bada bide estuegiya ta aiena zabalegiya; or erdi-
bide bat izango litzeke polit bat eta emengo bersolari, berso-
zale askorentzat ta... baña eozin lagunartetan da guk kan-
tatze ditunak, Elizanburunak: "Ikusten duzu goizean eguna
argitzen danean..."

Esango dizute -zean- eta -nean- urrutikoak dirala ta ortaraño
ez'tugu bear. Azkenengo bi silabatan -ean- ori eantzi ezkeo
neetzat ola bear luke baña... emengo entzuleak ez'tira ase-
tzen orrekín. Geyau esjitzén da emen, geyau eskatzen da.

Zu jarri zatte Udarregín da Pello Errotan da Txirritan da berso
danak irakurtzen da... senidetasun aundia, zein baño zein.
Lasarte da beste ikeragarri bat, oso esjientea.

F.R.: **Jarraitzeko hitzegin dezagun txapelketaz: zu txapelketa
batetik hasi zinen, asko sufrituta eta ondo sarituta lehen
esan dugun bezala, eta ordutik egin zinen ezaguna eta
Euskadi osoan zehar zure izena hedatu zen. Zer iritzi dau-
kazu oro har txapelketei buruz: bertsolaritzaren onerako
ala kalterako dira? Txapelketa esatean ez dut esan nahi
Euskadiko Txapelketa Nagusia bakarrik, edozein txapelke-
ta baizik.**

BA.: Oantxe ez nazu tranze edarrean jartzen!, gañea ni naiz gu-
txien itzegin nezakena, neu ur ortatik pasea nago ta nik
ez'taukat ezer esaterik, zuk esan duzu txapelketari bidez
naizen pixka ezagutu nautela baztarretan.

F.R.: **Ezagutarazten hasi zinen, baina gero ere hor ibili zara...
zuk zeuk urratu dituzu bideak hori lortzeko.**

BA.: Bai, bai, bai. Txapelketak ere, ez'tait pa nik zer esan... ber-
tsolariak uztartzeko ere...

F.R.: **Zaila da bai, badakit eta horregatik galdetzen dizut!**

BA.: Bertsolariak epaitzeko nik uste berson berri oso, oso, oso
sakoneti dakien jendea bear dala; badaude gaur e!, zorionez
badaude gaur Euskalerrian; adibidez Lekuonatarrak eta Aita

Zabala ta Aita Zabalak bersoen berri ba... badaude, badago jende ona.

Gaiak... egokienak jartzen al dira askotan bersolarientzat?. Leengo bersolaria ta gaurkoa ez'tira berdiñak: gaur askoz jende eskolatuagoa dago, geiago daki, geiago entzuten du nola irratiz, ala telebisioz; leengo zarrek e'tzuten ezer ezagutu ta ni ziur nago leengo bersolari zaar on aiek, Xenpelar bat, Txirrita bat, Gaztelu bat, Frantses-txiki bat, gaurko Txapelketara jun ta jartzen zaizkien gaiak jarrita lotsagarri geldituko lirake, besteak baña bersolari obeak izanik ere!.

Bersolari bakoitzari eraman lezaken añako karga jarri bear'tzaio. Ezagutzen ez dun gai bat baldin bada, noraezean, norakorik gabe, bidea galduta ibiliko da, eta... ori zerbait ikusten da, ikusten da. Gure ogetamabosteko artan ez, artean asiera zan da orduan erri mallan egite'tziren gauzak e... nola zabilta o arrantza o jarriko zizuten o euskeraren goraberak o... bersolariak errez, errez eraman zezazketen gaiak ziran. Gaur ez'ta beti errez, gaur ez da beti errez bersolari batentzat bat-batera kantatzeko ez'tira gai danak egokiak; oso egokiak ere atutzen dittuzte baña, zalla da, zalla da.

F.R.: **Gaiak piska bat baztertuz, azter dezagun txapelketaren egitura bera: ona, txarra, kaltegarria, onuragarria... zer da?**

BA.: Txapelketak zaletasuna pizteko, berso zaletasuna pizteko sarriegi egiten ez'padira... oain iru urtez bein egiten da ez'ta?, urtean bein ere ez litzeke kaltegarri izango, baña sekula abusatu gabe.

Gaur zer gertatzen da estropadekin? Gure txiki denboran urte guztian estropadan zai egote giñan, Donostiko estropadan zai igandero dirua bota kuadrillan da Donostira jun da antxe, mendiz joaten giñan e!, Igeldo gañetik barrena, an bazkai ear bat... Estropadak gora, estropadak beera, illabete aurretik komentarioak eta illabete ondoren; alako sua ta zaletasuna ta bizitasuna ta... Oan astean bitan jarri'ttue estropadak ta gauean ez'tau jakiteik:

-“Gaur nork irabazi dik Oriok o Pasaiaik o?”

-“E’tzekiat or ai dia irrati danak, telebista or ai da dana ematen da...”

Geienian jakin ez; aspertu jendea, aspertu.

Ta... ori leengo baten idazte nun e! Anoetako belodromoan on ziklxtak eitte dute urtean beingo munduko onenak etorri-ta, tokik ez’ta izaten eun ortan; baña urtean iru aldiz jarriko balitz jaialdi ori, je!, ikusiko zenduke!.

Gauza danak be neurria du. Gure denbora artan zan urtean bein, bueno, bi bakarrik ein ziran: oetamabostean asi, gero zorigaitzez oetamaseiko ori ein’tzen baño etorri zan gerra ta akabo, akabo. Gero luze joan’tzan gauza ezer gabe ta gu poliki-poliki asi giñan erriz-erri: eztakit zein, ni, Zepai, Txapela... besteik e’tzan emen, e’tzan ezer ta olaxe poliki, poliki, poliki ta orain, orain datoz ondorengoek.

Txapelketak berez geiegi ez’tirala, bersozale artean zaletasuna pizteko ongarrir dirala usten det, ongarrir dirala usten det; bear bezala egiñik. pulamentuz gauzak ondo eramanik...

Pelotarietan gertatzen dana, pelotarietan’e urten beingo txapelketa orrek e... pelotazaleak. urte guztian pelotazaleak diranak ere ta urte guzian ez’tiranak eun artan pelotazale dia:

-“nok iraziko ote du?” -“ze ikusiko ote deu?”

F.R.: **Eta muineraino joanaz, bertsoa epaitu al daiteke?**

BA.: Al ori... zalla da ori. Ori e... nork artzen don da nork epaitzen don, da entzuleak ere e!; amar entzulek ez’tute iritzi berdiña emango. Bersoa bea izango da. danantzat berdin kantauro arek, baño batentzat ohea izango da bestentzat baño... Eginda, eginda... gauza zalle’a ori ta oso terreno labañe da ori. irristalarie. E’naiz ausartzen ortan...

F.R.: **Bukatzeko beste galdera zail bat: bertsolari eskolak. Zer iruditzen zaizu sortu berria den mugimendu hau, ematen ari den emaitzak eta abar?**

BA.: Askotan. askotan idatzi’et ontaz ere.

Txikitandik eta berezkorik ez’tuna, eskolek ez’tu bersolarie egingo. Berezko ori baldin badu ta eskola maixuak konturatzan baldin badira “onekin bazetorkiguk bersolari on bat”, ari laguntzea, ori da mesedegarri. Ari eman erakusbideak,

zer dan rima gaia., neurria, nola dan oitura, azkeneko puntua nola aurrena pentsatu ber dun, ori bear bear... bersolariak bertso bat ona kantatu badu derrior aurrena azkena pentsatu bear du; ori're jende askok ez'taki!. Ta orreatik dira bersorik zallanak puntua jarritakoak, ez'paidakizu zer jarriko'izuten ta azkena nola pentsatuko'zu ba?, aurrena ez dakizu ta!.

Ta... ari erakutsi; "onekin bazeok etorkizuna", ari lagundu al dana. Baña... ez dezala pentsa erakasle batek ogei ikasle dauzkala ta ogei bersolari aterako ditunik. Bat ateatzea asko da, geiegi bat ere. Euskerak orain ez bezelako indarra zunean da Gipuzkoan euskera besterik e'tzanean ere zenbat bersolari ziran ba? Danak batera jota, aurreko zaarrak'e zenbat?; nik ez nittun ezagutu ta orduan ere Udarregi, Pello Errota, Joxe Benardo Zizurkilldozenerdi bat; gero Xenpelar... Gero etorri zian oiek: Txirrita ta... dozenerdi bat onak, berezko bersolariak. Oain tabernetan da saardotegitan da aritzen'tziranak asko baña ba!... beste malla baten. beste malla bat.

Izan ere, aspaldi bertsolarien artean eskolatuak eta eskolatu gabeak bereizi izan arren, honetan gehiegi ez luzatzeagatik bi adibide argi bezain erreferentziagarri aipatuko ditut:

Alde batetik P. Urkizuren *Lengua y Literatura Vasca* liburua (Haranburu, Donostia 1978), berau izan duen zabalkuntzagatik, "Siempre se ha hablado de dos tipos de bertsolaris, los "eskolatuak" y los "eskola gabeak", o sea, los que tienen escuela y los que no". 97. orrialdea eta hurrengoetan.

Eta bestetik, J.M.Lekuonak bere *Ahozko Euskal Literaturan* (Erein, Donostia 1982) izan duen autoritateagatik ezin ukaturiko aipamena merezi du, zeren Bertsolaritzari buruz dionak eragin handia baitu.

J.M. Lekuonak aipatzen ditu "bertsolari eskolatuak" 98, 100, 110, 135, 191 eta 213 orrialdetan eta "eskolatu gabeak" berriz, 99, 101, 103, 110, 111, 112, 135 eta 213 orrialdetan. Hala eta guztiz ere ez omen du ematen "eskola" hitz horrekin bertsolari-eskolaren bat definitzen ari denik. Aitzitik, ez da planteiatzen leku fijo bateko

bilkura periodoetan, irakasle-ikasleen erlazioak direla medio, ikasketa zehatz bati (kasu honetan bertso-tankera bat) ekiten zaion gauzake-ta. Inongo zehazkizunik gabe, eskola izan dutenei buruz aritu izan ohi da. Hau da, erdaraz irakurtzen eta idazten dakitenei buruz.

Baina zehazten hasiko bagina, hauxe erantsi ahal izango genuke: gakoa, alfabetatze. mailan baldin badago, ez al da orokorregia "bertsolari eskolatuak" eta "eskolatu gabeak" izendatzea?, Zehazkia-go, nola parekatu daitezke, adibidez, eskolatuen artean J. Iztueta bat eta gaurko A. Egaña, edota eskolatu gabeen artean F. Amezketarra eta, demagun, Azpillaga, ("ni ez naiz gauza , bertsoak idazteko..." zioena) edo...gurera etorrita, egun, ba al dago eskolatu gaberik? Idazkera/irakurketa gizarte egoera guztiz normaldu gabe eta diglosia-aren eraginarena bera kontutan hartu gabe, bertsolariak bere eskolari-zazio-mailaren arabera sailkatzeak merezi al du nahiz eta, P. Urkizuk dioskunez, "betidanik" hori onartuta izan?

Edo erabiltzen den eskola kontzeptuak, zehazki, esanahi ezberdinak ditu, eta ondorioz, guztiz ekibokoa den zerbait izateagatik ez du baliorik, edo bestela, hain orokorra izanik ere, argitu ez, baizik eta tronpatu egiten gaituela.

Bertsolaritzaz aditutzat jotzen direnen artean, berriz, eskola hitz honi askotan beste edukia eman ohi diote, hau da, bertsolari konkretu baten tankera definitzeko erabili ohi da. Horrela hitz egin eta idatzi izan da Xenpelar edo Xalbador eskolakoa, edota Basarriren eskolakoa den norbaitez.

Azken honek, jakina, ez du esan nahi bertsolari horiek era arau-tu bateko eskola emateari ekin diotenik, baizik eta bere estiloaren eraginez, berez, horien antzeko bertsolariak sortu izan direla.

Kasu honetan argi azaltzen zaigu bertsozale batzuen artean aipa-tutako bertsolariak maisu gisa kontsideratuak izan direla. Beraz, bertso-gintza ezberdinetan egon zitekeen eragina ez zen inola ere zuzena edo formala, zeharkakoa eta ezformala baizik.

Azken finean, behin eta berriro, "eskola" hitzak erabilera ekibo-koarekin egiten du topo. Zeren eta ez dut uste, adibidez, Xenpelar eskolakoak zirenak eskolatutzat kontsideratu behar ditugunik. Inola ez, aitzitik, beste esanahi erabat ezberdinez erabiltzen omen da hitza.

Horregatik zerbait argitu behar badugu zeregin honetarako "es-kola" kontzeptua bera da. Horretarako bi bide dira ohikoena.

Bat, afera horretaz idatzitako guztiaren bilaketa egitea eta azterzea alde batetik. Bigarrena, berriz, historikoki bertso alfabetatzearen prozedurak ikertu (alfabeto eta idazkeraren hedapenarekin batera) bertan bertsolari eskolaren sorkuntzari eta bilakaerari kasu eginez.

Hauxe izan zen nire Doktorego Tesian egiten saiatu nintzena (Rdz, F. "Bertsolaritza, formarik gabeko heziketa". EHU.1990).

Gerra aurreko txapelketetan, Baserrik irabazi zuen hartatik, alegia, eta ondoren, Euskaltzaindiak bertsolari txapelketei ekin zientetik aipatutako kontraesana ere agertu zen. 1960. urteko txapelketan, adibidez, bi jurado osatu ziren; batean kulturgizonak zeuden bitartean, bestean, berriz, "epaimahai herrikoia" izan zen. Bikoizketa instituzional hau, halere, ez zen berriro errepikatu. Dena dela, bertsolariak era askotan kezu azalduko dira "eskolatuak" eta "eskolatu gabeko"en artean suertatu ohi den epaien arazo honetaz.

1962. urteko txapelketa pasa eta gero, kritikak ugarituz joan ziren eta haiekin batera bertsozaleen txistualdiak era aditu ziren.

Juan Mari Lekuona zenaren ustez, halako lehia batetan lehenengo txistualdia sortu zen Lopategiren alde (eta, esan dezakegu, Mattinen aurka) 1965. urteko txapelketan.

Historiara pasatzeko kronologikoki bigarrena nahiz eta ospetsuenan izan, Xalbadorri 1967. urtean botatakoa dugu. Haren ondorioz aipatzen ari garen etena erabat hautsi egin zela esan daiteke. Garai hartan epaimahaian egondako batzuen ustetan juradoak erabilitako sistemak porrot egin zuen, gero etorri beharko lukeenaren jarraipena prestatuz.

Bi ziren bertsolariengandik plazaratutako kritikak; lehena juradoak ez zuela bertsoa ulertzen; bigarrena, epaimahaia handiegia zela. Orduko krisialdiaren testigantza azalduko zaigu 1967ko Ekainaren bigarren hamabostaldian Juan Mari Lekuonak, *Zeruko Argian*, honetaz idatzitako artikuluan.

Guzti hauen ondorioz eta Euskaltzaindiak txapelketen antolaketei amore eman eta gero, "Piensos Biona" deitutako txapelketa sortu zen (Anoetan 1968an) lau epaimahaik osaturik. Bertsolari gehienek hartu zuten parte, baina lehenengo epaimahaian egondako batzuen eskuartzea galarazi zuten, puntuaketa agerian eskaintzen zen bitartean.

Dena dela, adierazitako dikotomia present zegoen eta, jakina denez, ez zen txapelketa nagusirik izan 1980a heldu arte.

Txapelketen hirugarren aroa baino urtebete lehenago bi kulturen enfrentamenduaz, "eskolatuak" eta "eskolatu gabeko"en artean, honako hau idatzi zigun Basarrik:

"Bertsozalerik amorratuena euskaldun baserritarra izan da, bai len eta bai orain. Entenditu ere kaletarrik eskolatuenak baña geiago egiten duala esango nuke. Berezko bertso sena du baserritarrak eta artzaiak... Orixo aundiak au aitortu zidan beingo batez: berari kosta egiten zitziola bertsoaren muin osoa jasotzen. Ortarako edozein menditar abillagoa zala bera baño." (*Diario Vasco* 1979ko Abuztuak 26)

Bi mundu, bi memoria, bi kulturen arteko ez ezadostasuna bakarrik, baizik eta enfrentamendu zuzena ere azaltzen zaigu arazo honetan, Arestirekiko izandako haserrealdiaren antzera.

Nekazal girokoa dena gaurkotua dagoenaren aurka, erritmoa imajinaren kontra, tradizio bizia beraren ideologizazioekin aurrez-aurre paratuta. Beste modu askotara ere izenda genitzake eten hauek: ezalfabetatua -alfabetatua, idazkera-ahokaria, ikasketa ezformala eta formalizatua ...

Aipatutako ezadostasunen aldeak oso ezberdinak ditugu. Bertsolari batzuek, betidanik, epaien puntuaketarako sistemaz mesfidantza handia izan dute. Beste batzuek, berriz, probatu eta gero bihurtu dira txapelketen aurka.

Bertsozaleen artean, ostera, batzuek mota horietako lehien etsaiak azaldu dira. Nonbait, aipatutako bi muturrak estatikoegi ohar-tuz ez omen zuten inongo sintesitarako ahalbiderik.

Azken bolada honetan, ordea, bertsolarien artean kulturako gizonak loratzen hasi direnean (idazleak, beste garaietan epaile ibilitakoak, apaizak izandakoak, ikastoletatik euskaraz guztiz alfabetaturik etorritako gazteak, unibertsitatean jardun izan eta jarduten direnak e.a.) sintesia lortu egin delakoan nago.

Esan bezala oraintxe gauzek oso argiak dirudite eta honen araberan bertsolariei beraiei hitza ematea besterik ez zaigu geratzen baina hori baino lehenago, apika, zehazkizun batzuk eranstea ere komenigarria izan daiteke.

Garai batean, Baserriren azalpenak lekuko, eskolarekiko mesfidantza nekazal giroko bertsolarien artean egon arren ezin esan Baserrri bera idazlea ez zela, ezta eskolagabekoa zenik ere. Are gehiago, esan daiteke bertsolarien eta idazleen arteko tentsioak, Arestiren eta Baserriren artean egon zena, egun ere iraun egiten duela (Ikus, J.L. Zabala, "Bertsolariak vs idazleak" *BERRIA*, 2013-01-31. 32/33.or.).

Eta, horretaz gain, Baserrri gaztea, bertso munduan eta euskal kulturaren norbait izatera iritsi bazen, hala Txapelketen bidez nola orduko komunikabideetan egindako lanagatik ere izan zela begi bistakoa da.

Ez dago dudarik, iritziak iritzi, Baserrrik irauli egin zuen bertsolariaren irudi publikoa. Bertso giroa "duindu egin zuen" eta, askotan, aurretik Zizurkilgo Otañok edota Irungo Lopetegik bezala, hizkuntza purista erabili arren, herri sena ez zen inoiz bere bertsogintzatik aldendu.

Hala eta guztiz, berak uste zuenaren kontra, ez da inoiz eta inon "berezko bertsolari" bezala kontsidera daitekeen giza irudirik egon.

Honetaz, Baserrri eta bion arteko elkarrizketa garaian Amurizak idatzitakoa zen:

*"Gizakiak daukan berezkorik onena ikasmena da. Gauzak ikas-
teko ahalmena... jaiak berriak berezko altxor handia daramala
soinean esan dezakegu, baina horrekin ez dugu ezer argitzen.
Potenzial hori nola gararazi, hor dago koska. Hitz batez, ikasi
egin behar du, bai oinez, bai hizketan eta bai edozertan, eta ez
du ikasiko aukerarik parean jartzen ez bazaio".*

Amuriza, X. "Berezkoa, ikasia, ahaztua". *EGIN* 1985eko Abenduak 10, 25. orr.

Horretaz, berriz, nahiz eta gaur egun begibistako gauza iruditu, "berezko"aren argumentoa bertso eta bertsolari-eskolaren aurkakoez maiz erabili izan dutena, eta erabiltzen dutena, Baserriren mintzaldietatik aterea da:

*"A sko hitzegiten da gure egunetan Bertsolari Eskolaz.
Olako ta alako tokitan Bertsolari Eskolak sortu dirala.
Uztaidazute galdera au egiten:
Ikasi ditekean zerbait ote da bertsolaritza?"*

Berezkorik ez duanarentzat, itxasoan porruak aldatzea bezala dala esango nuke". Eizmendi, 1. (Basarri). "Bertsolari eskolak". El *Diario Vasco* 1981 eko Ekainak 11.

Dena den garbi dago, gauza guztietan bezala, bertoak egiten beti ikasi egin dela eta ikasten dela. Oraingo eskolak, halere, ez ziren egun egongo bere garaian Baserriren bertsoek, iritziek eta idazkiek euskal kulturaren eztabaidetan bere ekarpenik egin izango ez balute. Berari esker kultur garaikidean, bertsogintza, euskal kazetaritza eta, berak onartu nahi ez buzen ere, euskal literatura ere aurrera darrai...

Euskal literatur sistema aztergai:

Joseba Sarrionandia eta Aingeru Epaltza

ANA GANDARA SORARRAIN

“Euskal Literatur Sistema aztergai” idatziarekin loturiko artikulua da honakoa. Lehenean landuriko gaiak eta proposamenak baliaturik, Euskal Literatur Sistemaren (ELS) faktoreak banan-ban deskribatu eta, ñabarkiago, Aingeru Epaltza eta Joseba Sarrionandiaren arituekin erkatuko dira. Hala, lehenik, ELSren faktoreen zehaztapenari ekinen diogu, segidan, erraniko guziak adibide biren erkaketara hurbilduaz. Horrendako, oroitu dezagun, Polisistemen Teoriari (PT) buruz aritu ginelako aitzineko artikuluan: teoria hori bera Euskal Literatur Sistemara aplikatu ote zitekeenaz jardun eta, azkenik, ELSren ezaugarrietan barrena abiatu ginen “muga” terminoaren proposamenarekin akituaz. Idatzi osoaren itxiera den honetan, aitzineko hausnarturiko guztiak oinarri izanik ELSren barreneko bi idazlearen aritua aztertuko da.

1. EUSKAL LITERATUR SISTEMA: hierarkizazioak abian

A. Epaltza eta J. Sarrionandiaren arituak¹ aztertuaz, ELSk berezko dituen hainbat ezaugarri sumaturik, literatur sistema orotan diren faktoreen gauzapean zehatzari erreparatu beharra sortu zen. Horregatik

---

[1] “Aritu” dela medio ez zaio idazlearen emaitza fisikoa den lanari erreferentziarik egin nahi; bere presentzia, funtzionamendua, parte hartzea eta hauen guztien moduak eta zergatiak ere bildu nahi ditu termino honek. Hau da, elementu zehatz bat baino, jardun desberdinen erlazioei erreparatu nahi die.

tik, idazle eta ELS harremanari buruz espresuki aritu aitzin, ELSren faktoreen² ezaugarri nagusienei erreparatuko diegu; hala, ondotik heldu diren bi idazleen zehazteak hobeki ulertuko direlarik.

Literatur sistema baten deskribapenerako ezinbertzekoa da arte *kanoniko* eta *ez-kanoniko*a bereiztea. Kanonikotasun hori kultura bakoitzeko lege eta arau sozialek baldintzatzen dute, sailkapenaren ondorio gisa *guneko* nahiz *guneko* ez diren gainontzeko izanak ditugularik. Euskal Literatur Sistemaren kasuan gune kanoniko garbi bat, bederen, badugu: Euskal Autonomi Erkidegoa (EAE). Gune horrekiko erlazioak, ordea, handik kanpoko ekoizle eta arituendako ez dira inolaz ere gisa berekoak; hain zuzen, loturen arteko botere finkapenean sumaturiko mailakatze desberdin hau dela eta, bigarren mailako hierarkizazioa proposatu dugu ELSn: instituzio-merkatu-errepertorio eta ekoizle-kontsumitzaile-produktu bereizten dituen. Literatur sistema barreneko elementu eta faktoreen artean harremanak aitzinez suposa ezinak diren arren, ideia horren gauzatze zehatzetarikoa bat da ELS: literatura sistema orotan direnak gurean nola gauzatzen diren hausnartuaz, euskal gauzapeneko faktoreen artean eragite ahalmenean botere maila desberdinak direla ohartu gara. Alde bateatik, ELSren izanean baldintzatze botere handiagoa duten faktoreak ditugu: instituzioa, merkata eta errepertorioa; bertzetik, ekoizlea, kontsumitzailea eta produktua dira. Azken hauek botere harremanen sarean lehenen menpekoago dira, egungo ELSn.

Aingeru Epaltza eta Joseba Sarrionandiaren lanak aztertzean sortu da azpi hierarkizazio hori azalertzeko beharra. Idazle hauetariko bakoitzaren arituak lorturiko kanonizazioa da auziaz gain, auzian da kanonizazio hori lortu/ez lortzea zerk baldintzatua izan ote den. Kontuak hala, bi idazleen arituak aski erranguratsuak iruditu zaizkigu beren garapenean; interesgarri bezain desberdinak, egiaz. Biak al dira maila berean ELSn guneko partaide? ELSren faktoreen gauzapen maila guztietan al dira guneko? Zerk desberdintzen ditu idazle hauen arituak lorturiko oihartzun merkatal eta instituzionalak?

---

[2] Sei faktoreak Jaboksonen hitzezko komunikazioaren eskematik abiaturik Even-Zoharrek literaturara egokitutako *A Scheme of the Literary System* eskema osatzen dutenak dira.

1.1. Euskal Literatur Sistemaren faktoreak³

-Instituzioa⁴

Kultura kontrolatzen duten faktoreen multzoa dela azaltzen du Even-Zoharrek (1999). Hilezkorrak nahiz bazterrean utzi beharrekoak aukeratuaz, sisteman epe jakin baterako partaideen kokapena zein izanen den erabakitzen du instituzioak. ELSren kasuan, bi ezaugarri sumatzen dira nabarmen: alde batetik, instituzioa osa-tzen duten elementuek (kritikoak, irakaskuntza sistema, unibertsitate mailako irakasleak, argitaletxeak, argitaratzaileak, hedabideak, ...) maiz bat egitea; bertzetik, irakaskuntza sistemak unibertsitate nahiz aitzineko mailetan duen eragina⁵: bertan aukeraturiko irakurgetaiek -aukeratze sobera zurrunik direla medio, akaso (Alonso 2005: 42)- produktu kanoniko ez galkorren iraunkortasuna ziurtatzen dute ELSn.

-Merkatua⁶

Merkatuaren jardunak eragin izugarria du salerosketen izanean: hark erabakitako ekintzak direla medio (promozioak, kasu) arazo diratekeenak gainditu izaten dira. ELSn merkaturia eta instituzioa dira erreperitorioaren erabilera mugatu, zehaztu edo kontrolatzen dutenak. ELSn ezaugarri nagusi bida gailentzen dira merkaturian: zama EAEn kokatua izateaz gain, merkatu eta instituzioaren indarrak, maiz, fusionatuak dira; aitzitik, fusioa ez da ELSri hutsa aplikatu dakioken

---

[3] Faktoreen azalpen zehatzerako ikus Even-Zohar (2007-2011). ELSko faktoreei buruz aritzeko oin-oharretan txertatu diren azalpen orokorrak ere bertakoak dira.

[4] "La "institución" consiste en el agregado de factores implicados en el mantenimiento de la literatura como actividad socio-cultural. Es la institución lo que rige las normas que prevalecen en esta actividad, sancionando unas y rechazando otras. Con el poder de otras instituciones sociales dominantes de las que forma parte, remunera y penaliza a los productores y agentes. En tanto que parte de la cultura oficial, determina también quién y qué productos serán recordados por una comunidad durante un largo período de tiempo." (*ibidem*: 40)

[5] Trantsizio ondotik eskola sistemak euskara nahiz literaturarekin izaniko harremanaz sakontzeko jo Kortazar (2003)ra.

[6] "El "mercado" es el agregado de los factores implicados en la compraventa de productos literarios y en la promoción de tipos de consumo. Esto incluye no sólo instituciones abiertamente dedicadas al intercambio de mercancías, tales como librerías, clubes del libro o bibliotecas, sino también todos los factores que participan en el intercambio semiótico ("simbólico") en que éstas están implicadas, junto con otras actividades relacionadas." (Even-Zohar 2007-2011: 41)

erlazio mota: merkatu-instituzio fusioa aski harreman mota ohikoa dela aipatzen du Montserrat Iglesiasek, kasu (Iglesias 1994).

-Errepertorioa⁷

Sorkuntza eta haren erabilera moldatzen duten arau eta materialak (Iglesias 1994) hautu batek baldintzatuak dira ELSn: gunearen onespenean kanonizatzailearen lorpenean, euskalki(literario)aren aukeratzeak eragina du. Egungo ELSren gunea orain 30 urte atondu zen euskal literatur sistema instituzionaletik aski urruti dela suposa genezake; praktikan, ordea, bertzela gauzatu da aldaketa: batetik, bi garaietako guneen arteko aldaketa nabariena onespenerako legeen instituzionalizatzean sumatzen da; baina, bertzetik, euskararen erabileran ez da hizkerari dagokion legearen hautua hainbertze moldatu. Gaurgero azaldua da sistema oro gauzatzen dituzten faktore eta berauen arteko erlazioak etengabe eboluzio eta aldaketen mende direla, norantza desberdinetan. Horregatik, bere garaian euskararen erabilerarako ahaleginek aldarrikatzen zuten kodea egun desberdina, printzipioz egungo egoerara egokitua, izatea espero genuke –akaso gune bera mantendu izanak mugen zurruna bere horretan mantendu du⁸. Egungo ELSren gunean hobesten den euskara, aitzitik, aniztasuna aski molde mugatuetan lantzerantz bideratua da; denboran gibelago egiten badugu, sistemaren aldakortasunaren adibide gisa, ekialdeko euskalki literarioan aritzea hobesten zireneko garaiak gailendu izandu zirela ikusten dugu.

-Ekoizlea⁹ eta produktua¹⁰

Hitzak berak adierazten duenez, produktuaren “egilea” da, kolektibo zein indibiduala. ELSko ekoizleen ezaugarri garrantzitsu gisa

---

[7] ““Repertorio” designa el agregado de reglas y materiales que rigen tanto la confección como el uso de cualquier producto. Estas reglas y materiales son así indispensables para cualquier procedimiento de producción y consumo.” (*ibidem*: 42)

[8] Zail da zurruntasuna nola bideratzen den jakitea; oraingoz, guneak sistemari gailendu den zurruntasunaren aldeko aritua lasaitzeko ahalegin “ofizialik” egin ez duela erran genezake.

[9] Idatzi honetarako aski da zehazte honekin: “Se prefiere aquí “productor” a “escritor” porque la noción misma de “escritor” suscita ya imágenes muy específicas, que pueden ser muy inapropiadas (vid. Viala 1985).” (*ibidem*: 36)

[10] “Por “producto” entiendo cualquier conjunto de signos realizado (o realizable), esto es, con la inclusión de un “comportamiento” dado. Todo resultado de una actividad cualquiera, pues, puede ser considerado “producto”, sea cual sea su manifestación ontológica.” (*ibidem*: 46)

ekoizte-kokagunea azpimarratu nahiko litzateke. Hau da, ELS bere osotasunean ulertuko bada, sortze gune desberdinetako ekoizleak badirela onartu behar: erbeste, diaspora, EAE¹¹, Nafarroa nahiz Iparraldetik aritzen direnak baititugu, gutxienez. Bigarren atalean ikusiko denez, zehazte honek ELSren baitako elementu desberdinen erlazioa hobekiago ulertzen lagunduko du; bertzeak bertze, ekoizlearen sortze-kokagune eta kanonizatzearen arteko harremanen ondorioek gauzapan desberdinak izan ahal baitituzte ELSn.

Lan honetan landuko dugunerako, ekoizleek sorturiko produktuak bida talde nagusitan bana genitzake: euskarri fisiko klasikoan paratu eta inguruan garatuak (liburuak eta aldizkariak, nagusiki) eta lehenekin edo independentzia gehiagoz sortu eta euskarri desberdinetan gauzatuak (performance-ak, euskarri musikala dutenak eta emanaldiak, bertzeak bertze).

-Kontsumitzailea¹²

Ekoizleak eskainiriko produktuaren hartzaile(talde)ak badu ELSn ezaugarri propiorik: ELSko kontsumitzaile gehienak nabarmen dira gunean kokatuak eta ekoizleak, gunetik kanpo ekoiztu arren, guneko kontsumitzaileak izanen ditu irakurle aktibo. Hau da, EAEn hutsa da literatur kontsumitzaile masa garrantzitsua. Guneak merkatu eta instituzioak berekin izaki, kontsumitzaileak bere eginen duen produktuari inposatuko dizkion baldintzak hagitz zehatzak izanen dira, lege kultural eta sozialak are eremu murriztagoko izanen direlarik; hala, EAEk erreperitorioaren erabilera zehaztu, mugatu eta kontrolatzen du.

---

[11] Hausnarketa gehiago egin beharko dira ELSn hiru probintzien zentraltasuna bera ote den argitzeko; azterketa gehiagoren beharrean, Gipuzkoa genuke guneetan gune, argitaletxeen artuak berak ikusarazi gisa.

[12] "La teoría literaria estándar supone teóricamente un "lector" como aquella entidad para la que se produce literatura. No obstante, sería altamente inadecuado pensar los modos en que la literatura funciona del lado del usuario, esto es, para sus "consumidores", sólo en términos de "lectura". Esto es debido no a que a lo largo de la historia gran parte del consumo de textos se haya llevado a cabo mediante la audición, sino a que el "consumo", como la producción, no está necesariamente confinado, ni siquiera ligado, ni a la "lectura" ni a la "audición" de "textos". El "consumidor", como el "productor", puede moverse en variados niveles como participante en las actividades literarias." (*ibidem*: 38)

1.2. Gunearekiko hierarkizazio kamuflatua ELSn: non dira mugak?

Polisistemen Teoriaren arabera literatur sistema orotan komun diren faktoreen azalpenetik abiatuturik, ELSn faktore horiek dituzten ezaugarri nagusietariko zenbait ikusi ditugu banan bana. Hala, aitzineko *Egan* alean Polisistemen Teoriaren azalpena egin eta polisistemek literaturan zuten erabilgarritasunetara hurbildu ginen; orain, gero eta gehiago ari gara hurbiltzen ELSren azterketara. Hausnartze prozesuan aitzina egin ahala, faktoreak bida multzotan bana ditzakegula ohartu gara; are gehiago, azpi-multzokatze hau dela medio, ondotik heldu diren bi idazleen arituen azterketa aisa ulerkorrago eta nabarmen hobekiago azaldu ahal izandu da. Hortaz, bi idazleen aritua ulertarazteko erabilgarri izanik, ELSren azterketa sendo baterako ere neurri berean da baliagarri multzokatze hau.

Proposatzen den banaketak bi taldetan banatzen ditu faktore sistemikoak. Alde batetik, instituzio-merkatu-errepertorioa leudeke eta, bertzetik, gainontzekoak: ekoizle- kontsumitzaile-produktua. Zeren arabera da banaketa hau, ordea? Hierarkizazio kamuflatu baten aitzinean gaudela erran genezake; gunean duten eragite boterearen intentsitatea izandu da parametroa. Errepara diezaiogun polikiago kontuari. ELSn merkatu eta instituzioa guneko dira: ez da gunetik kanpoko merkatu edo instituzio periferikorik sumatzen eta gunea organizatzen duen errepertorioa ere, berek eratu eta onartua, bertan erabakia da. Hala, hiru hauek dira ELSn eragite botere handieneko faktoreak. Ekoizle, kontsumitzaile eta produktua, aldiz, guneko edo ez guneko izan litezke gure sisteman, baina gunean aritu eta onartua izatea nahiz kanonizazioa lehen hiru faktoreekiko botere harremanak baldintzatzen du. Hortaz, ELSk kontsumitzaileen gehiengoa EAEn du, gunean, baina ekoizlea periferia edo gunetik aritu daiteke, sisteman ekoizpenak izanen duen kokagunea lehen faktoreen mende izanen delarik. Mailakatze horrek ELSn botereak bida talde nagusitan banatuak direla adierazi nahiko luke, bertzerik ez; izan ere, ELSren ezaugarri berezkoen buruz ari garen honetan, espresuki sumatu da gune eta periferiak zehazkiago nola jokatzen duten agertu beharra.

Segidan, harreman horren gauzatzeko bida ekarri dira ideien argigarri; Aingeru Epaltza eta Joseba Sarrionandiak ekoiztea gunetik at abiatu (Nafarroa, erbestea), gunean jokatu (EAE), baina kanonizazioa

desberdin jasan dute (lortu gabea eta lortua, hurrenez hurren). ELSko faktore partekatuekiko harremanek ondorio desberdinak izandu dituzte; bertzeak bertze, ELSn botere nagusia duten instituzio, merkatu nahiz errepertorioak ekoizlearen kokagune eta produktuen arteko harremanerako berezko legeak baitituzte.

2.- A. EPALTZA ETA J. SARRIONANDIA: onespeneren alderdi bi

Hizpide ditugun idazleen lanak interesgarriak diren arren, are aberasgarriagoak dira biak batera ELS osoaren barrenean kokatu eta osotasunean kokatu eta leitzen ditugunean. Horrendako, aitzineko atalean azalduko ELSren faktoreen deskribapenetik abiatuta, ELSk zehazki bereak dituen funtzionamendu eta barne-erlazioei begiratu zaie. Orain, aldiz, ekoizte-kokagune fisikotik (periferikotik, hizpide ditugun idazle bien kasuan) eta kanonizazio artean den harremanaz jarduteko, Epaltza eta Sarrionandiaren kasuak izanen dira hausnargarriak. Bien arituko ezaugarri nagusien azterketa dela medio, ELSn puntako botere diren errepertorio-merkatu-instituzioak produktuaren kanonizazioa nola eta noraino gauzatzen duten ikusiko da. Bidenabar, faktore horiek baldintzatzen dituzten harremanetan bilduriko aniztasuna islatu ahal izateko, *mugako* idazleen izanaz ere arituko gara.

Euskal Literatur Sistemako zein posiziotatik ekoizten dute bi idazle hauek? Zergatik dira lekune horretan? Zein dira ezaugarriak?

2.1. Mugako idazketa ELSn: Aingeru Epaltza

A. Epaltzaren kasuarekin emanen diogu hasiera ELSren egitura polisistemikoan partaide diren bida adibideren barnako bideari. Horrendako, oinarrizko hainbat arazo lexiko-kontzeptualekin arituko gara borrokan. Idazle nafarraren arituak ELSn duen tokia hausnartzeko, pentsatzekoa denez, literatur sistemako *gune* ("centro") eta *periferia* ("periferia")z, *kanoniko* / *ez-kanoniko*az aritzea egokituko zaigu.

Even-Zoharrek literatur sistemaren "observables" direlakoak aitzinez ezin suposa daitezkeela ohartarazten du, a priori literatur jarduera gisa kontsidera dezakegun ekimenik ezin ados litekeela (Even-Zohar 2007: 26). Gauza bera gertatzen da literatur sistema bakoitzeko *gune* eta *periferiak* bilatu nahian hasten garenean ere:

aitzinez ezin jakin da zenbat gune eta zenbat periferia aurkituko ditugun, ez bakoitzaren erlazio sistema parekidea den edo sistema berean hierarkia desberdinetako komandoak sortu ote diren periferia eta gunearen artean. Bertzalde, *kanoniko*¹³ eta ez *kanoniko*¹⁴ diren produktu eta ezaugarri multzoak ditugu. Hara zer dioten Even-Zoharrek korrespondentziei dagokienez:

acuerdo sobre la comprensión de nociones teóricas tales como "sistema" o "polisistema" no conduce necesariamente a un acuerdo acerca del abanico de fenómenos para los que se cree que el "sistema" está "en vigor". Junto a los distintos desarrollos de la teoría del (poli)sistema se han desarrollado efectivamente diferentes visiones de ese abanico, pero estas no han sido transformadas en parte integrante de la teoría. (*ibidem*: 26)

Hasiera batean idazle nafarrak ELSn duen kokagunea aski gunekoa dela iduri duen arren, guztiz kanonizazioan sartzerik lortu ez duen idazlea dela ohartzen gara. ELSren kasuan guneko argitaletxeak, eskoletako irakurgai zerrendak eta sarien onespren nahiz baitaiatzak dira, ziurrenik, kanonizazio prozesuan erabakigarrienetari-koak; sariekiko hartu-emanak idazleen estatusa zehazten du, sarri: parte-hartzaile izan edo ez, saria onartu edo ez onartzeak... Gunea-rekiko harremanak zehaztu (Utikan Euskadi Sariak gogoangarria) eta eragin kanonizatzailean eragiten du. Zentzu horretan, A. Epaltzaren testuek kanonizazio prozesuan EAE gunetik balizko onespena lortu zutela iduri du (1997an Euskadi Saria lortu zuen *Tigre ehizan* liburua-rekin, adibidez).

Zenbat testu kanoniko dira, ordea, euskal literatur sistema modernoan hizkera estandar kanonikotik urruntzen direnak? A. Epaltzaren hizkeraren hautuak arrontean baldintzatu du literatur sistemaren

---

[13] "por <canonizadas> entendemos aquellas normas y obras literarias (esto es, tanto modelos como textos) que en los círculos dominantes de una cultura se aceptan como legítimas y cuyos productos más sobresalientes son preservados por la comunidad para que formen parte de la herencia histórica de ésta." (Even-Zohar 2007-2011: 14)

[14] "<No-canonizadas> quiere decir, por el contrario, aquel las normas y textos que esos círculos rechazan como ilegítimas y cuyos productos, a la larga, la comunidad olvida a menudo (a no ser que su status cambie). La canonicidad no es, por tanto, un rasgo inherente a las actividades textuales a nivel alguno: no es un eufemismo para <buena literatura> frente a <mala literatura>." (*ibidem*: 10)

zentro-zentroan mugitu bai, baina kanonizatu ez izana. A. Epaltzaren lanek oinarrizko ezaugarri dute euskalki literarioaren hautaketa¹⁵. Txiki-keria iduri duen aukeratze honek berebiziko garrantzia du lanek literatur sisteman barrena nola eta zer, zerekin eta zergatik lotuak diren ohartu ahal izateko; izan ere, produktuek polisistemaren barnean duten jokamoldea detektatu eta ELSren zentrotik aldenduriko arituen ulertzea ahalbidetzen dute. Hain zuzen, Polisistemen Teoria halako prozesuen berri eman ahal izateko lanabes egokia suertatu da (hizkuntza estandar kanonizatutik aldentzen diren testuen parte hartzea hausnartzeko, kasu).

Zein da orduan A. Epaltzaren egoera? Kanonikoa eta gunekoa, edo periferiko eta ez-kanonikoa, agian? Bertzelakorik? Bi dimentsio nagusiren planteamendua proposatu dugu bere arituaren irakurketa osoaren¹⁶ argigarri: alde batetik, ekoizleak ekoizten duen dimentsio fisikoari (Nafarroa periferikoa) eta, bertzetik, produktuak non jokatu (EAE gunean) nahiz bertan lorturiko estatusak (ez-kanoniko) elkarrekin osatzen duten dimentsioa. Dimentsio bi horien arteko harremanetik sorturiko beharra izandu da *muga* kontzeptua. A. Epaltzaren lanei behatuaz, mugako idazketa biltzen duen egoeraren izana hiru puntu nagusitan labur genezake: distantzia fisikoak periferiatik abiatu-riko aritua izatea, gunean den irakurle eta botere instituzionalizatzaileekiko distantzia linguistikoa eta kanonizaziorik ez jasan izana. Ikus ditzagun banan bana.

a.- Periferia fisikotik abiatua

Lanak Euskal Literatur Sistemaren “zentroa” (EAE) ez den gune periferiko (Nafarroa) batetik dira ekoiztuak. Beraz, honako talka izan behar da kontuan: EAEko kontsumitzailearen euskara eta euskalki literarioaren aukeraketaren arteko interakzioak sortu bide duena. Euskara batuak -bertze egoera anitzetan literaturak jokatu duen egin-kizun bateratzaile soziokulturalaren gisa- lan handia egin behar izandu

[15] Euskal Literatur Sistema modernotik gjobela eginez gero, literatur historian kanoniko diren obrak, ordea, euskalki desberdinetan izandu dira idatziak; adibide ezagunenetakoa Sarako Eskolaren inguruko Lapurtera Klasikoa da, ziur aski. Euskararen testuinguru historikoa arrontean aldatu dela erakustez gain, lehen atalean erran gisa, kanonak (halabeharrez) aldatzen joan direnaren seinale.

[16] “Irakurketa oso” delakoarekin, ekoizpenek sisteman duten interkonexioen ondoriozko jokamoldea, idazleak ekoizle gisa duenarena, kontsumitzaile, instituzio eta bertzek duten eraginari erreparatuko diegu multzo gisa.

du gizartean txertatu eta egiazko batasun gisa onartu eta erabilia izan dadin. Dena den, iduri du batasun hau kolokan jarriko duen proposamen mehatxari moduan agertzen dela aniztasuna, oraindik ere, anitzen pentsamenduan. Euskara batuaren nonahikotasuna lortzea aski zaila izan da eta bere bermatzearen ziurtatzea ezinbertzekotzat da; era berean, literatur sistemaren periferian geratu diren euskalkiendako traumatikoa izandu da, maiz, diskurtso ofizialeko aldaera mugatuaren bahera moldatu beharra.

b.- Merkatu eta kontsumitzaileak EAE gune instituzionalean

Irakurlego nagusia (azterketa zehatzagorik ezean) EAEn da kokatua eta argitaletxeak bertatik edo bertara begira aritzen dira, sariekin batean. Hortaz, Epaltzak nafarreraz idatzi izanak fisikoa ez den distantzia areagotu egiten du: bai gunean den irakurlearen errealitate linguistikotik, bai eta guneko botere instituzionalizatzaile nagusiek duten euskaratik ere urrundu egiten baita aritua, halabeharrez. Argitaletxeei dagokienean, Txalaparta eta Pamielaren kasuak hagitik sakonki aztertu beharko liratekeen susmoa bada; izan ere, fisikoki periferian kokatuak diren azpi sistemak ziratekeen, baina gunetiko jardunaren itxuratzaille gisa jokatuko lukete, akaso. Pamiela, erraterako, gidaritza EAetik heldu zaion argitaletxea da, gero eta klarkiago; lehenago hain agerian izan ez arren, bertako jardunean EAetik helduriko idazle sistemak eskurik bazuela pentsa zitekeen, baina euskal literaturaren historia modernoan -ziur aski- izandu den idazle instituzionalizatuena parte hartze aktiboak susmo huts zena argitu du; egin kontu, Bernardo Atxaga euskal idazle garaikide kanonizatuena den aldetik, botere sinboliko gehien izan eta, potentzialki, botere kanonizatzaile handieneko idazlea dela.

d.- Kanonizaziorik ez

Instituzioari dagokionez, erran gisa, EAEn aritzen dira kanonizorako botere gehien duten faktoreak (instituzio-merkatu-errepertorioa); Epaltzak bertako sisteman parte hartzen du, guztizko kanonizazioa lortu gabe, ordea. ELSk hagitik garrantzizko duen EAeko hezkuntzan, erraterako, Batxilergo irakurgaien artean ez du bertelako autore kanonikoek (Atxagak, Sarrionandiak, Lertxundik, Saizarbitoriak) irabaziriko lekurik lortu, ez eta ondotiko unibertsitate ikasketetan ere. Trantsiziotik ontzen hasi eta egun arte dirauen ELSren gunean idazle kanoniko berak dira; beraz, gune kanonizatzaile bera dugula suposa genezake edo, bederen, irizpide antzekoak dituen.

2.2. Idazketa kanonikoa ELSn: Joseba Sarrionandia

Joseba Sarrionandiaren idazketa erbestearen bizipenak baldintzatu da¹⁷. Ekoizpenaz gain, sisteman duen funtzionamendua bera da baldintzatu: idazlearen arituak duen presentzia, jokamoldea eta eragina egoera horrekiko harreman baldintzatzaileen mende da -kasu eman: halako baieztapena dela medio ez zaie bertzelako eraginei muzin egiten; aitzitik, eragin eta harreman sorta guztiak aitortzen dira, baina espresuki lotura-gune honetaz arituko gara lanean. Sarrionandiaren arituak euskal literatur sisteman duen presentzia ulertzeko ezinbertzekoa da, A. Epaltzarekin egin bezala, *gune/periferia* eta *kanoniko/ez-kanoniko* ardatzei buruz hausnartzea. lurretarraren kasuan ere bi alde desberdinetatik aztertu behar da aritua: alde batetik, ekoizleak bere lanak nondik abiatzen dituen (erbeste periferikotik) eta, bertzetik, nora eta nola ailegatu eta proiektatzen diren gunean, bai eta zein neurritan den onartu eta kanonizatu bertan.

Beraz, J. Sarrionandiaren lanek instituzioen oniritzia lortu dutela aski garbi da. Bizi duen egoeraren bereziak idazle mitoaren mediatizazioa ekarri du gurera eta instituzio eta merkatuak ezin hobeki jakin dute egoera beren alde partitzen. Egin kontu hasiera garaietatik lotua zela J. Sarrionandia -Pott Banda dela medio- euskal literatur aritu garaikide eta Bernardo Atxaga nahiz Ruper Ordorikaren aritu errangulatsuei, bertzeak bertze.

Periferikoa den lekune geografikotik, abiatua, erbestean izateak sistemarekiko harremana baldintzatu izanaz gain, lanetan, gunearekiko harremanarekin lotua den eboluzioa ageri da. Hiru dira, hain zuzen, Sarrionandiak ELSko gunean izanik garaturiko ezaugarri nagusiak: genero aldaketa, neurritasun estetiko eta hizkuntza hautapena.

a.- Genero aldaketa: nobelarenzko bidea

Genero aldaketari dagokionez, nabaria da hagitz 2000. urtetik aitzina, bereziki, prosaren eta, zehazkiago, nobelaren gailentzea izan du dela ekoizlearen ikusmiran -*Nabarra* aldizkariko ipuin eta saio gutxien gisakoak tarteko. Hain zuzen, EAE guneak azken hamarkade-

---

[17] Argitalpenak sorturiko denbora mugak direla eta, Sarrionandiaren azken argitalpenak (*Idazlea zeu zara, irakurtzen duzulako* eta *Moroak gara behelaino artean*) azterketa honetatik kanpo geratu dira.

tan bultzaturiko generoari lotu zaio Sarrionandia; ipuingintzak ez du lotu, horrendako saioak gero eta ugariagoak diren arren, erdigunea-
ren errepresentazio kanoniko izaterik¹⁸.

b.- Neurritasun estetiko¹⁹

Olerkietan formak jasaten duen neurritasuneranzko eboluzioari egin nahi zaio erreferentzia. Sarrionandiaren olerkietan formak duen garrantziak nabarmen egin du gibela; hitzak direla medio itxura desberdina hartzen duten olerkiak gutxitu egin dira, bai eta olerkiaren erranahaiarekin forma dela medio jostatzen direnak ere (“Planistaren heriotza” olerkia, kasu): olerkia orrialdearen erdian kokatuaz hautu estetikoak iradokitzen duten olerkiak, edo ispilua-
ren jokoak dela medio gauzatuak, hitz hasieretako hizki larriaren garrantzia estetikoak eta abar maiz agertzen ziren hasieretako lanetan, baina olerki horiek guztiek, ondoko libururen batean errepikatuak agertzen direnetan, galdu egin dute beren jatorrizko bertsioan zuten itxura²⁰. Idazleak mezuaren interpretazioaren alde egin du gero eta nabariago azken hamarkadako sortze lanetan.

d.- Hizkuntza hautapena: euskalki literarioak giblean

Hizkuntzaren hautapenari dagokionez, hizkuntzaz bainoago, euskalkiaren hautapenaz ari garela zehaztu beharko genuke: J. Sarrionandiaren lanetan aspaldi hasiriko prozesuari jarraiki, egun, arrontean estandar kanonikoaren zantzuak gailentzen dira; delarik bere lanetan. Bi irakurketa egin genitzake hizkera aldaketa honi dagokionez eta, ziur aski, biak izanen dira zilegi polisistemen harreman sareen hipotesiari atxikitzen bagatzaizkio. Deskribatzailea: ekoizlearen emaitza EAE

---

[18] Gai honi buruzko informazio gehiagorako ikus Gabilondo (2009).

[19] Bai atal honetan, bai eta segidakoan erranak idazte prozesuan den lan batean ageriko dira adibidez hornituak. Aitzinatze gisa, ikus “Planistaren heriotza” olerkiak *Izuen gordeleketan barrena* (1981) eta *Marinel zaharrak* (1987) argitalpenetan jasaniko aldaketa formal zein linguistikoak.

[20] Halako erabakiak maiz izaten dira argitaletxearen esku. Guri hemen interesatzen zaigun irudirako, ordea, ez zaigu gehiegi inporta nork harturiko erabakia izandu zen; deskribapen hutsa egiten dugu. Sarrionandiak berak hala hautatu edo argitaletxe-
koek egina izan, ondorioa bera da: neurritasuneranzko jauzia. Halako kontuetan argitaletxeek “esku-sartze” handia izan ohi badute, erbestean den norbaiten lanetikoa are handiagoa dela suposatu liteke (azken emaitza ez da hain erraz bere eskuetara ailegatzen, ziur aski), edo zenbaitetan idazleak maketazioaren azken ukituetan parte hartze handiagoa izandu duela (ez derrigorrean urteen arabera-
ko homogeneotasu-
nean).

gunearekiko gero eta atxikimendu handiagokoa da, poliki-poliki, bere aritua arau kanonikoen atxikimendura hurbilduaz. Arrazoitua: erbesteak berak pertsonari ezartzen dizkion baldintza linguistikoen (mugen) ondorio dela pentsa genezake: hainbertze urtez klandestinitatean bizi denak zein neurritan izan ote dezake euskalki eta erregistro desberdinak lanetan agerrarazteko adina praktikatzeko aukerarik (alderatu hau A. Epaltzaren *Rock'n Rollekin*, adibidez)? Ez ote egoera praktika linguistiko behartu eta mugatuaren halabeharrezko ondorio?

Ondorioz, Joseba Sarrionandiak distantzia fisikoan den periferiatik ekoizten du, erbestetik; bere ekoizpenak, ordea, gunean jokatzeko gain, fisikoa ez den gunearekiko hurbiltasunak lagundurik, akaso, gunearen oneste kanonizatzailea lortu du. Are gehiago, denborak aitzina egin ahala, ELSko gunearen arauetatik gero eta hurbilago den aritua gertatu da iurretarrarena. Epaltzarekin ikusi dugunez, ordea, EAE gunetik nafarraren arituari esleituriko tokia erdian denak kanpotik heldu zerbaiti eskainia da: orain artean, berezi eta exotikoa den idazle gisa ageri da EAEn -hizkera kanonizatu estandarren parametroetatik at, nagusiki. Beraz, ekoizte lana periferiatik abiatua da, baina hein handi batean sistemaren gunean parte hartzen du Epaltzak. Euskal Herrian genero desberdinak gehien ekoiztu dituen idazleetarikoa izanik ere, ez da behin ere kanonean zeharo egokitu; beraz, mugako idazle izateko beharrezko diren ezaugarri guztiak biltzen ditu: ekoizte abiapuntu periferikoa izan eta gunean jokatu arren, errepertorioko arauetan arrontean moldatu gabea izaki, guneak gune-gunekotzat onestu ez duena.

Euskalki literarioaren hautatzeak ekoizpena diskurtso ez kanonikotik abiatua izatea inplikatzeko du eta, beraz, ez dela erdiguneak agintzen/bulkatzen dituen kanon literarioetan arrontean egokitzen. Periferian izateak gune kanonikotik²¹ arrontean aldentzen den aritua inplikatu arren, ordea, ez da hori A. Epaltzaren kasua (ez eta Sarrio-

---

[21] Oroit dezagun Even-Zoharrek (*op.cit.*: 12) erdiguneak kanonizatorako duen botereaz erraten zuena: "Por norma general, el centro del polisistema entero es idéntico al repertorio canonizado más prestigioso. Así, es el grupo que rige el polisistema el que en última instancia determina la canonicidad del cierto repertorio. Una vez se ha decidido la canonicidad, ese grupo o bien se adhiere a las propiedades canonizadas por él (lo que, por consiguiente, les da el control del polisistema), o bien si es necesario, modifica el repertorio de propiedades canonizadas con el fin de mantener el control."

nandiarena ere); *muga* terminoaren proposamena dela medio, ELSn guztizko periferia eta gunearen erdibidean den halako azpi-errealitate bateko harremanen berri eman daiteke.

ELSren baitako erreperitorioaren legeek, sortze-kokagune periferiko (Nafarroa-erbestea, kasu) eta gune arteko harremanen artean gauzatze desberdinak dakartzatela jakinik, A. Epaltzaren lana mugatuz horretatik at egiterik ba ote den hausnartu beharko da, noizbait.

Hondarreko hausnarketa

Polisistemen Teoria dela medio, idazleen aritua ulertu ahal izateko erlazio eta konexio etengabe nahiz saihestezinetan diren faktore desberdinak ikusi ahal izandu dira bi artikuluetan; horrenbertzez, Euskal Literatur Sistemaren irakurketa osoago baterako abiapuntu nahi izandu dira artikulukoak. Literatur sistema oren barranean aritu-konsumitzaile-ekoizle-produktu-instituzio-merkatu-er repertorio harremanak konplexuak direla ikusi dugu: batzuk bertzeen osagarri diren heinean, ezin bananduzko elkar-ukitze sare laberintikoa osatzen dute eta, hala, botere talkak direla medio, batetik bertzero norantza bakarreko nahiz bide zuzen guztiak ezinezkoak dira. ELS aitzin-baldintza horien barranean aztertuz gero -sortze prozesuan parte hartzen duten engranaje bakoitza bere aldetik, baita gainontzekoekiko erlazioan ere-, hobeki ulertu ahal da; hala, sistemako faktore langartuetatik haratago, idazlearen idatzia osotasunean ulertu eta ikuspegi nahiz irakurketa borobilagoa eskaini da.

Nolakotasun desberdineko jardunak besarkatuaz, gunetik idazten ez duten idazle biz aritu gara; zehazkiago, ELSko periferia fisiko desberdinetatik abiatutako ekoizte biren egokitzeak aztertu dira. Sarrionandiaren kasuan EAE gune kanonikoaren babespeko idazle baten aitzinean gara; beraz, periferiatik abiatutako idatziak izan arren, sistemaren erdigunean jokatu eta honen onspena lortzen duen idazlea da; ezaugarri desberdinei erreparaturik, Sarrionandiak lana gero eta erdigunekoago arituan kokatu dela ikusi da. Epaltza, aldiz, Nafarroatik abiatu, EAE gunean aritu eta sariren bat irabazi izandu duen arren, muga kokatu da. Hortaz, gunearekiko distantzia mota berak (periferiak) gunearekiko hartu-eman desberdina izan dezakeela ikusi dugu; izan ere, periferiaz haratagoko distantzia ez fisikoa guneak ematen

duen onespeneraren araberakoa da ELSn. Hala, batean lanaren sorlekutik abiatuaz, bertzean, onespentetik, gunearekiko distantzi fisiko eta ez fisikoek ELSren faktoreen arteko harremanei buruz gehiago hausnartzen lagundu dute. Bertzeak bertze, hautu linguistiko eta ELS gunearen artean harremanik badela sumatzen da. Nafarroa eta Iparraldeko *kulturaltasun* atxiki gabeak, egoera inkoherentea sortarazten du ELSn: alde batetik, euskara batua batasunerako tresna datekeen arren, lurraldetasunaren muga gaindi ezina da oraindik eta, beraz, molde maiz sobera molde zurrunei atxikiriko euskara batua Euskal Literatur Sistema kanonikoko (EAEko) hizkera ofizial bihurtu da, inertziat. J. Sarrionandiaren solas aldaketa erbestean izateak, hau da, literatur sistemaren erdigunetik haratago aritzeak baldintzatuko zukeen. Era berean, A. Epaltzak ere hautu linguistikoa egin du. Pentsa liteke sistemaren zentrotik aritzen diren idazleengan maizago sumatzen dela kanonaren errepertorio bihurtu den estandar moldearen erabilera.

Azken ideia gisa, mugako idazketak periferia datekeen horretatik abiatutako ekoizpenak bai, baina, era berean, guneako sistemaren proiektzioa dutenak barneratzen dituela azpimarratu nahiko litzateke. Horregatik dira mugako, hain zuzen: presentzia aitortzen zaie guneari kanpotik helduak zaizkion ekoizpenei, baina langartua izanen da presentziak ELSren faktoreekiko izanen duen harremanen sarea; alde batetik idazlearen ekoizpen-kokapena eta, bertzetik, emaitzen funtzionamendu nahiz onespenera dira baldintzatzaile. Gisa berean direnen funtzionamendua ulertzeko bertzelako ezaugarri nagusirik ba ote den jakitea interesgarria litzateke. Bertze batean beharko du izan, ordea.

Lan honetan erranikoeekin Euskal Literatur Sistemaren nolakotasunak pixka bat gehiago deskribatu eta, hauek erabiliaz, bi idazleren arituak lantzeko materiala eskuragarri jarri nahi izandu da. Bertzerik ez bada, guretako gisa, zer hausnarturik eskaini badugu ere aski kontent ginateke.

... zertxook, bada, saminez bizi dira, haietat inor ohartzten ez delako, izenik ere ez dutelako; tipiotarik batzu gaizkinak egiten dira, beste batzuk negar egiten dute soilik; gertaeraren bat susmatu...

Joseba Sarrionandia

Aipaturiko bibliografia

Bibliografia orokorrerako ikus "Euskal Literatur Sistema aztergai" artikuluan ageri dena (*Egan* 2012 1-2).

ALONSO, Idurre. *Euskal Literatur Sistema eta literaturaren didaktika aztergai. Idazle, kritikari eta irakasleen iritzia teoria komunikatiboen argitara*. Labayru Ikastegia & Amorebieta-Etxanoko Udala, 2008.

EVEN-ZOHAR, Itamar. "La función de la literatura en la creación de las naciones de Europa". *Avances en Teoría de la literatura: Estética de la Recepción, Pragmática, Teoría Empírica y Teoría de los Polisistemas*. Dario Villanueva (ed.). Universidad de Santiago de Compostela: Santiago de Compostela, 1994. 357-377. <http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/trabajos/E-2-function-literatura.pdf> (2012-12-01)

_____. "Factors and Dependencies in Culture: a Revised Outline for Polysystem Culture research". *Canadian Review of Comparative Literature*, XXIV: 1, 15-34, 1999. http://tau.ac.il/~itamarez/works/papers/papers/EvenZohar_1997Factors%20and%20Dependencies%20in%20Culture.pdf (2012-12-01)

_____. *Polisistemas de cultura. (Un libro electrónico provisional)*, 2007-2011. http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/trabajos/polisistemas_de_cultura2007.pdf (2012-12-01).

GABILONDO, Joseba. "Euskal literatur genero "txiki" eta hibridoen zentraltasunaz: oharrak euskal eleberraren ofizialismo politiko eta ezintasun zinematikoaz". *Egan*, 2009: 1-2.

IGLESIAS, Montserrat. "El sistema literario: Teoría Empírica y Teoría de los Polisistemas". *Avances en Teoría de la literatura: Estética de la Recepción, Pragmática, Teoría Empírica y Teoría de los Polisistemas*. Dario Villanueva (ed.). Universidad de Santiago de Compostela: Santiago de Compostela, 1994. 309-356.

KORTAZAR, Jon. *Literatura vasca desde la transición. Bernardo Atxaga*. Ediciones del Orto: Madrid, 2003.

SARRIONANDIA, Joseba. *Izuen gordelekuetan barrena*. Bilbo Aurrezki Kutxa: Bilbo, 1981.

_____. *Marinel zaharrak*. Elkar: Donostia, 1987.

Olerkigintza (I)

PAKO SUDUPE

SARRERA

50eko hamarkadan argitara eman ziren olerki liburuen egileak eta aldizkari nagusietan (*Euzko-Gogoa*, *Egan*, *Gernika*, *Gure Herria*, *Oleri*) olerkiak kaleratu zituztenak zenbatuz gero, hogeita hamarretik gorako olerkari zerrenda osa liteke.

Nor usadioko euskal bertsogintza herrikoitik hurbilago, eta nor Europar poesia garaikidetik, tartean ñabardura ugari, eta lortu ere, alde ederreko emaitzak, baina, errepara biezaioko kopuruaren handiari eta gogora bitez Orixek Ameriketara idatzitako olerkiak, Mirandek Parisen apailatuak, F. Krutwigen sonetoak, Salvatore Mitxelenaren *Aranztazu: Euskal sinismenaren poema*-ren "Bizi nai" hirugarren zatia, Nemesio Etxanizek *Egan*-en 1953an argitara emandako olerki intimistak, B. Gandiagaren aurreneko poematxoak *Elorri*-n bilduak, Arestiren *Maldan Behera*, Iratzederren eman oparoa *Gure Herria* aldizkarian, Zaitegi, Juan San Martin, besteak beste, eta aldera bedi antzerkiak eman zuenarekin (Larzabal, Monzon, Labaien, Etxaniz, Etxaide) eta kontakizunek, ipuin eta eleberriek eman zutenarekin (Mirande, Aresti, Etchepare, Etxaide, Loidi, Txillardegui, Erkiaga), eta jabetuko gara hamarkada horretan olerkigintza beste literatur generoen aldean hornituago eta oparoago kaleratu zela.

Galdera berehala dator: zergatik olerkari sail ugari hori? 50eko hamarkadan zer dela eta olerkigintzak horrelako lanketa? Arrazoiak askotarikoak (esaterako, aldizkarietan olerkiak argitaratzeko erraztasun erlatiboa), baina ez garrantzi gutxienekoa 1927tik 1936ra bitartean euskal olerkigintzak lortutako susperraldia eta prestigioa, tradi-

zioa, hizkuntza-lantzea, arazo eta gorabeherakoekin, baina arrakasta. Orduko olerkari askok, eta lehenagoko batzuek jarraitu zuten gerraondoan neurtitzak ontzen, eta olerkari gazteagoek ekin zioten olerkiak ontzeko lantegiari. Hiruzpalau belaunalditako olerkariak eta belaunaldi orotarik landakoak aritu ziren hamarraldi horretan poemagintzan¹.

1. 1927-1936KO SUSPERRALDIA

1.1. Jose Aristimuño Aitzol

Oleri Egunak 1930ean abiatu ziren Erreterian, Luis Jauregiren sorterrian, haren omenez. Egun haiek, jakina, ez ziren ezerezetik sortu. 1927an, Arrasaten Euskararen Eguna ospatu zen eta Euskaltzaleak taldea eratu. 1928an Emeterio Arresek bigarren olerki liburua argitaratu zuen "Txindor"; 1929an, Iruñean inprimaturik, Luis Jauregiren *Biozkadak* kaleratu zen, Damaso Intza hitzaurregilearen eskutik.

Lauaxetaren eta Lizardiren olerkigintza berria baino lehen, *Euskal-Esnalea*-n eta argitaratzen zuten olerkariak zeuden. Juan Mari Lekuona olerkariak harreman zuzena izan zuen haietako batzuekin: *Bitan edo hirutan bilera egin genuen Hondarribian Oarso zaharreko bost olerkariok: Hondarribitik Satarka eta Fernando Artola, "Bordari"; Iruñetik Juan Baxurko; eta Oiartzundik Manuel Lekuona eta neroni. Bazkal ondoren poesi irakurketa izaten genuen, bakoitzak eginikoak aurkeztuz. Hasi berria nintzenez, ezin estimagarriagoak izan ziren niretzat bizipen haiek²*; eta gerora euskal poesiaren bilakaera ikertzerara abiatu eta *Jautarkolen, Satarkaren eta Bordariren azterlanak* burutu ahala, gisa honetako baieztapenak jaulki ditu, sarrera gisa era-erara datozkigunak:

---

[1] Bibliografia baino lehen, tarte bat egin diegu Telefono Monzonen *Urrundik* (Mexiko. 1945) eta *Gudarien egiñak* (Biarritz. 1947), olerki edo bertso kantagarriei. Zergatik? Bazter uzteko bezain aberatsak ez garelako, eta 50eko hamarkada ez ezik gerraondoko ekoizpena ere jasotzearren.

[2] PEREZ, Elixabete; TOLEDO, Ana eta ZULAIKA, Esther: *Juan Mari Lekuona: Ikaskuntzak Euskal Literaturaz (1974-1996)*, Deustuko Unibertsitatea, Donostia, 1998, 535. or.

“Bai Biozkadak eta bai Jauregiren aitzindaritzea euskal poesian, beste olerkariekin batera, mende honetako hogeigarren hamarkadan jartzen dira, batez ere Euskal-Esnaleak aldizkariak piztutako giroan. Hausten du lore-jokoetako poesiagintzarekin eta prestatzen du Aitzolen proiektu kulturala, Gregorio Mujikak bultzatutako poetek ere sustatu zutena, Luis Jauregi barne, honek gerrondoan ere jarraitzen duelarik bere poesiagintzan. Olerti Eguna deituriko poesiaren aurreikusle izan zen, eta mugimendua bukatu zenean, oraindik aurrera jarraitu zuena”³.

“Hogeiairen hamarkadan izen aipagarriak dauzkagu, Jautarkol, Satarka, Emeterio Arrese, Manuel Lekuona eta beste, poesia kantagarritik olerkigintza berrira zubia izan zirenak, garaiko lirika unibertsalera gehiago lerratuz euskal poemagintza, metrika erraztuz, egitura estetikutuz, metafora aukeragotuz, sentiberatasuna mehetuz, erdal poetiketara isuria areagotuz”⁴.

Ezagunagoak dira Olerti Egunak sortu eta berehala, Lauaxetaren olerki berriak (“Bide Barrijak”) eta Lizardirenak saritu (“Biotz-begietan”) eta argitaratu ondotik sortu ziren eztabaidak olerkigintza berriaren ingurukoak, baina Jautarkol-en “Biozkadak” olerki bildumak ere erreakzio andana sortu zuen kaleratu berrian.

Damaso Intzak hitzaurrean kontatzen zuen bazuela adiskide bat zioena euskaraz bertso asko eta olerki gutxi: neurtitzak bear diran legean egiñak dira, baño idurimen gutxi ta geienean motel agertzen dutena dakarte⁵. Kritika horri gogorregia zeritzon baina ez hitzontzikeria hutsa, eta orduan galdera hau egiten zuen: *nola orde, orrenbeste bertsolari ateratzen dan errian, olerkari orren gutxi?* Erantzuna berriz: *Arrotz-izkuntzak ikastea, gerena zapuztutzeroño ez pa-datoz ere, onen erabilkera aztu ez-pada, nagitu egiten zaielako ez ote da?* Askotan baietz nago (id.)

Damaso Intzaren iritzia zen: *Euskal-olerkari onak bertsolari erritarri baño naiago dio olerkari arrotzari entzun. Baño ni nago gure erritar orrengandik, bestearrengandik baño ere gehiago ikasiko ote*

[3] 446 or.

[4] Alp. lib. 535-536 orr.

[5] Ikus Interneten “Literaturaren zubitegia”-n: Jauregi, Luis, *Jautarkol*, Itzaurrea: Damaso Intza.

lukean (id.) Horra bada, aurrerantzean, Aitzolek-eta behin eta berriz berrirotuko duten auzia aurkeztua: euskal bertso-olerkigintzaren tradizioa eta europar poesiagintzarena uztartu beharra, biak aintzat hartzeko premia, eta egoera historiko hartan euskal tradizio apala, apala bezain ezin baztertzukoa, aintzat hartzeko aldarria.

Ondotik herri olerki ederren erakusgarri batzuk aletzen zituen. Luis Jauregik Comillasko jesuiten apaizgaitegian ikasten ari zela Iruñeko *Zeruko Argia*-ra bidaltzen zituen olerkiak, eta horregatik erabaki zuen D. Intzak haren olerki sail bat bildu eta argitaratzea. Baina esanguratsua da, hitzaurrea baliatu zuen euskal olerkarietara aditzera emateko herri literatura aztertu beharrean zirela onak izango baziren, eta *Jautarkol* bide-erakusle zela.

Olerki bilduma horrek, besteak beste, Lauaxetaren, Orixeren eta Aitzolen artikulua sorrarazi zituen. Horieta plazaeratu ziren eztabaidagaien bitartez, euskal poesiagintzari buruzko kontzientzia aberastu zen: lortu ote zuen *Jautarkol*-ek, Lauaxetak zioen bezala, baserri bizitza egonkorra eta hiri bizitza egongaitza egoki uztartzea?⁶ Zortziko ahapaldia kanturako bai baina olerkigintzarako egokia al zen? Lauaxetaren iritzian oso ere desegokia zen, eta Orixerentzat ere aski desegokia. Luis Jauregi funtsean imitatzaile eta egokitzaile zen, Orixek baieztatu zuen moduan, ala aski originaltasun bazuen, Aitzolek aldeztu zuen bezala?

Bestalde, Orixek *Biozkadak*-i egin zizkion zenbait kritikak Lauaxetaren *Bide Barrijak*-i egingo zizkion iragarle dirudite: klasizismoa versus modernismoari lotuak, baina ez dugu horretan sakonduko; izan ere, gure xedea 1930-36 urte bitartean olerkariengan eragina izan zuten ideien bilakaera hobeki ulertzea da, Aitzolek gidatzen zuen literatur mugimendu nazionalaren nondik norako orokorrak jarraitzea, 50eko hamarkadako olerkigintza aditzeko lagungarri izango zaigulakoan.

Orixerengana itzuliz, goretzi zuen *Jautarkol* olerkaria: *Ocho poesías he subrayado con dictado y primera clase, tales que pudieran figurar con honor en las antologías de cualquier idioma: "Amonatxoa*

---

[6] Aurrerago "Jautarkol" eragileari eskainitako atalean, Lauaxetak "Biozkadak" olerki liburuari eskaini zizkion bi artikulua aski luzeetatik argibide xeheagoak ematen ditugu. Lauaxetaren bi artikulua horiek ere merezi dute arreta jartzea.

eskean" (.) "Bizitza menditarra" (.) "Itsasaldean" (.) "Umezurtza" (.) "Artzai neska" (.) "Atozkit Jesus" (.) "Mere lagun zar bateri"; "Bertso gaxoak!"⁷. Beste batzuk erdipurdiko jo zituen, baina, Orixek zortzi olerki puntakotzat jotzea bazen zerbait baino gehiago.

Aitzolek berriz sutsuago eta hiperbolezkoago goretsi zuen: *una detenida y reflexiva lectura del libro "Biozkadak", basta para convenirse de que su autor se sale de los estrechos y modestos cauces de nuestra poesía lírica, remontándose en inspirado vuelo hasta donde no ha llegado aún ninguno de nuestros poetas.*(id.). El pueblo vasco-n idatzitako bigarren artikuluan, baieztatu zuen Gipuzkoako paisaiaren abeslaria Luis Jauregi zela, González Blanco "España a través de sus cantares"-en Gaztelako ingurumenaren abeslaria eta Villaespesa lirikoa Andaluziakoako paisaiarena ziren bezala: *Si por poesía lírica se entiende la expresión de la belleza subjetiva, adecuada a las leyes del ritmo, avalorada por riqueza de imágenes y movimiento (.) expresados con gran sinceridad como reflejos del alma artista (.) al leer las poesías de Jaúregui brotan de los labios del más exigente de los críticos las alabanzas para este lírico vasco* (id).

Goresmenak ez ezik kritikak ere egin zizkion eta horien artean, guri dagokigunerako, garrantzizkoena:

No encontramos en sus composiciones motivos del campo y de la vida aldeana de nuestros "gizones" como en sus poesías supo recoger los suyos el cantor del suelo castellano Gabriel y Galán, ni hallamos comparaciones y símiles de la vida del hogar y del caserío vascos que "es santo, /porque allí la patria empieza, /y allí primero se ama, /y allí primero se reza". Según cantó Trueba, el poeta vizcaíno, el enamorado de su tierra. Ni el sufrido "arrantzale", ni el ardoroso "aizkolari", ni el "bertzolari"(sic) ni apenas elemento alguno, genuinamente típico y peculiar sirve de base al símil o a la comparación, ni de germen para la creación de una imagen bella. Al joven poeta recordamos esta certera y afortunada frase de don Miguel de Unamuno: "Cuanto más de país y de su época

---

[7] Lehen biak Orixek *Euzkadi*-n, 1930-01-01 eta 1930-01-05; Aitzolek *El pueblo vasco*-n, 1930-01-12; eta egun berean bi azkenak: Orixek *Euzkadi*-n, 1930-01-21, eta Aitzolek *El pueblo vasco*-n. Guztiak esku-eskura Interneten, "literaturaren zubitegian: Luis Jauregi Jautarkol.

*sea un hombre, es más de los países y de las épocas todas”
(.) Luis de Jáuregui es ya, no una esperanza sino una consoladora realidad de nuestra rica poesía vasca. Un estudio asiduo y una fina observación del alma popular perfeccionaran sus bellas y artísticas producciones. Debe aspirar, porque puede, a ser el poeta de la raza vasca (id).*

Horretaraz gero, ondorio hau atera dezakegu: Aitzol hasia zen jada Luis Jauregiren *Biozkadak* olerki liburuarekin, euskal olerkigintza bide herrikoira lerratu nahian. 1930. urte hasieratik ekin zion *Euzkadi* egunkariaren orrietarik ozenki aldarrikatzeari, ezen euskararen eta euskal kulturaren berpizkundean, olerkari ikasiek eta herri poesiaren oinordeko ziren bertsolariek garrantzi berebizikoa zutela. Bertsolariei buruz:

Quienes no tengan inconveniente alguno en admitir la influencia de la poesía como factor impulsivo y dinámico en la vida de un pueblo, muéstranse quizás algún tiempo escépticos al aquilatar el valor social e histórico del bertsolari. Consideran a esta típica y peculiar institución racial, cuidadosamente transmitida hasta los tiempos actuales por una tradición férreamente concatenada, como un elemento meramente festivo. Así se explica que el koplakari no haya merecido la atención de nuestros sabios, ni haya reclamado de los intelectuales y literatos vascos la admiración necesaria para consagrarle sus cualidades artísticas en semblanzas, descripciones y estudios que nos permitieran conocer con exactitud el valor cultural y su ondulante trayectoria a través de los sucesos de la historia del País Vasco (.) El vasco, que ha confiado sus expresiones y sentimientos al canto y a la poesía, (.) se ha sentido arrastrado, subjugado, y, finalmente, sugestionado por la voz vibrante y la imaginación hiriente del bertsolari, que ha sabido, como nadie, recoger los latidos secretos del pueblo que ama y del que brota espontáneamente con la lozanía de un alma candorosa y enamorada. Es, por lo tanto, ahí, en las producciones de koplakari, donde debiéramos escudriñar y conocer la vida íntima de nuestro pueblo⁸.

---

[8] Aitzol: *idazlan guztiak*, V, Erein, Donostia, 1987, 9-10 orr (in *Euzkadi*, 1930-04-05).

Adierazpen idatzi horiek 1930eko apirilekoak dira. Manuel Lekuonak berriz Bergaran Eusko Ikaskuntzaren V. Biltzar gripeagatik atzeratuan, 1931ko otsailean egin zuen *La Poesía Popular Vasca* hitzaldi famatua⁹, eta han dekorazio-olerkiak, kopla edo kantu zaharrez eta bat-bateko bertso eta jarriez hitz egin zuen. Ez zuen hitzaldi hori kaleratzearekin etsi, jarraitu zuen sakontzen eta 1935ean argitarara eman zuen *Literatura oral vasca*-n¹⁰ ahozko literaturaren ezaugarriak xehekiago aztertu zituen, eredu gehiago bildu zituen eta zorrotzago aztertu dekorazio olerkiak, kopla zaharrak, bertso berriak eta erromantzeak. Aitzol 1918an joan zen Gasteizko apaizgaitegira eta han, besteak beste, euskara katedraduna eta irakasle Manuel Lekuona zen. Zenbateraino eragin ote zion Aitzoli? Manuel Lekuonak Martin Ugalderi aitortu zionez¹¹, Aitzol ez zen joan Bergarara gaixorik zegoe-lako, baina M. Lekuonak ez zuen amaitu prestaturiko hitzaldia eta haren jarraipena Donostian eman zuen, eta han bai izan zela Aitzol, eta orduan: *cuando escuchó todo aquello, ¡Jesús!, sí, entonces dijo que había que dedicarse al bertsolarismo.*

Horretaraz gero, esan liteke Aitzolek herri literaturaren aldeko isuriaren sorrera Lekuonaren eraginetik independentea zuela. J.M.Barandiaranek *Eusko-folklore laborategia* sortu zuen 1921ean Gasteizko apaizgaitegian, eta Manuel Lekuona lankide fina izan zuen. 1929an Juan Kruz Zapirain bertsolariaren Brabanteko Genobebaren bizitza bertsotan argitaratu zuen, eta hitzaurrean azaldu zuen zergatik ziren bertso berriak euskal populuaren guztizkoak: *El pueblo en literatura ama lo pintoresco y lo sentimental, lo que hace reír y lo que hace llorar; nuestro aldeano posee, además, en grado eminente el sentido de la ironía, y de entre todas las cualidades literarias de una obra, gusta sobre todo de los vigorosos trazos de un estilo sobrio, rápido y conciso. Por eso es por lo que a nuestro pueblo le han seducido siempre de un modo extraño los bertso berriak*¹². Damaso

[9] Ikus Lekuona'tar Manuel: *Idazlan guztiak*. 1. Aozko literatura, Kardaberaz bilduma (22), 1978, 187-257 orr.

[10] Aip. lib. 259-540 orr.

[11] Jose Aristimuño Aitzol: *Idazlan guztiak 1. biografia eta bere ekintzaren alderdi nagusienak*, Erein, Donostia, 1986, 80. or. Ikus halaber Manuel Lekuonari egindako elkarrizketa "Oh Euzkadi" aldizkarian, (14), 1982 edo Interneten: andima-armiarma.com.

[12] Manuel de Lekuona: *Trabajos del laboratorio de Eusko-Folklore: Genoveva de Bravante por el bertsolari Juan Cruz de Zapirain*, Gasteiz, 1929, hitzaurrea: 7. or.

Intzak "Biozkadak"-i egindako hitzaurrean herri literatura autoktonoaren alde egindako adierazpenak jaso ditugu. Hor bazegoen, orduko euskal intelligentsia erlijiosoan, herrikoitasunaren aldeko aldarria, gero M. Lekuonaren lan garrantzizkoak sendotua eta areagotua.

Jakina da Aitzolek garrantzi handia eman ziola olerkigintzari. Errepara diezaiogun Martin Ugalderen eta Manuel Lekuonaren arteko elkarriketari:

Este ambiente que nació allá se mantuvo, comenzó a trabajar en este campo del canto popular vasco con mucha emoción. Aitzol tenía como una obsesión por la poesía. De ella y los poetas esperaba un verdadero renacimiento cultural y lingüístico... Así nació en Aitzol la nueva idea que fue el motor dentro de una cultura oral y ágrafa, era fundamental "Le pregunto si Orixe aceptó este cambio con entusiasmo. "¿Orixe?... No se sumó demasiado, a él le iba lo clásico; el clásico, el modernista de Lizardi-Lauaxeta, y los bertsolaris son tres mundos distintos en una sola lengua. No se debe suprimir ninguno, todos tienen su lugar en la mente vasca"¹³.

Gogora dezagun izan zuen garrantziaren heinean oroimen kolektiboan azpimarratu ez den alderdia: gerraurreko proiektuaren herrikoitasuna. Zazpi Oleri Egun egin ziren 1930etik 1936ra, eta guztietan hartu zuten parte bertsolariek. Manuel Lekuona eta Aitzol, biak izan ziren epaimahaiko 1935eko eta 1936ko bertsolari guduetan. Gogora, halaber, antzerkiak ere leku hauta izan zuela. Hiru Antzerti (1934-1936) Egun eta Oleri Egunetan ere antzerki emanaldiak. Aurrekoak kontuan, hobeki ulertzen da eta hobeki balioesten Martin Ugalderen sintesi honen balioa:

La obra iniciada con "Euskaltzaleak" buscó la expresión popular; sin embargo, pronto apoyó la expresión de la alta creación literaria, y más tarde, y ante algún fracaso, volvió a la expresión popular"¹⁴.

Euzkadi-n, El Día-n eta Yakintza-n ez zik urteko olerki ekoizpenaren zati hautatu bat jaso ohi zuten Eusko Olerkiak liburuetan agertzen zituen bere ikuspegiak Aitzolek. Lehen liburuan, 1930ekoan,

---

[13] Aip. lib. 80-81 orr.

[14] Aip. lib. 58. or.

Lauaxetaren *Maitale kutuna* izan zen protagonista, baina halaber urte berean Pedro Mari Otañoren bertsoak ere argitaratu zituen eta egin zion sarrerari izenburu adierazgarri hau ezarri zion: "Erriko olerkaria".

Bigarren *Eusko Olerkiak* liburuan (1931), protagonista nagusi Lizardiren *Urte-giroak* zituenean, honela idatzi zuen:

Akatsik gabekoa ote degu ba? Ez, bereak baditu. Bereak eta, agian, gureak ere bai. Euskera lizundu xamarra eskuratu zaigu. Jatorriz, gure izkera asmoak labur erakusten zituenetakoa zan. Adi-gaietarako itz gutxi eta aiek egokiak. Aldiz-aldez zabartu, eten egin zaigu eusko mintzoa. Txalogarria, beraz, antziñako itz-asmoen izorraldi ori berritzea. Elburu onek, ordea, utsak ba-ditu. Bertsoan doñua gogortxoia izatea, bat: ulerkaitza, aditzez zail xamarra izatea, bestea (.) Itzen laburtasunak eta asmo-betetasun onek alako adilluntasuna berekin daramate. Labur bai, baño argi idatzi dezagun (.) Euskera aberastu eta eraberritzeak dakartzkien akatsak dira. Ala ere "Urte giroak ene begian" olerkiak, akatsak-akats, gure izkera, bai mamiz, bai azalez edertu digu. Zorioneko eraberritze onek geroko-onuragarriak ekarriko al dizkigu!¹⁵

Ezaguna da Aitzolen 1933ko otsaileko artikulua. Tolosako *Eusko Gaztedikoek Santa Agedako bertsoak* berritzeko txapelketa antolatatu eta Jautarkolen olerki herrikoiak garaile gertatu zirenean, abagunea baliatu zuen olerki herrikoien aldeko kanpainari ekiteko, eta bidenabar berritzaileak kritikatzeko:

Ilargi bete ta izar panpoxak/eder zaizkigu ortzean;/zure emazte ta seme alabak/ederrago balkoetan. Jauregi'k izenpetua ez balitz errikoi olerkia zala usteko nuen. Alako erri kutsua daramate ez kopla bakoitzak olerki osoak baizik. Irakurri utsaz eta entzun utsaz errex aditzen dana da. Eta onelako olerkiak eta onelako idaz-lanak bear ditugu. Irakurleak eta euskaltzaleak gure bertso zail eta idazlan eta artikulua ezin entenditze-koaz aspertu ditugu. Geok ere, idazleak, aizkenaz naskatzen ari gera. Iñor mintzeagatik ez diot. Meroni naiz erruduna. Baña guztiok bide txarrak utzi eta bide onera jo dezagun!¹⁶

[15] Jose Aristimuño Aitzol. *Idazlan guztiak 3. literatura inguruan*, Erein, Donostia, 1986, 29. or.

[16] Aitzol: *Idazlan guztiak*, V, Erein, Donostia, 1987, 429 or.

Astebetara erantzun zion Lizardik “Gure bideko mugarririk” zeritzan artikulua erekin; idatzi zuen azkena. Adierazi zuen irtenbidea ez zela idazle guztiak eredu bakar batera behartzea: Txirrita, Muxika¹⁷ edo Jauregiren eredura (“errikoitasun gorritik bertso ikasietarako tartean izen aiek iru mugarri bezela jotzen ditut, eta, au ondo entzun, mutikoak, ori esanakin ez det adirazi nai inor aldamenekoa baño gehiago danik”¹⁸), baizik ere nor bere arloan ahal zuen txukunena idaztea, erraz-zaleak erraz, eta bestela idatzi nahi zutenek, bestela. Onartzen zuen artean nahiago zuela idazle gehiago izatea erraz idatziko zutenak, baina bestela idatzi nahi zutenei ere bidea aske utzi behar zitzaie. Lehenagotik zetorren polemika, besteak beste, Larreko idazleak eraikia¹⁹.

Ezagunak dira Patxi Etxeberriaren “Bost lore” olerkiari egindako iruzkin luzea, eta hura baliatuz argitaratutako “Eusko elerti-kera berezia (estetika)”²⁰ eta Zaitegiren “Tori nire edontzia”-ri egindakoak²¹. Gogoratzea komeni da, haatik, Aitzolen proiektua ez zela bertso-olerkigintzara mugatzen ez eta literaturara soilik ere: haur hezkuntza elebiduna hartzen zuen bere baitan, euskal artea halaber, eta hartzaile askotarikoak zituen: haurrak, gurasoak, maisu-maistrak, artistak, literaturzale erlijioso eta laikoak. Eta Aitzolen gogoan, gerra ondoan Guatemalan aldizkari berria sortzean Zaitegirenenan bezala, “eusko gogoan” hautematea, berpiztea, suspertzea zegoen.

Lizardi 1933an hilik, bide berri modernistak urratzeko alde-alde-dera Lauaxeta gelditu zen. Haren *Arrats Beran*-i buruz honela dio Jon Kortazarrek: *Pero con la publicación de Arrats Beran, “la tercera vía”*

---

[17] Argi eta garbi ez badago ere nor zen Muxika hori, “Euskel-olerti-jaia”-n Lizardik sartzen duen zerrendan sartzen duelako (Ikus: OTAEGI, L.: *Xabier Lizardi: kazetari-ianak*, Erein, Donostia, 1987, 295-296 orr.) ia seguru Emiliano Muxika albizturkoa izango zen; besteak beste, 1934ko “Eusko-olerkiak” liburuan olerki batzuk dituen Tolosaldean eta Gipuzkoan hortxe nonbait, haren olerki-kera ezaguna eta estimatua izango zen, Lizardiri “Argia”-ko irakurleari nor zen azaldu beharrik ez zuela iruditzeko.

[18] OTAEGI, L.: *Xabier Lizardi: kazetari-ianak*, Erein, Donostia, 1987, 401-404 orr.

[19] Ikus goiko oin-oharrean izendatutako liburuan, “Bide berriak? Bide guztiak?”, 367 eta ond., eta halaber, goragoko oin-ohar batean izendatu dugun J. Kortazarren liburua.

[20] Jose Aristimuño Aitzol. *Idazlan guztiak 3. literatura inguruan*, Erein, Donostia, 1986, 55 eta ond.

[21] 77 eta ond.

*propuesta por Lauaxeta, nuevas orientaciones más tradición popular, viene a adquirir carta de naturaleza, dentro de los planteamientos estéticos*²².

Lauaxetarekin jarraiki, badago haren gutun esanguratsu bat Zaitegiri egina euskara-erdara, arrasatearrak "Tori nire edontzia"-rekin zilarrezko haritz-adarra irabaztean. Lehenbizi erreparoz, espiritu kritiko hartu zuela aitortzen dio haren olerki saritua: Con reparo, no falta de espíritu crítico, he recibido la composición. Laudatu ere egiten du olerkia, era berezian: *¿Mi elogio? Completo.*(.) *"Tori nire edontzia" tiene cierta gracia popular que será apreciada por todos.* (.) Olerkari saila behar dela aditzera ematen dio, eta denak goretsi behar direla: *Pero no podemos conformarnos con dos o tres poetas. Menester es aupar y elogiar a Tapi-Perurena, Jauregi, "Endaitz", Satarka, Gaztelu, Onaindia, Loidi, Kortaxarena, Iturralde, "Oxobi", Enbeita. Estamos en pleno Renacimiento*²³.

Hondarrik hondarreanean, olerkariak berek eta haien eragile Aitzolek garbi ikusten zuten olerkari saila egotea beharrezkoa zela, herrikoiak, landuagoak eta hautagoak. Arazorik handienak, Aitzolek adierazten zuen bezala, literaturatik kanpo zeuden. Euskal erakundeek ez zuten euskal literatura, orduan haren lorerik preziatuena zen olerkigintza, behar bezala bultzatzen, esaterako, katalanek egiten zuten bezala:

Un exquisito poeta bizkaino puso de relieve el año pasado el contraste observado en el trono ofrecido a la poesía catalana y a la vasca. A aquélla se le ofrecía, bajo el dosel grandioso de Barcelona, el vistoso trono de un magnífico coliseo; a ésta, un tosco monumento de piedra aldeana en la cumbre pintoresca donde el caserío de Bedoña se asienta. (.) *Una reflexión nos zahiere y amarga. ¿Por qué aquí, en tierra vasca, no se encumbra y no se aplaude a los poetas? ¿Por qué un cinturón congelado de indiferencias y desdenes aprieta el corazón sentimental de los vates euskaldunes? ¿Por qué las*

[22] Azpimarra nirea. Ikus *Teoría y práctica poética de Lauaxeta*, Desclee de Brower, Bilbo, 1986, 76-79 orr.

[23] DÍAZ, Jon eta IZTUETA, Paulo: *Jokin Zaitegiri egindako gutunak I (1932-1935)*, Utrisque Vasconiae, Donostia, 2007, 32-34 orr.

*fiestas de la poesía no se revisten de la importancia y boato externo que debieran?*²⁴.

Ematen dion erantzuna, aldeak alde, oso egungoa hautematen dugu, idatzi zenetik hirurogeita hamar urtetsura: Estriba la razón de ello, sin duda alguna, en la indiferencia que todavía existe hacia nuestra literatura nacional. No están las gentes y vascas acostumbradas a leer en euskera ni a paladear las bellezas literarias si están redactadas en nuestro idioma (id.). Egun bezala idazleak baino urriago proportzioan irakurleak.

Idazleen, hots, olerkarien lanari zegokionez, itxaropentsu agertu nahi izan zuen Aitzolek, data damurik gogoangarrarian (1936-07-18) argitaratu zen azken artikuluan:

*Nuestros vates actuales, prestigios de nuestro renacimiento literario, no habían introducido hasta ahora en sus creaciones los destellos peculiares de la expresión poética euskaldun. Ni aun el mismo "Lizardi", que tantos aciertos tuvo en su afán creador de abrir nuevos cauces al euskera literario y de injertarle veneros del vigor genuino de nuestro idioma, consiguió ni apreciar ni expresar la imaginativa y la inspiración euskaldun según exigía el genio privativo de la belleza racial. Son los nuevos creadores de la nueva generación literaria, cuyos representantes acaban de aparecer ahora, los que restituirán a la poesía culta el matiz peculiar de la estética nacional vasca (.) vase forjando el caudal literario vasco, esperando que el pueblo, por fin, se decida a seguir al selecto grupo de los que forjan el pensamiento artístico nacional*²⁵.

Luis Jauregiren *Biozkadak* olerki liburuarekin hasi eta Aitzol eragile handia bera fusilaturik 1936ko altxamendu faxistak hilaraziko zuen literatur susperraldiaren amaieran, hala aditzera eman zuen martiriak: olerkari hautatuek poesia landuari euskal estetika nazionalaren kutsu berezia erantsi behar zioten, eta garrantzizkoena: euskal

---

[24] Aitzol: *Idazlan guztiak*, VI, Erein, Donostia, 1987, 432 or. Lauaxetaz ez ote da ari? 1935ean argitaratu zuen bizkaitarrak "Kataluniako irarkolak" zeritzan artikulua, non katalanek zuten kulturarako lehia bizia goraiatzaren zuten. Iku: Estepa URKIAGA *Lauaxeta: Gure aberriaren elea, kazetari-lanak*, Labayru, Bilbo, 2005, 304-308 orr.

[25] Aitzol: *Idazlan guztiak*, VI, Erein, Donostia, 1987, 471 or.

populuak, azkenean, olerkari hautatu haiei jarraitu behar zien ezinbestean. Ideia horrekin hil zen.

1.2. Luis Jauregi Jautarkol

50eko hamarkadan ere argitaratu zituen olerkiak errenteriar olerkari herrikoiak, baina eragile lana osoki, eta olerkari lana ere nagusiki 36ko gerraurrean burutu zuen. Kopuruari begiratzen badiogu, haren olerki emana 36ko gerra aurretik gerraondora asko urritu zen, esaterako: 1918tik 1927ra 50, 1927tik 1936ra 69 olerki, eta 1951tik 1960ra, 23. Lehenbiziko hamarrak *Euzko-Gogoa*-n kaleratu zituen eta ondotik, *Aranzazu*-n, *Zeruko Argia*-n eta *Olerti*-n eman zituen. Olerkigintzan urterik oparoenak 1915etik 1936ra artekoak izan zituen, eta Espainiako II. Errepublikaldian saiakera generoa ere, kazetaritza saioa ere, aski landu zuen, batez ere gaztelaniaz. Lauaxeta eta Lizardi aurreko olerkigintzaren ordezkari behinena da, eta gorago agertu bezala, zubigile gertatzen da.

Gerraondoan olerkiak lantzeari erabat utzi gabe, ipuin bildumak egitera, eta eleberri itzulpenetara (C.J. Celaren “Paskual Duarte-ren sendia”) jo zuen, bestelako giro politiko eta soziokulturalari bestelako literatura zegokion ustea zuen seinale.

Gorago aipatu dugun bezala, 1929an *Biozkadak* olerki bilduma kaleratzean Damaso Intza aitabitxi zuela, besteak beste, Lauaxetak, Orixek eta Aitzolek plazaratu zituzten hari buruzko artikuluak. Lauaxetak artikulu bat ez ezik bi eskaini zizkion, aski luze aritu zen haren olerkiez eta haien bidez beraren aburuak plazaratu zituen –hein batean Damaso Intzaren iritziei buruzki–, eta aburu horiek pare bat urte geroago *Bide Barriak* argitaratzean Orixerekin izango zuen ika-mikaren iragarle gertatzen dira, egungo egunetik begiraturik:

Tengo por cierto que nos agrada la poesía popular, campesina e irónica, pero no nos es dado determinar los límites del sentimiento. Unos quisieran que fuera nuestro canon lírico el estilo blando y regalado de los laburdinos (.) Otros desearían que la forma definitiva de la poesía vasca tuviera su marco en la lírica popular. ¿Es que no hay complicaciones ni tragedias más profundas que las del campesino? Si hemos de expresar con la ingenuidad del campesino el dolor ancestral, la rebel-

*día de los anhelos patrios, bien podemos desistir de escribir en euzkera*²⁶.

Baieztapen jakingarriak egiten ditu, besteak beste, poesia modernoaren ezaugarri garrantzizkoa den subjektibitatearen aldekoa: *Y la poesía no es ya la expresión de una raza sino la efusión íntima del artista* (id).

Lehen paragrafotik erakartzen du arreta, digresio estilo barrokoan:

*El bello libro de don Luis de Jáuregui nos hace saborear la paz de su jardín espiritual en medio del páramo inculto que nos rodea. Es un florilugio que espiga lo más sutil y peregrino del sentimiento. Nunca el alma vasca pudo manifestarse en tan vaga y láctea transparencia de tristeza. Las efusiones íntimas del poeta han requerido el ritmo vaporoso de un Lamartine. En armonía con el paisaje nativo, en los rosales de sus versos, la melancolía se enreda como una niebla*²⁷.

Ezin da hitz gutxitan laburbildu, baina, dagokigunerako, esan liteke, erabat harturik oso goretsi zuela:

*¿Resabios de romanticismo?, me objetará alguno: No lo dudo; pero en el romanticismo palpita un hondo sentido de humanidad. El autor de "Biozkadak" comulga con ellos en lo que tiene de nostálgico y vago, pero difiere en la forma ingenua y clásica de su expresión (id). Porque espíritu, en verdad complejo, el de Jautarkol; difícil de encerrarlo en una hornacina. Su canto aduna (sic) la sencillez campesina con la inquietud de las urbes: acopla la inocencia y el remordimiento. En su lira rie la dulzura y gime el dolor, el idilio y la tragedia hallan resonancia*²⁸.

Akats nagusi bakarra aurkitu zion: zortzikoa erabili izana:

Sus versos machacan al oído en el martilleo del zortziko en sus diversas manifestaciones. Mi gusto poético es tan inquieto y amigo de deleites, que no puedo saborear largo tiempo

---

[26] "Divagaciones. Biozkadak", in *Euzkadi*, 1929-11-16.

[27] "Divagaciones. Biozkadak", in *Euzkadi*, 1929-11-08 (egun horretako aza-lean).

[28] "Divagaciones. Biozkadak", in *Euzkadi*, 1929-11-16.

*una poesía de composición basada en el zortziko, donde exigen al oído tan dura prueba. No me es lícito negar que esa medida sirvió de cuna a las efusiones más delicadas del alma vasca. Pero para mí que el zortziko dice bien allí donde se canta el verso. No queremos elevar a ese metro a la categoría de medida esencialmente vasca*²⁹.

Bestalde, haren olerkiak malenkoniak eta tristeziak jota zeudela adierazi zuen:

La obra será fiel reflejo del concepto que cada uno se forja de la vida. Debido a esta razón, nuestro poeta imprime a su poesía el tinte melancólico de los paisajes vascos. Desconozco qué sentido pueda tener la vida para el señor Jáuregui pero presumo que debe de ser muy triste para el que vive soñando en el cielo (id).

Eta eraginen artean: Lamartine, Dacarrete, Campoamor, Baude-laire, Heredia, Heine aipatu zituen.

Orixek bi artikulu eskaini zizkion *Euzkadi*-n, lehenbizikoan iritzi orokorra emateko eta bigarrengoan olerkien metrika aztertzeko. Lauaxetak bezainbat goretzi zuen, baina hark bezala akats batzuk hauteman zizkion, nahiz ez berak. Bizkaitarrak *Jautarkolen* olerkiak tristeak hautematen zituen erabat harturik; Orixek bi baino ez. Aholku hauek eman zizkion:

*En una cosa deseo más perfección a este poeta: en la expresión acerrada vasca, en la que quizá no le aventaja más que Zaldubi. Sin dejar de ser universal en el sentimiento, se puede ser más vasco (.) Aconsejaríamos a Jáuregui que temple su alma en la recia poesía clásica y estudie el verso vasco en autores como el modelo que le hemos indicado*³⁰.

Beste akats bat: kanturako egokitzen bazuen ere, olerkietarako desegokitzen jotzen zuen "zortzikoa" erabili izana. Gorago jaso dugun bezala, Lauaxetak gogorren horixe kritikatu zion. Orixek leunago.

Polemikatxoak amaiturik zirudienean, Aitzol altxatu zen *El pueblo vasco*-n Orixeren zenbait adierazpen ñabartzeko; Orixek erantzun

[29] "Divagaciones. Biozkadak", in *Euzkadi*, 1929-11-08.

[30] Interneten: kritikak.armiarma.com-en "Suspiros del corazón".

egin zion Aitzolenari, eta bost artikulutatik azkena Aitzolek argitaratu zuen. Orixek ere Lauaxetak bezala eraginak aipatu zituen, eta Aitzolek Jauregiaren orjinaltasuna defendatu zuen:

Pero no creemos exacto que merezca Jáuregui el dictado universal de adaptador o imitador (.). Se le ha comparado con el gran poeta Zaldubi (.). Indiscutiblemente que el gran canónigo Adema posee el nervio del lenguaje vasco, con fuerza más peculiar y propiedad más exquisita que el autor de "Biozkadak". Sin embargo, en éste la inspiración es mucho más elevada, más exuberante la imaginación creadora, y el sentimiento íntimo del lirismo mucho más interesante³¹.

Polemika horren ondorioz Jauregi euskal Parnasoko gorenera aipatu zen, harik eta Lauaxeta eta Lizardi etorri arte.

Hiru kritikari famatu horiek emandako iritziez ez zuen berehalakoan ezer adierazi; polemika hartatik pare bat urtera, kritikagileren batek Tapia-Perurena olerkariaren "Olerkiaren gaua" Musset-en beste baten imitazioztat jo zuela-eta haren alde lerro batzuk idatzi zituen, eta bide batez aitorten hau egin zuen:

Cuando el que estas líneas escribe publicó su librito de poesías "Biozkadak", no faltó algún crítico que en algunas de ellas viera reminiscencias y hasta imitaciones de varias composiciones francesas de cuya existencia, dicho sea en honor a la verdad, el autor del libro no tenía ni la más remota idea³².

Bestalde, olerkari gisa ez ezik literatur eragile gisa ere egiteko aski garrantzizkoa jokatu zuen³³ gerraurrean, Aitzolen arrimuan eta hark ezarritako bidearen sostengatzaile gisa³⁴.

---

[31] Interneten: kritikak.armiarma.com-en "Luis de Jauregui". "Biozkadak" liburura bildutako "Aizkorriren oñetan" olerkia, *Euskal Esnalea*-k 1927an saritua, Aitzoli eskaini zion hitz hauekin: *Aritzimuño'tar Joxe, apaiz jaun mixio-zale jakintsu ta beroari*. Interneten eskura.

[32] PEREZ GAZTELU, Elixabete: "Jautarkolez: aztarren bila" in *Euskera*, (XLI -2. aldia), 98. or.

[33] Ikus PEREZ GAZTELU, Elixabetek bildutako: *Jautarkolen sorta marduldua*, Errenteriako Udala, 1998. Eta ikus halaber, J. KORTAZARREN *Teoría y práctica poética de Lauaxeta*, Desclee de Brouwer, Bilbao, 1986, 62-79 orr. Orri horietan jasotzen dira gaingiroki Jautarkolek Lauaxetaren bi olerki liburu famatuez egin zituen iruzkinak.

[34] Orixek gutun batean Santi Onaindiari aitortenak egin zizkion Aitzolekin izan zituen nahigabeei buruz. Besteak beste, honela zioen: *Lauaxeta, Jauregi, Tapia-Perurena zituzan bere kutunenak*. Paulo eta Ibai IZTUETA: *Orixek: gutunak (1917-1961)*,

Zergatik antolatu zuen Euskaltzaleak elkarteak lehen Euskal Oleriti Jaia Erreterian? Besteak beste, Jauregik 1915. urteaz geroztik olerkigintzan ziharduelako eta bereziki 1929an "Biozkadak" olerki bilduma kaleratu zuelako³⁵. Lauaxetak, gorago adierazi bezala, bi artikulu idatzi zituen "Biozkadak" liburuaz, eta haren ondotik Orixek eta Aitzolek, eta azken honek erabat goretsi zuen.

Luis Jauregik idatzi zuen Lauaxetaren bi liburuez eta Lizardirenaz, eta luzaroen Loramendiz³⁶.

Lauaxetaren "Bide barriak, nuevos rumbos"-i buruz:

*En las páginas de todo el libro late una nota simpática: la sinceridad poética. Estos versos son retazos (¿Retazos? ¿Retratos?) de la vida del poeta. En ellos vibran sus clamores de su lucha interior, dibújense los celajes melancólicos de sus horas de amargura y los destellos luminosos de sus ratos de bonanza (.) La sinceridad en la poesía, sobre todo en la lírica, es necesaria para que sea buena. Cuanto más sinceros y vividos sean los versos, tanto serán más líricos.*³⁷.

Maisutza maitasunezkoetan aitortzen zion: haragikerian, errealismo- eta antikristaukerian eta sentimentaltasun emeegian jausi gabe, ezkortasunez eta barru-barrutik zaurituriko sentimenduz zipriztinduak

---

Utriusque Vasconiae, Donostia, 2006, 312 or. Orixeren baieztapenaren zuzena egiaztatzeko ikus PEREZ GAZTELU, Elixabete: "Jautarkolez: aztarren bila" in *Euskera*-XLI (2. aldia), 99 or. Bestalde, aurrerago ematen ditugu Jauregik Aitzolekin bat egin zuela erakusten duten frogak.

[35] Aitzolek Yakintza-n: *Don Luis de Jáuregi había publicado su primer tomo de poesías titulado "Biotzkadak". Fue muy favorablemente acogido por la crítica. Se hizo, impensadamente, un favorable ambiente en favor de la poesía vasca. Coincidió por aquellos días la celebración del clásico día ferial donostiarra de Santo Tomás. Reunímonos un grupo de amigos euskeltzales. Entre ellos se hallaba Lizardi. En la conversación surgió la idea de organizar un homenaje a Jauregi, en Rentería (Jose Aristimuno Aitzol: literatura inguruan, Erein, Donostia, 1986, 139 or. Lizardik lehenbiziko olerki jai horren atarian: Gogotik ari dira orain eslariak, ta zuzenki, Jauregi'tar K. olerkaria aipatzen, ta Jauregi guziok dakizutenez, errederiarra da. "Euskal Oleriti Jaia" in Argia, 1930-01-26, edo OTAEGI, Lurdes: Xabier Lizardi: kazetari-lanak, Erein, Donostia, 1987, 295. or.*

[36] "El poeta Loramendi" in *El Día*, 1933-06-14; eta "Loramendi Olerkaria. Bere poesi-lanaren azterketa, bera bizi izan zan garaiari buruz-buru" in *Euskera* (5), 1960, 235-257 edo *Jautarkolen sorta marduldua*, Erreteriarako Udala, 1998, 182-202 orr.

[37] *Jautarkolen sorta marduldua*, Erreteriarako Udala, 1998, 61-63 orr.

izanagatik begiko gertatzen zirela, olerkiei zerien garbitasun-kutsua-
gatik. Gomendatzen zion filosofiko-intelektualetara gehiegi ez zale-
tzeko, sentimenduaren bide zaharretan aurkituko zituela haren liriko-
tasunari hobeki egokitzen zitzaizkion inspirazio iturriak.

Lizardiren "Biotz-begietan"-i buruz berriz, olerki liburu horrek
zekarren eraberritzearen egokitasunaz:

*Manjar en verdad sabroso para las almas capaces de gustar la
belleza poética (.). Es libro de vanguardia, grito de un corazón
de juvenil empuje, nacido entre ansias de superación y vivos
anhelos de abrir nuevos horizontes a nuestra balbuciente
poesía. Por esto, y por los numerosos aciertos que el libro
contiene, sólo plácemes merece su autor. Porque entiendo
que, las audacias innovadoras en la poesía, como en el arte
en general, lejos de perjudicar, benefician grandemente (.). En
este sentido, paréceme no sólo conveniente, sino necesaria
la publicación de este libro en el momento actual de nuestro
renacimiento literario. Porque en él se inicia un nuevo género
de expresión poética, que seguido con prudencia, ha de
contribuir, a mi juicio, al acrecentamiento del valor de nuestro
caudal poético (.).³⁸*

Lizardiren meritu handiena honetan zetzan:

*Lo substancial, y por ende, el mérito principal de su labor
literaria, estriba en la idea poética, en la pasión, en el senti-
miento y en el colorido sobrio pero brillante con que sabe
revestir los más profundos pensamientos y expresar artística-
mente los más hondos sentires (id.).*

Lauaxetaren bigarren liburua ere famatu zuen:

*Orain arteko bere olerkietan, bihotz barnean, labe gorituan,
kixkaltzen zeuzkan bihozkadak eta gogo dardoak eman dizki-
gu. Oraingoetan kanpotik hartu ohi ditu kanta gaiak. Begietan
josi zaizkion lurkoi bizitza honetako gertakariak eta ikuskizu-
nak hartu eta jantzi arin eta politez apaindu ditu gure begien
zoragarri izan zaizkigun (.). Erdarazko, Castellako romanze za-
harren eran taxutuak, baditu; Jammesen erakoak ere bai. Guz-
tiek daramate halako bizitza dardara eta eder kutsu berezi bat.*

---

[38] Alp. lib. 76-77 orr.

Azalez gauza hutsak dirudite; baina idazlanetan edertasuna ohartzen dakitenentzat, ez inolaz ere (.) Jantzi arina, bertso meheak behar dituzte taxu honetako olerkiek (.) Jammesek, ordu arte olerkariak zerabiltzaten bertso neurriak hautsi eta neurri berrikoak asmatu zituen; hauxe bera egin digu Lauaxetak (.) Gure hizkuntza zaharrak, era guztietako langileak behar ditu: landu gabeko soro, aberastasun gai dena dugu (.) Hargatik, txalogarria deritzat Lauaxetaren lana³⁹.

Horretarako gero, 1930-31n eta 1935ean ere goretsi zituen olerki bide-berritzaileak. Beraren olerkigintzari dagokionez, kopia herrikoiak aintzat hartuz eta 1933an Tolosako Santa Agedako sariketan garaila gertaturik, ez nornahik baizik aurrez ere olerkari fama zuen batek, bide herrikoitari indarra eman zion, eta 1933-34tik aurrera Aitzolek gidaturik herri bertsoak, olerki herrikoiek hartu zuten prestigioa erakitzen modu eraginkorren esku hartu zuen.

Zaitegiren "Tori nire edontzia" iruzkintzean honela idatzi zuen:

Irudimen biziko olerkaritzat jotzen dut nik behintzat, atzo arte ezezaguna nuen gure olerkari hau. Asmo eta gogorapenak, kolore ñabar-politez janzten ederki daki, baita batasun-katea urrezkoz irudiak, bihozkadak eta burutapenak elkarrekin taxuz lotu eta josten ere. Bertsoa egoki eta trebe darabil; baina bihurri xamar. Bertso gutxitan edergarri asko sartu nahi dizki-gu eta olerkiaren argitasuna lausotuta uzten du zertxobait. Olerki-gaiek ez dute bertsoetan lasaiegi egon behar, noski, baina gutxiago estuegi (.) Ondo baino hobeto dio gai honi buruz Aitzolek..."Jo beza bertso leun, gozo, errezetara Zaitegi"k, orretarako gai dan ezkerero. Mamia sakona, goi-indarrez betea izan bedi: azala ordea, adi-erraza, leuna, irakurri utsakin irakurleak ulertu lezakena. Orduantxe gogoia poztutzen zaigu: edertasuna nekerik gabe atxitzeak lilluratzen baigaitu" Horra, gure olerkari gazteok hartu beharko luketen bide zabala. Utz bitzate bidezidor ilunok eta Aitzolek erakusten dien bide eroso horretatik jo bezate lasai, beldurrik gabe. Har bezate bertsoegintzan eredutzat edo ikasbidetzat gure Orixe jatorra: ez

[39] Aip. lib. "Zubimendi eta Lauaxeta" 146-147 orr. *El Día*-n 1935-08-31 eta *Euzkadi*-n 1935-09-03.

dira, honek eskutik daramatzala ilunpetan ereriko. Irakurri, liburu honetan duzuen bere "Gure zizak"⁴⁰.

Saria ere jaso zuen. 1935ean, VI. Olerti Egunean, haren "Maite opari" olerkia saritu zuten. Xenpelarri buruz eta bertsolaritza buruz zenbait artikulu idatzi zituen⁴¹. Garbi dago erabat bat egin zuela Aitzolekin.

Elixabete Perezek zehatz-mehatz jaso ditu Blozkadak-ek jasotako erreakzioak. Koldo Mitxelena, Manuel Lekuona, Paulo Iztueta eta Jon Kortazarrenak, besteak beste, eta amaieran baieztapen hau egin du:

Ez daukagula Jautarkolez lan berariazkorik, azterlan osorik, bere jardunaren luze-laburra, munduratuaren barrengo bila-kaera, garaian izan zuen itzala, besteekin (hemengoeekin eta kanpokoekin) izan zuen harremana... behar bezala argitzen digunik⁴².

Bereziki Hego Euskal Herriko literatur eztabaida garrantziko batzuk aipatu ditugu gaingiroki, ezagunak eta ez hain ezagunak. 1936ko gerra aurrean Manuel Lekuonaren liburuek, batez ere Poesía popular vasca-k (1930) eta *Literatura oral euskérica*-k (1935) izan zuten eragina gogoratu dugu, eta Aitzolen eragina eta hari Luis Jauregi Jautarkol-ek emandako laguntza.

Aitzolek erail aurretxoan ordurainoko literatur bilakaeraz adierazi zuen sintesia ere jaso dugu: olerkari hautatuek poesia landuari euskal estetika nazionalaren kutsu berezia erantsi behar zioten, eta euskal populuak olerkari hautatu haiei jarraitu behar zien.

50eko hamarkadan batzuek Lizardi hartuko dute eredutzat, beste batzuek Lauaxeta edo Orixe. Zenbait olerkari adinean aurreratutak haien aurreko olerkigintza jarraitu zuten, eta beste zenbait olerkari gazteagok aurreko haien guztien aurka edo haiek erabat bazter utzirik, beste eredu batzuei jarraiki, bestelako ereduak jarri zituzten indarrean.

---

[40] Aip. lib. "Eusko-olerkiak" 148 or. *El Día*-n, 1935-09-15.

[41] "Bertsolari nor zaigun: Xenpelar ereduz" in *Yakintza* (17), 1935, 331-339; *Yakintza* (18), 1935, 407-413; "El bertsolari" in *El Día*, 1935-01-11, "El Día del bertsolari" in *El Día*, 1935-01-20 eta "El bertsolari en acción" in *El Día*, 1936-06-20.

[42] Aip. lib. 111. or.

2. 50EKO HAMARKADAKO ERAGILEAK

Bertso-olerkigintzari doakionez, gerraondoan espiritu haren oi-nordeko eta jarraitzaile eraginkorrena J. Zaitegi da guztien gainetik, *Euzko-Gogoa* aldizkaria ardatz duela, eta beste eragile handi bat Santi Onaindia da *Milla Euskal Olerki Eder* (1954) eta *Olerti* poesia aldizkariarekin (1959-1969). Eragileak eta olerkariak biak ere. Orixe (“Euskaldunak” poema 1950ean kaleratua; Ameriketako erbestean olerkigintzan), Luis Jauregi *Jautarkol* eta Manuel Lekuona eta beste hainbat olerkari ere bizirik dira eta gerra aurreko espiritu haren jarraitzaile gertatzen dira, neurri batean edo bestean. Beste olerkari batzuk 50eko hamarkada inguruan hasten dira argitaratzen, berariaz aipatu beharrekoa Salvatore Mitxelena da eta haren *Arantzazu: euskal sinismenaren poema* 1949an argitaratua; Orixe bi artikulu garrantzizko idazten ditu hartaz, eta, jakina, zenbait belaunalditako olerkariak batera gertatzen dira lantegi berean.

2.1. Zaitegi

Goraxeago etendako hari-muturrari ostera heltzeko, hel diezaiogun Zaitegik *Euzko-Gogoa*-ko lehen alean argitaratutako “Aitzolen gizaldia” artikuluari⁴³. Laburbilduz, belaunaldia hauek osatzen dute: Eusko-Olerti-Egunetan sarituak: Lauaxeta, Lizardi, Loramendi, Patxi Etxeberria, Zaitegi, Jauregi, Iñaki Otamendi eta horiekin batera Orixe, Tapia-Perurena, Jakakortajarena, Paben Loidi, Erkiaga, Gaztelu, Santi Onaindia, N. Etxaniz, T. Monzon eta beste. Belaunaldiaren ezaugarriak hauek dira: 1.- Orduraino euskal literaturako olerkari garaienak eta bikainenak. 2.- Aitzol eragile eta zirikatzaile, eta Orixe irakasle nolabait. 3.- 1890z gero jaioak. 4.- Prestakuntza intelektual antzekoa. Frantzia, Alemania, Ingalaterra eta Italiako olerkiak irakurriago zituzten

[43] Hau idazteko IZTUETA Pauloren *Euskal Idazleen belaunaldiez*, Utriusque Vasconiae, Donostia, 2005, 129-149 orr. liburuaz baliatuko naiz. Ohartxo bi: bat, lztuetak aipatzen duen Zaitegiren artikulua argitaratugabeaz baliatuko naiz, eta bi: liburu horretan galderak egiten ditu lztuetak, ea Zaitegik literatur belaunaldiez idatzi zuten halako edo honelako autore ezagutuko zuen (esaterako, 133. orrian Petersenez eta Thibaudetez galdetzen du), eta erantzuna lehenbizikori dagokionez, baiezkoa da. Ikus Zaitegik *Egan*-en 1963ko lehen alean idatzitako “Belaunaldiaz” artikulua (16-34 orr., bereziki 18.a).

Espainiakoak baino. 5.- Gutunez edo bestela harremanetan elkarrekin⁴⁴. 6.-Euskara lantzea eta olerkiak "eusko-gogoz" egitea xedetzat. 7.-Olerkigintzari zegokionez, Azkueren hiztegia lagun, euskal olerki hiztegia ugaldtu zuten, eta errima ere bai, ugaritu eta aberastu.

Paulo Iztuetak honela dio: *Badirudi, beraz, Jokin Zaitegik berak zuzentzen duen Euzko-Gogoa aldizkaria, belaunaldi horren oinordeko sentitzen dela, artikulu horretan espiritu hori jasotzen baita*⁴⁵. *Baiezta liteke ohoretzat zuela belaunaldi hartakoa eta mugimendu haren oinordeko izatea. Horrek ez du esan nahi gerra aurrekoa eta gerraondokoa berdinak zirenik. Egoera soziopolitiko-kultural bitan jaiok izaki, Aitzolek zuzentzen zuen Yakintza eta Zaitegik zuzentzen zuen Euzko-Gogoa ezberdinak izan ziren, haatik, azken hau haren oinordeko olerkigintzari zegokionez.*

Ez da unea *Euzko-Gogoa* zer izan zen xeheki azaltzeko, baina aipatu gabe ezin da utzi, euskal literaturako genero guztiei bezala olerkigintzari ere asko opa izan ziola aldizkari horrek, eta Zaitegi zuzendari zuela, euskal olerkari gehienek plaza izan zela. *Egan*-ekin batera hamarkadako literatur aldizkari garrantzizkoena.

Zaitegik olerkigintzan egin zuena alde batera utzirik, eragile lana nola burutu zuen jabetzeko, Paulo Iztuetak eta Jon Diazek bildu dituzten gutunak, berak eginak edo berari, ez dira adierazgarri kaskarrak⁴⁶. Olerkaria banaka aztertzean aipamen dezente aldatzen dugu gutun horietarik.

---

[44] DIAZ, Jon eta IZTUETA, Paulok kaleratutako *Jokin Zaitegiri egindako gutunak I (1932-1935) eta II (1956-1975, Utrisque Vasconiae, Donostia, 2007, liburuari esker, badakigu Aitzolek Euzkadi, El Día, Yakintza, Eusko-Olerkiak liburuak hitzaurreez gain gutunak baliatzen zituela kultur mugimendua gidatzeko: Eskari bero bat egin nai nizuke egin, arren. Darabilgun euskerarekin irakurle geyenak aspertuta, akituta ditugu. Idazkiak ez dira ia saltzen. Neke-nekearen bidez idatzitakoak irakurtzen baiditugu. Literatura artifiziala egiten ari gera. Erriaren erriatara jaizten ez dakigu eta erritarrak alde egin digute. Gertatzen zaiguna negargarria benetan (.) Benetan euskera zabaldu eta euskerari irauñ erazi nai badegu erritarren euskera errexera jo bear degu. Gañantzean ez degu itxaropenik. Ara nere eskaria. Al badezu, olerkiak zerbait errexteko, leuntzeko. Zuri eta olerkari eta elertilari guziei berdin eskatzen dietet. Zailtasuna leundu ezkeroz atsegiñago eta gehiago irakurriko gaitu erriak (42. or.) Ikusi halaber, 31-32, 44, 48 orr.*

[45] *Alp. lib. 133. or.*

[46] *Jokin Zaitegi (gutunak) (2); eta Jokin Zaitegiri egindako gutunak (3 eta 4), Utrisque Vasconiae, Donostia, 2007.*

2.2. Orixe

Eragin handia izan zuen 50eko hamarkadan ere. Zaitegik aitortu bezala, irakasle gisa⁴⁷. Orixeek Zaitegiri egindako gutunak irakurri eta halaber Santi Onaindiak egin zizkionak irakurririk jabetzen da bat Orixeek izan zuen itzalaren aurkiaz eta ifrentzuaz. Aurkia askoz handiagoa eta ifrentzua murriztagoa, baina hura ere handi bati dagokionez, itzal aski luzekoa.

Aurkia Zaitegiren eta Ibinagabeitiaren eta beste banaka gutxi batzuen proiektuari, euskara alor guztietara zabaltzekoari, bultzada handia eman ziolako, batez ere sei hilabeteen Zaitegiren ondoan aritzean *Euzko-Gogoa* hasi berria zenean, hark sendotze aldera beharrik handiena zuenean, hasi-masietan. Batetik bere lanak aldizkari horretan argitaratuz, eta hortaz, aldizkariari prestigioa emanez, eta, bestetik, jakina, euskal idazle asko aldizkarian idaztera erakarrita.

Aurkia 50eko hamarkadaren atarian *Urte guziko Meza-Bezperak* eta bereziki *Euskaldunak* poema nazionala kaleratzeagatik. Baina zinez, poema nazionala burutu al zuen?

Idazten ari naizen hamarkada honetan heldu dio berriz Paulo Iztuetak aurreko mendeko 80ko hamarkadaren amaieran, Orixeren jaiotzaren mendeurrenaren karietara landu zuen gaiari, *Euskaldunak* poemak lau arotan izandako kritika iruzkintzeari, alderdi historiko-sociologikoaren ikuspegitik⁴⁸. Oroz lehen nabarmendu du poemak izan zuen patu ezin konponduzkoa, izan zezakeen okerrena: 1936an amaitu eta 1950ean argitaratzea. Poemak kritika aldetik izandako lau aro horietatik, bigarrena interesatzen zaigu bereziki: obra argitaratu garaikoa, aztergai dugun urte-bitartearen atarian gertatu zelako. Aro horri dagokionez, guztietatik Zaitegirena eta Lafitterena bereizi ditu Iztuetak, kontrastez, eta guk Iztuetak jasotakoez gain, S. Mitxelenarena eta T. Monzonena erantsiko ditugu, ikuspegia osatu beharrez.

[47] Joan Inazio Goikoetxea *Gaztelu-k: Lenago zure burua euskal-idazlen irakasle nagusizat jotzen bagenun, arego orain. Ba dirudi Ameriketara eldu zeranetik gaztetu zerala zu* (.). *Zure oraingo olerkiak, naiz kantarakoak, naiz tankera berrikoak, bai umoak, bai sakonak. Betegiñik ager duzu orain zure gizabetea. Nere iritxiz, zuzen zuzen zabilta era berriko neurtitzgai oietara jotzean. Alaere klasikoen eraz ari zera, ba duzu Horati'ren kutsu noski* (Ikus IZTUETA, Paulo eta Ibai: *Orixe: gutunak* (1917-1961), *Utriusque Vasconiae*, Donostia, 2006, 475 or.

[48] *Orixe auzitan*, *Utriusque Vasconiae*, Donostia, 2003, 94-101 orr.

Zaitegiren arabera: *gure erri osoa poema ortan duzu. Gure artzai, gure aizkolari, arrantzale, nekazari ta bertsolariak, gure erriko gizon-emakumeak betetzen dute gure ikusterrea, alai ta langile, zindo ta sendo egunean eguneko yardunaldi sendo ta zindoetan (.) badugu gure poema nagusia. Areago oraindik; non-naiko ta noiz-naiko poema bikaiñenak bezin bikaiña. Ta zenbait saietsei begiratu ezkerro, gurea bikaiñagoa ta erritarragoa, alegia*⁴⁹.

Poema argitaratu zen urte berean Salvatore Mitxelenak gauza bertsua adierazi zuen gaztelaniaz, Zaitegik bezain biribil edo are biribilago:

*Por todo ello, ha llegado el momento de decir y proclamar ante todos, con legítimo orgullo, que la vieja Euskalerría tiene su poema y el euskera su libro, pero un libro tal, que bien quisieran ostentarlo otras lenguas más cultas y extendidas*⁵⁰.

Zaitegik bezala protagonista herri osoa dela baieztaturik ere, poeman gehien nabarmentzen diren pertsonaiei buruz, hots, Mikel eta Garaziri buruz, laudorioak erabatekoak dira:

Bien es verdad –y conviene apuntar– que los amores de Mikel y Garazi, aún por sí solos, sin los aditamentos del resto del poema y editados aparte, constituirían un tomo encantador y delicioso, como no tenemos otro en euskera, que llegaría a ser de entera satisfacción y de gran beneficio para nuestra juventud actual, no poco maleada por la bastardía de amoríos fáciles y sin grandeza (.) Ojalá los jóvenes de hoy día gusten de cantar y lleguen a sentir, con afanes de imitación, a esta pareja modelo, tan nuestra, totalmente humana y honesta, simpaticuísima y asequible, laboriosa y alegre; feliz, inefablemente feliz! (id.).

Aurreko urtean, 1949an, kaleratu zuen Arantzazu: *euskal sinismenaren poema*. Kritika onak jaso zituen⁵¹, eta ospea irabazia zuen.

---

[49] "Orixe'ren Euskaldunak" in *Euzko-Gogoa*, (7-8), 1950, 7-8 orr.

[50] "Euskaldunak o el poema de los vascos" in *Arantzazu*, (9), 1950, 220-223 orr.

[51] Besteak beste, F. Krutwigek goretsi zuen ezin gehiago: *Poema honetan gure herriaren botzak eta naigabeak, nekheak eta lehiak sentitzen dira. Egiatzko, zinezko poesis guztietan bezala' nundik dathorren eztakigun aingeru bat gugan sortzen dela aditzen du. Liburu haur irakurten hari garenean' gure izpirituak'*

Unamuno ta abendats-eko S. Mitxelena gogoan izanik, zerbait kritikoagoa espero zitekeen. Gaztelaniaz idatzita egoteak zerikusirik izan zezakeen laudorioen biribiltasun horretan?, hain egoera agonikoan zen euskal literaturaren kalitatea, euskaldun herri zigortuarena bezala, noraezean famatu beharrak? Nolanahi ere, ez zuen Zaitegik baino gutxiago laudatu, eta Orixe kritikatzan ausartu ziren bakarrak T. Monzon, hein apal batean, eta batez ere P. Lafitte izan ziren. Azken honen kasuan gogoratu behar da Orixe oso kritika gogorra egin ziola haren *Grammaire Basque* liburuari.

Zaitegirengana itzuliz ostera, "Orixe'ren gizakume izengabeak" artikuluan nabarmentzen zuen poema horretan euskaldun gizabana-koen ezaugarriak ez baizik euskaldun eredu orokorrak ageri direla:

*Ta aiurritz gain-gaiñeko euskaldun dituzu, euskaldunaren onbide ta makurretan ere. Nolakoak dituzu, ordea, euskaldunok? Erdaldunari edozertan azala zaio gogoko: euskaldunari, ordea, barne-muiña. Geroztik, erdalduna axal-zale duzu, euskalduna, berriz, mami-zale. Ikuslerik izan edo ez izan, euskaldunak berdintsu yardungo du; erdaldunen artean soñekoak gora aundia du, ta sarritan, soñeko ipain-apain besterik ez ditute*⁵².

Zaitegik txarresten ez zuena T. Monzonek bai:

*"Euskaldunak" aipatzen dituen jendeki aurrenak, etzaizkio irakurleari bear bezela ikus eta ezaguerazten. Garazi, Mikel, Gori...ez ditut odol eta aragizkotzat. Ez dira aski biziak, bear bezin egizkoak. Etzaizkit naiko ederrak ere. Ez ditut ez maite ez gorroto: lastozkoak baitzaizkit. Badira "Euskaldunak" aipatzen dituen jendekietan, Peru ta Ankamakur eta beste zenbat alako "azeri", "zakur", balankari, ostatu-zale, arlote...Abek denak obeki ezagutuak ditu Orixe'k, liburuari itxura ta aria emateko burutik atera bear izan ditun Garazi ta Mikel maitemindu koitadu bi oriek baino*⁵³.

---

lekhoreko munduan eztagozen gauzatarat, bertze mundu batetan matzaten duten indarrak eta idealak gana hegaz egiten duela sentitzen dugu. Egokera hauietaraño ezin dezakegu erran nola heltzen garen; arrazoinaren munduaz landan' Logikaren kanonez ta eskhemataz ezer ere ephaika ezin dezakegulako. Berhain' egiazko ederriaren obrek egokera hauietarat garamazki. Mitxelenaren poematek' honen egiteko' izpirituzko hegalek eduki daduzkate. "Arantzazu euskal-poema" in *Arantzazu*, (11), 1950, 302-303 orr.

[52] "Orixe'ren gizakume izengabeak" in *Euzko-Gogoa*, (9-10), 1950.

Goretsi ere egin zuen Monzonek, eta kritika hori ere egin zion.

*Paulo Iztueta*rekin bat gatoz poemaren interpretazio hau egiten duenean:

Gizabanako orokor eta inpersonal horrek, mutandis mutatis eta historian salto handia eginda, ez al du aski ondo ezaugarritzen erdaldunari buruzki definitzen den euskaldun izengabea? Ez ote da ikuspegi horretan oinarritzen Orixek bere poeman inoren izenik sartu nahi ez izatea? Zaitegiren interpretazioaren arabera, Orixek betikotzen duen atzoko Euskal Herri hori zer da aipaturiko ikuspegiari darion esentzialismoa besterik? (.) Poemaren ahistorikotasunak, baldin ahistorikoa dela onartzen bada, planteamendu esentzialistan luke sorburu⁵⁴.

Lafitterren kritika berriz, gorago adierazi bezala, Monzonena baino gogorragoa:

“Euskaldunak” est très différent de notre rêve: c’est un gigantesque album folklorique, artistiquement rédigé, développant dans l’ordre des saisons génial, dressé par un ami d’Hésiode et de Virgile, mais imprégné jusqu’aux moëllles des réalités du Pays Basque. Nous aurions souhaité un vivant récit, une marche ou même une course haletante des événements vers un terme, la mise sur pied de vrais caractères humains avec le tableau dramatique de leurs luttes inévitables. Il y a bien Garazi et Mikel: mais, mon Dieu! Comme ces enfants sages sont noyés dans leur milieu⁵⁵.

Iztueta ados datorkio:

Orixeren estetikari eskainitako atalean, zerbait garbi atera bagenuen, hauxe izan zen: alegia, bere literatur erizpideetan osoki eskema platonikoa onartzen duela. Honen arabera, asko laburtuz, a) sorkuntzan helburu morala nagusitzen da eta, zentzu honetan, bihotzak adimenaren esanera egon behar du; b) arkitekturan bezala, zatiak oro osotasunaren ikuspegitik gogo ematen dira eta, maila honetan, zerebrala da

---

[53] Ikus MONZON, T.: *Hitzak eta idazkiak III*, Jaizkibel, 1986, 88-89 orr.

[54] Aip. art. 98. or.

[55] Aip. art. 99. or.

(.) Lafittek Mireio-ren antzekoa amesten zuen Euskaldunak. Momiak antzo, hezur-haragirik gabekoak zaizkio Garazi eta Mikel. Orixek, hain zuzen, horixe zen obra hartatik hartu nahi ez zuena: maitasun profanoa. Ibarri 1951ko otsailaren 9ko egiten dion gutunean, Lafittek egindako kritikaz ari zaiola hain zuzen, uste hau berresten duen aipu zuzena dator: "oraingo novela edo Ipui Berri zikin oiekin eta zinearekin, egurats osoa puzoniturik dago, ta ortan dagonak nola iritzi ongi? Ikaraturik gelditu nintzan Ladrón de Guevara jesuitak Mistral'ez esan zuna: 'amores purísimos' edo 'honestísimos' edo olako zer-bait. Bi mutillak bi zezenekin alderatzen ditun burruka artan purísimo al da? Zezenak bei susara nork ukan bezala ibilli bear al dute gizonak ere? Poema ori irakurtzean mutillak emago-sea senti bear al dute, edota neskek argosea? Ola dago mundua"⁵⁶.

Hori irakurrita oso ongi konprenitzen da Orixeren lanaren ifren-tzua, hark egin zuen borroka, beste batzuek lagundurik (Martin Oiar-tzabal, Aurre-Apraiz...) ortodoxia klasizistaren alde eta modernismo zantzu orori aitz, eta erotismo orori buruzki. Erakusgarri batzuk:

También rompí un cuaderno de versos de mi nocedad (sic) en español –Lizardi me suplicó por todos los medios que no lo rompiese– de imitaciones bromosas y lamentosas de Uhland, Göthe (sic), Heine, etc. Si imitar a esos autores insanos me pareció malo, a los locos de ahora me parece pésimo. Como dice el proverbio español "suspiros de monja y pe...de fraile, todo es aire". Poesía moderna. Orixe se arrepiente de haber dicho también algunas tonterías en verso, y no quiere reincidir. Que los confinen a una isla a todos esos imbéciles que se llaman poetas.⁵⁷ Zaitegiren bidez beste emakume bati erakusteko egina da, euskaraz ez dakien bati emateko, eta horregatik erdaraz. Esanguratsua.

Beste hau zuzenean Zaitegirentzat egina, N. Etxaniz, A. Ibinaga-beitia, eta J. Miranderen literatur joera edo lanen aurka:

[56] Alp. art. 100. or.

[57] *Jokin Zaitegiri egindako gutunak I (1932-1935)*, Utrisque Vasconiae, Donostia, 2007, 336 or.

Baitaratu zera, orregatik, Etxaniz'en "Griñaren loa" gordiñegia dala (.). Alderdi'koek ez dute onartuko iñolaz ere, likiskeri ori. Arri ta belarri egiñik nago olako gizon onari nola ialki zaion olerki lotsa emangarri ori. Zorigaiztoko modal (.). Betor Andima len-bai-len. Damurik ez da lenago etorri! Ez ote litzake obe Ars Amandi ixilik gordetzea? Gure iendea ikaratuko da. Ona Oiartzabal'dar Martiñ'ek lengoan zioztana: "...Mirande'tar lon Euzko Gogoa'n espiritismo'zaz idazten asi zanetik ez zait atsegin euskera poliki idazten dun arren (.). Gazte bai, baiñan buruarin edo arro edo ez dakit zer ere espiritismoaz idatzi zunean hainbeste kirtenkeri egi bailiran idazteko, ta orain Gernika'n beste astakeri ta ausarkeri oiek (.). Mik ez nekin "Aurraitz" ori nor zanik. Berak egin zidan lengoan, eta gauza orietaz galde egiten zidan -1000. olerkietaz gaiñera- zer nerizkion. Au erantzun nion. "Iturriko laztana" -idazpurua du, bai, makurrena- ta olerki oiek "nec nominentur in nobis". Etxaniz ere atzeratuko da, garbi mintzatzen ba'gakio. Zori gaiztoko "literatura" orrek zentzua galerazten du, ezari ezarian⁵⁸.

Santi Onaindiari beste hau, hura "Milla euskal olerki eder" argitaratzeko prestatzen ari zela:

"Hamaika maite-lelo ba-doguz euskeraz -diñostazu-, alan be, lizunkerki gitxi; Etxepare'renak, aundienak be. Gaur, ostera, a makal itxi dabenak ba-dira". Damurik! Orretaz diñardu gaur bertan iaso dodan Oiartzabal'dar Martin'en gutun batek (.). Ele ederzale oriek burua galtzen dute edozer ausarkeri ta gordinkerki ontzat emanez. Satsa gainzuriturik ere, barnean beti ustel. Zaitegiri esana daukat ez dutala aurrera Euzko-Gogoa irakurriko. Mosu-garaia, Iturriko laztana, Ars Amandi ta olako oriek "nec nominentur in nobis" (.). Itsusi ta zantar iduritu yakun A. Donosti'k Gure Herria-n Charmangarria zira, eder eta gazte argitara emon ebanean. Ez al dozu ori iminiko. Ez Juana Bizenta Olabe eta olakorik⁵⁹.

[58] Aip. lib. 372-373 orr. "Tradizioa eta modernitatea 50eko hamarkadan" kapituluaren ere jasotzen dut Orixeren jokabide moral-zaindiariaren hau. Ikus 41 or.

[59] IZTUETA, Paulo eta Ibai: Orixe: *gutunak* (1917-1961), Utriusque Vasconiae, Donostia, 2006, 309 or.

Gutun horrek nola eragin zion jabetzeko, errepara bekio Zaitegiri igorritako gutun zati honi:

Orixe'ren erantzun zain nengoalako, ez dautzut idatzi. Azkenez, areñegun artu neban, aren idazkia ta bertan jakiña, ain opa neban aren eritzia gure Mila euskal olerki onenak dirala-ta. Eritxi zorrotz samarra, batez be moral-gaiari so ezkeru. Alegin-duko naz alik eta atsegin geien emoten; diñostan bidez jardunik⁶⁰.

Zaitegi ez zetorren Orixerekin bat; "erdibidearen" aldekoa zen:

Nere ustez zorrotzegia dugu gure "Orixe" andia, iainkotiar olerkiak besterik ezpaititu onartu nai. Alare, on deritzat alegi-ñak egitea berari atsegin ematearren. Alabañan bide-erdian barrena ioatea deritzat zuzenik: likiskeriak eta gordinkeriak, eztitut onartzen, iñola ere. Gizon danaren kezka ez ditut astangarri ta arbuigarri, ordea⁶¹.

Milla euskal-olerki eder-en aurkibidea irakurrita ikusten da atsegi-na eman ziola Orixeri eta haren adiskide zentsuratzaileei; ez baitago hark aipatutakorik mila euskal olerki ederren artean. Eta 1950etik 1953ra bitartean orduko aldizkarietan argitaratutako hainbat olerki berri ere ez. Orixeren aurkia bezala ifrentzua ere itzal luzekoa.

2.3. S. Onaindia

Santi Onaindiak belaunaldiaz den bezainbatean, alde batera, Zaitegik adierazia berretsi zuen: *Auxe dugu Aitzol'en belaunaldia. Gudu aurreko zazpi bat urtean, berak batez ere, sustatu, bizkor-azi ta aurrera eraman zigun orduko gora-naiezko mogimendu guztia, El Día, Euzkadi egunerokoak eta Yakintza aldizkariaren bitartez. Aren inguruan babestu giñan ainbat eta ainbat idazle ta euskaltzale. Merezidu, beraz, tolosarrak dalako aroaren erregetza⁶².*

[60] *Jokin Zaitegiri egindako gutunak I (1932-1935)*, Utrisque Vasconiae, Donostia, 2007, 381 or.

[61] DIAZ, Jon eta IZTUETA, Paulo: *Jokin Zaitegi Gutunak (1923-1973)*, Utrisque Vasconiae, Donostia, 2007, 174. or.

[62] IZTUETA, P.: *Euskal Idazleen belaunaldiez*, Utrisque Vasconiae, Donostia, 2005, 133 or., oin-oharra

Bestera, 1954an Milla Euskal Olerki Eder kaleratu zuenean, leku handia egin zion Orixen irakasle etsiari, atarikoak ("Itz bi") hari opa izan baitzion, eta atarikoaren ondoko sarrerakoan Aitzol baino gehiago Orixeren eta Lizardiren esanak baliatu zituen olerkiaz, oro har, eta euskal olerkiaren kondairaz, saiakera laburtxo bat osatzeko. Ez zion Aitzolen estetika ikuspegiari, azalean behintzat, jaramonik egin (beharbada, Aitzol aipatzekotan, zentsurarekin izan zituen baino arazo gehiago izan zitzakeelakoan). Ez dut asmorik Santi Onaindiaren sarre-
ra horren azterketa sakonik egiteko, iragaitzaz, bizpahiru ohar egingo ditut, eta hori baino lehen Orixeren "Itz bi" iruzkinduko dut.

Aipatu dugu gutunetan zer egiteko jokatu zuen Orixek: irizpide moralistak ezarri nahi izan zituen, eta Santi Onaindiak men egin zion. Olerki bildumaren atarikoari helduz, mila euskal olerki eder horietan txarrik ez zuen ikusten, onak eta ezin hobeak bai *bona eta optima*, eta erdipurdiko batzuk ere bai *mediocria*. Eta azken horiek ere bazituzten zera politak. Horretaraz gero: *gure olerkari gazteok ba-dabe nun ikasi. Kanta zarretan ba-dira bikaiñak eta tankera banakoak*⁶³.

Olerki zehatzei buruzko iritziak alde batera utzirik, olerkarien aztu-
ra txarrak salatzen ditu:

Askotan burua larregi zorrozten dabe iñok esan ez dauana esateko. Ortatik datoz milla xorrozkeri edo xoxokeri, eta ez diranean, geldi lotzen gara balio daben bururakizunak ete diran, ala buru zorrozkeriak. Gure mendeko olerkarietan agiri dira, gitxi edo asko, atzerrira begira, erdera edo moda txar orren mendeko (id) hori buruari dagokionez, eta bihotzari doakionez: guzur-adia edo guzur-asperena, erderaz esan el suspiro de falsete (.) Buruaren egia edo egi-antza bear dogu lelengo, ta urrena, bihotzaren egia (id). Akats horietan ez erortzeko bertsolariak omen dira eredu: Xenpelar, Otaño, Otxalde, Dibarrarte...eta Salvatore Mitxelena: Gure egunotan saria lortu dauan Aita Mitxelena'k ortara joten dau, ta pozgarri yata (.) Jaunak egiñiko poiesi orreik egia ta zentzuna dira. Au da modarik ederrena, ta gure bertsolarien betiko moda. Bide

---

[63] *Milla Euskal Olerki Eder*, Karmeldar idaztiak, Larrea-Amorebieta, 1954, 7-8 orr.

barririk ez da, baizik bere, bide berean dabillanak ba-daukala bere ibil-tankera. Bidea bide, bakotxa beti bera da (id.).

Berrogeita hamar urtera irakurririk, aholku bitxia gertatzen da olerkari gazteei emateko. Atariko "Itz bi" horiengatik behintzat ez genuen Orixe handi etsiko.

Santi Onaindiak idatzitako sarrerara etorritz, besteak beste, olerkariari buruz duen ikuspegi filosofikoa azaltzen digu, Orixeri jarraiki⁶⁴: *Olerkaria eder-zalea da, ta porrokatua ala ere; ederra du gai bere antze-lanetan. Zer dugu, baiña, ederra? Platon'en iritziz egiaren antz dirdaitsua. Horrela egi oro eder, esan genezake*⁶⁵; eta antze edo arte guztietan (hargintza, margolaritza, musika eta hizkuntza aipatzen ditu izendatuki) olerkia etsitzen du guztietan errege:

*Ala ere, antze guztien artean olerkia nagusi; oro baitago bere mende; adimenaren sorpen sakon ta biotzaren zauskada me ta zorrotz, oro du bere agindupe goxoan; ez du mugarik ezagutzen, itzaren bitartez baita zer nai uraxe adierazteko aiña. Ez uste orraitio edonor olerkari danik, goi-argiak ikututa antzezko ederra sor daroana baiño*⁶⁶.

Nabarmentzekoa da 36ko gerra aurrean olerkiaren garrantzia asko azpimarratu zen bezala (Aitzol, Lizardi, Lauaxeta...), artean 50eko hamarkadaren erdialdera ere Santi Onaindiak eta haren kidekoek jarraitzen zutela olerkigintzaren axola handia azpimarratzen. Seguru asko, hartaz etsi-etsirik zeudelako ez ezik, gerra ondoko kultur garaia gerra aurrekoaren aldean bestelakoa zelako eta prosa, kontakizun moduan edo saiakera gisa, nagusitzen zekusatelako.

F. Krutwig aitzindari zela eta Aita Villasante jarraitzaile leialena zuela, 50eko hamarkadaren hasieran aldarri berriak hedatu ziren euskal intelligentsian: euskararentzat goi mailako klaseak irabazi beharra, kontakizunak eta eleberririk ez ezik zientziak eta askotariko saiakerak euskaraz jorratu beharra, eta aldarrikapen horiekin batera gerra aurrean egindako lana auzitan jarri zen, batez ere erabilitako hizkera garbizalea.

Santi Onaindiak aldeztu egin zituen gerraurreko euskal langileak:

[64] Ikus Orixeren "Eder eta Antze" in *Euzko-Gogoa*, (11-12), 1950.

[65] Sarrera, 15. or.

[66] Aip. lib. Sarreran 16. or.

Eta gure mende erdi au ohea ete? Or-emenka ba-dira ezet diñoenak. On eta egoki yaku, alan be, baikor izatea, illun-oxiñean jausi ez gaitzezan (.) Gure mendea, egia esan, aberats, jori ta eder dogu, nai itz lauz nai olerkiz. Ezta sekulan gaur baizen garbi ta errotsu idatzi. Gizaldi onen asi aurretxoan artu abiada ezta oraindik moteldu, nai-ta illunaldiak izan noizka⁶⁷.

Liburuak izan zuen harrerara etorrita, A. Ibinagabeitia, liburuaren sarrerak⁶⁸ gogobete zuen: "Sarrera" aberatsean euskal olertiaren edestia ematen digu antxiñakoenetatik asi eta gaur-gaurkoetaraino. Orrialde beteetan aleunka olerkari aipatzen ditu, ez-ezagunak geienak gaurko euskaldunentzat⁶⁹ baina kontuan harturik elantxobetarra ez zela nabarmendu liburu kritika zorrotzak egiteagatik, itzalak ere garrantzizkoak aurkitu zizkion:

Bakoitzak gere keru ta ao-gozoa ditugu. Onaindiak ere berea. Orregatik ez da errex esatea beti olerki onenak aukeratu ditun ala ez. Olerkari banaka batzu ez ditu bear bezela nabarmendu ematen dizkigun aien olerkietan, oraingo Euskalerriko egokera latzak besterik etziolako laketzen. Alare izenak eman dizkigu eta ez da gutxi, bada beste norbaitek ixildu egingo zitun bildurrez. Olerkari berri-zale (modernista) zenbait ere eskaxegi aurkezten dizkigu. Ez dala oben larria esango du norbaitek... Nik berriz, emen aipatzen diran olerkari (?) eta olerki asko, ez nitun aintzat artuko ezta bilduman ezarriko. Lengoa...bakoitzak bere lepotik burua. Dana dala lan izugarria ta bear bearrezkoa Aita Onaindiak egin diguna, atsandiko lana gaiñerra. (id.)

A.M. Labaienek oso goretsi zuen:

Liburu eder ortan oraindañoko euskal Olerti osoa dugula esan diteke: antziñako guda-kanta zaarretatik asi-ta egundaño

---

[67] Egiaztatu ahal izan dudanez, *Milla euskal olerki eder-en* bi argitaraldi egin ziren urte berean, luxuzkoa bata, azal sendoduna; eta, arruntagoa bestea, bi liburu-kitan banatua. Aldatu duguna bigarren liburuaren hasieran, 619. or.

[68] Zaitegi ere bai: "Mila Olerki onenak idaztiari ezarri diozun itzurrekoa (sic), erabat bikain eta eder idatzi duzu, noski. Idaztiaren zabalkundea egiteko aurtengo lenengo zenbakian emango dugu dalako itzaurre ori" in DIAZ, Jon eta IZTUETA, Paulo: *Jokin Zaitegi Gutunak (1923-1973)*, Utrisque Vasconiae, Donostia, 2007, 178. or. Zaitegik adierazi bezala, hitzaurrea *Euzko-Gogoa*-n agertu zen.

[69] "Milla euskal-olerki eder" in *Euzko-Gogoa* (1-2), 1955.

gazte berri-zaleen itz-neurtu "zazpiki"-etaraño. Bidez-bide erritar bertso, maite-lelo, irri-kopla, jainkotiar kantika ta gure liriko ikasien olerki garaienak agertzen dizkigularik...Artobero usairik gabe esan dezakegu: Euskal-Olertia ugari ta goitar dala ta beste edozein erritakoa bezin eder ta bikaiña, bakoitzaren neurriaren arabera (.) Liburu bikain onek euskaldun sendi ta etxe guzietan bear luke toki berezi bat. Gure jatorriko altxor eta gordaillurik miñena bait dugu⁷⁰.

P. Lafittek ere bai Gure Herrian⁷¹: Gorespenik bizienak zor zaizkio eskuararen eta Eskual-herriaren izenean. Bada bilduma hortan zer irakur eta zertan gogo-bihotzak pulunpa arbasoen jeinuz orhoituz (.)...Akats batzuk ere aurkitu zizkion, poema batzuk izengabekoetan emanak haien izenak ezagunak direnean. Olerkari batzuei buruz irakaspén berriak behar zirela, esaterako, J. Mirande eta E. Salaberryz, eta azkenik, Aita Onaindiaren lan ederrak erakustera emaiten dauku beraz eskual olerkiaren ezagutzeko liburu baliosa eta haren sailari jarraitzeko parada ona.

Koldo Mitxelenak goretsi eta eskertu zuen S. Onaindiak egindako antologia. Kritikatzko batzuk ere egin zizkion. Izenburuak zioenaz bestalde, mila olerki baino gutxiago ziren, eta denak ez ederrak, baina batez ere bi akats aurkitu zizkion: zergatik zeuden ohar lexikoak gaztelaniaz liburua euskaldunentzat baldin bazen, olerkien itzulpenik ez egoteak eta hitzaurrea eta ohar biografiko eta kritikoak euskaraz egoteak frogatzen zuenez; eta zergatik egile nafarrak gipuzkoarrekin batean:

¿se puede presentar alguna razón que tenga una apariencia de validez para justificar las citadas y otras muchas traducciones análogas? Tampoco se comprende muy bien por qué los autores navarros se han incluido entre los guipuzcoanos⁷².

S. Onaindia olerkari gisa ez zen nabarmendu, baina eragile gisa, aipatutako olerki bildumarekin –Orixeri atsegín ematearren egin zizkion zentsurak zentsura, eta egindako akatsak gorabehera (Mirande-

[70] ONAINDIA, Santi: "Guda ondorengo euskal olerki giroa" in *Olerti*, 1981 edo Interneten: www.andima.armiarma.com.

[71] In *Gure Herria*, 1955, 148-151 orr.

[72] "MILLA EUSKAL-OLERKI EDER ALDIZ-URREN AUKERATUTA" in BRSVAP, 1954, 387-388 orr.

renak bi olerki sartu zituen, Krutwig-rena bakarra, Lafitterrenak bederatzia, Iparraldeko idazleetan olerki gehienak berarenak)⁷³, eta *Oleri* aldizkarian zuzendari gisa egindako lanagatik (1959-1969)⁷⁴, leku hauta merezimendu osoz irabazi zuen.

2.4. Manuel Lekuona

1936ko gerraurrean aipatu dugu zer-nolako garrantzia izan zuen hark ahozko literaturari, koplagentzari eta bertsoegintzari prestigioa emateko egindako lan baliosak⁷⁵. Aitzolengan izan zuen eragina ere aipatu dugu, nahiz hark Lekuonaz landa ere bazuen bide herrikoialagorako joera. Gerraondan honako bide hauetatik bete zuen eragile lana: olerki liburuei egindako hitzaurreen bitartez⁷⁶, eta *Egan*-en kale-ratutako liburu iruzkinen bidez. Euskaltzain zenez, A. Irigarai, K. Mitxelena, N. Oleaga eta A. Arruerekin-eta Euskaltzaindiak antolatutako sariketetan epaimahaikide izan zen.

Zenbait olerki libururi ez ezik *Basarri* bertsolari famatuaren *Basarri-ren bertso sorta* liburuari ere egin zion hitzaurrea, aztergai dugun

---

[73] Santi Onaindiak berak kontatzen ditu liburuak izan zituen kritikak, besteak beste, Koldo Mitxelenarenak. Ikus Interneten "literaturaren zubitegia" Onaindia, Santi. www; edo Santi Onaindiaren beraren *Euskal literatura VI.*, Etor, Donostia, 1990.

[74] Lehenbiziko alean olerki aldizkari berriari buruzko iritziak bildu zituen Santi Onaindiak, besteak beste, Juan Mari Lekuonarena: *Egi-egiaz esaten dizut ordu onean datorrela zure OLERTI izeneko aldizkari ori. Diozun utsunea neronek ere nabaritutakoa da, askotan egon bai naiz nere lantxoak nun argitaratu! Eta nere eskuetatik irtenda-koak gauz gutxi izanda ere, ezkutuan egon litezkenak alegia, beste euskal idazleen lanak irakurri-gose egon naiz, nun gose ori berdindu ez dakitela. Orretaz gañera, atzen aldi onetan, olerki saillean lan gutxi datoz eta txepelagoak. Gaitz onen sustraia sakona izango da, noski. Ez noa orain iritzi bat ematera. Baiñan aldizkari onek laguntza ederra eman dezaioke euskal literaturari. Bebiltz ondo euskera gaurkoratzeko gai guztiak jotzen dituzten aldizkariak. Gu literatura arruntarez (sic) zerbitzari gera. Betor ordu onean OLERTI izeneko gure lurbazterra!* Ikus Interneten lbinagabeitia proiektua; Literatura aldizkarien gordailuan Oleri-ren lehen alea.

[75] Orixek "La poesía vasca" jaso bezain laster irakurri zuen eta gutuna egin zion 1934-11-24an: *Jaso bezalaxe bururen buru irakurri dut zure mintzaldia "La poesía vasca". Oso atseginez naski. Zenbait gauza (pranko gauza) neronek esan nezazkenak aurkitu ditut eta neri agotik kenduak bezalakoak, ala ez ba dira ere. Batez ere bertsolarietaz diozuna egi egia da. Gure jende ikasiak edo ikasi-ustekoak ez dauzka aintzakotzat. Azkue jaunaz oroitu naiz berela (sic). Askotan ez ditu konprenitzen ere (IZTUETA, Paulo eta Ibai: *Orixek: gutunak (1917-1961)*, Utrisque Vasconiae, Donostia, 2006, 132-133 orr.*

[76] Ikus SAGARZAZU, Klaudio *Satarka: Intza begietan*, Gráficas Valverde, Donostia, 1957; eta KEREXETA, J.: *Orbelak*, Itxaropena, Zarautz, 1958.

hamarkadaren atarian. Hari Pedro Mari Otañoren eskolako iritzi zion, bertsolari eskolatua baina bertsolari-bertsolaria, hots, beste batzuen kasuan ez bezala, jasotako eskolagatik bertsolariak berezkoa bide duen bizitasuna moteldu gabea, eta zorrotzetasuna kamustu gabekoa.

Adierazgarria da bertso horietatik zein jotzen zuen ederrentzat:

*Asko ta asko ditu on askoak. Bañan neretzat bat du ondoen landua: "Itxas-ertzeko kontuak"; ondo aterea, eta txukun landua. Bete-beteko ederra*⁷⁷.

"Txukun landua"-rena, hots, ahapaldien lanketaren egokia berretsi eta "ondo aterea" delakoari heltzen badiogu, eta gaia lantzeko moldeari erreparatu, esan liteke hondartzan ia biluzik ibiltzen omen ziren euskal emakumeei egindako errieta eta kargu hartze zorrotza dela -1950 inguruan euskal herrietako hondartzetan emakumeak kasik biluzik!-.

Ez du zehazten Lapurdiko, Gipuzkoako edo Bizkaiko itsas-herrietan, baizik ere "Euskalerriko itsas-ertzetan" orokorra jaulkitzen du, eta hirugarren bertsoan "neskatxa jostalariak" badio ere, soilik gaztetxo eta beharbada ezkongabeei buruz ari delakoa adierazi nahiz bezala, laugarrenean "emakumeak...zabarkeriara emanak" orokor astuna paratzen du, eta handik hara, gorago adierazi dugun purrustada erretxina: *Bixtara azaltzen... gordean bear diranak; Billuzkeria maite dun batek/geiago ezin eskatu (.) Dituzten sallak erakusteko/zaletasuna daukate (.)* Laster direla zaharturik eta itsusturik gogoratuko die emakumeei, kezka eta lotsa gutxi dutenei: *Etzerate aĩn arro izango/emendik ogei urtera (.) Gorputza baldar; illeak zuri; alde guzitik galeran/Garai bateko eguzki printzak/illunpetako sarreran;* eta orduan inork ez diela begiratu ere egingo, eta harrotasuna zapuzteko: *ĩnork ez digu begiraturko/jarriarren lengo eran/ Ontatik pentsa bear genduke/arrotzeko gu zer geran*⁷⁸.

Hitzaurrean iradoki zuen Manuel Lekuonak Basarri-k sermolari fama zuela:

Antziñako Retorikoak ziotenez, sermolaria, vir bonus, dicendi peritus izan bear du, "gizon on eta etorri errezeko" Eta alaxe

[77] EIZMENDI, I.: *Basarri'ren bertso sorta*, Itxaropena, Zarautz, 1950, 8. or.

[78] Aip.lib. 41-44 orr.

da gure BASARRI ere: vir bonus, "gizon ona eta etorri oparoduna". Bañan ez da sermolari utsik. Poeta da bide batez. Ezta iztun ona bakarrik. Iduripena du, ta indar aundikoa. Ez da xentikor; bañan bai biotz aundidun...⁷⁹. Beste dozena erdi bat bertso ere bereizten ditu hitzaurrean, baina, guztien gainetik hona aldatu duguna.

Gorago eman dugu Orixeren alderdi moralista zentsuratzaillearen berri. Oraingoan ikusi dugu M. Lekuonak nola egiten duen, Basarri bertsolari bikainaren bitartez⁸⁰, judu-kristau tradizioko bertso matxis-ta moralisten apologia estalia. Moralkeriaren itzalaren luzea euskal literaturan!

---

[79] Aip. lib. 8. or.

[80] Iñaki Eizmendi *Basarri* bertsolari aparta ez ezik bertsolaritzaren lehen teori-koa ere izan zen. *Bertsolaritzari buruz* liburuan (Auspoa liburutegia, 1984, 178 orr.; daude bilduak prentsan idatzi zituen artikuluak. Horiek irakurrita, ulergarriago gertatzen da iruzkindu dugun bertsoa, nahiz ez justifikagarriago. Berak idatziz kontatu duenez, mutikoa zela, bertsolariek pailazo lana egiten zuten, bi barrika gainean jarri eta elkarri nork handiagoak botako aritzen ziren. Gaiak berriz, "Ire andrea olakorekin ibiltzen dek; olako erritan utzi itukan zorrak pagatu bear dituk lenengo. Atzo zein ukullutan lo egin dekan jakinda niok. I aiz Gipuzkoa'ko alper eta moskor danen kapitana. Ik dekan abildade bakarra lapurretakoa dek" (irakur aip. lib. 57-62 orr.); eta hortik sortu zitzaion bertsolaritza lokaztegitik ateratzeko lehi bizia, jende ikasiek ere aintzat hartuko zuten bertsogintza lantzea. Eta esan beharrik ez, itzal handia lortu zuen.

Lauaxetaren poesiaren gune batzuk

JON KORTAZAR

Etor Argitaletxeak 1974. urtean Santi Onaindia saiatuaren ahaleginez agertu zuen Esteban Urkiagaren (1905-1937) *Lauaxetaren Olerkiak* deituriko liburuari sarrera jarri zion Luis Arostegik eta atari horri "Lauaxetaren poesi-gunetarantz" jarri zin izenburua. Luis Arostegiren baimenarekin antzeko izenburua jarri diot nire sarreratxo honi. Gune kontuak aipatzen direnean ez da izaten alde handirik gune batzuen deskribapenetik beste gune batuen deskribapenera. Kontatzeko moduak desberdinduko gaitu beharbada. du

Beti pentsatu izan dut kultura alorrak ezin direla bananduz aztertu. Kulturak baditu garai bat definitzeko bere zeinu isobarikoak: hau da, momentu batean sortzen dira une kulturalak eta haiek biltzen direnean agertzen da garai bateko kulturaren aurpegia. 2005. urtean Lauaxetaren jaiotzaren ehungarren urtea ospatu zenean, eta orduan bai ospatu zela, ospatzekoa delako poeta baten jaiotza eguna, eta ez aurten egiten dugun bezala bere heriotza penaz gogoratu, Sabino Arana Fundazioak hari buruzko erakusketa baten gidioa enkargatu zidan. Agian, ahaztua zen alor xume bat osatu nuen, Lauaxeta eta bere garaiko pintoreen arteko elkarrizketa osatuz. Argigarria da Lauaxetaren poemak garaiko pintoreen margoak ikusiz irakurtzea. Badago bien arteko korrante berezi bat, oso argia, oso berezia dena.

Gaurko honetan, elkarrizketa horrekin jarraitu nahi nuke, eta bere garaiko edo inguruko margolariek egin zituzten irudiekin lotu nahi nituzke poetaren irudiak.

Lauaxetaren poesia norbaitekin erkatzekoa bada, Aurelio Arteta (1879-1940) pintorearen lanarekin lotuko nuke nik, zalantzarik gabe. Lauaxeta baino hainbat urte, 25 zehazki, zaharragoa izan arren, bien artean badago lotura bat, bai gaietan eta bai haien tratamenduan agertzen dena. Niri Artetaren lanetan asko gustatzen zaidana "Idilio

en los campos de sport” da, Athletic-eko Pichichi jokalariaren irudi hura.¹

Margoa begien bistan ez bagenu ere, nahikoa izango genuke izenburuaren azterketa xume bat, margolariaren eta idazlearen artean dauden loturak antzemateko: “Idilio en los campos de sport”. Alde batean maitasuna dago, baina maitasunaren izendapen zaharra, ez erotikoa, “idilioa”, landa eta lur-eremuarekin lotua dagoen kontzeptua, agian literatura-generoen artean aipamen zaharkitua; “maitasun-unea” hobe litzateke, “idilioa” baino, azken batean antzinate latindarra aipatzen duen kontzeptua baita. Bestetik, “sport”, hitza ingelesez, industrializazioarekin batera zetorren modernizazio baten sinboloa. Londoneko Olinpiadak jokatzeko diren egunetaraino zabaldu zaigun kontzeptua. Garai baten definizioa.

Horrela ikusten dut nik Lauaxetaren poesia, klasizismo latindarra ahaztu gabe, bere heziketa literarioak agindu zion bezala, eta beste alde batetik, modernitateari lotua, ez “modernitate saio” bati, modernitate barneko kontraesanei baino. Garbiago esateko, modernitatearen alde kontserbatzailean kokatzen da Lauaxetaren poesia; modernoa da, baina bere alde kontserbatzailea oso ondo adierazita dago; ez alferrik Federico García Lorca (1898-1936) aipatzen duenean, haren poesia herrikoia maite du batez ere, *Canciones* (1927) eta *Romancero Gitano* (1928).

Modernitate kontserbatzailea izango litzateke Esteban Urkiagaren poesiaren lehen gunea. Idilikoa da berak egiten duen paisaiaren deskribapena, eta bakez beterik agertzen dira hango pasealekuak, nahiz eta noizbait tragediarentzako toki izan paisaia hori. Haizea hozkirria da, bakea nagusi da pinudietan, eta artaldeak “be-beka doaz”.

Mungiako poetak maite ditu pinudiak, maite urre gorritz sartzen den eguzkia, eta urrezuriz diz-diz dagoen ilargia. Esteban Urkiagaren poesia aldakorra da, azken baten poeta gazte baten obraz hitz egiten dugu, oso denbora laburrean argitaratua, eta klasizismoaren, neoklasizismoaren, erromantizismoaren, parnasianismoaren, neobarrokoaren eta modernismoaren bideetatik dabil. Baina bere gunea nagusia, irudimenaren kabea, nik uste, modernismoa da poetak berak *Atardeceres* gisa itzuli zuen *Arrats beran* liburuan. Juan Ramon Jimé-

---

[1] (Irudia ikusteko: <http://www.foroxerbar.com/viewtopic.php?t=10721>)

nezen (1881-1958) lehen aroan oinarrituriko poesia bat, *Pastorales* (1903-1905) edo *Baladas de primavera* (1907) obrak bezalakoez osatua, azken mementoan Manuel Machadoren (1874-1947) eraginarekin jarraitu zuen, eta horren *El mal poema* 1909koa da, *Los cantares* aldiz, 1905ekoa; Federico García Lorcaen eragina ere bazuen, Francisco Villaespesa (1877-1936) ahaztuaren obra ere ageritzen (haren *La copa del rey de Thule* 1900koa da), Rafael Albertiren (1902-1999) obraren zantzua ere nabaria zen moduan. Joera kontserbatzaileaz hitz egiten dugularik, kontuan hartu beharko genuke, ekintza kulturalen borrero nagusia den kronologia. Arteta 25 urte zaharragoa zuen Lauaxetak, García Lorca garaikidea, Juan Ramon Jiménez, ordea, 1881. urtean jaiotako poeta zen. Bere garaiko lanetara hurbildu bazen ere, mende hasierako estetika maite zuen Esteban Urkiagak, eta ikusi dugu maite zituen zenbait liburu bere jaiotza urtearen inguruan agertu zirela. Eta Jose Ariztimuñok, Aitzolek, herri poesiaren eta poesia landuaren arteko zubia proposatu zuenean euskal poesiaren bide nagusi gisa, modernismoaren (edo Espainiako sinbolismoaren) proposamena jarraitzeko bidea ematen ari zen. Hain ongi lotu zen bide horretara gure poeta mungiarra, non García Lorcaen bidea aukeratu zuen, herria eta aristokrazia estetiko lotu zuen Juan Ramón Jiménezek zehazturiko estetika jarraitzeko asmoz. Berak ere herrikoa izan nahi zuen, aristokrata izateari utzi gabe, "minorien gurtzaile nauzu" idatzi zuen poeta bizkaitarrak.

Bigarren gunearen estetikan sartu gara jada. *Arrats beran* liburu herrikoitasunez beterik dago. Herriko generoek, batez ere erromantzeak eta baladak, osatzen dute erregistro poetiko nagusia. Herri estetikaz, batez ere bertso zaharrez, osaturik dago ahapaldiaren egituraketa eta forma, baina batez ere herriko pertsonaia anonimoek, herriko tipoek osatzen dute bere pertsonaien unibertsoa, herrikoak dira eta bere ogibidez ezagutu ditugu: Txo moskortuba, txiriboginaren alabea, burtzaina, españartxu gaztea, mendigoizalea, artzaina.

Edo poetaren begia herri jaietan jartzen da, eta "Maiatzeko kantua" osatzen du, erromeria bateko giroa agertu nahiz, urte batzuk lehenago Aurelio Artetak adierazi zuen moduan "Hacia la romería" edo "En la romería. 1" ². Nik ere, Kirmen Uribek bezala, maite dut

[2] (Irudia ikusteko:

<http://www.museobilbao.com/catalogo-online/en-la-romeria-1-82531>)

Artetaren lan hori. Hor ere idilioa presente dago, eta, emakumeen janzkeran, zaharraren eta berriaren arteko zubia.

Herri tipoen edo arketipoen agerpena ez zen arraroa garaiko poesian, azken batean, Rafael Albertiren libururik ezagunena garai hartan *Marinero en tierra* (1925) deitzen da, eta arketipo baten inguruko liburua da. Aitzolek etorkizunerako euskal poesiaren gai gisa, herriko tipoak nahi zituen: dantzariak, pilotariak, bertsolariak... eta poesiaren formaren gune gisa kopla zaharra maite zuen. Lauaxetaren poesian, behintzat, ez dira hain tipo ezagunak agertzen, eta, kanpoko eraginen edo intuizioaren arrakasta gisa jo dezakegu poeta bizkaitarrak egin zuen tipoen erabilpena: gurtzaina, espetxekoa, oraingo maitariak, itsaslapurra, itsastarra, artzaina, abeslaria, eta sineste bakoa ahaztu gabe, modernitateari egindako keinu nabaria. Lauaxetaren tipoek usain literarioagoa dute, zalantzarik gabe. Eta kostaldean bizi diren emakumeen mina, lehorrean geratzen direnean agur egienez direnei:

“Itxas-ertzeko maite-miñak
Zenbat itxaro-orduz egiñak!
iOrra or berein zapi zuri
Agur baten uso-dardara
Euren gora berak dirudi” (AB, 62).

nola ez ekarri gogora horren harira Artetaren beste margolan hura, “La despedida de las lanchas”.³

Gorago Lauaxetaren joera kontserbatzaileez hitz egin dugu, eta poetak eredu gisa harturiko poeten lanak eta horien kronologia aipatu ditugu joera horren froga nagusitzat. Beste froga bat ere badago: Lauaxetak *Arrats beran* idatzi edo argitaratu zuenerako, aipaturiko poetak surrealismoaren bidetik ziren, bai García Lorca, bai Alberti. Abangoardiaren zantzu gutxi, oso gutxi ditugu Lauaxetaren obran (Lizardirenean ez dut bat bera ere ezagutzen), abangoardia, azken batean, Lauaxetak onartzen ez zuen ideologia komunista baten estetika baitzen. Beraz, estetika hori jarraitzeko, azken batean azpian zuen ideologiaren jarraitzailea izan behar zen.

Baina Lauaxetak surrealismoaren (agian, zantzu txiki-txikia dago liburuetan sartu ez zuen poema batean, baina berea denik ere ez

---

[3] (lrudia: <http://www.euskomedia.org/aunamendi/14925>)

dago garbi) aipamenik egiten ez badu, bai egiten duela futurismoarena, azken batean bere pentsamendu mundutik hurbilago zegoen ideologia baitzen.

“Langile eraildu bati” poeman poeta bizkaitarrak bertso berezi bat idatzi zuen:

“Nerbioi ertzok- tranbi dardara”.

Hainbestetan erabili izan zuen metafora zuzenaz Nerbioi ibaiaren industrializazioaren giroa, tranbiaren dardararen bidez adierazi zuen. Metaforak antz handia du Marinetik aipaturiko “orroetan den autoa”, “bular zabaleko tren makinak” irudiekin. Aipu futuristazale hori da *Arrats beran* liburuan dagoen abangoardiako aipu bakarra, baina Marinetti ekarri badut hitzera, ez nuke ahaztu nahi, Lauaxetaren poesian eta Aurelio Artetaren pinturaren artean dagoen elkarrizketan, Artetak ere agertu zituela tranbiak bere obran. “Cuatro caminos” (1917-1919) deituriko margoan hiru agertzen dira⁴, baina esanguratsua da “Calle de la Estación. El Arenal” deituriko margoa, 1920. uretan pintatu zuena.⁵ Margoa ikusi eta Lauaxetaren metaforaren indarra izango dugu begien aurrean.

Hirugarren gunea, ez da zalantzarik, “misterioa” da, “zadorra” Lauaxetak erabili zuen moduan. Poeta modernista guztiek nahi zuten hizkera poetikoaren bidez, “misterioa” agertu, beste munduan zen edertasuna, ontasuna eta egia, burgesiak eta diruak itoriko gizarte bati idealismoaren bidea erakutsi. Jakina da poema liburuetan lehen-dabiziko poemak manifestu moduan agertu ohi dela, poetaren asmoen berri eman ohi duela. Irakur dezagun *Bide barrijkak* liburuko lehen poema: “Gexorik nago”:

“Zer dodan ez dakit, baina gexo nago:
Gorputza aul daukot, gogua ariago.
Arratsari nago..., itxas urdiñari,
Lanari el-ezin, soilik ametsari”.

Hor dugu modernisten “ennui” famatuaren euskal definizioa. Poetak bere burua egin ezinean aurkitu du. Ez daki zergatik, baina asperturik dago, gaixo, eta beste zerbait nahi du. Ezin du lanik egin, ametsetan soilik dago bere buruari, arratsari begira, itsaso urdinari.

[4] (Irudia: <http://es.wahooart.com/A55A04/w.nsf/Opra/BRUE-8BWNAC?OpenDocument&Click=>),

[5] (<http://en.wahooart.com/A55A04/w.nsf/OPRA/BRUE-8BWN8C?OpenDocument>)

Kuriosoa da baina lehen liburuko lehen poeman bigarren liburuko izenburua, gaia agertu zaigu. Itsaso urdinak badauka misterioekin lotura bat, gorago aipatu dugun "Itxas ondokoena" poeman aipatzen da itsasoaren misterioa:

"ta ibilkorra dozu gogua [...]
Barriz zagoz uñai begira
iDeiren bat dantzuzu barruban" (AB, 62)

Edo "Ondartza" (AB, 60) deituriko poeman ere esan zuen garbi:

"Bixitza onek itxasua dirudi".
Eta garbiago adierazi zuen poetak:
"Zador baten igerian nabil".

Itsasoa misterioaren metafora bada, zerena da arratsa? Antzeko esanahia du irudimen modernistan. Arratsa eta egunsentia une ego-kiak dira zehaztugabetasuna adierazteko, errealitatetik at, idealaren mundura igarotzeko. Juan Ramon Jimenezek adierazi zuen bezala, giza sentipenaren sortze orduan giroak eragin zuzena da, eta giroa aldatzen den neurrian aldatzen da sentipena. Lauaxetak ere irudimen horrekin jolastu zuen, arratsarekin, arrats beherarekin; Adolfo Guiardek ere asmatu zuen arrats bera margoz lantzea bere hainbat pinturatan.⁶

Arrats beheraren argitan ez da aski garbi ikusten zer agertu duen pintoreak margoan. Irudiak irakurketaren bidea eman du, zabaldu ditu irudimenaren ateak eta gogoa "arratsari dago... itsas urdiñari", azken batean urdina eternitatearen kolorea baita modernismoan.

Eta eternitatea da poetak maite duen misterioa, heriotzatik irte-
teko atea:

"iNatzan lotan zabal neurgian
Erijotz-uin otzak naruan!" (AB, 60).

---

[6] (Irudia:
http://www.w.cobaf.org/imagenes/Fotos_Expo_PAISAJES/Expo_PAISAJES.htm)

Lizardiren estetikara beste hurbilketa bat

LUIS M. MUJICA

Lizardiren lan literarioak gerra aurretiko poesian halako ildo berezia suposatu zuen, eta nahiz bere sorkuntza, bai poesian eta bai prosan, luzadura handikoa ez izan, esanguratsua gertatu zen. Hainbat herri-poeta eta bertsolari (on eta kaskar) ezagutu duen herri honetan Lizardiren olerkigintzak ildo berezi-landua erakutsi zigun, bere irudimen mundua, espresaera literarioa eta metafora-saldoa benetan estimagarria gertatu delako.

Lizardi, zerbait bada, autore landu, bipil eta ez-inprobisatzailea da. Berak ukitu zuen oro kalitate nabarrez hornitu zuen euskal letren alorrean. Esan daiteke, Lizardik, nahiz bide klasizistetatik, ederbide sakon eta originala eskaini ziola euskarari, eta tresna literario bitxiz jardun zuela. Hainbat bertsolari erraz ukan duen herri honetan halako breakuntza gaitza eta jasoa estimatzekoa da.

Lizardi idazle exigentea izan genuen poesiaren eremuan. Estimatzekoa da bere poesiaren alde formalak, iruditeria naroa, langintza estetiko berezia.

Beste lan batean esana dugunez, nahiz bertsolaritzak euskal letren eremuan fruitu on anitz eman, inprobisatua den poesi-mota ez daiteke, normalean, gonpara lanketa duen Lizardiren moduko edergintza trinkoarekin. Zarauzko olerkaria euskal letretan bertsolaritza inprobisatzailearen antitesia dela esan daiteke. Baliteke, bai, berari bertsolari zenbiteren bapatekotasun freskoa falta izatea, baina bapatekotasun horren aitzakitan, batzuetan inprobisaketa merke

anitz ezagutu du euskal literaturak. Horren kontrakarrean sortu zen, nolabait, 30. hamarkadako olerkarien oldea, bertan Lizardi, Lauaxeta eta Orixe gisako autoreak aipatzekoak direla. Bai orduan eta bai egun, euskarak beharrezkoagoak ditu olerkari landuak, gutxienez, literatura jasoaren eremuan.

Lizardi poesia landuen eredu garai izan da, bera irudi ausarten bitxitasunaz, ahapaldi zailen formalkuntzaz eta kontzeptualismo gihartsuaz aintzindari izan delako, eta bere lumaz euskarak prestigio estetikora hurbiltzen asmatu duelako.

Lizardiren bideak, zerbait zehatzagoa espresatzeko, olde *kreazio-nista* ekarri zion euskarari. Ordurarteko euskal poesiaren bide anitz folklorismoa eta erromantizismo herrikoiairen ildokoa izan zen; Lizardiren olean, berriz, euskal poesia hertsidura estetikoaz jantzi zen. Lizardiren lumaz agrarismo errepikakorra gainditu zen poesian. Batzuetan, ordea, ez zen ongi ulertu bere asmoa. Hona bere kexua: "*Gure bideak euskera txukuntzekoak ez omen dira naspilaltzekoak baizik. Megargarrizko etsia benetan...*". Lizardi ohardun zen bere bidea kontrakarrezkoa zela, nolabait, eta, hala ere, bideari leialtasunez jarraitu zion. Olerkariaren xedea euskarari ederbide originala (ez-ohizkoa) eskaintzea izan zen. Adierazgarri gertatzen da bere poema esanguratsu bateko hurrengo ahapadia: "*Baña nik, izkuntza larreakoa, / nai aunat ere noranaikoa: / yakite-egoek igoa; / soña zaar, berri gogoa; / azal orizta, muin betirakoa*".

Trinkoa izan zen, nsoki, olerkariak adierazi nahi izan ziguna, bide kreatzaile eta kontzeptualista berria ohartuki hartuz, eta hildo hartatik hainbat herri-olerkari erraz eta bertsolarizanteren sorkuntza alboratuz.

Lizardi iraultzaile azaldu zen bere garairako olerki bertsolarizante askoren aurka jardunez, eta bere gihartasun estetikoaz euskal literaturaren esparrura iruditeria formal eta gaitza ekarriz.

Urte batzuk geroago Aresti bilbotarrak inauguraturiko *poesia sozialak* alde prosaikoagoak ekarriko zituen euskararen ortura. Izan ere, *poesia sozial*-aren aitzakitan, poesia banal anitz sartu zen gure mintzairaren batian, inmediateismo ulerterraz baten estandartea mugituz.

Lizardiren eder-mundua positiboa izan zaio euskal literaturari, errazkeriak ekidituta, bere arrastoa kreatzailea zian delako. Hala ere,

seinalaturiko bere bide kultista eta hertsik olerkarirari nekeak ekarriko zizkion, ezen gure mintzairaren eremua, ordurarte, bertsolaritzak, batez ere, landua izan zen.

Lizardiren bide berriak

Lizardi idazle aski hermetikoa agitu zen hasieratik euskal poesia-remuan, eta hermetismo hura, nolabait, bertsolaritzak erabiliriko bideei eginiko kontrakorronea izan zen. Hain zuzen, hainbeste poeta erromantiko -eta bertsolaririzante- ukan duen euskal letren alorrean ez zen hain erraz irentsiko Lizardiren kreaionismoa (nahiz gure olerkaria literaturaren formillitate aldetik, oraindik, aski klasizista izan). Bere sorkuntzaren azpian lanketa pertsonal gaitza zegoen, lehia mi-reskarriz ondua. Lizardiren bideak aski pertsonalak ziren; eta *ederrren* atxikipena bere luman lorpen berezia izanen zen, kontrajoerak ere sortuko zituela. Berak euskararen ortura metaforismo landua, iruditeria klasizista, kalitate ez-ohiko idazkera ekarriko zuen.

Hala ere, esan daiteke, bere bidea ez zela teknikari dagokionez kokatu alboko literaturetan ematen zen tenorean (hots, frantsesean edo gaztelanian jadanik nagusi zen sinbolismoa ala surrealismo kontzeptualistaren arloan). Lizardiren bidea, garaikotasun-eza hori kontutan izanik ere, originala eta jant zia gertatu zen euskal literaturaren berrikuntzarako.

Paisaiaren deskribapenetan, adibidez, Lizardiren poesia adierazgarria da, iruditeria bizikoa, nahiz oraindik garaiko metaforismo surrealistaren baitakoa ez izan. Lizardiren metafora ausartek Euskal Herriko paisaia deskribatzean, inpesionismoaren eskutik, estilo nabar eta kolorista azaltzen digute (nahiz ez azaldu oraindik XIX. mendetik gerora poesian nagusitzen etorriko zen olde subjektibista eta irrazional berezia). Bere paisajismoaren deskribapen oraindik formal eta trinkoegiak dira. Orixek aitortu zigunez, Lizardiren hildoa personaista zen, eta ez hainbeste garaiko literatur korrone bati atxikia: “. *Ezagutu ote zuen gizon au* (García Lorca poetaz mintzo da Orixek) *Lizadi-k? Ez nuke esango. Ez Machado'tarrik, ez Juan Ramón Jiménez, ez García Lorca, ez nitun nik ordu artan (gerraurrean) ezagutzen. Orain, izenez, ez irakurritz. Lizardi ere nere moduan zebillela nik uste. Ez genitun aitatu beñere poeta oriek, ez besterik ere...*” (Ikus Olerti

sorta, Izar alea, 1-8-109 or.). Guk ere Orixeren ustea berretsiko genuke. Lizardiren bidea -modernismoa eta aurretiko erromantizismoarena baino gehiago- kreazionismo pertsonal baterena bide zelako.

Formalkuntza eta irudien tenknikatik behatuta, Lizardi kreazionismo berezi batean sar daiteke, baina ez bere garaikide zen J. R. Jiménez baten jarrera modernista eta irrazionalean. Dakigunez, garaihartarako J. R. Jiménez irrazionalismo literarioaren uretan murgildurik zegoen, eta horregatik bere poema zenbaiten hermetismo subjeliboa. Lizardiren metaforismoa oso landua da, ederraren sekretuak ongi ezagutzen ditu, baina bere iruditeria *klasizista* da, funtsean. Baieztape honekin adierazi nahi dugu Lizardiren paisajismoan ez direla ematen trazo oso subjektibistak (eta, hainbat gutxiago, irrazionalak), ze bere ukitu literarioa pertsonalismo klasizista batean kokatzen zen gehiago. L. Mitxelenak bere jarrera poetikoa langintza *personal* baten harian jarri zuen. “*Caso único es en nuestra literatura, Lizardi es ante todo un transmutador, y esto es en él actitud natural y espontánea, no el resultado de un propósito preconcebido de “crear belleza”: sensaciones, emociones e ideas se vuelven en sus manos depurada materia estética*” (Historia de la Literatura Vasca, 146.

Lizardiren tematika euskal girokoa da, eta teknika bezala bere iruditeria klasizista da; adibidez, *Bako* jainko paganoaren irudia aho-katzen du bere poesian, eta, orobat, eguzki-izpiak *gezi* bailiran irudikatzen. Susmoa dugu Lizardik Frantziako Verlaine batek harroturiko irudikazio modernista goiztiarra, adibidez, ez zuela ezagun. Pireneta-tik haranzko poesia modernoak XX. mendeko iruditeria irrazionalean eragina izan zuen Espainian, baina ez gure olerkariarengan. Aitzol-ek adierazi zuen bezala, Lizardiren ibilbide literarioa aski *personalista* izan da, *ederraren* aitzinean kreakuntza berezia egin duelako, eta barruan egosiriko sentimenduak naturari buruz molde klasizistan eman dituelako. Aitzolek bere irudimenari hesi zehatzak jarri zizkion, eta beti ere norabide klasizista baten hildoan. Zarauzko olerkaria metaforismoaren esparruan *apaingarriez* ballatzen da, baina iruditeria hori klasizista da, ausarkeria imaginario irrazionalerik , nolabait, ekiditzen dituena.

Bere ukitu pertsonala transmititzen den arlo berezietakoa *paisajismo* nabarrarena da, XIX. mendeko deskribapen-teknika batzutatik hurbil, eta, orobat, iruditeria *errenazentistan* erabiliriko imajina *bakotiarrak*, *jaupalemeak* (sazerdotisak), *geziak* eta *huntzazko apaingarriak* aportatuz. Ezin da ahantzi da XIX. mendeko iruditeria modernistan ere imajina errenazentistak ere presente zeudela (nahiz teknika askoz subjektibo eta irrazionalagoen bidez landuak).

Zantzu batzuk

a) *Motibazio mitologikoak*

Arestian adierazi dugunez, Lizardiren poesiaren urratssakonenak klasizismoari lotuak agertzen dira. Lizardiren kerantza literario batzuek iturri klasikoetara garamatzate, hots, XVI.ko imaginario kontzeptistarekin erlazionatzen arora. Joera hartan modu hertsia eta trinkoan *mitologiako* estetika zen nabarmen, besteen artean; iruditeria haren andana batzuk atzemangarri dira euskal olerkariarengan ere. Lizardik Garcilaso, Góngora edo Quevedo-ren hurbileko iruditeria ere eskaintzen digu. *Arrats gorri* deituriko poeman, adibidez, iruditeria barrokoa atzematen da, nahiz ez XIX. mendeko modernismoan erabiliriko metaforismo irrazionalagoen hildotik.

Lizardik deskribaturiko naturan *urretxindorrek*, *eguzki-geziak*, *tenploak* eta ederrez beteriko bete eraikuntza bereziak agertzen dira. Aipatzekoa da hurbileko bidetik, adibidez, Lope de Vega-ren hurrengo pasartea: “*Vertido Baco el fuerte arnés afea, / los vasos y la mesa derribada; / duermen las guardas que tan mal emplea* (Poesías líricas del siglo de Oro, 260). Lizardik ondorengo irudiak dakartza Lope de Vega-ren antzeko mintzo poetikoaz: “*Dantzari-talde, Bacotiarrek, / naaspil zoroan zuti-baldarrak, / esku goituan ontzia ardo...*” (Sagarlore, 144 or.). Bi poetetan *Baco* jainkoa ardo-ontzia eskuetan duela ageri da. Loperen iruditerian, orobat, eguzkiaren errainu-erasoa, *sarkalde gorian* lekutua agertzen da: “*De la abrasada eclíptica que ignora / intrépido corrió las líneas de oro / mozo infeliz, a quien el verde coro / vió sol, rayo tembló, difunto llora*” (Poesías líricas del siglo de oro, 264).

Lizardik, berriz, bere aldetik *sarkalde-leizea*-ren irudia: “*Amil-mugan, bekaitz zimela artu du; / amorrus damakio odei-sail bati su; / ta, aren argiz gaua galazi-ustean, / murgil yo du buruz sarkalde-leizean*” (*Arrats-gorri*, 204). Dударик ez, Lizardik hareago darama klasizismotik harturiko irudi-saldoa, beti ee euskal lekumen fisikoa egotziz. *Su*-aren iruditeria -poema berean- oso landurik azaltzen zaigu *txingar, itsaso gorri, lurrun* eta *odeiez* bilbaturiko iruditan eskainia. Bestalde, mitologiaren kutsuz ukituriko mintzo barrokoa duten bertsoak ere baditu: “*Begira: Ixkain-eruntz, txingar borobilla / noiz egingo dago uretan murgilla, / ta noiz txir-txir otsez itsaso gorria / biurtuko lurrunezko odei zuria...*” (*Ondar-gorri*, 158). Halako iruditeria, barrokoegia gertatzen da, nola ez, euskal literatura ohikoa zen esparruan.

Klasizismoaren ukitua hareago zehaztuz, esan daiteke Lizardirengan, oraindik, aipatzekoak direla beste irudi batzuk; hala nola, *hutzak* (yedras), *mahats-ernamuinak* (pámpanos de racimos), *ereiñotzak* (laureles), *oianak* (bosques), *temploak, zutoinak* (pilares), *ha-beak* (columnas) gisakoak. Pedro Espinosa poeta ernazentistak, esate baterako, ondorengo iruditeria eskaintzen zigun: “*Así del olmo abrazan ramo y cepa / con pámpanos harpados los sarmientos... / ... Por flegibles tahares sube y trepa / la inexplicable yedra...*” (*Poesía lírica del siglo de oro*, 304). Lizardirengan antzeko mintzo klasizista *eliz-zutoin* eta *ostopilloen* (pámpanos) irudiak sortzean (eta, orobat, *ardo-txanbillak* (ánforas de vino” eta *oianeko yaupalemeak* (sacerdotisas del bosque) iruditeriaz hornitzean. Hona bere oihartzun klasizista hurrengoan: “*Atsedena ren eliz zutoin bete, ostopillo ta izar izunak abe: / ta i bertan oianeko yaupaleme*” (*Baso itzal*, op.c. 148). Gainera, mitologiarekin loturiko beste zenbait irudi agertzen da bere poesian, hala nola, *basajaunak, lamiak, erreka-marik* eta *maitagarriak*. Tenore horretako pertsonaiak, noski, Gaztelako poesia klasizistatan, ere present zeuden, *fauno, ninfa, naiade* eta *satiro* delakoen hildotik.

Lizardik landuriko poesia klasizistan, oraindik, nabarmen da *Basoa, Eguzkia, Itzala, Lurra, Gaua, Euria* bezalakoekin loturiko imaginario fisikoa. Espinosa poeta ernazentistan, adibidez, ondorengo koadro klasizista aurkezten zaigu berriro: “*Cuántas viven en fuentes, ninfas bellas / (que burlan los satíricos silvanos, / que arrojándose al agua por cogellas, / el agua aprietan con lascivas manos)*” (*Poesía lírica del siglo de oro*, 308). Lizardiren iruditeria ere, neurri handi batean,

Gaztelako klasizismoarekin erka daiteke. Euskal olerkariak hemen adierazirikoaren hildoa islatzen digu hurrengo pasartetan: “*Eguzki itzulberriak / (maitari goiztarrak) / munkatu du basoa / (munkatu senarrak)... / Emazte ezkonberria / dala uste basoa*” (*Meskatx urdin-yantzia*, 88 or.). “*Udaberri, uste-ezik, / arki ditu basoan / Meskatxa da, ta urdiñez / yantzita ziyoa*” (*Ibidem*).

b) Sinbolismo bukolikoa

Sinbolismo bukolikoaren norabidetik Garcilaso de la Vega-k ibilbide berezia egin zuen, jakina denez. Ezagunak dira bere olerkietan *tximeleta* eta *erleen* aipua. Lizardik antzeko urratsak uzten dizkigu *aberaskaz* eta *tximeleten hegaketa* jardutean. Orobat, ezagun dira bere iruditeriaren markoan *kilkerrak* eta *urretxindorrak*, eta, oraindik harago, *artzain-txirulak* ere (alboko beste literaturetan ernazimenduko poesia bukolikoan sartzen zirenak). Sailkatzekoak lirateke hemen beste kasu berezi batzuk ere. Hona tsu batzuk: “*Irakin diraki, berez ezezik / erleen egoek yo ta naasirik*” (*Baso itzal*, 148). Eta *kilker olerkariaren* aipua eginez: “*Kilker olerkari arltoteak / neurtitz ozenak ditun boteak / lurrezko yauregi-atean?*” (*Sagar-lore*, 142). Bide beretik agertzen da *urretxindorra* hegazia -ertaro eta ernazimenduko lirikarekin oso kateatua, bereziki, frantziar hegoaldeko literatura okzitaniar eta probentzalorekin. Beraietan *errusiñola*-ren aipua egiten da klarki, tradizio literario berezia bultzatuz.

Ondorengo pasartean, Lizardik *urretxindorra* eszenategi funebrean kokatzen du, amodioaren presentzia orokorra bermatuz: “*Adiskide Urretxindor il zaizute, / ta aren ilkizunetara / -egoak ikara- / berandu-beldurrak al zaramate?*” (*Ondar-gorri*, 160).

c) Sinbolismo klasikoaren beste elementu zenbait

Irudien sailean aipatzekoak dira *tenploak* (elizak), *geziak*, *edergarriak*, *jauregiak* -ia denak XVI. mendeko barroismoarekin lotzekoak-. Gaztelako literaturaren esparruan nabarmenki dira guztiak.

1) Edergarriak

Irudi-saldo honetan *damaskoak*, *oihalak*, *adatsak*, *loreak* dira aipatzekoak. Hona pasarte berezi bat: “*Eguzkiak orailen adatsa du-nean... / inguma bi xurizta, lur apaindu-gaiñez / lorez-loreko ibilli*

gozoak egiñez” (Maitea, 51). Eta, orobat: “Damoialak urdin yoriak / ertzeko oialean” (Maitea, 51.).

2) Tenploak eta habeak

Iruditeria bera nabarmen da Gaztelako poesia ernazentistan ere: Tenploa-ren irudiarekin batera aipatzekoa da *yaupalemeen* (sacerdotisas) saldoa. “Atsedenaren eliz, zutoiz bete, / osto-pillo ta izar izunak abe: / ta i bertan oianeko yaupaleme...” (Basoa itzal, 152.).

3) Geziak

Geziekin loturiko iruditeriak ere kerantza klasizista du, eta aski landua agertzen da Lizardiren imaginarioan. Esate baterako, *Iguzkiak*, pertsonaia maietatiko bezala, ortzearen alturatik *geziak* jaurtikitzen ditu. “*Gallurrera igoa da Iguzkia, / nondik yaurtiko zutago gezia...*” (Baso itzal, 204). Eta hurrengo kasuan ere: “*Gezi urdiñek / ziztatua dakus / illuna Gaztek*” (Maitea, 29).

d) Pertsonaia mitologikoen saldoa

Atal honetan pertsonaia mitologikoen izenak sartzen ditugu, hots, *Bako*, *Ikaro*, *Iguzki* bezalakoak. Hildo horretako etorria dute hurrengo bertsoek: “*Ta beeko gaiok agor-ezkeroz, / Iguzki-k ezin urtuzko egoz / (Ikar-ek ez bezelakoz) / goazeman zerura igoz, / izar urdiñatarañoko asmoz!*” (Eusko-bidaztiarena, 172). “*Dantzari-talde, Baco-tiarrak, / naspil zoroen zuti-baldarrak / esku goituan ontzia ardo...*” (Sagar-lore, 144).

Lizardiren metafora-saldo beste batek, bere aldetik, *mistikaren* eragina du, eta komeni da bere irudiekin parekaketa zenbait egitea. Bide horretatik, noski, Orixe oparoago ibili zen, baina Lizardi ere ez zen arrotz izan arlo horretara, batez ere, bere *Yainko-muñoetan* eta *Jainko-beteaz* olerkietan.

Urte giroak ene begietan poema, zehazki, Lizardiren husketa liriko-mistikoa da, ze “*Jainkoaren Beteaz*” mintzo zaigu bera -XVI. mendeko gaztelar mistikoen oldean, Donibane Gurutzekoa edo eta Avilako Teresaren hurbiletik-. Lizardiren “*Bego latina, / bego mintzai oro ixil, Jainkoarekin / kuku niregan nadin bil*” Donibane Gurutzekoaren “*quedéme y olvidéme...*, *cesó todo y dejéme*” delakoaren hurretik jalgia dela ematen du, adibidez. Antzeko bidea, intimismo ondu

baten koadro mistikoaz, *Egamin* peomatxoan: “*Yaunarenean nago / zentzunak ezin bil, / elizaren sabela / bakar dago ta ixil, / otoitzarako giro, / baño ni txoratil...*”(Egamin). Pasarte honetan Lizardi Orixeren kerantza mistikotik aski hurre dabilela ematen du.

Antzeko paralelismoak eraiki daitezke Lizardi eta Becquer poeta-ren artean. Kontuan izatekoa da, esate baterako, Becquer-en harako *Qué solos se quedan los muertos* poema eta Lizardiren *Illeta-eresi* delakoa. Aipaturiko olerkietan, kanposantuko egonaldian, hain zuzen, hurrengo elementuak pareka daitezke bi poeten artean: A) Becquer-ek *noche / invierno*. Lizardik *negu-gaua*. B) Bequer-ek *madera / crujiir el viento*. Lizardik *oholak / uluka aizea*. Gogoratzekoa da hemen, orobat, Lizardiren beste harakoa: “... *Zerraldo-olen artetik / (negu-gaua iduri) / ez al datortzu, uluka, / aize erriki-eza*” (*Illeta-eresi*). Antzeko ikuskizuna Becquer-en hileta-koadroan: “*En las largas noches / del helado invierno / cuando la madera / crujiir hace el viento...*”.

Beste olerki-mota batean ere -hots, *paisajismoarekin* loturikoan-trenaren ikuskizuna ere adieragarri gertatzen da. Jakina denez, XIX. mendeko poesian trena aski ezaguna izan da poeta batzuen sor-kuntzan. Bai poeta kostunbristek, bai modernistek -sinbolistek ere ahortzi gabe- trena presente dagoen paisajistismo xumea. Lizardiren *Bultzi-leiotik* poemak, adibidez, aire magikoa berezia islatzen digu, *bultziak* higitzean duen erritmoa profitatuz. Lizardiren olerkian trena euskal paisaiaren barruan kokatzen da, leiho-kristalak eszenategiaren behatoki direla. Olerkariak ikuspegiari erritmo urduria, mugimendu xumez beterikoa, itsasten dio. Gaztelaniaz J. R. Jiménez poetak jalgiak zituen, Lizardik baino lehenago, trenarekin loturiko pasarteak: “*El tren arranca, lentamente... / Llovizna. Algunas gotas mueren en el cristal... / Huye más el paisaje... y la ciudad se pierde / allá en el campo inmenso, que un sol difícil dora*” (*Melancolía en el tren*. Segunda antología poética. Ed. Espasa Calpe (1952), 131). Lizardik ere antzeko koadroa so urduriaz deskribatuz *bultziko* leihotik euskal paisaia xumea; poetak bidaide ditu trenetik behatzen dituen zuhaitzak, artasoroak, laino mehez estaliriko guneak, eta, nola ez, denen lekuko den euskal nekazari *gizandiaren* protagonismoa: “...*Ale gorritz / abailduta sagarrak / oro laño / mee batek estalia, / urrez oro / eguzkiak yantzia*” (*Bultzi-leiotik*, 94). Lañoa zerbait ez-preziso, sotil eta etereo bezala agertzen da, eguzkiak utziriko arrastoa urrezkoa

izaki. Eta paisaiaren erdian -aipatu dugunez-*nekazariaren* protagonismoa: "*Nekazari, / gizandi bat iduri / soroan zut; beyondeizula zuril (Bultzi-leiotik, 94)*

Testu hauetan planoak sotil eta arin doaz, soilki aipaturik, trenak gelditzeko asmorik ere ez bailuan; begiztaturiko elementuak (hots, artasoroak, mendiak, baserriak, sagardiak...) irudi azkarretan igitzen dira: "*Arto musker, / mendi, baserri zaarrak; / ale gorritz / abaildutako sagarrak!* Eta, azkenik, poeta beraren presentzia da nagusi (berak baitarago barnetik ikusten den orori bere psike kontenplatzaillez).

Ikusten denez, poeman nabarmen da Lizardiren jarrera kontenplatzaillea, ze kanpoan ederretsia bere oharmen estetikutik pasarazten du, une animikoaren bultzatzaile dela poeta. Horregatik, dio: "*Beeko bear goriak / narama... Agur, / soro, sagar, mendiak*" (*Bultzi-leiotik, 96*). Lizardik trenaren mugida, bada, kasik nemoteknikoki eskaintzen digu; elementuak soil-soil aipatzen dira, eta ingurukoa

begiztatuaren gai piktoriko baino ez da. Lizardi, aipu eskemati-koen bidez, begiztua birkreatzen aurkezten zaigu, eta Tolosatik Donostiaranzko tren-bide ezaguna eszenario bisemiko aparta bilakatzen da bere luman, bere barneko joera intimista argiago utziz.

Adierazia dugunez, Juan R. Jiménez-ek ere (A. Machado-ren pasarte zenbait achantzi gabe) hurbileko sentsazioak jalgiak zituen trenaren irudiak, nahiz gure olerkariak baino, oraindik, zama bisemiko nabariagoaz. Jakina denez, trenaren irudia Frantziako poesian ere erabilia zen XIX. mendean, eta Lizardik eskainitako koadroan ere hango paralelismoak atzemagari bide dira.

Bestalde, Lizardiren poesiaren eraginetan funtsezkoena, agian, bere ekite *personal*a da aipatzekoa., ze krezionismo landuz jarduten du berak, nahiz kanpo-eraginak ere, iksui dugunez, ukaezinak gertatu. Laburbilduz, Lizardik -iruditeria kultista batez baliatuz- euskal paisaian eta egitate existentzian errozuriko poesia landu zuen. Funtsean, Lizardiren mintzo poetikoak keru klasizista eta pertsonala islatzen digu (aldi berean, bertsolaritzak Euskal Herrian ukan duen prestantzia nabarmenki garaituz).

Bestalde, formalismo literariotik harantz, bere poesiaren mui-
nean, kristau kristau fedearen mamidura dager, eta, Orixeren kasuan

bezala, ez daiteke uler sakon Lizardiren olerkigintza sinesmen horren ikuspegitik ez bada. Alde horretatik Lizardiren poesiaren zati bat Gaztelako mistikaren zordun ere bada.

Laburbilduz, esan daiteke, *Bultzi-leiotik* poemari nabari zaion mugikortasun sotilak Lizardiren kreakuntzan ere garaiko poesia modernoak duen eragina islatzen bide da, hots, mugikortasun zaluaren originaltasun bitxia. Orobat, adieraz daiteke Lizardik ezagun duela euskal literaturaren luze-zabala, eta, zehazkiago, aspaldiko *herri literatura* sotilaren markoa. Funtsean, Lizardi poeta kreationista dugu, eta inolaz ez da edertzale isolatua; hortik ederdura poetikoak islatzen duen sintesia.

Lizardiren paisajismoaren keru bisemikoa

Lizardiren paisajismoak bisemiazko trataera berezia du, esana dugunez. Bere teknika paisajistikoak ukitu bisemiko ukaezinak ditu, nahiz eta ez, beti, garaiko poesia modernoaren oldean atondua.

Bere paisaiak halako ukitu iluntsu eta ez-zehatza du, intimismo barnekoia, deskribaturiko elementuakhalako inpresio gandutsu edo etereoan biltzea maite duelako.

Lizardik ezagutzen zuen, antza, inpresionismoaren teknika, nahiz eta bere iruditeria, oraindik, aski klasizista den. Beregan presente dago paisajismo piktoriko sugerikorra (ez hainbeste *ez-precisiozko* teknika), baina bai euskal paisaiak berea duen sugerentziazko ukitua). Paisaia hori pertsonala da, *bisemi*az hornitua, deskribapenetan puntu subjetoak ere bilatzen dituena. Kanpoan begiztatua barneko gelatan egostea atsegin izaten zaio olerkariari, orori halako oihartzun intimista egotziz. Hala ere, bere intimismoa ez dago, oraindik, XX. mendeko *irrazionalismo* poetiko naro batez ukitua, ze bere deskribapenei eraikuntza literario klasikoegia dagokie. Lizardi deskribapen piktorikoetan formalegia da, gauzekien nexoak oraindik *logikoegiak* dira, bere trazoak sugestiboak izan arren. Lizardik ez garamatza, bada, XX. mendean nagusi bilkatzen informalismo subjektiboa (eta gutxiago surrealista), ze berari objektua ertz askotatik formalki deskribatzea atsegin izaten zaio. Horrek adierazten du berarentzat garrantzitsua

dela sorkuntza literarioan *objectum* delakora ailegatzea (ez bere ingurumari diluituetan galtzea).

Hurrengo pasartean elementu kontenplatuak bere objektibitate aski arrazionalen eskaintzen zaizkigu, begietara ailegatua zehaztasunez ondua bailegoan: “*Bide-ertzean, ez marrubi, / ez belar gizenik. / Otalorea, bakanka, / goitzxo karraxika, Udaberiar deika*” (*Bizia-lo*, 136). Testua sugerikorra izanarren, ez da J. R. Jiménez batengan ematen dena bezain esleitua, olde subjektibokoa. Lizardi zehatzagoa da deskripzioetan, formalagoa irudietan. Hala ere, bere paisaia iristen da *bisemikoa* izatera, ze deskribatuaz gain, beste zerbait sugeritzen digu beti.

Pinturaren arloan, jakina denez, euskal paisajismo sugerikor baten oldean aritu ziren Regoyos, Amerika, Ereñxun edo eta Zubiarre anahiak, eta euren koadrotan ere elementu bisemikoak atzemangarri dira, euren trazoek -bapatekoa so fisikoaz harago- beste zerbait areago sugeritzen dutelako. Lizardi intimista genuen, baina oraindik sumisoa *objectum* delakoari, pertzepzio formalaren aldetik. Bere paisaia poetikoan deskribapenen *logika* nabariegia da, eta beste zerbaiten horren ukitu inplizitua da, eta XX. mendeko poesia informalean ematen zen hermetismoaz landurikoa. Lizardiengan presente dago intimismo personalista, baina beti molde aski gihartsu eta arrazionalen egotzia.

Besadle, Lizardiren paisajismoa nabarra eta sugestiboa da, adierazpen sotilez bete. Ikuspegi batzuetan, neskak bilutsik azaltzen da, urdinez jantzia: “*Billuzik zan basoa / negu-ondarrean, / neskak urdin-yantzia / bertara denean*” (*Neskak urdin yantzia*, 88). Elementu zenbait sentsuala izan arren, ez da oraindik erotikoa, eta pertsonaiak paisaiaren ikuspegi *objektiboegian* ahokatuak kausitzen dira. Emazteki adierazpenak sugerenteak dira bai, baino ez laxoak edo morbidoak, ze bere iruditeria oraindik janzkera arrazional eta klasizistatik mamitua dago, futnsean. Bere paisaiaren deskribapenetan oraindik *objectum* delakoarekiko menderakizun formal gehiegi atzematen da.

a) *Pinturazko joera*

Lizardi, maiz, pintore azaltzen zaigu, impresionismo sotil baten harietara lotua. Lizardi pintoreak ikusten duen oro tentu barnekoiaz,

zertzelada xumez biltzen du. Bere sentsazioak (adibidez, Tolosan Mutitegi baserriem muinoa gaindituta, Urkizupeko maldaren tontorre-ra hurbiltzean, harridura poetiko bilakatzen dira, zertzelada metaforiko trinkoetan gauzaturiko irudi nabar. Bere ahapaldietan arkitektura formal bikaina eraikia eskaintzen zaigu, dena naturaren goratarre estetiko batean hondua. Hona adibide bat: “*Kemenak uts-eta nekez bainoa, / zalantza dut zaartu naizelakoa... / Udazkenak aulagotzen dit atsa, / orbelak ozenagotzen oin-otsa, / aldapak larriagotzen biotza... / Leenetan ez bezin autsia natza*” (Ondar gorri, 158). Olerkariak tes-tuan, muinoranzko igoeran, udazkenaren koadro nabar bat eskaintzen digu, alboan atzemana psikean irmoki sartzen duela. Olerkaria, orobat, Urkizupeko maldan, zaharkitua sentitzen da, eta bere arnas-hautsiaren erritmoak gaitzagoa bilakatu bide dio sorturiko ahapaldia. Olerkariak neke animikoa transmititzen digu, ahalegin fisikoaz gain (bidearen gaitza bere barne psikearen oldean txertatuz).

b) Metaforismo trinkoa

Lizardiren kritiko gehienek argitan utzi dute olerkariaren originaltasuna irudien sorkuntzan, nahiz eta bere metaforismoa, gehien batean, oraindik estetika klasizista baten ordetan mamitua izan.

Bai, bere ederbide literarioa oso jantzia da, eta bere deskribapena oso *piktorikoak* dira, negu-atarian eginiko *olerki* inpresionistan bezala.

“*Egur ezearen kea / goiak du kolore: / egunaren atariruntz / zauri bat, gordiña, / odol-bearrean urre*”. Olerkariak bertso honetan pintura impresionista sugerigarria eraikitzen digu, A mailan *egurra* eta B mailan *ortzea* lotuz.

Bere poesiak, orobat, bisemiazko keru berezia ilatzen du, hots, halako ukitu intimista berezia. Begibistako negutearen bilustasan fisikoa *karraxi* hitzaz espresatzen du animikoki, eta oihaneke otalorea ere *hoska* irudikatzen udaberriaren atarian. Bere paisaiari halako subjektibitate sotila dario, eta sentzazioak irudi esanguratsuetara igarotzen dira, nahiz bere metaforetan nexoa errealtatearekin oraindik aski klasizista izan. Lizardiren metaforismoak, beraz, lortzen du emozioa bat sortzea irakurlearengan bere adierazpen animikoak ongi lortuak direlako.

Bere irudia ez dira, noski, G. Lorca edo eta Aleixandre batenak bezain *irrazional* eta *auartak*, baina bere mintzoak badu halako sen pertsonalista unkiarra.

Bestalde, zarauztar olerkariarentzat kromatismozko-joera gizontzeko Euskal paisaiako edozein elementu da on. Adibidez, *gerezi* eta *basaran* fruituak olde metaforiko bereziz lekutzen ditu. Antzeko tansposizioa islatzen du *arraspera*-ren deskribapenak, zeinean ortzea *odolezko* zauritan ezartzen den, deskribapen fisikoaz gain, beste zerbait hareagoa sugerituz. Lizardiren paisaiak, bada, ia beti *bigarren*-go semara darama irakurlea, bigarren sentsazio ongi ez definitu batera (fisikoki begiztatuari beste zerbait intimoagoa egotziz). Udazkeneko kromatismoak, adibidez, beste "zerbait" berezia sugeritzea lortzen du, ze deskripzio fisikoez harantz, ikusiak bigarren sema du ikuslearen gune animikoan, halako idazkera magiko eta xorgina atxikitzen duela.

c) *T eknika elisioduna*

Lizardiren olerkigintzak -poesia trinkoaren inpresioaz gain-joera sinkopatzaille berezia eskaintzen dio irakurleari. Egia da joera hori gaitza bilaka daitekeela, maiz, ulermenaren aldetik, baina Lizardiren jarrera berezietakoa da. Horretan datza olerkariaren kontzeptualizazioa eta kerantza sinkopatzaille aparta. Euskal literaturaren baratzean, Oihenartek egin bide zuen lehen aldiz bide hori, ze bere estiloa aski aski kontzeptista agitzen zaio euskal irakurleari.

Villasantek Lizardiren idazkera trinkoa deskribatzean hurrengoak esaten zigun: *"El ha creado un tipo de poesía nuevo, muy intelectual, casi conceptista. Aspira a expresar los sentimientos más profundos con la mínima cantidad posible de materia, es decir, de palabras; esto le da vigor, densidad y fuerza expresiva impresionante..."*

Este extremado conceptismo, concisión o condensación de la poesía de Lizardi, si por un lado le da vigor... y hace que el lector necesite recurrir a la traducción castellana que el propio Liizardi puso en la página de enfrente" (Historia de la literatura vasca, 338-339).

Lizardiren poesiak, bai, berea du zaildura, hots, original eta konprenigaitza egiten duen zerbait berezia. Lizardi dugu euskal literaturan aro handi batean poesia bertsolarizantetik urrunen dabilen olerka-

rietakoa. Hala ere, ulergaitzetasunak berarengan bitxitasuna eta ederdura biltzen ditu batean. Esan daiteke, joera kultista hori ongi islaturik geratu dela bere *Eusko-bidaztiarena* poeman.

“*Baña nik, izkuntza larrekoa, / nai aunat ere narainakoa: / yakite-egoek igoa; / ... muin betirakoa*”. Helburu hori zorrotz bete zuen olerkariak, bere estetikari ezer ez baita erraza.

Lau etapatan sailka daiteke Lizardiren sorkuntza poetikoa.

1) 1919. urtetik 1926. artekoa. Aro horretan nolabaiteko gordintasuna islatzen du olerkariaren sorkuntzak.

2) 1926.etik 1930. artekoa. Bere idazkera heldugabea izan arren, oraindik, lehen etapan baino trinkoagoa da, ohiko elisio-joreraz hornituagoa. Aro horretan kokatzen dira *Xabiertxo-ren eriotza*, *Meskatx urdin-yantzia*, *Bultzi-leiotik bezalako olerkiak*.

3) 1930.etik 1932. arteko epea. Hau da Lizardiren arorik mamitsu eta landuena, eta tarte horretan lantzen ditu *Biotzean min dut*, *Urte giroak ene begietan*, *Euzko-bidaztiarena*, *Asaba zarren baratza* bezalako poema garaiak. Beraietan ematen olerkariaren joera konzeptualista gaihurtuena (nahiz bere kontzeptualismoa ematen den, apur bat, bisemia eta kromatismozko lanketaz).

4) Azken etapan Lizardik, batez ere, *Maitea* deituriko poema luze eta amaitugabea eskaini zigun. Poemaren egitura soilekoa da, eta idazkeraz ulergarriagoa, euskal herri-poesia *tradizionalera* itzuli nahi bailuan Adibidez, hurrengo olerki-zatiek *atari ilogikoetako* teknika binarioa islatzen dute, aintzinako poesia herrikoien eskema jarraituz: “*Aidean, eder usoa, / mendi-mendian, pagoa... / Etxe gain gorriak / keea du ederragoa*” (*Etxeko keea*, 198).

Poematoxan lehen mailan sinboloa (*usoa / pagoa...*) eskaintzen da, bigarrenean, berriz, muinarekin eginiko *nexoa* (*etxeko kea*).

Gramatikaren aldetik, goian adieraziriko kontzeptismoa lortzeko Lizardik aposiziozko teknikara joko du, maiz, hau da, *izen + izena* (edo eta *adj.sustantibatzailea + sustantiboa*) formulara, ohiko partizipioa ekidituz. Adibidez, **itzal(etako) zokondoetan* ordez *itzal-zokondoetan* azaltzen da bere formulaziotan. Orobat, adjetiboen *sustantibazioa* darabil izenlaguna lehen posiziora eramanez. Esate baterako, *eder- goseok* formula **edertasunaren gose diren begiok* parafra-sia ordezkatzeko bide du. Olerkariak aditzak eta erlaziozko formula (*deklinatiboak*, bereziki) laburtzera jotzen du, hitz-konposatuaren ke-

rantza kultu eta hertsia goa sortuz perpausan. Aditzaren kasuan ere, formula *sintetikoak* nabarmen dira Lizardirengan; esate baterako, *datza*, *dagi*, *dakus* modukoak azaltzen dira bere orritan. Formula horiek, nola ez, bat datoz bere ohiko idazkera sintetizatzaile eta kultistarekin Adibidez, *azken-arbazta begie*z perpausan *-eko* eta *-en* deklinatiboak ekiditzen dira, eta *Yainko-muño-gañetara* delakoan, nolabait, **Yainkoz(ko) muño(en) gañetara* antzeko zerbait ordezkatzeko dela dirudi. Lizardik, orobat, aditzen trataeran lizentzia zenbait egiten du, hala-nola, *arki ditu* (**arki(tu) ditu* orde), *ikus dun* (**Ikus(i) dun* orde) delakoetan; kasu horietan bertsoaren *neurria* gramatikazko legeari gainezartzen zaio.

Esan daiteke, antzeko elisio-joerak gerra aurretiko beste olerkari batzutan ere ohikoak zirela, hots, bertsolaritzaren joera arruntak gainditzeko erabiliriko formulazio laburretan. Ildo bera atzemangarri da Orixe eta Lauaxetaren olerkigintzan. Beste muturrekoak dira, bada, bertsolaritza herrikoia ren jokabideak *sartutzia* edo *engañatutzia* gisako formulatan (beti ere *neurriaren* mesedetan sortuak). Hemengo auzia tratatua dugu, jada, beste lan batean: "*Lizardi-ren berezitasunetako bat hizkuntza sinkopatu, gihartsu, kontzeptual bat sortzea izan bada, jakitun gara, bestalde, noski, horrek batzuetan euskararen "tortura" eta zigorra gerta daitekeen idazkera sortu duela ere. Bainan lirika oro, "bide berri" oro, nolabait, bortxaketa da , tortura da"* (Lizardiren lirika-bideak, II, 128).

Lizardiren hautabideak kontzisia eta zailtasunezkoak izan ziren espresioaren aldetik, eta hori olerkariaren ustean euskarari oraindik mintzaira hertsia eta jaso baten ospea faltza zitzaioelako. Lizardiren oldea, bada, bide preziosista eta antibertsolarizantea gertatu zen neurri handian, eta hortik bere idazkera sinkopatzailearen trinkotasuna (eta ulergaitasuna ere)..

Lizardiren poesiari buruzko aportazio huek amaitzean, baieztatu daiteke, olerkariak euskararen eremura ildo aberats, kontzeptista eta jasoak ekarri zituela. Bere *eder-bideak*, gehienbat, klasizismo literario baten norabidekoak izan ziren, euskarari *muin betirakoa* eransteakoak sorkuntza poetiko oso landu baten norabidean. Olerkariari esker gure mintzaira zaharrak *estetikazko* bide lerden eta berriak egin ditu, eta bere edergintzak arrasto ukaezinak ukan ditu, orobat, gerraosteko olerkari zenbaitetan.

Sorkuntza

Segi eta segi

KOLDO ZALDIBI

Segi eta segi
Sortu eta sortu
Kax kax
Ttinta ttarraka
Ttarraka pun
Haika mutil
Altxa hadi estumutsu mutil
Egiteko bizitza ezti eta umil.

Haizeari egin nahi diot galde
Egin ote dezaken gure alde
Errekaldez bestalde
Ez ote naizen alperrikan ari debalde.

Ene ama hil zenean
Kukua ari zen kantari
Eta sendimentuetan lagundu zidan
Eta nik ere berari lagundu nion
Eta jaso dut oinordetzan etxea
Eskerrak zuri amatxo laztana
Elkartrukean emandako dana
Orain otzana gogoratu egindako lana.

Ederraren eta izanaren landetan

Luis Maria MUJICA

A.- HITZAREN ALDARTEAK

Zuk egina...

Zuk egina gehiegi
nahiz ukan zailtasun,
niregandik zagoz urrun
uharte bat baizendi,
halako sentimen andi,
ah, zenbat zaidan astun...

Existenzialista

Izateak eta izanak
berezi den garrantzi,
izateak, halabaina,
aurretiko prestantzi,
baina *izana* ta *izatea*
gauza beraren zati.

Esse est percipi

Hau bear dut ezagutu,
bestea alboan utzi,
ezagumenaren tentuz
ingurumena hatzi,
ens delakoak ez du funts
onik *ohartuz* baizik...

Oraindik ez dakit zer den...

Oraindik ez dakit zer den
bihotzaren hats hori,
bizitzak hainbat dastamen
zentzuen betegarri,
bai honi, bai besteari
damaiot nik hautamen...

Aintzin zeroa

Giza pentsamenak, ziur, ez daki
zer den *hutsa* ta zer barne zeroa
-aspaldi zaidana ezkutukoa-,
lehia hortan badut zertan ari.

Izaki guztien goiko Jainkoak
den guztia zuen hutsetik egin,
gauza bakoitza bere goitar soan
oso bat-beraren bihurtu mozkin.

Zeroa haste hutsaren ahalaz
osoa itzulita, aldi berean
eza ta osoa *bata* bailiran.

Batean dena, orobat, bestean
da nola lurtean ortzean hala,
hutsaren giltzaz osoa nik ukan.

Oteizaren haitzaren hitza

Haitzari zenion eman
biribildura
-goranzko gura-,
gora eta gora, otzan,
hartu sendo altura,
ortzearen bizkarrean,
oro urdin zan...

Olerkiotan bildua

Olerkiotan -ze hala dut gura-
guztia xume, oro asmo bortitz,
haur eta gazte aldiko lotura
bilakatu zaida, berriro, neurtitz. .

Urte haietako barne ardura
batzuetan on, bestetan mezu gaitz
(gainduenezko barne mindura),
ahantzi nahi nuke, gaur, gauza anitz.

Bidegile nauzu, erromes bakan
zeren ez dakit, zehazki, zer naizen,
benaz, ilun zaida norantza noan.

Sarri, maitasun ezposible baten
ostean nabila, ero, jitoan,
ederra niretzat oztopo goren.

Kontrakoen borroka

Onartuz ta ukatuz -eta alderantziz-
urduri daukat barrualde eroa
fedearen atziz uko gaiztoa,
ene bizia zalantzetan hertsia.

Ez dakit (ba al dakit...?), ezin igarri
zelan izanen den giza geroa
zalantzaz baitut samin gaitzagoa,
ilunari ezin argirik jarri.

Nik nahi dena argi ikustea
gauzen zergatia ongi atxikiz,
zalantzarik inoiz ez ukaitea.

Baina, beste behin, barruak samin
zalantzaren jasoz hitz fingabea,
egia zer den ezin duda jakin.

Barnean daramat...

Barnean daramat, fermu, osoa
inoiz bukatzen ez zaidan katea,
bata bestearen elkar hartzeaz
bortitzagoa nik senidegoa.

Besteen ekintza baita nirea
deus ez delarik kate gabekoa
(soka beraren nauzu hildokoa...),
askoen indarrak fruitu hobea.

Elkarrean beha jardun ta bizi
batak besteari eskainiz leku,
bakar dabilanak duke on gutxi.

Ni-ak *gure*-an bere indar ta kabu
elkartasunaren eskua hatziz,
behar dugu umilki taldera bildu.

Galdera berriak

Giza funtsaren aitzinean natza,
huts naizela ote dakit zer naizen?
Osoa al nauzu ala ezereza?
Ez, ezer ez nauzu zalantza baizen.

Ausaz, Jainkoaren susmo ta hatsa
ene barruan garbi ta nabarmen
atal garela bata-bestearen,
baina hori ez hain ulerterreza.

Ez, ez, barnean hutsa baino ez naiz
eta behar dut hutsune hau bete
bere izatearen emaitza handiz.

Oroa denak nazala, arren, hase
utsune honi eskainiz funts anitz,
ez nadila izan osoaren gabe.

Lur bilutsa naiz

Lur bilutsa naiz, lur zekena nauzu,
lurrean natza gaisorik banengo
bezala; halere, lurra uzteko izu
nik materia baitut barrenago.

Bidean nabil, bidetik natortzu
norantza noan ziur jakin gabe,
bihotzak barruan arnas espatsu,
pentsatzeak berak dagida kalte.

Bilakatu zait gaitz on zitzaidana,
oroimenean jaiki susmo-pila
arimarentzat galpidezko zama.

Heriotza al dut barne katramila
hurbil dudalako, ausaz, azkena,
beti itaun gaitzen ostetik nabila.

Oroiak

Huntza baizinan heltzen nauzu sendo
zalantza hutsal guztitatik haruntz,
bihotzean zaitut sendo eta irmo,
entzuidazu, arren, ta ez nazazu utz.

Joan zinen, baina oraindik gozo
diharduzu barne hau maite ukituz,
gaur hurbilekoa zaitut nik oso,
behin hotz zena egun da barne-suz.

Beste behin, heldu eta atzemanenez,
nahi zaitut sendo ta bizkor senti,
zurea nigan susma ezinbestez.

Halabaina, beldur nauzu, oraindik,
lehena geroak baietezake ezets
guztia, berriro, hutsean utziz.

Asetasuna

Sentitzen dut hatsa, gauzen argia,
lurrak barnean duen umodura
-hasezko sentipen kutsakor hura-,
nire izana, zinez, beteegia.

Begi ilun hauek gauzetan jalgiak
edozein argiren dira adimendun,
naturak ba du soaz zertan jardun,
argia nire zentzunen egia.

Ikusia ausnartuz dagit bidea
aintzinakoen jasoaz laztana,
ederraren bilduz dei fingabea.

Jakin behar dut begioi emana
behin eskainita geldi gozatzea,
guztia dakidanemaitz gorena.

Doinuaren landetan...

(Tchakoski)

Notak -neska baten bailiran gerri-
dardar dabiltz goruntz eta beheruntz
nola zumarren enborrean huntz
ilun-berdostaren barne izerdia.

Notak igotzen, hausten, biltzen dira
soin gazte baten dardara bihurritz
-entzunak uhin baten mugida anitz-,
dena leun, gozo ene belarrira.

Musika eme gora ta behera,
batzuetan epel, bestetan gori
sentimen sakon baten sen gelberaz.

Bai, notak jalgitzen dira txit guri
-ur gisa isurtzen entzumen-harira-,
aih, belarriok zenbateko sari!

Atzeman nai zaituztet

Atzeman nahi zaituztet maitekor
behekoak eta goikoak lotuz,
ezer ez nigan mutu ta entzungor
notak baidatozkit eme eta biluts,
goi ta beheak bereiztea zail hor
ederra baitabil oro bultzatuz.

Gogoetazko printzak

Misterioa eta
gauzen gailurra
ari zait, urra ta urra,
egiten meta.

Misterioak eme
goi-hitzak ditu,
nahi nuke askatu
hitz hoiien sare.

Osoa zaida biluts,
barnekoa argi,
haren ederra ukituz
zenbat gozo nik...

Muga denak utzita
osoa hurbil,
oro-ak nigan zita,
gozamen umil.

Maite nituenak

Maite nituenak zaizkida eten,
ingurukoak oro itsu itzuli
-bebingo jazkiak zarpil huts kausi-,
geroa ez dakit zer izanen den.

Ez nuke nahi presa gaitzez korri,
ezta umetakoak arin ahantzi
-aspaldikoa den oroz erantzi-,
zaharrak nahi nik gaurkoan jarri.

Oraina, ordea, arin doakit,
errekako urak itzulirik ez du,
lehenera ihesa zaida alferrik.

Halere, nintzen lehenean sortu
errekak nahi baitu gora itzuli,
orainak aintzinan bere sostengu.

Heldu zaidana gozo

Heldua zaidana gozo,
etorria goren,
zoriontsu naiz oso
ez bainuen lehen
opari hain lerdin...

Natura

Natura -ongi dakizu-
zurekin eme nabiltzu
bide berean,
nahiz, atzo urrun ninduzun
goaz batean,
eder beraren gosean.

Bai, berriz, biok batera
ederra jasoz gogara,
nago zurean
-zatozkit gozo nirera-,
biok gaitean
izate beraren atal.

Ikusia nik gozagai,
jasanikoa on garai,
zara onbera,
begi bion sari zatzait,
nik nire xera
emana zure ederrera...

Galdezka berriro

Udazken-erdi hontan
nagozu, berriz, triste,
margo horizko maldan
nola nik min hainbeste,
esaidazu birritan
zergatik zauden baldan...

Nabil (eta zabilkit)
elkarganako minez,
bihotzak mila aitzaki
barneko atsekabez,
saminetik nik aski
nahiz minik nahi ez...

Joan zinaden...

Joan zinaden
ta ez itzuli,
zergatik joan
bide ezkutuan
deus esan barik,
utziz ni triste...

Zergatik, esan,
joan zinen hotz,
zer zenun baitan
uzteko nigan
samin hain mingots,
tristurazko hots...

B.- ITURRIAREN JARIOTIK

Esan, nondik joan zan...

Esan, nondik joan zan,
zein bidetik iragan
-agian, itsasotik?-
urruneko uretara,
ez dakit non dagoan,
nagozu desgogara
(orain mindura dut nik
kanpo eta barnetik),
bera zen net ederra,
esan, nondik joan zan,
zein bidetik iragan...

Amak semeari

Semea, nigan zaitut, zu neu zera,
odol honetatik oro damaizut,
nahiz ez jakin zer garen ni ta zu
biok dugu gaur batasun bat-bera.

Niri loturik zoaz edonora
odol honetatik hartuaz zuku
(sabel hau zuretzat babes adeitsu...),
aterpe hoberik zuk ez eskura.

Sabel honetan, iturria iduri,
emana dizut odola fingabe,
zuregan naiz oso hustu ta isuri.

Maite zaitut nik baitzaituda erne
-nik bizia eman oparo zuri-,
beti izanen zara guztia nere.

Norantz joan da poeta...

Norantz joan da poeta,
norantz joan aieneka,
aih, aih, ez dakit zergatik
bihurtu den hain artega,
ezin dut, bada, jakin nik
nola dudan hainbat samin,
norantz joan da poeta,
norantz joan aieneka...

Bidean nabilelarik...

Bidean nabilelarik
hainbat gauza ikuskari
nahi nuke isilki
abesti gori
bat eskaini
(airoski
jalgi...),
aih, aih,
intziri
eder anitz
emeki isuriz
barnean isilik,
ze zu zara, prezeski,
bihotz honen gustagarri...

Hilerrian

Dena bihurtu zen isil,
jo zuten dangadak,
hamarrak jotzean zen hil...,
oroimen-hondarrak
geratu ziraden zintzil
tristeziak dar-dar,
gero joan ziren danak
aurpegiak zurbil...

Penazko iturri

Kanposantuak hotza
zure oroitaz,
kanposantuan isil
nire otoitza,
ah, isuri ta isuri
-eten gaberik-
ni ume bat bainintzan
penazko iturri...

Lagun bati

Hilerria datza loaren baitan,
hilobi barruan hezurak biluts
kate dularikahazmenaren huntz,
heriotzak mintzo makurra, bakan.

Altzifreen adar beltz-garaietan
itzal moreak... (aih,aih ez nazala utz
hilen oroipenak harago umezurtz),
joandakoen itzalak jostetan.

Joana barnean samingarri zait,
heriotzaren galde bertikalak
luzatzen dit gaur geroaren ezbai.

Arren, esna hadi lagun apala,
jaiki hadi, berriz, bizitzara alai
garai dezadan amets hain hutsala...

Ari naiz, ni ari...

Ari naiz, ni ari
penak esatari,
hitz ederrik aski
jalgi az ezteki,
ari naiz, ni ari
-bainintzan iturri-
hitzak, eten barik,
husten bihotz horri...

Oroigarri zenbait

Beldurak ditu oroimen galduak
barren errotan astiro xehetzen,
gauzetan, jada, itzalitako izen
zahar-horia herio-zantzuak.
Isilak biltzen du nire ingurua,
joana gerora zer izanen den
nabila beti galderak egiten,
halere nik ez erantzun zihurra.

Ahazturak barren-biltzen du oro,
izanak gerora ez beste funtsik,
nire asmo denak bailiran zero.

Iruditatik bizi naizelarik
arrazoiak nigan ez du oin sendo,
geroa zer den niretzat ez dakit...

Zakarrontziari

Ontzi apal zara, zatar, iluna,
zaborrez beterik zure sabel hitsa
ezerezkoa duzularik funtsa,
argi-dirdairik ez zuk, alajaina.

Sabel horretan pilatzen direnak
ez dira, benaz, ederrezko printza
-dotoreziatzko isla aberatsa-,
hauts baino ez zure itxura danak.

Ontzia lurrean datza botata
ezerezaren ikurra bailitzan,
umiltasunari oro itsasita.

Zakarrontziak, hala ere, baitan
gauza sotilen barren-ausnarketa,
umil izanik ere bikain baita.

Huntza bezala

Huntza baizinan
noa -eta zoaz- horman gora,
nik dakidana
osoro hutsala,
noa -eta zoaz-
galdera berdinak jaurtika
kezkak direla biran
gurpil baten antzean.

Geroan aurkituko ote zaitut?
Batzuetan,
oroimenak itzalita,
on eta samur zena
baitatik joanda
(eta gero, huntza bainintzan,
biziaren horman
egiten ni gora...),
eta, geroago, berriz
gauzen jitoan
-era noragabea-
ezaren itsasora
murgiltzen bakan...

Airean nola...

Airean nola hegaztia libre
-ur berdetan nola arraina xarmant-
bihotz berrituak hala arnas bikain,
suspertze berrien taupada betez.

Maitasunak, maiz, bide askea
ereingabekoa izanik sari
behin jaso gerora ongarri
gerta baidaiteske, ustegabea.

Hemendik ta handik, tximeleta antzo,
etengabeki ederraren nabil
bila, baina berak neri ez kaso.

Ederra barruan dadukat samin
ezina harago sentiarazoz,
nahi nuke, berriz, bera nire egin.

Oroigarriak

Lehenetara nahi dut etorri,
behin dastatua gero ez utzi,
-barruan gustu berri bat eutsi-
eskerra zor nik dei lehengoari.

Ene bizia, itsasoa iduri,
ekaitzen artean uher eta hotz,
barrenetan uhin harro bat jaso,
ekaitza zaida, berriz, zigorkari.

Hainbeste arazo eta ezbehar
gaitzen ostean, ia arnasestuka,
dut iragana, tamalez, galtzear.

Baina, ez nadin alfer has galdezka
zeren zentzua ez dut galdu behar,
ziur dena, beti, nabiltzu eska.

Oro zaida betea...

Oro zaida betea,
ori zaida gori,
oraina eta aintzina
niregan urduri,
bat zaida handiegi,
bestea lar txiki.
esan, norantza noa
(aih, benaz baneki...),
ez dut nahi izan handi,
ezta ere txiki...

Joan zinen

Iragan zinen (gero ez itzuli...),
aintzin lokarriak zaizkida eten,
ez zara, jadanik, zinena lehen,
mina agerian, berriz, didazu utzi.

Egun ez dudana aintzinan nuen,
orain ez denak izatea lehen
-aldi berean ezin hil ta bizi-,
une bakoitzak bere pairamen.

Sortua nauzu gizaki hilgarri,
hil behar badut zertarako jaio
orain-lehenek ez badute hari.

Jaiotzaren etsai azken herio,
"betiaren" grina dugula handi,
etzait atsegin esatea *adio*...

Gernikako haritza

Zure enbor gaitza betiro gorantz
erro sakonak sendo erakutsiz,
zuretaz nik, beste behin, goitar hitz
Euskal Herriaren duzulako hats.

Gorantz egitea ez da, noski, txantxa,
herri honen hatsa gizentzen zabiltz
zain sakonetik hartuz odol anitz,
zein mardul zure orri eta adatsak.

Ètsaiak nahi zu etzanarazi
zure gerria jo eta erasoz,
baina guk ezin halakorik utzi.

Kolpea zenbat eta gogorrago jo
gaitzagoa zure adarren hesi,
kolpeez jartzen zara harroago.

Erronkariko azken euskaldunari

Euskara zuregan, jada, arrotz,
euskal mintzoa zeharo galduta,
aintzin erroak ihar eta hilotz
euskaldun zinenetz duzularik duda.

Mendez-mendetako mintzaira arrunta
Erronkarin, jada, kanpotar ele,
erdara baino ez zuk ulerbide
etxekoa bait zaizu arrotz gerta.

Nafarroa, euskal aintzin mintzaira
zure ezpainetan, egun, errauts hutsa,
noiz egin behar duzu, berriz, gora?

Erdara zaizu ahoari hertsu
etxean arrotz baizinan gustora,
erroak galdurik nola zabilta?

C.- GALDEREN BARATZEAN

Heriotzaren mugan

Mugan ta ez-mugan berriro nabil
geroaz eginez hainbeste galde,
ez nuke nahi itzali, ezta hil,
bizirik iraun baino joan gabe.

Tamalez, urrun zena gaur zait hurbil,
gerta zaitzadake -bizian orde-
heriotzean egitea murgil,
gizonok beterik hutsune batez.

Hutsaz dezaket ukitu osoa,
hutsetik osora naiteke joan
Jaungoikoaren onartuz zeroa.

Nire eza, bada, daiteke guzti izan,
ezdeus hau jantzi gerora oroaz
hutsa dadin gerta oso niregan.

Barreanean

Barnean leial zaitut, en e fede,
nahiz nigan duda daitekeen sor
bihotzak ustea sendo ta gotor
sinestun bainauzu zalantzarik gabe.

Hautzarokoak orain erabe,
geroari buruz ez nauzu ezkor
-fedea deus ez arrazoiari zor-,
Federik bada arrazoirik gabe.

Badakit, egi osorik ez dela
ezta osoa den dudarik; nigan
beti funtsezkoa aintzin fedea.

Zer dakida nik... Al dakit zer dudan?
Nahiz onartu hau, nahiz bestea
bietan dezaket osora joan.

Sinetsi nahi

Baina, zer daiteke ukan, sinetsi
oro baldin bada deusa ta eza
(gizonak ezin al du ezer hertsat?),
nahi nuke, soilik, ziur dena atzi.

Ez bada ziur hala uste dudana,
bego, halere, fermu eta geldi
sinestea nigan, komenigarri
baita onartzea ez-ezaguna.

Zerbait atzi behar, zerbait heldu
jarraitzearren bizitzaren lege
ez dezadan ukan ezeren damu.

Senaren gainetik fedea badu
zentzu sendoa graziari esker,
ikusten ez denaz sinestun nauzu.

Bazaren -eta ez zaren-...

Bazaren -eta ez zaren- Jainkoa,
arren, entzun nire egungo oihua
(noiztikan duda nik zure zantzua?),
Zugan ezatik izanera noa.

Nahi nuke heldu zure osoa,
Jainkotasun horren atzi zantzua
-harago sentitu sen guztizkoa-
arimari itsatsiz susmo goikoa.

Benaz, galanta zara, izugarria,
baina, batzutan, handitasun hori
zaida ez-ezagun, apal, txikia.

Mintzoak mintzo huts dira, badakit
non kausitzen den bion mugarria
hutsa ta osoa bat direlarik.

D.- PAISAIA BERRIAK

Paisaia enea...

Paisaia enea,
zutaz hasea
bidetatik noa,
zara emea,
zara gozoa...

Aizkorri

Zure gailurrak jotzen du goi-muga,
Heltzen paisaiaren teilatu goren
(esan, hain altua al zinen lehen?),
beheko ibarrak gorakoen gura.

Gorantz luzatzen zara; ez dut duda
igo-beharraren duzula asperen,
gora ta gorago zabiltza goien,
harro zarela ezin da ez uka.

Aizkorri, zara goi-geologia,
harkaitz harri harro, arroka biluts,
Jainkoak behin zutik ezarria.

Geografia hain gotor eta huts
beste inon ez hainbegiztagarria,
zu etengabne dagizu goruntz.

Kantauri itsasoa

Igeldo menditik nago, berriro, so
itsasorantz oro zaidala zabal
(nork lezake bera bi besotan har?),
zabaldura hain zabalaz nik gozo.

Luzadura huts zara, ene itsaso,
zuregan uhinak mendi bailiran
jaikitzen dira apalduaz muga,
begiok berde gaitzen eraso.

Euskal itsasoa aratz ta handi
Jainkoa bezain erraldoi dela, ausaz,
handiak txiki izaten ez daki.

Nahi nuke egin bat zabal zureaz,
Jainkoa baizinan zuga isuri,
urek eta nik dezagun elkar antz.

Arga ibaia

Argaren bidea oro luzea,
berak biltzen dit barneko bertsoa
euskal airetan osoro ehoa,
Argak eskaintzen niri hats hezea.

Menditik jaisten zara -isil ta eme-
Nafarroaren bilatuz hegoa
lurren duzula adiskidegoa,
zure azala beti hotz, berdea.

Baina, zoritxarrez, hegoan zaizu
galtzen euskarazko hainbat hitz eder,
jada, e duzula hitzen zuk ez kutsu.

Mendirantz, arren, berriz itzul zaitez
euskal doinuen gustatzeko oihartzun,
biltzeko osoro euskal hitzen hatsez...

Kantu nagiak

Ortze urdinaren alturan
bihotzak eder-lotura,
musikaren gozagarritz
naturak dagit eme hitz,
bai, hau da amets nuen hura...

Gaua jausten zait bilutsik
bidaide on dudalarik
(ah, bere itzalen hitz beltza
ta nire ametsen eza...),
gauak mindura disuri...

Zeru-ertzean hilargi
eder-printzak dirdirari
-zergatik, esan, zabilta
mindurazkoa den hitzaz?-
gaua gelbera ta nagi...

Kopla gaitzak Nafarroari

(1970. urtean)

Euskara da hilbera
arratsa bailitzan,
euskarak Nafarroan
etorkizun gaitza.

Nafarroaren hatsak
oparo ardura,
euskara arin hilzori
ta inork ez mindura.

-*“Qué más da si se muere,
no nos es menester...”*,
euskararen geroak
ez balio ezer?

Nafarroan egunak
arratsa disuri,
zergatik ez da zugan
beltza itzultzen zuri...?

Otsabio mendiari (Lizartzan)

Goiko hodeietan, ortzetik hurbil,
katedral harro zara goi-alturan,
zenbatago zu lainoetan gora
hainbatago nik lur apalaren min.

Otsabio maite, hodeien lagun
ikusten zaitut, beti zut ta sendo,
itsas-olatua baizinan harro
jaikitzen zara lur hontatik urrun.

Arratsa bilusten zuregan otzan
handi zarela, berealdikoa,
zure alturak mugarik ez goian.

Goidura hodeien bidetik doa
mendiak nahi ez duela etzan,
Otsabio beti garaia goa.

Donostia

Izar zara, ilargi, printz, harribitxi,
onix, zafiro, urre eder ta zilar,
metal guztiak daitezke hor igar
zure soinak baitu eder larregi.

Ur urdinen soina gozo atxikiz
itsasoak biltzen zaitu gogara
(ah, begitan zenbat argi-dardara...),
halako ederra ezin dut etsi.

Urrundik jende anitz zure hatsez
mozkortzera -zure jabe izatera-,
ez, ez, halakorik ez daiteke ezets.

Eta, oraindik, xaspe, marfil zera,
hartzuri distirant ta marmore beltz,
hondarra bera zuregan urre da.

Berriro nator...

Berriro nator, ene Nafarroa,
zure lur zabal, irekietara
-ederra non den harantz nik joera...-,
zure argiz nauzu haseagoa.

Aspaldidanik ene begiotan
zure zelai, baso, ibaien hatsa
-hain atsegin zaidan goi-emaitza-,
zuregan hasea gaur nik, benetan.

Argak ta Arakil-ek naute eme biltzen
mila oropen berrituz gogoan,
bere uren leloak anitz gozamen.

Ibai bietan eder eta otzan
euskal paisaia ortzea ispilatzen,
urek naramate gozo altzoan.

Udazkenean

Barne gelatan, urtez-urte, egosten
etorriko ederrak nau ukitu,
begi irekiok kolorez mozkortu,
euskal paisaiaren daukat miresmen.

Ederraren hitza guztiz bortitza
begizatua zaidalarik gozo
-bere soinera, etengabe, ni so-,
atsegin hontaz bete nik bihotza.

Urrian urre isuriak bazter
guztiak ditu jazten eder-gaiaz,
izadi hau ez zen lehen hain lerden.

Naturak lortu du ase garaia
fruitu gizenez baita dena leher,
dasta dezadan emaitz hain alaia.

Argaren ur-hildoa

Ur hotzen hildoa, uren bidea
alkatxofadi ta gari artean,
zenbatago ni hegorantza joan
hainbatago nik sentimen asean.

Ur gardenetan sorroek ispilu,
landetan gariek urrezko meta,
ekaina udarantz gizen doa eta
zentuok uztaren asete ondu.

Ibai-bazterretan zumar luzeak
etengabe gorantz zerua atxikiz,
ibaialde dena urrez jantzirik
berpizte berri baten azkureaz.

Landa luzetan Argak anitz amets
Ebro handia bidaide duela,
oroipen zaharren gurpil umelak
eme dio : "arren, geldi zaitetz!".

Inguruan oro ugaltasun-bide,
urak doazi emarien dantzari
"ene ibaia, oro dasta dezadan,
arren, ez zaitetz azkartu hainbeste...".

Arga berdeak darama berekin
ur gardenezko eskaintza lerdana,
uhinetan loturik orain-lehenak
uztaren bilatuz goitar etekin.

Zaraitzu ibaia

Zaraitzu ibaiak urbegi berdea
doazelarik bere urak beherantz
nire barnearen erakutsiz antz,
laztantzen nau leun euskal paisajeak.

Ibai ertzean zumar makur-beltzak
erroak sendo ta enborra bipil
urei esanez ez dula nahi hil,
bihotz umilak barrunbea kezka.

Uraren joanak izu baldana
jaisten delako mendian behera,
ni ere udazkenez bildua dana.

Ur oztin-gardenak behe joeraz
tristura gaitza isurtzen nigana,
ene ibaia, noiz geldituko zera?

Uraren musika

Uraren musika
neskatila iduri
(zerk dizu min zuri?)
beherantz korrika.

Ur gardenak, isil,
zer egin ez daki,
dudarik du aski,
zu ihes zergatik... ?

Ni ere noa isil,
ez dakida norantz
ta dutanitz zalantz,
bihotz hau txit zurbil.

Aintzira

Aintzirak asmoak ditu,
ur geldian sahatsak
zintzilik bere adatsak,
lakua arrats-ispilu.

Sarri nator zuregana
uretan murgiltzera,
bihotz hau da samurbera
zure izateko dana.

Nahiz ta zu egon urrun
ni nauzu net hurbil
-biok gara izaki berdin-,
ah, maitasunaren leun!

Hutsaren gunea

(Oteiza-ri)

*Harrian duzu, trebeki,
landu hatz,
sortu antz,
sustatu hats,
ah, harriaren mirari!*

Hiru lerro adiskide
bat bestetik hurre
hutsari emanaz bide,
hirurak *hutsari*
eskaintzen eder-botere.

Bihurgunearen molde
lerroan zut ta solte
hutsa-ren bilatuz hede,
hirurak *hutsari*
eskaintzen eder-botere.

Oteizak goitar sorkunde
harrian itsatsiz kolpe
pneuma bizkor baten oldez,
hirurak *hutsari*
eskaintzen eder-botere.

*Harrian duzu, trebeki,
landu hats,
sortu antz,
sustatu hats,
ah, harriaren mirari!*

Oteiza-ren lerroari

Ziztu, mugimendu zera,
gorantza doan ezpata,
tximistaren goi-aiherra,
gerarazi ezin eta
dar-dar dagien josteta,
zera ibaien zabalera,
itsaso otzan-ederbera,
lerro ausarten hizketa...

Do Carmo-ren erromanikoa

(Portugal)

Hezurdura huts da gurutzeria
lurrikara larri baten ondoren,
halabaina zutik eta nabarmen
romanikoaren dotorezia.

Do Carmo umilaren hondamendiak
begiztagarri hainbat koska larden
-ederraren baita ikusgai goren-,
leuntzen nau guztiz bertan ikusiak.

Halako ederra biltzerakoan
begiok ziztada sakon-samintsu,
kiribiloak mintzoz ene soan.

Zergatik zara lurrerantz amildu
abiada handiz jaisterakoan,
arren, berriro zaitea zutitu.

Madalena Larralde

P. LAFITTE

AINTZIN-SOLASA:

Duela ehun eta berroita-lau urte
Saran neskatoke bat bezala diote,
Hamasei urtetako aingeru garbia:
MADALENA LARRALDE: Orduan Frantzia
Nahasmendu handian zagon hertsaturik,
Odola zariola zain guzietarik.
Neskatxa, uztailaren hogoita batean,
Bere besta-bezpera gau ilun minean,
Joan omen zen gordeka mugaz bertzaldera
Bera deitu herriko komentu saildura:
Han kofesatu eta han kominiatu,
Goiztiri-azkorrian etxerat bihurtu,
Bihotza bozkarioz, eskerrez Jaunari,
Kristoren etsai beltzen debeku tzarreri
Hain ongi jazarririk, deus makurrik gabe...
Bainan etsaia hor zen bidearen jabe;
Pinet-en soldadoek barrandatu zuten,
Etxerat utzi ere, joan ez zakioten;
Han harturik, ereman gaixtagin bezala!
Donibanen gaixoak oi bihotz leiala!
aitortu zuen baizik kofesio-kari
egin zuela gauaz joan eta etorri...
Legeak holakorik ez zuen onesten
Jujek, herraz, hiltzeat kondenatu zuten:
Madalena, engoitik ontua zeruko,
Hil zen beldurrik gabe, Kristoren lekuko!

ESKUALDUN aditzale maiteak, oroit ba
Sainda horri jarraiki behar gitzazkola.
Fedea eta lurra guretzat bat dire:
Gauden eskualdun, orai eta beti ere...

LEHEN AGER ALDIA

2

Gauerd, nagusia supaster xokoan
Suari beha dago, beilari, ixilik...
Bertze guziak berdin gogoetaturik
Herritaren arteko gerlak balditurik...
Jainkoaren etsaiak jaun dire herrian
Armekin darabilke herraz fededuna;
Emazte ala xahar, haurik eztena,
Nor da salatarier ihes loakena!

Mixel LARRALDE hola dago gogoeta...
haraindiko xokoan, otoitzez Jaunari;
Beha iruten ari zaion andreari!
Graziana, ondoan, galtzerditan hari!
Han hemenka ibilki bertze bi alaba;
Maria beti lantsu Graxinarekila!
Puxkak emaiten tuzte zoin bere lekuan,
Arrexinak hedatu argi ahulean.

Ate bat zabaldu da, huna Madalena
sartzen da... bainan zer du lepotik emana,
Lenazko jauntzi hori? Eta eskuetan
Mitena hoik zer ditu, orai, gauerditan?
"Haurra, ateratzeko destenora duzu,
Dio amak ezteki, eta erradazu
Zer duzun xala-pean mantalina hori?
Nora zoazi bada?- "Ama barka neri,
Mahain saindurat nahiz nehun ez nagoke;
Bihar nere besta dut eta nahi nuzke
Bertze orduz bezala santa Madalenak
Elizan egin, kofesio eta denak...

Amotzeko kapera zerratua dute
 Bainan, orai berean, Berarat joan naite,
 Kofesa, komunia, eta albarekin
 Huna ni berriz hemen bakean zuekin..."

Berri horrek bazterrak nola jo dituen
 Mixelek zizailuan jauzi du egiten
 Amak huts egitera doakon bihotza
 Eskuz atxikiz eta bere so zorrotza
 Kurutzeari galdez oso landaturik
 Ez daki nun zer pentsa... Nigarrez loturik
 Huna berriz ahizpak; erraiten diote:
 "Madalena debruek enganatzen hute!
 Hire agintza ez din zeruak onartzen.
 Zuhurtzia eskasez bera dun suntsitzen.
 Gorriak mendietan nagusi izaki
 Eta gizonak berak gordeak egoki;
 Eta hik, nexka hutsa destenore huntan
 Nahi dun mugaz-muga bakarrik hara joan!
 Joaitea bat dun, bainan... noiz itzuliko haiz?
 Ez ote dakin bada nolako zorigaitz
 Izigarriak diren herrian erori?"

Horrenbertze Saratar ohoiak iduri,
 Bi eskuak estekan preso alxatuak,
 edo arrotz-herrirat tropan bildaduak!
 Ez ditun ba ikusi orgatara handiz
 Herritarak johaki sor-lekua utziz?
 Zonbat nigar orotan eta zonbat dolu...!
 Ahalgeak bertzalde... Bai, arima salbu,
 Gorri hoik abre batzu ditun orotako:
 Odol eta lohia haun hoiien lekuko...
 Otoi, gaur, Madalena, hago gurekila..."
 Bainan ez Madalenak gogor dagoela,
 Eskuz baztertzen ditu erranez eztiki:
 Barka dezadazue, nik behar dut ilki!"
 Eta amak besarka hartzen du ikaran,
 Tinkatzen du:"Oi haurra, zaude ba etxean!
 "Xaharrak gare eta aski penatuak:

gerlak Xalbat hartu du: anaia joaiteak
ez dautzu ba manatzen hemen egoitea?
Ez zaitela atera Madalen maitea!!"
Ama zeruko Jaunak nahi bainau bere
Gaur harat joan behar dut zer gostarik ere;
Utz nezazu joaitera. Jainkoak zerutik
Eremanen nau berak hautatu bidetik..."

Haurraren tema sainduak guziak goitzen ditu;
Nehor zeruko deiari ez nahi oilarkatu!
Jadanik saindu batentzat ez ote duten hartu!
Baluketea bertzenaz horrenbertze errespetu?
Ama orai jarria da alaba joaiteari:
Ahizpak emekixago dira nigarrez hari;
Mixel, boneta kendurik, dago benedikari;
Kurutze-marka kopetan eginez haur onari!!
Madalena, ukurturik aitaren aitzinean,
Orai handi xutitzen da indar berri batean;
Denak besarkatzen ditu... Huna non denatean...
alegerarik badoa Jaunak nahi bidean...

Arin ihes doalarik itzal baten pareko,
Sukaldetik hots ezti bat emeki badarraiko!
Su hil-hurrinari beha, lurrean belauniko
Denek arrosarioa dute inguratuko.

—
(lehen ager aldiaren azkentza)

BIGARREN AGER ALDIA

Bortz orenak! Gau luzea oraikotz abantxu da:
Orai artio herabez alba nun zagon bada?
Heldu da... Haren argiak egiten du firrinda...
Hauts-arteko itxinduk ilaundu dire jada...
Batere beratu gabe zer nahi hamarreko
Erran dituzte aitamek beren haurrerendako...
Orai ixilik dagotzi barrandan ea noizka

Zorigaitz baten berria zaioten etorriko...
 Orai dena gogoeta amak dio tristeki:
 Mixel, bihotza pisu dut, pena, beldur, urriki...
 Ez ginuen utzi behar! zer egin den, nork daki?
 Xalbat zenaren mahuma gogoan dut ibilki!
 Mixel harritzen da: hilek hil-berri dakarkete
 Bet-betan xutik kampoia erakusten diote;
 "Beha!..." Eta hor hiruek, hats-bahi eta tente,
 urrats eta laster batzu hautemaiten dituzte...

Gracianak orduan: "Hura da! Bera da!!
 Madalena hor dugu... Aita, idek borta...
 Atea zabaldurik, hila bezain xuri,
 lleak airez-aire, hatsa penagarri,
 Madalena kadiran jartzen da husturik...
 "Heldu dire... hek dire..., dio artetarik;
 gorriek benaukate... Aita barkamendu!..."
 hortan zainak jauzika, mintzoa galtzen du,
 aitak ukumiloak biltzen ditu... Amak,
 hurrekin belauniko, otoitz kartsuenak
 egiten ari ditu: "Zeruko Birgina,
 "urri ikal zakizkigu!... eta Madalena
 aixtiko txarraldia orai garaiturik,
 xutitzen da, zeinatzen... Zeinatze hortarik
 etorri ote zaio kalipu berri bat?
 "Aita, dio orduan, Jaunaren alderat
 murmurika gaizki da... Zeruak badaki
 gure zoriarentzat zer doan hobeki:
 Gauden hari!... Amatto, ez nigarrik egin!
 Jainkoak nahi badu harentzat joan nadin,
 Desohore litzaike ihes egitea!"
 Oi ikusgarriaren handi ta trixtea!
 Ortzetan lituzketen oihu mingarriak
 jende xume horiek dauzkate itoak!
 Denak baztertzen dire. Madalena aldiz;
 Jesusen arabera denak egin nahiz,
 Bihotza odoletan, azkar du gogoia:
 Fedez bere burua emaitera doa...

Entzuten ditutzue urratsak hurbiltzen:
Etsaiak hainitz dire, denak bozik, ezen
Ihizia hor dute, ziloan sartua...
Ixtant baten buruan dukete hartua...
Atea orai nola duten inarrosi?
Zer nahi dute ala etxea erautsi?
Ihardoki beharrez Mixel bultatzen da,
Bainan aintzinka hor du jadanik alaba.
Eskaintza karialat borta zabaltzen du:
Aintzindari gorri bat bet-betan agertu.
Mehatzuz dator, bainan zer gertatzen zaio?
Arma behehitzen du: ez-bai-ean dago...
zer du ala haur baten fedeak balditzen
eta haren behako garbiak ezitzen?
Ez, otsoak ez diro, barka bildotxari...
Aintzindaria buru, bortz-pa-sei gerlari
etxean sartzen dire burua gorarik...
eskuak juntatuak, belaunikaturik,
ama otoizka dago Gracianarekin.
Mixelek nahi luke segur gogor egin,
Bainan horra non bortxaz estekatzen duten.
Eta berehalaxe lan tzarra da hasten:
aintzindari gorriak dio nexkatxari:
"Meska lege hauslea, ea jarraik niri
hire hutsa behar dun kario pagatu!
Zer egin dut gaizkirik? Jainkoa otoiatu?
Nork dezake otoitza nehorri debeka?"
Hora zer dion haurrak. Bertzea gaizkika:
Ixil hadi trixtea! Nor girenez dakin?
Eskualdun tematuak zuen jestuekin,
Asetzen gaitutzue! Gaztiguz-gaztigu
Zuen saindukeriak heziko ditugu:
Aldi huntan segurik oroituko zaizte
Ez dela jostatzerik... soldadoak fite
Emoitzue gateak eta bertan goazen!
Gorputza dautazue hola estekatzen
Arima nehorik ere ez daut hunkituko
Diote Madalenak. Bainan bi soldado
Ari zaizko eskutan gateen ezartzen,
Berak diozkatela ukoak eskaintzen.

Etzetik ateratzeko memento lazgarrian
Madalena gelditzen da. Bermaturik murruan,
So bat hedatzen diote, deneri; inguruan,
Leinuru batek argitzen diolarik buruan...

Eta horra Madalena non duten eramaiten,
Mixel luzaz arras luzaz delarik soz egoiten...
Azkenean hantxet urrun direnean itzaltzen
Begiak otoitzez ditu zeru-alde itzultzen.

(Bigarren agerraldiaren azkentza)

HIRUGARREN AGER-ALDIA AUZIA

Ilabetea badu goiz-alde hits batez
Jabetuak direla Madalen LARRALDEZ:
Preso altxatu dute, eta han nigarrez
Etxekoak dolutan zaurituak daudez.

Donibanen behar du jujatua izan:
Anartean zer ez du entzun presondeian?
Bihotz garbi batentzat zer laidoak jasan?
Beharrik azkar dago Jainko Jauna Baitan...

Jesusek bere haurra goiti altxatzen du
Hersturan egon dadin tieso eta saindu.
Hura gabe nork jasan horrenbertze gudu?
Orai azkena haste: huna juia heldu...

Bere mutilarekin PINET jenerala
Etortzen da bakarrik, bera aski dela
Nexkaren jujatzeko hemen berehala:
Bera ala nor-nahi, batera doala...

Keinu batez ate bat zabalarazten du:
Madalen agertzen da; lauzpabortz soldadu
Alartzean sarturik daude lerro-lerro
armak lurrean eta behakoak harro:
Larraldeko alaba, hor, ezti-eztia,
Geroari haiduru, ez da beldurtia...
Segur begitartea, jasanak-jasanik,
Ilunduxerik dauka eta xuhaildurik
Bainan Pinetek ez du zeren uste izan
Garaituko duela! ez, bizkitartean
Gizona haur onari urrikatzen zaio
Eta hasten da galdez ahal bezain goxo:
Haurra eguna gabe nere soldadoek
Hartu hute mendian... Hemengo paperek
erraiten dine nola Espanol mugetan
atxeman hutun soilik... Ea ba erradan
ehakiela deusik gure debekuez:
ezen lege garratzak ein-tine erranez
Espainian sartzea huts handia zela
gaztigu handienak zor zitzaizkiola...
Deus ere ehakien? Banakien ongi!
Orduan mugaz kanpo zertarako jalgi?
Kofesatzerat joan naiz, dio haur gaixoak
Hago ixilik, dio harriturik jujak.
Holakorik ez duken hemen erran behar!
Hire biziaz doan!... Haurkerian ez ar!
Ihes hindohala mugarat beldurrez..."
Bainan Madalenak ez du entzun nahi:
Gezurra litzateke, Jaun juia, eta ni
Nahiago nintazke miletan suntsitu
Ezen-ez denen bixtan egia ukatu..."
Juiari bihotzean zerbaitek jo dio:
Haurra salbatu nahiz luzaz ari-zaio
estakuru eskaintzen...gezur ttiki batez
gal-ordutik kenduko ez ote duenentz...
Bainan ez: Madalenek, Jesusen lekuko,
Ezin dio eginen egitari uko!...
Gizon bat anartean sartu berria da,
Begitartea idor, ifernu-patxada...

PINET gehiena da... Orai juje onak
Badaki ein duela haur gaixoarenak...
Anaia zoin gogor den badaki aspaldi...
Laburzki galdatzen du: Ea, mintza hadi!
Zer egin dik? Berarat ihes joan omen duk
Duela bortz aste...- lharduk! lharduk!
Eskualdun guzientzat pagatu behar dik:
Asexeak gitle..." Eskuinaz gogotik
Mahain-gaina joiten du behakoa sutan.
Soldadoak ikaran dagotzi armetan,
Oro ixil-ixila, zer gertatuko den:
Pinet-ek hor berean gora eta ozen
Irakurtzen diote bere sententzia
beti bezala herra-egosiz hazia:

Madalena LARRALDE muga iraganik
Egun, hel-deirik gabe, kondentzen dut nik.
Tirokatuko dute legen arabera:
Pinet-buruzagiak erranak begira!"

Madalenak entzun du... Bainan ez da lastu:
Begietan lahorik ez zaio agertu;
Ezpainak bai doi-doia otoitzez mugitu:
Jainkoarenaz kampo laguntzarik ez du...

Pinet-ek egin dio joaiteko keinua:
Soldadoen artean Madalen badoa...
Zoin distiranta duen fedez behakoa;
Martiren argi harek badauko burua...

Hirugarren ager-aldiko azkentza

LAUGARREN AGER-ALDIA HILTzea

Egun hunek zer ote du ala ez sortu nahi?
Santa-Barbara doi-doia zaiku agertzen ari...
Haren oinetan uhaina murmurez geldikari...
Han urrun, erdi lo, beha Arta luze gaitzari!

Ezkerretarik, goibeltsu, zola-zolan Zokoa:
Bizkarrean eramaki bere Jaurei pisua!
Ur-hegian nehor ez da, baizik ere, gaixoa,
Kurutze xahar hautsi bat dilindan gelditua...

Bazterrak ixilik daude... Hementxe ixtantean
PINET basaren manua eginen da tiroan
Boz bat ederra han nunbait entzun dut urrunean (xant)
Madalena kantuz ari hiltzea doanean.

"Agur, dio, Erregina, urrikarizko ama,
Ene bizi, eztitasun, eta iheslekua,
Agur!... Desterru gaitz hunen ondotik, oi Birjina,
Egizu ikus dezadan zure Seme Jainkoa..."

Huna non den etorria... Azken orenak jo du...
Bizkarrez kurutzeari bere baitan da bildu:
Gogoa Jainkoarekin osoki zaitu urtu
Eta harekin batean etxekoez oroitu...

Bainan soldado gorriak hor dira lehiatsu.
Harmak altxatu dituzte. Manu bat bakarrik: "Su!"
Baratzeko lili eder hautsi bat bezalatsu,
Haurra erori zaiote, azken hitz: "Zato, Jesu..."

ZERU-AGERTZEA

Biharamun goizean kurutze hortara
Jende fededun zombait bateratu dira,
Haurraren burasoen behin laguntzera
Eta hil den lekuan otoitz egitera.

Auhen-min eta nigar bada bazterretan
Harriari besarka kurutze oinetan
Doloretako ama, Ama oinatzetan,
Alabaren odola, gogo-bihotzetan...

Buru-has, buru apal, horra berriz xutik
Mixel aita gaixoa, nigarra begitik.
Nola zahartua den haurra joan geroztik?
Ahizpak ere doluz kapa beltxen petik...

Oi bihotz-min handien tenore ixila!
Hitzik ez ur-hegian! oi eskualde hila!
Bakarrik aditzen da haizearekila
Harat-hunat ibilki itsaso-firfila...

Bet-betan su handi bat, han zolan agertu!
Lano beltzak zoin laster zerutik bastertu!
Oihu bat altxatu da... jendea xutitu...
Besoak zeru-alde... Zer da ba gertatu?

Urezko ehun argi hedoietan barna;
Begien xoragarri goxagarriena...
Zer martir saldo eta aingeru andana!
Heien artean, eder, horra Madalena...

Sainda-ri miretsiak mutu daudelarik,
Jende hoiek aditzen dute orotarik
Kantu handi-eder bat xaramelaturik:
Noiz izan da holako alegantziarik?

Bixy ala Ahuxky?

A. HILLAU

BERNAT (etxeko jauna), bon et riched paysan.

PETTAN (Amerikanoa), l'interprète.

GANIX (Kontrabandixta), méfiant... et malicieux (plus jeune)

DEUX DOUANIERS.

UN PARISIEN

UN GARÇON DE RESTAURANT

ACTE PREMIER

AU TRAIN

(Bernat, Pettan eta Ganix ari dire polliki kantuz Euskualdun gisa. Biz-pahiru bozetan: "Jaiki, jaiki, etxekoak, argia du zabala".)

BERNAT: Han ote gira fitexko? hazia nuk asetzen dardarika huntan! Heia, Ganix, beha zakok libret huni? (*l'indicateur*).

GANIX: Ba... Pettanek leituko dauk (malicieusement) hunek egi-na dik Nort-Amerika bietan, ez duk gero nor nahi.

PETTAN: (*regardant l'indicateur*)
Montluçon, Gannat, Saint-Germain-des-Fossés. Huntan behar diaguk saiatu, hasten ahal gituk pusken biltzen...

BERNAT: Hauk bideak! Gibelako minaren sendatzeko! zerbait onik ere badik dudarik gabe delako Bixy harek?...

- GANIX: Ba, ni beldur Ahuxky utzirik, astokeria egiten dugun harat joaitia!...
- PETTAN: Ez, ez, les eaux minerales behar die, gizona, harria urtarazi.
- BERNAT: Zerbait ere on izanen duk. Kolika hepaticekin, begia horioria egina nikan, gure etxeko anderia aski kexatua bainuen!
- GANIX: Baa, zer nahi gisaz pausatuko gituk, lo aldi zombait eginen tiaguk gustian... Kattalinek iratzat-arazi gabe.
- PETTAN: Montluçon! Heia, nehor hunat jin gabe, har dezagun xorta bat?...
(Ils se remettent à chanter, Bernat regarde par la portière).
- BERNAT: Badago polliki hemen (on lui passe le xahakoa; entre le Parisien).
- GANIX: Pusa ziezte... luze eta mehe duk hau!...
- BERNAT: Haste gure Parisauak! Orai arte trankil baiginen!
- PETTAN: (lisant le journal que le Parisien déploie)
Fi-ga-ro! Figura iduri dik!
- BERNAT: Zer debru berri ote da hor gaindi???...
- GANIX: Pettanek galdeginen zioz frantsesez. Pettan, emak bada.
- PETTAN: (hésitant)
Hago emeki... Pensatzen ari nuk! Alors, Monsieur, à Paris, tout boon? Quoi de nouveau autrement?
- LE PARISIEN: !!!Rien!
- BERNAT: Ez duk bazkaldia! Estomaka utsa dik! Hauxe duk esker-rra!...
- GANIX: Haundi zoinbait duk!!! Ez ahal da minixtro hetarik?... (tour de xahakoa avec des airs méfiants).
- PETTAN: Ba, segura, konpaantza horietarat duana... à Genève!...
- DANS LES
COULISSES: Gannat! 15 minutes d'arrêt!

- BERNAT: Denak jausten dira hemen ixtant bat? Behar ginuzke kafiak hartu?
- PETTAN: Zoazte gustian, nik ez dut hunen beldurrik... (en plaisantant): Makila ferratua hor dut gero behar orduetako!... (Se tournant vers le Parisien): Ils sont allés pour le café, ils porteront oui à moi aussi, je pense?...
- LE PARISIEN: Oú allez-vous?
- PETTAN: Nous autres? A Vixy. Vous aussi peut-être? pour les eaux?... (Sifflet de départ).
- LE PARISIEN: Nous partons?... et vous amis???
- PETTAN: (gesticule à la portière et appelle). Hunat!!!... fite!... laster!... Badua! Hemen!... hemen! Attendez donc, monsieur! (Bernat et Ganix rentrent essoufflés).
- GANIX: Hauk hatsantzia! Ez nihauk berriz jautsirik! Hor duka moltsa? Bernat? Arrazoina duk, hau ez diagu galdu behar... moltsa gabe deus ez gituk alde hotan!... (Entrent deux douaniers qui vont à Moddane).
- GANIX: Rrrrien urdiak!... Hunaraino jinak hoik ere!... Karta horiek?... gordel!...
- BERNAT: Taako hau ere ba dudarik gabe?
- PETTAN: Nik erranen deet zerbait, zaute gostuan!
- GANIX: Utzik bere gisa, mota hori lanjerosa duk! Hea, paliza horiek hunat...
- BERNAT: (à Ganix) Zer duk hik zuri zuria? ehiz hire baitan?
- PETTAN: Ehaila hola daldara, mutikoa, ohartuko tuk gero! (Entre le garçon du wagon-restaurant).
- GANIX: (désignant des douaniers) Rrrrien urdiak!
- LE GARÇON: Vous déjeunez, Messieurs?
- PETTAN: Oui monsieur.
- LE GARÇON: Au restaurant?

- PETTAN: Oui... la même xose.
- LE GARÇON: Au wagont-restaurant? Mais oui... monsieur, à la queue du train.
- BERNAT: Zer dio?
- PETTAN: Janen duk, Bernat?
- BERNAT: Baa, nik gogotik!
- PETTAN: (au garçon)
                  Oui, nous autres mêmes, les trois... Combien?
- LE GARÇON?   Déjeuner à 10, 15... et au-dessus.
- PETTAN: Non, non, les trois... seulement... Baa, joanen gira ikusi-ko dugu zer ukanen dugun?
- GANIX: (regardant les douaniers).
                  Ez hauekin hasteko... Ni ez hauer fida!... ereman, ereman denak gurekin! Paasolak bederen uzten ahal ditugu hemen berean?
- PETTAN: Ba, ba, begoite, ez dira ohartu behar, horien beldur girela! (Aux douaniers): Allons, à tout à l'heure, il paraît que la soupe est sortie, il faut boire chaud, vous savez?
- BERNAT: (finement)
                  Egon polliki... ikusi behar dugu zer dioten hor gaindi.
- GANIX: Bisaiak!... Ez gira ez hemen Dantxariako parte hetan!
- BERNAT: (brusquement)
                  Saint-Germain-des-Fossés!!?? Ez duia huntan jeutsi behar?
- PETTAN: (aux douaniers)
                  C'est ici pour Vixy qu'on descend?
- LES
- DOUANIERS: Mais oui, mais oui, dépêchez-vous!... (ils les aident).
- PETTAN: Har denak fite.
- BERNAT: Eta gure bazkaria?
- GANIX: Eginen diagu harat arribatzean, goazen, goazen hemen-dik! Allons, bon voyage, messieurs!!!...

ACTE II

AU PARC DE VIXY

Personnages: les mêmes, plus un joueur de cornemuse ou de flûte; un Auvergnat; un marchand de journaux; un marchand de cacahuètes; deux petites de fleurs.

PETTAN: Eguerdiko hau behar diagu egin, delako "Hôtel de Paris" hartan sartu gabe.

BERNAT: Gizona! Zer baratze ederra!

GANIX: Gure bi axeri hek badiatzak ba engoitik han harat?

PETTAN: Begoite bere gisa, mutikoa, eta jin hunat; segi eni.

BERNAT: Zer hemen berean ostatiak baitira?

GANIX: Xokoño batean untsa izanen gituk, Pettan.

PETTAN: Ez duk, ez duk hemen beldur izaitekorik; bakotxa bere alde hari duk.

BERNAT: Baa, untsa moldatu eta gustianago joanen gira hiriaren bisitatzera.

PETTAN: Heia... jar ziezte hemen.

GANIX: Ba, ba kaxketadun hetarik ez duk?

LE GARÇON

D'HOTEL: Messieurs (il présente la carte).

BERNAT: To, Pettan. Nik ez diat huntan deuru fitsik komprentzen!.

PETTAN: Consommé royal!? Rousseau; sauce verte...

BERNAT: Delako, rousseau horiek gure Mañañaren ezteietan ere bazitukan, hautak!...

PETTAN: Artichaut de Gannat.

BERNAT: Artixautak gure alde hetan ere baituk!

GANIX: Hobe diagu ezagutzen ditugun horietatik hartzea.

BERNAT: Poulette chasseur?

LE GARÇON: Eh bien, messieurs?

GANIX: Zer da hori, poulette chasseur?

- PETTAN: (ironique)
Poulet chasseur? C'est comme les autres poulets sans doute?
- LE GARÇON: Parfaitement, messieurs, parfaitement.
- BERNAT: Entsaladarik ez dea?
- PETTAN: La salade, monsieur? Il n'y a pas de "crêchon" ici? Portez tout.
- GANIX: Hautatzeko badiagu!
(Ils mangent)
- BERNAT: Hauk goseal!
- PETTAN: Gure xahakotik hartzen ahal gituk ba arai?
- LE MUSICIEN: ....
- BERNAT: To... to; musikaria ere badiaguk!... (Ils l'écoutent avec intérêt).
- BERNAT: Hartzen ahal dea jaten aintzina?
- PETTAN: Ba, ba, emazi hor deus ahantzi gabe... hok oro ixtantian eremanen tie gero!!!
(Le musicien passe)
- PETTAN: Ai, ei, ai, ei!... haste moltsaren idekitzea!...
- BERNAT: Zonbat behar diaguk eman? 5 soseko bat aski ote da?
- GANIX: Nik ez diat, to, xeherik!
- PETTAN: Eman beharko diagu biendako, ikusi behar die, behar denian, badakigula zer egin! ez diagu behar afrunturik!
(*Arrive un marchand de journaux en criant: "Journal de Vixy! Excelsior! L'Exo de Paris! L'Auto! Etc..."*)
- PETTAN: Psssst! Ikusi behar diaguk berriagorik baden gu joan geroztik.
- GANIX: Espainiako frontera hua idekia den???
- BERNAT: Zoin hartzen duzi horietarik? Heia, Pettan, hortxeko hoy; ikusi behar diagu Salonika hua zoin aldetan den?
(Il prend "Excelsior")
- BERNAT: Erdaraz duk. Nik hasteko ez dakiak eskuaraz bezik irakurtzen.

GANIX: Alta Madagazkarreko edo Marokako beltzen ixtoriak jakin nahi nizkek.

MARCHAND DE

CACAHUËTES: Cacahuètes grillées!!!

BERNAT: Camboko pestetan, plazan saltzen diren mekanika heta-rik tuk horiek.

PETTAN: Errak, to, Bernat, ez dituk gero horiek ere kitorik!, (au marchand) Combien? -1 franc le cornet! (à Bernat) Hea, emok 20 soseko bat.

BERNAT: (irriz, moltsa iderik)
Apairu bakarrean, hoimbertze eman ez fite arroinatuko gituk!
(On voit au fond de la scène deux petites bouquetières que causent et disposent leurs fleurs).

BERNAT: Hautuk haur ederrak!!!
(Elles s'avancent pour les fleurir)

PETTAN: Bere begi ederrekin hunek gure Mayie iduri dik! (fleur à la boutonnière; mimique amusante). Ene espos egunetik hunat ez ahal dut holako ohorerik ukan! (Scène gracieuse qu'on peut prolonger).

PETTAN: Faut payer ça? Mignonne?

L'UNE: Mais oui... c'est pour la Kermesse de Monsieur le Curé!

BERNAT: Ba, emanen dakeat gohotik... Venez...

PETTAN: Vous ne savez pas le basque? Vous???

L'AUTRE

FILLETTE: Non, Monsieur, mais nous aimons bien les Basques! Ils sont très aimables, et on dit qu'ils ont très bon coeur!

BERNAT: Voilà!... et goraintzi à Monsieur le Curé!

LES ENFANTS Faisant une révérence:
Merci!
(Après quelques secondes de silence).

PETTAN: Hots! Goazen, Hôteleko alde hortarat.

GANIX: Badakizieia zoin aldetan den???

PETTAN: Zatozte, huni galdeginen diagu...

ACTE III

CHEZ LE DOCTEUR

BERNAT: Beatu duka ongi kartari? hau duk dudarik gabe, delako mediku hura?

PETTAN: (Ilsant la carte)
Doteur Galadin, hura bera duk.

GANIX: Karioa ote da? Aditu diat atzo, badela, ez hemendik urrun, a Cusset (edo holako zerbait) baño famatia! ZO libera eman eta kito.

BERNAT: Hemen gireneaz gainian, egin behar tiagu gauzak behar den bezala. Hau kario izana gatik, goazen huntarik.

GANIX: Ba... ba..., ote daki eskuara?

PETTAN: Ehizala hortaz kexa, Ganix, bazakiagu, ba erdararik aski... Hori bezalako bat ikusia nuk, ni, hor gaindi.

BERNAT: Hire beharra ukanen diagu, Pettan, nik "ha" ez diat komprentitu barda, Hoteleko nausiak zer erraiten zuen hura "bar, bar, bar", Pariseko frantses tinke batian... eta nik beti "ui, ui, ui"

GANIX: Irri maltzur batekin behatzen zikan. Ez dik iduri harrek atzo sortu antxia, to...

PETTAN: Teilatu ondoko gamberaraino nahi zitikan ereman gure palizak "Non, non M'sieur, merci bien, un peu plus bas peut-être nous serions plus bien, quand même ce serait plus cher!"

BERNAT: Zer erran nahi dik horrek?

GANIX: Pettanek erakustera eman diakek etxeko Jaun ona hintzala, hi, eta untsa behar ginituela moldatu.

BERNAT: Gaizo Pettan!... Biba hi, zigarro on zombait behar diozka-gu pagatu, haatik.

PETTAN: Behar diagu, ba forogatu Eskualduna ez dela uste duten ttonttoa.

BERNAT: Eta, horiek oro hola, nola pasatuko diagu hemen denbora?

- PETTAN: Bazter ikusten ibiliko gituk...
- GANIX: Hemen ihizira joaiteko ere ez da sasoina; non ibil?
- PETTAN: Ago, badiat asteko programa; (il lit) 11 heures: musique au Parc; 15 heures: attractions au Cassino des Fleurs; 16 heures: Cinéma; 20 heures: Conférence par le Père Sansom (Eglise Saint-Louis).
- BERNAT: Zer erran duk? Musika 11 orenetan? Aperitifa hartzen dugula joanen gituk nahi baduzie?...
- GANIX: Baa... ni... beldur midikiak ez daukula utziko Pernorik libro!
- PETTAN: Orduan joanen gituk cassinoat... badakika oraino poxi bat dantzan. Bernat?
- BERNAT: Baha! Fandangoa arin emaiten diat, mazurkan ere frango trebe nuk behar ordian!
- GANIX: Ez duk, ez, eskualdun gisa dantzatzen hemen, eta... kol xutak behar tiagu eta jaka luziak!... (ironique)
- PETTAN: Aloiatuko tiagu, nahi baduzue?!!!
- BERNAT: To, ez ahal nik ikusiko gure Marianak!... Zer nahi ikusi zikan, Peioren ezteietan, eni krabata ezin ezar-araziz!...
- GANIX: Lepoa tinke guretako... ez duk gisa?...
- BERNAT: Boô! Bego bere gisa cassinoat!
- PETTAN: Nahi duztea aratsetako Conpaantza horietarat joan giten, aratseko otoitza egiten dugula?
- GANIX: Zer da norbait mintzo? Predikari haundi zoinbait?
- PETTAN: Baa. Pariseko eliza nausiko predikari famatu hura duk!
- BERNAT: Bainan, Pettan, hura erdaraz ari duk, hik konprenituko duk bainan guk?
- PETTAN: Zuek segituko duzue jestuetarik, ederrak egiten omen tik! Eta behar orduan erranen dauziet ba zerbait!..
- BERNAT: Xooo, xooo, medikuia ote da?...
- GANIX: Eman ziizte nunbaitan eta ixil giten orai... Hire baitan kondatzen diagu, Pettan?
- PETTAN: Zauzte trankill! Hea mokanes gorri hori hunat... Taakoa maite dukala erraiten ahal dakota, Bernat?

BERNAT: Baha... hunen ekentzea enetako biziaren ekentzea duk, gizona...

(Entre le docteur; ils le saluent à la manière des Basques)

LE DOCTEUR: Veuillez passer.

PETTAN: Monsieur le docteur, c'est avec moi que Bernat et son ami ils doivent passer?

LE DOCTEUR: Très bien.

PETTAN: Ils ne savent pas très bien le français d'ici... Ils sont Basques...

LE DOCTEUR: Ah! très bien!

PETTAN: On peut commencer par Bernat, si vous voulez? Il est plus malade lui.

PETTAN: (à Bernat)
Hi pasatuko hizala. (A Ganix). Hail hi itxant bat hementik, Ganix...

BERNAT: Bon, bon! Nahi duen bezala. Zer egin behar diat? Behar duta buluzi?

PETTAN: Ago, ikusiko diagu zer erranen din.

LE DOCTEUR: Eh bien, voulez-vous demander à vos amis si c'est le foie qui ne va pas?

PETTAN: (respectueux)
Oui, monsieur. (A Bernat). Gibela dukan eri?

BERNAT: Baa, xuxen ez baitakit, horren jakitera jina nuk preseski? Hori-airia ere ukana diat...

PETTAN: Qu'il ne sait pas très bien, Monsieur; il veut savoir?... il a eu la jaunisse...

LE DOCTEUR: Voulez-vous lui demander quel est le docteur qui l'a soigné quand il eu l'ictère?

PETTAN: Bien... Hea zoin medikuk. (Au Docteur). Quand il a eu quoi, Monsieur?

LE DOCTEUR: L'ictère.

PETTAN: Lictera ukan omen duk.

BERNAT: Ètzakiat zer den, bainan izan daikek!...

- PETTAN: Il ne sait pas ce que c'est, mais il dit que oui...
- LE DOCTEUR: à Pettan.
Demandez à Monsieur ce qu'il éprouve. (Pettan ne comprend pas) Oui, ce qu'il éprouve, ce qu'il sent?
- PETTAN: Aah! Oui!... oui... Hea zer senditzen dukan?
- BERNAT: Baa, errok aspaldixkuan behetikoak errautsia naukala.
- PETTAN: Qu'il est cons... Enfin, le contraire de constipé...
- LE DOCTEUR: Compris... Mais n'a-t-il pas eu de douleurs hépatiques?
- PETTAN: Hea dolore zerbait patitzen dukan?
- BERNAT: Errok hemen (en montrant l'estomac) zerbait jaten hari zaitala beti, eta gorago erredura batekin...
- LE DOCTEUR: Qu'est-ce qu'il dit?
- PETTAN: Il dit que ça le brûle là dedans, en montant, en montant jusque là...
- LE DOCTEUR: Ah! C'est étrange! Depuis combien de temps a-t-il ce mal?
- PETTAN: Noiztik hunat dukan min estranjer hori?
- BERNAT: Joanden udatik hunat zer nahi odol gaxto egina nuk, eritasuna gure xerri kuttinetan... oiloetan... antxietan... alorrek berriz, ehun mila har ttipi... beltz... itsusi batzuek estaliak.
- LE DOCTEUR: ???
- PETTAN: Il dit qu'il a fait beaucoup de mauvais sang parce que les cochons malades...
- LE DOCTEUR: Il a eu du malheur?
- PETTAN: Oui, oui que les vers ont mangé tout le champ... et pour ça il s'est fait beaucoup de bile, Bernat!...
- BERNAT: Errakok jaun bikarioa ekarrarazi nuela, hartan denak joan zirela, bainan, ni orduko minak jana, to.
- LE DOCTEUR: Eh bien, nous allons soigner tout cela. (Il griffonne l'ordonnance). (A Bernat), Votre nom, Monsieur?
- BERNAT: Bernat, monsieur.
- LE DOCTEUR: à Pettan.
???

- PETTAN: Monsieur Gaztanegi! Maire de Haitzalde!
- LE DOCTEUR: Maire, bien! Matin: un quart de verre de Chomel; soir: un quart Grande Grille; 5 heures: Source C'elcstins. Vous prenez un verre gradué n'est-ce pas?
- PETTAN: Ce verre, on peut demander au restaurant sans doute?
- LE DOCTEUR: Non, demandez cela aux sources.
- BERNAT: Ez niha behar mihatu???
- PETTAN: Si vous n'auscultez pas lui?
- LE DOCTEUR: (Simulacre d'auscultation)
Compris, je vois.
- BERNAT: Fini dia jadanik???
- PETTAN: Ba, ba joan behar diagu... konprenitaiak... xuti hadi...
(Ils s'apprêtent à sortir).
- BERNAT: Bon!... (il tend la main). Merci beaucoup, monsieur!
Errok zonbat hartzen din???
- PETTAN: Il demande combien c'est?
- LE DOCTEUR: Dites-lui donc qu'il règlera le tout à la fin de la saison, qu'il revienne me voir... samedi, 4 heures.
- PETTAN: Deus ez dukala emaiterik sasoina finitu arte!
- BERNAT: Marka txarra duk hori! Bego hortan! Alors... Bonjour monsieur!
(Entre Ganix)
- PETTAN: Voilà Ganix! Il est contrebandier!
- LE DOCTEUR: Ah! Il est contrebandier!
- GANIX: (vivement)
De la frontière!
- PETTAN: Il connaît, oui, l'Espagne, et la France et beaucoup de pays de la montagne...
- LE DOCTEUR: Puisqu'il respire tant de bon air, il ne doit pas être bien malade???
- GANIX: Oui... oui... l'estomac.
- LE DOCTEUR: Vous avez rendu de la bile?

- GANIX: Non, non... mais pas d'appétit! Et le coeur... comme ça...
- PETTAN: En riant.
La peur des douaniers!!!
- LE DOCTEUR: Il n'en a pas peur ici? il n'est pas à la frontière! Dites-lui de s'étendre.
- PETTAN: Eman hadi hor luze-luzea.
- GANIX: Bien... behar duta kendu barneko hau? Pettan?
- PETTAN: S'il doit sortir le gilet?
- LE DOCTEUR: Parfaitement. (Pettan aide Ganix)
(Le docteur tate l'estomac, prolonge l'auscultation, fait prendre des positions différentes).
- GANIX: Atx! Karatxo! Zer aztaparra!
- LE DOCTEUR: Qu'est-ce qu'il dit?
- PETTAN: Oh! Que c'est là... que c'est là... que vous avez trouvé oui, le mal...
- LE DOCTEUR: Il doit manger trop de viandes fortes? Du gibier? il a de la dyspepsie.
- PETTAN: Du gibier? Oui, oui! Jan dukala dudarik gabe erbia frango?
- GANIX: Errokok han balitz hunek ere jan lezakeela!!!
- PETTAN: Que tout le monde... il aime le gibier... là-bas... que vous aussi vous mangeriez peut-être? Monsieur?
- LE DOCTEUR: en souriant.
Voyons, il boira de "l'Hôpital" le matin.
- PETTAN: Hospitaleat joan behaukala... goizetan?
- GANIX: se redressant.
Ez... ni ez... nahiago diat etxeat joan.
- PETTAN: Il ne veut pas non aller à l'hôpital... le pauvre!
- LE DOCTEUR: Comment! Comment, il va boire à la source appelée "l'hôpital" l'eau que je vais lui prescrire. Il ne veut donc pas se soigner ce garçon-là?
- PETTAN: Hea ez dukan nahi sendatu?
- GANIX: Baa, baa, baa, bainan ez diat joan nahi hospitaleat! ba diat, nik! sosa frango!

PETTAN: Qu'il a les sous qu'il faut et qu'il ne veut pas non aller à l'hôpital!

LE DOCTEUR: écrivant.
Source Mesdames l'après-midi.

PETTAN: Aratsaldetan Madamen iturrira joan behauk.

GAMIX: Errokok ez nizala, ni, Madamekin pasaiatzeko jina hurnat!!!

PETTAN: Il dit comme ça... qu'il ne veut pas se promener avec les Madames!!!

LE DOCTEUR: riant.
Félicitations, mon garçon! Mais vous irez boire de l'eau à la fontaine Mesdames!

PETTAN: Bien, asia duk, joan behar diagu. (Au docteur). Au revoir, monsieur, merci bien!

EPILOGUE

BERNAT: (Dans son naturel de vrai Basque qui ne joue plus la comédie).

Egina dugu gure sasoina... edan dugu frango!... (irriz) nahi baino gehiago!: nik dakita zer... eta zer!

Grand grille! Xomel! Hôpital! Eta Mesdamen iturritik! bazterra frango ikusi! bainan nahi duztea jakin egia?

Hemendik aintzina, gibelean balinbaduzue harria eta estomakan erredura? Zoazte Ahuxkyko uretarat, harek egiazki sendatzen du Eskualduna...

Arrasta hunakoan lrouleguyko pattarrean... eta jasta hango arno onal! egiazkoa.

Joan aintzina, zuen etxe xokorat... Eta han, Marianna, Kattalin eta zuen haurren artean, ereman Eskualdunen bizi goxoa; girixtino on gisa: batasunean, zuzenki... eta alegerarik!...

Vixy est bon les Français!

Ahuxky est plus bon pour les Basques!

Biba Gure Eskual Herria!!!

Gure arnoak! Eta gure ur onak!

Itzulpenak

ADIMENAREN MUGETAN (I)

MIROSLAV KRLEZA
Itzultzaile: HASIER AGIRRE

1- GIZA INOZOKERIAZ

Gaueko bakardadean, ahopeko bakarriketetan, ez dut azkenaldian arrazoiterik lortzen zergatik ernegatzen nauen horrenbeste giza inozokeriak. Gainerakoen inozokeria norberaren hagineko mina bezain desatsegina balitz, sikiera, uler nezake: hortz akastuek aldartea gaiztotzen dute eta, hagineko minez, ezin lorik egin.

Guztia dago bizitzan naturaren lege sakonagoetara makurtua, zientziak azkenaldian "lege natural" deitzen dituen horietara. Esaterako: zergatik erortzen da beti ogi-xerra gurinez igurtzitako aldera eta ez alderantziz? Kasualitatea? Ez! Legea. Lege unibertsala. Edota, zergatik okertzen da beti tren-makinaren kea paisaia begiesten dugun alde berera? Ikusten duzue, erantzunik gabeko galderak dira, erabat ilunak, azaldu ezinakoak esango nuke. Giza adimena tamalgarriki ahula da baina giza inozokeriarekin ernegatzen dena ere ez dabil adimenez osatuegi. Horrexegatik, ez da izan behar euriaren kontzeptua Jainkoarena baino errealagoa dela "pentsatzen" duten "pentsalari" anker eta sasi-analfabeto horien antzeko, kartsuki bezain negargarriki euria besterik gabe euritarra dela baieztatzen dutenen antzeko; euria ez dela dena besterik, euria baizik, pensatzen dute, "gertakari naturala" dela, inondik ere ez jainkotiarra, eta ezinezko da, ondorioz, pentsamendu askeko berritsukeria horiei zentzuzko hitz bakar bat kontrajartzea, euria "gertakari natural" gisa sailkatzeak, hasi lehen eurietatik eta gaurkoetaraino, giza pentsamenduan erantzuteko zegoen azken galdera erantzun izan bailuen. Aipatutako "pentsalari aske" horietako bati euriaren desjainkotze-kontzeptua ez daukazula

gutziz argi esaten badiozu, ez duzula, hain justu, jatorri jainkotiarreko ur hoditeria zerutiarretan sinesten, baizik eta, besterik gabe, atseginago zaizula euripeko ibilaldi bat arinkeria hutsal horiek guztiak baino!, orduan, inkisidore jaun horrek, pentsamendu askearen izenean, akabatu egingo zaitu, atzo beste zeinahi inperatiboren izenean akabatuko zintuzkeen eran. Atzo euriaren jainkotasuna auzitan jartzea bezain arriskutsua baita, egun, "gertakari natural" jotzen denean, euriaren kontzeptua oraindik argitu gabe ote dagoen zalantza egitea. Eta hala da gauza denekin, gutxi edo gehiago... Neronek ere ez dakit, zehazki, zer esan nahi izan dudan. A bai! Giza inozokeriaz niharduen.

Giza inozokeriak, izan Jainkoaren obra edo ez, berdin betetzen du bere egitekoa. Maiz, mendeak igarotzen dira giza inozokeria batek hurrengoari bide ematen dion arte, baina, izar itzaliaren argia nola, inozokeria ere beti iristen da bere helmugara. Inozokeriaren helburua, itxura guztien arabera, unibertsala da, hitzaren zentzu goren, "euritar" eta ez-jainkotiarrean. Inozokeria indar zerutiarra da, grabitateak, urak, argiak edo unibertsoko beste edozein elementuk bezala eragiten duena. Inozokeria bere buruaz maitemindua bizi da, maitasun mugagabea. Dotorezia, titulu, lanbide eta graduekin estaltzen du bere burua. *Lord Mayor* baten pare, urrezko kateekin apaintzen du bere burua, ezproiak ditu klankatzen eta intsentsu-ontziak astintzen. Inozokeriari inoiz ez zaio kapela luzerik falta bere buru ezin jantziagoan. Kapela-luzeen inozokeria hori oso bertatik ezagutu dudan fenomeno da zinez, erdi mailako herritar apal gisa, hain apala ezen ia ikusezina bainintzen, hala zortea nola ohorea izan bainituen nire bitzita hutsal eta ezdeus guztia kapela-luzeen artean emateko.

Gure kapela-luze autoktonoak, nolabait esateko nazionalak eta arrazazkoak, oro har giza erakunde honen edo haren buru den *homo cylindriacus*¹ horrek, *honakoa pentsatzen du, bere duintasun zibil loriatsutik, bere buruaz: gure jakintza-munduko gisa guztietako zazpi mila doktoreren izenean, neroni naiz neure jakintza-adarraren buru eta berorren ordezkari gorena, begirune gehien merezi duena. Nire hitz bakoitza zuzena eta egokia izan da egundaino, eta kapela-luzeen akademiak inprimatzen zituen nire idatzietan ez duzue ortografi hutsegite bakar bat aurkituko, nahiz gauza jakina izan gure ortografia*

---

[1] *Homo cylindriacus*: kroaziarrek *cilindar* hitza erabiltzen dute kapela luzea (sombbrero de copa) adierazteko eta baita alemaniarrek ere (Zylinderhut).

benetan korapilotsua dela. Hogeita hiru sozietateren buru naiz, eta, jaioberri ororen sehaskan egon ohi den maitagarriak aurreikusi zuen egunen batean patroi eta abokatu izatekoa nintzela, ohorezko presidente, abiarazle eta ideologo, hileta-sermoigile eta inaugurazio-ospakizunetako hizlari, eta, denborarekin, brontzezko estatua bat eraikiko zutela nire omenez gure parke publikoren batean. Nire kapela luzearen itzalean, izena telefono-sarean agertzearen ohorea gozatu dut, eta, bertan zerrendaturik nagoenez, hantxe agertzen dira, orobat, lau lerro oso nire egiteko zibilen titulu eta azpitudulu garrantzi-suenekin. Ez dut sekula zor-agiririk izenpetu, ez dut inoiz sardina-ontzi bakar bat ere epeka ordaindu, nire bizitza metodiko eta ondradua nire irabazietara errenditu baitut beti, zorrik gabe, tatxa moral, zibil edo bestelakorik gabe, errezelo politikorik gabe, abertzale akatsgabe gisa, merkataritza-liburua bezain modu irekian, ikuskaritzei oztoporik jarri gabe, edukazioz, baketsu, garden, adeitsu, eredu izan naiz bai neure buruarentzat bai erkideentzat, herritar eta langile eredugarria, nire emaztea ez den beste inorekin oheratu ez naizen senar eredugarria, eta, ezkontza alai baten lehen gauean, aipatutako emaztea etorkizuneko doktore eruditu eta kapela-luze baten etorkizuneko ama egin nuena, Jainkoak hala aginduta: Ugal zaitzete, doktore erudituoak, mundura itzazue etorkizuneko doktore erudituoak, horretarako sortu baitzen unibertsoa ere, kapela-luzeok ugal eta biderka zaitzeten!

Giza adimena, egun, ez da nerbioen ezinegona besterik, edo, areago, aztoramen neurastenikoa gure errealtatearen gorabehera postdilibianoen aurrean. Gu, gizabanako sosegurik gabeok, inozoez inguraturik gaude, lurjabeez, soda-fabriketako ugazabeez, herritar ohoragarri, burges eta burges txikiez, bata bestearen hiletara feltrozko kapela jantzita agertzen direnez. Gure kapela-luzeak, oster, abertzale eredugarriak dira, alderdi bateko zein besteko batzordekideak, zinegotziak, lantegi-buruak, beren alderdi barruan beren ideia paregabeak adierazten dituzten ongile eta herri-langileak. Alderdiko buletinean izenpea jarrita protesta egiten dute publikoki, egun, gure zalgurdien galbiderako, motordun garraioa zergatik erabiltzen den, eta, ondoren, gurean oraindik adreiluzko era zaharkituan eraikitako ubide- eta estolderia-sistema hondatzen eta mehatxatzen duela gaineratzen dute. "Motordun garraioa" kamioi militar gisa ulertzen duten herritar itzaltsu horiek, desfile militarren aurrean matxinatzeko behar besteko ausardiarik ez dutenez, beren alderdiaren organoan argita-

ratzen dituzte gogoeta sakonak modu sinbolikoan, nolabait esatearren. Alegorikoki mintzatzen dira. Ludi osoa sugarrek hartu eta gero, Europako hiriak erraustu eta Europa osoa egunkari-orri zahar baten pare astindu duen ekaitzaren ondoren, kasik Asia guztian odolusteek, suteek, izurriteek, hondakinek eta hondamendiak gaina hartu eta gero, non minaz leherturiko harrobia baitirudien, gure homo cylindriacus-ek "motordun garraioaren" aurka altxatzen dute ahotsa, pentsatzen baitute ubideak narria ditzakeela, eta, hartara, beren solairu bakarreko etxe garesti eta ezin ederragoen komuneko hoditeria inolako oztoporik gabe hustea arriskuan jar dezakeela!

"Motordun garraioaren" aurkako altxaldi horretan, bere etxeko hormen arrakala-hotsa, teilatuaren dantza eta jangelako armairuko edalontzien dardarizoa entzuten dituela, gure kapela-luzea kexu da errealitate garaikideaz: olio-pintura zaharkitu baten urrezko markoaren barruan bizi da, non armaduradun zaldunak elezaharretako munstroen aurka borrokatzen diren.

Hasi zaitetz urrezko markodun mundu-ikuspegi hori epaitzen, ahalegindu zaitetz gizon horri bere burges logika hori oinarri ahuletan eraikia dagoela azaltzen eta... zer erantzungo dizu? Edo moralki gainbehera egindako gizabanakoa zarela, edo gure zibilizazioa suntsitzeko zereginean atzerriko indarren batentzat egiten duzula lan, edo, onenenean, baduzula itoginen bat buruan.

Urteak joan eta urteak etorri, piztien mundu kirasdun horretan bizi izan naiz, kasik sor eta mutu, ezkutuan, nire baitara bildua, barraskiloaren pare. Urte askoan behatu dut giza inozokeria, eta hainbat giza ekintzen atzean barne-indar ilun eta arraro bat egon ohi dela konturatu naiz, norbanakoaren mugimendu oro oztopatzen duena, bideak ixten dizkiona modu betean eta ondraduan bizitzeko, jendea gaiztotzen eta usteltzen duen indar arriskutsua. Egunez eguneko giza inozokeria hura gauza ohikotzat neukan neronek ere: "Atzeko hanken gainean zutitu eta hanka-bitan ibiltzen hasi zenetik, itzalaren pare itsatsi zitzaion inozokeria gizakiari. Inozokeriak, iluntasunaren senideak, gustura itzularaziko lituzke hanka-bikoak berriro mundu naturalera, lau hankako ahaideengana; inozokeriak ez dio uzten gizakiari izarretarantz gora egiten, grabitateak hegatzten uzten ez dion moduan".

Ēgia esan, maite nuen jendea. Barkatu egiten nien, haien dohainak miresten nituen, eta, inozokeriak agerpena egiten zuenean, giza borondatearen zeinahi ezaugarri eder desbideratu eta bere egiten zuenean, eta lohiz zikintzen, eta hitz zantarrekin orbantzen, guztiz natural interpretatzen nuen giza jokabide noblearen gainbehera hura, asmo onez, lagunkiro: "Txoriak ere tarteka akiturik lurrera erortzen badira, betiko hegan egiten ez badute, zergatik izan behar du gizonak etengabe bere duintasunari tente eusteko gal?" Edota, beste hau: "Bere burua erkideen gainetik nabarmendu nahi duen gizabanakoari errepide lokaztuko gurpilarena gertatzen zaiola: aurrera egiten du baina ez zikindu gabe!"

Giza inozokeria gugan bizi den indar iluna da, gugan daramagun jatorrizko indar kaotikoa, gizakiok oraindik gainditu ez duguna, baina, denborarekin, zalantzarik gabe, mendean hartuko duguna, horretan baitatza giza aurrerapena: zibilizazioaren norainokoa alderantziz proportzionala izan ohi da giza inozokeriaren norainokoarekin.

Berrogeita hamabi urte bete artean, erdi mailako burges baten bizitza aspergarri eta monotonoa izan nuen, zalgurdi baten jabe eta kapela luzea buruan: *hutsaren hurrengo* petoa nintzen beste *hutsaren hurrengo* peto eta gris askoren artean. Nire "hala deitutako" betebehar hutsalak betetzeaz gogaiturik, hiru mila eta bostehun igandez joan nintzen, arratsaldeetako paseoan, adreilu-lantegiraino edo hiriaren kanpoaldeko parkean zegoen estalperaino; ezkon bizitza baketsu eta esanezin bezain monotonoa neraman nire legezko emaztearekin, eta hiru alaba (txoriburu hutsak) munduratu nituen berarekin; lege-aholkulari gisa, itxurazko soldata irabazten nuen Domaæinski jaunaren enpresa eta kartelen defentsan. Labur esanda: nire bizitzaz, pribatuaz zein publikoaz, ezingo litzateke nahita ere eskema inperzonal eta ilun baten markotik kanpo geratzen den hitz bakar bat ere idatzi, eta berorren barruan bizi dira, era berean, hutsaren hurrengo diren milaka eta milaka kapela-luze gure aberriko bazter guztietan eta munduko konta ezin ahala zibilizazio aberkoietan.

Nire inguruan maiz entzuten nuen eskeleto interesatu askoren dar-dar hotsa. Etengabe ernegatzen nintzen epaiketetan, non, nire patroien lege-aholkulari nintzen aldetik, kartelaren "interes kolektiboen" defentsa justua egiten nuen Domaæinskiren produktuen alde.

Urrutiko senitarteko batek mahasti eder bat utzi zidan oinordekotzan, udako zurezko etxe eta guzti. Famili bizimodu aspergarria neraman emaztearekin, probintziako hala-holako botikari baten alabarekin; botikari hark hiru solairuko hiru etxe zeuzkan eraikiak gure herrian belaualdi oso baten digestioa izorratu zuen belar-infusioen etekinekin. Neroni ere belar-infusioen etekinez eraikitako hiru solairuko etxe horietako batean bizi nintzen, apartamentu eder, egutera, balkoidun eta dotore batean. Etxearen jabea neu nintzen, zidan estimazioaren erakusgarri oparitu baitzidan botikariak, eta, emaztearen senitartekoak zirenez, une oro neukan hartu-emana zerbitzu publikoko goi funtzionarioekin. Etxejabeen eta funtzionarioen moduan bizi nintzenez, era bereko etxejabe eta funtzionarioen artean ibiltzen nintzen ni ere, baina, hori bai, sekula ez nuen gure tokiko politika arruntean muturrik sartzen. Neronek aparteko grina edo zaletasunik ez eta gainerakoek kontatzen zituzten gerra, gudu, abentura, goiasmo, eta, oro har, gertakari potoloak entzuten nituen. Eta, gehieanean, hala eman nuen bizitza, besteei entzuten, erretzen, igandee-tan bederatziak arte eta aste barruan zazpi t'erdia arte lo eginez: bederatzi ordu, gutxienez, nerbioak baretu eta digestio on eta lasaia ziurtatze aldera.

Urte askoan entzun behar izan nituen marrazkigintzaren inguruko solasak, emaztea arte-ikasketak egina baitzen hiru urtez, baina, inork ez zekien zergatik, ez baitzeukan talentu-izpirik. Hori horrela izanik ere, atsegina zuen margogintza, arte-erakusketetara joaten zen eta bai koadroak erosi ere, eta marrazkilariek, ordainean, nire etxea oharatzen zuten beren bisitaldiekin. Luze eztabaidatzen zen gure etxean, oro har, koadroez eta koadroen salmentaz, eta, noizbehinka, aipatzen zen marrazkigintza bera ere, arte gisa. Musikaz ere erruz hitz egiten zen Agnes gure alaba zaharrenak soprano ahots bikaina zeukala konturatu zirenetik, eta nire emazteak musika eskolara eramane zuen. Agnesek kantu-eskolak hartzen zituen bitartean (koloraturara soprano izateko goi mailako ikasketak), mundu guztiak hitz egiten zuen gurean operaz, emanaldiez eta arteaz, kantatu eta musika jotzeaz gain. Nire emaztea –pertsonek jantzia gure zirkunstantzia mugatu eta atzerakoiak kontuan hartuta– ondo hezia eta dohainez beteenez, eta, ni berriz, inuzenteki abegitsua izaeraz, nire etxea jendez lepo egoten zen beti. Gustuko nituen gonbidatuak eta atsegina nuen jende artea, prest nengoen beti batari edo besteari mesede egiteko.

Gizon moduan – irudipen hori neukan bederen – errespetuz hartzen ninduten normalean, eta, hein handian, pertsona maitatua nintzen.

Gure herri txikian, hiriburu-papera jokatu arteko onik ez duten beste herri atzerakoi batzuetan bezala, ohikoak ziren zurrumurrua eta gaizki-esana, baina nire gainean ez zen berrogeita hamabi urtean, nik dakidala, aipamen erdeinuzko edo maliziatsu bakar bat egin. Hain nintzen izenik gabea eta ikusezina, hain nintzen sumagaitza, ezen inork ez baitzekien bizi nintzenik ere.

Inork ez zuen inoiz esan ezer ostu nuenik, inork ez zezakeen baieztatu besteren ogitik jan nuenik, ezta besteren baten lepotik aurrera egin edo kargu oparogorik lortu nuenik ere. Gure inozokeriaren zurrumbilo barrengarri hartan, inork ez zuen nire izena lohitzen. Mutikotan sexu bidezko gaixotasun bat izan nuela apenas zekien inork, eta, horrez gain, ez zegoen ezer apartekorik nire ordura arteko bizitzan. Eta aipatu berri dudan bizipen lotsagarria ezaguna izan balitz ere, zinez xumea eta inuzentea zatekeen kapela-luze errespetagarrien gainean esan zitezkeenen aldean, goi-karguak eta emazte aberatsak zituztenen inguruan esan zitezkeenen aldean, zeintzuek, era berean, hainbat etxe zeuzkaten kale estimatuenetan udako etxe propioaz gain, eta baita hainbat kontu-korrante ere herri erdiguneko banketxe indartsuetan.

Geroago baino ez nuen jakin, behin ekaitza lehertu eta gauetik goizera herriaren jomuga bihurtu nintzenean baino ez nuen jakin bere emazte propioa kutsatu zuen gizon sexualki gaixoa nintzela, adarduna nintzela, nire emazteak bazuela amorante bat azken zazpi urteetan, lizun hutsa nintzela eta neronek ere halaxe aitortzen nuela, nire odoleko semeak ez zirela benetan nireak... eta halakoak. Hori guztia entzun behar izan nuen hogeita hamar urteko isilaldia eten zutenean, eta neronek zein nire gertukoek bizitza osoan ezagututako gizabana-koarekin batera zerikusirik ez zeukan pertsona bihurtu nintzela konturatu nintzen. Gizona bizitzaren seigarren hamarkadara hel daiteke lipar batez ere bere bizitza propio eta pertsonala bizi izan gabe: lehenik eta behin, haurtzaro inozo eta hondatu bateko bihurrikeriak, eta, gero, erromantizismoa, gerrak, abenturak, emakumeak eta mozkorkeria, nerabezaroaren lehen estasiszko eraldian. Hori guztia, nolabait esatearren, lauinka igarotzen da. Gizakiak ez du betarik gertakari eta istorioen lasterketa eroa oroitzeko. Zehazki zer gertatu zitzaiz-

dan jabetu nintzenerako, agure zahar izorratu bat nintzen ispiluaren aurrean: begi-zuloak, hortz-hagin akastuak, tripa-zaku barregarria, lepondo betea papar eta guzti, gizon burusoil, lodi, goibel eta baldarraren figura tristea, erabat sinetsia zegoena, zurezko jostailu-epata eskuan, egur-pusketa hauskor hura konbikzio moral jasoenaren defentsan erabili beharreko epata zela, bandera eta ohore nazionalaren defentsan eta zibilizazio barregarri, atzeratu eta ezdeus oso baten kontra.

Administrazio publikoan epe motzez aritu ondoren, modu ilunean aukeratutako trantsizioko gobernu hartan ergel baten kabine- teko buru izateari utzi eta hainbat industri sektore, konketa-lantegi eta zerrategitan lege-aholkulari hasi nintzenean, eta, harik eta gazte- tako maitasun beroz ezkontidetzat hartu nuen Agnes emaztearen- gandik banatu arte, gainerakoen kezkekin arduratuta eman nuen bitza osoa, besteen arazoekin nire buru ez oso argi eta ordenatu- zamatzuz. Etengabe, komenentziarik gabe, benetako samariar baten pare maitatzen nituen gertukoak, sufritzen zutenei nire porrot perso- nal eta bizipen desatseginak azalduz kontsolatzen nuen, errukiz eta onginali kasik kristau bati esker, neure burua. Inork kanbio-letraren bat izenpetzeko engainatzen baninduen, ez nintzen kasik sekula ha- serretzen; areago, sekula ez nion ukatu halako lotsagabe bati biga- rren bat izenpetzea. Beti aurkitzen nuen halako pertsona batengan laudagarria edo borondate onekoa zen zantzuren bat, izenpetutako kanbio-letrarekin gertatutakoa "momentuko ahulaldia" baino ez zela pentsarazten zidana. "Jendea halakoa baita", esaten nion neure bu- ruari, neronek errukiari buruz neukan oinarrizko ideia eta neure burua adiskidetu nahian: maitatu egin behar dira pertsonak, maltzur baino inozoagoak dira-eta, eta neure barruan, hor nonbait nire oso sako- nean, banekien inork ez duela inoiz, giza esperentziaren mendez mendeko joanean, giza inozokeriaren kontrako erremediorik aurkitu, eta, aurrerantzean ere, ez denbora gutxian, horrela izaten jarraituko zuela.

Jendea kuriositerik handienez behatu eta gero, elkar iruzur egiteko premia ulertezin baina bene-benetakoa zeukatela jabetu nintzen, grabitateak adina erakartzen zuen premia: bada guregan beherantz, lurrerantz, lokatzetarantz, bultzatzen eta zikintzen gaituen indar ilun bat. Gizakiok elkarri segitzen diogu arrastoa, jazarriak sen- titzten gara besteen keinuekin, begiradekin eta hitzekin. Elkarri usma-

ka gabiltza, fidagaitz, piztien eran, gizakia hanka-biko animalia basatia baita, ez besterik. Gizakiek ideiak eta dirua osten dizkiote elkarri, oihaneko tximino batek besteari intxaurrak bezala, eta, lapurtzez okiturik, otaka egin eta gero, vals melodiak kantatzen dituzte purrustaka gaueko lokal zikinetao lurpeko pixatokietan maskuria hustuz, urrutitik, ke-laino eta alkitran-usaina zeharkatuz, musika arina entzuten dutela: guztia doa ondo guretzat, bapo bete dugu sabela hurkoaren izerdiz, denak dira atseginak gurekin, bedeinkatua bedi Jauna!

Giza haragia, jantzi estalitako eta naturatik isolatutako giza haragi epela, atzeko hanken gainean sartzen da eliza, epaitegi, antzoki, pulpitu, pixatoki, ostatu eta kuarleteara. Giza haragi epel hori, jantzi historiko askotarikoen arau misterioetsuen arabera jantzia, kasta txit santuen arabera sailkatua, molde sozial jakin batera behartua, estatuaren makineria ikaragarria makurtua, giza haragi errukarri hori guztiz galduta dabil, noraezean, konpondu gabeko arazo amaigabeen gurpilean, ezin dio bere anabasari aterabiderik aurkitu, eta, bere modukoengandik bananduta, berorren haragia baizik ez dezake senti, ahaztu egiten du hurkoarekin duen haragizko antzekotasuna, eta hala, izua eta inozokeria lagun, hozka egiten dio bata besteari ezarrarian, beldurrak piztiturik eta ilunpeak ikaraturik. Jendeak, lastoz betea bailegoen aurreiritziz, sineskeriez eta gezurrez betea dagoen jendeak rolak jokatzeko dituzte, beste batzuek goititurik² txotxongiloen pare dantzatzeko dira guztiz ulergaitza zaien musika arrotzaren doinupean. Sozialki baldintzatutako ditxosoetako karruselaren zirkulu inozoaren bueltan ibiltzen dira, eta, azoketako benetako zaldiko-maldikoetako zaldunen pare, aurreiritzi sozialen zurezko zaldien gainean, zaldunok erabat sinetsita daude lauhazka betean doazela, abiadura ikaragarrian, "arrakastaren" zirkulu itxira bidean. Eta, aldian-aldian, zaldiko-maldiko horietako bat hondatu eta zaldun errukarriok, ustekabeen, beren burua zaldi-bidetik kanpo sumatzen badute, gailur-gose hase-rretuok ez dira kapazak beren bizitzak zurezko zaldirik gabeko bizitza batera egokitzeke. Ez dut oraindik topatu bere bizitza propioa bere kasa bizi izateko behar adinako ausardiarik izan duen gizon bizkor eta normal bakar bat ere, merkataritza-eskutitza eta artikulurik gabe, zigilu eta listuontzidun bulegorik gabe; hitz batean, aurreiritzirik gabe eta zurezko jainkoenganako federik gabe. Juramentu eta zaldirik gabeko

[2] Goititu: giltza eman, gaztelaniazko *dar cuerda* esanahia du.

gerra galduetako ofizialak, krediturik gabeko kiebra jotako bankariak, ahotsik gabeko abeslariak, kaleratutako funtzionarioak, errefusatutako politikariak... guztiak ere, ekaitz osteko naufragoen gisa, aurreiritzien korronteak simaurtegiara bidean daramatzen azokako bufoiak, beren giza izaeraren esentzia alde batera utzita. Lastozko txorimalook erabat sinetsita daude kontrako haizeren batek beren pailazo-kapelak eraman dituelako soilik daukatela inauteek hain amaiera tragikoa. Beste moztarodun batzuei gauza bera gertatu izan balitz, ordea, zinez barrengarria litzateke. Jendeak gozatu egiten du gainerakoien deskalabruarekin, ahaztu egiten du hurkoaren ezbeharra berea ere badela. Beti izan dut, aforismo klasikoak dioen moduan, gizatiarra den oro sinpatiaz hartzeko ahuldadea. Badakizue: *Nil humani*³...

Jendeak iruzur dagio bata besteari, gezurra esaten du aurpegiara, engainaturik erortzen da lausengu eta kortesia nabarmenki faltsuren lazoan. Hori guztia askoz ere ausartagoa iruditzen zaie, sarritan, egia soila baino. Aseta ez daudelako dira berekoi, goseari beldur diotelako, umiliatu eta zauritu dituztelako daude odol txarreko; jakina bidegabe jokutzen dutela, beraiekin ere ez baitute besteek zuzen jokatu: zorigaitzoko dira, minduta daude, haserre, zarpailduta; edretoi kirastuen pean egiten dute zurrunka, kikara bat kafe dela medio inbidiatzen dute elkar, burko-zorro garbi bat dela-eta edota bizikleta berri bat tarteko, kalakan eta marmarrean hasten dira edozein txiki-keriagatik, adar gaineko belatxikien pare, giza begiari heltzeko lehen-tasuna nork daukan eztabaidatzen duten bitartean.

Jendea maitatu beharra dago, atsegin eta adeitsu izan haiekin, Urte Zahar egunean gozotegi-erakusleihenetan ageri den mazapana bezain irribarre gozoa darion etxejabe abegitsua. Hori guztia predikatu izan dut printzipio sozial gisa, eta oinarrizko jarraibide horren arabera jokatu urte askoan! Ongi etorria egin behar zaio jendeari, ateak ireki eta besoak zabaldu. Oztoporik gabe onartu behar da jendea, modu naturalean, baita ulertu eta adoretu ere etsita dagoenean, harrera ona egin, arraina eta maionesa eskaini, ehiza eta gelatina, ardoa eta tabakoa, mota askotako gazta eta fruitu tropikalak, eta aldarte onean itzuli behar dute etxera, botila-ardo eta fardelak eskuan, mahai-oihal dotorez atondutako gela argi, epel eta txukunetara. Hori guztia jotzen

---

[3] "Homo sum, nil humani a me alienum puto": Gizakia naiz, humanoa den oro ez zait arrotz.

nuen beti gizalegeko, eta hortik nire jendetasun hura, hortik nire etxean hainbeste ergel eta lotsagaberi harrera egin izana. Besteen hizketa lerdoak entzun behar dira gauetan, nork bere burua gonbidatuen nartzisismoz gogaitzen utzi, gainerakoen txisteekin liluratu, talenturik gabeko kaskarinen berriketa zozoa entzun. Horixe guztia esaten nion neure buruari, eta neronen jarraibide horiek betez hondatu nuen, hain justu, bizitza osoa: nire izaera abegitsuaren mirabe nintzen, beti zeinahi mesede egiteko gertu zegoena, desinteresatua, umore onekoa, besteen alde bere burua ukatzen zuena, bere lagun "deituek" gizon inuzente eta dezente astuntzat zeukaten tipo ergel samarra, zeinaren etxean ez zegoen dibertsio handirik baina, hori bai, janari eta ardo oso ona zerbitzatzen ziren.

Tabako-kearen laino artean eta alkoholaren estasipean, auto-baieztapen inozo, edukazio txarreko lotsagabekeria eta irain maltzurrez inguratutik, urteen poderioan betekada-sentsazio bat hasi zen nagusitzen pixkanaka nigan, nahigabe moduko bat, kasik zehatzezina zen egonezin deserosoa, pertsona jakin batzueganako suminkortasun aztoratua. Noizean behin, inozoegia iruditzen zitzaidan etengabe gauza berberak errepikatzen zituzten hitzontzi haiekin gau osoak alferrik galtzea, alderdi barruko iruzur eta zurrumurruez, konstituzioari buruz edo guduen inguruan izaten baitziren behin eta berriz beraien berriketa amaigabe, aspergarri eta zentzugabeak. Egia esan, lehena-gotik ere konturatua nengoen artean dezente gaztea zen jende harrengan nabarmentzen ziren zaharreria-zantzu goiztiarrez: etortzekoak ziren garai txarren inguruko kezka eta amorrua, ilusiorik eza sentimendu desinteresatu eta bihotzonekoei zegokienez, konbikzio pertsonalen lotsa ezkutua, neurritz kanpoko egoismoa, eta, nola ez, propietate-sentimendu ezin barneratuagoa: "nire teilatupea", "nire jakinduria", "nire emaztea", "nire konbikzioak", "nire liburuak", "nire irabaziak" (laburbilduz: "dena nirea"). Zera galdetzen nion neure buruari: Zer atarramentu izan behar dute hamarkada bat edo bi barru gazte jauntxook, gure etorkizuneko "intelektual" eta "bidegileok", hain gazterik "beren" digestio aparatuko gorabeherarik txikienari hain neurritz kanpoko garrantzia ematen badiote? Ez neukan batere konfiantzarik beren aitak (nire eskolako lagunak) bezain hitzontziak ziren intelektual-kume hitzontzi haienganako, nire eskola-lagunek munduraturutako eta gazterik zahartutako doktoeen, abokatu ospetsuen eta al baitari-kliniketako zein eroetxeetako laguntzaileen bigarren belau-

naldi harenganako. Askotan neukan antzemana bere irudia moztortzen zuen jende hura ez zela adeitsua, hotza baizik, eta bost axola zitzaiola bere berehalako interesen esparruan sartzen ez zen zernahi edo nornahi. Ikuspegi estukoak, gogaikarriak eta astunak zirela konturatu nintzen, ingurukoak larrutzen zituztela harritzeko moduko ezjakintasunez, ez zituztela ez zereginak konplitzen ez zorrak kitatzen, inpultso fisikoek (sabelarenak eta plazer fisikoarenak, batez ere) mendean hartutako tximu itsuen pare jokutzen zutela, ez zirela gizon bereziki argiak, aurreiritziz josita zeudela eta hala harroputzak nola handinahitsuak zirela. Halako giro guztiz etsigarriak egokitzen zitzaizkidanean, berezi egiten nuen neure burua giza engranajetik. Noizbehinka, itoegia egiten zitzaidan bi hankako piztia haiekin partekatzen nuen ukuiluko airea. Ukuiluari kiratsa dario, baina leku beroa da. Bakardadean, aldiz, guztia da hutsune. Ederki dakigu zer dagoen gainerakoen isats azpian baina ezin dugu usaindu gabe bizi.

2- AFARIA ZUZENDARI NAGUSIAREN MAHASTIAN

Gure istorio honetan benetan "zorigaiztokotzat" deskriba daitekeen itzuli edo aldaketa galanta gertatu izan ez balitz, giza inozokeriaren lege misteriotso edo kasik unibertsalei lotua bizi izango nintzatekeen, kontraesanekin baina kasik probabilitate osoz, nire azken eguneraino: pasiboki, alferkeriari emana, ozpindu samar eta inozokerian murgildua; alegia, jendea bizi ohi den eran: tabernetako hitzontzi baboekin solasean; herrien migrazioaz, guduez, erlijioez, liburuez eta krokodiloez mintzatuz; edota intsusa-tearen aparteko senda-indarraz, amuarrainez eta marrazoez. Gizabanako ororen bizitzan bada eleberrigileek "zorigaiztoko" izendatzen duten une bat, eta nik orain bi urte bizi izan nuen esperientzia hori. Oraintxe bertan ez dut gogoan egina-razi zidan motibo zehatza, baina badakit une lazgarri hartan bururatu zitzaidana ozen esateagatik soilik hasi zela den-dena. Adierazi nuen ideia, gainera, ez zen batere garrantzitsua izan, ezta bereziki originala ere! Antzeko pentsamenduak nerabiltzan, urtetan eta urtetan, buruan burrunbaka. Gertatuak gertatu eta gero, gauzei egungo ikuspegitik begiratzen diedanean, pentsamendu haiek nire erkideen artean ere ohiko burutazioak zirela jabetu nintzen. Ezberdintasun bakar batekin: haietako inori ez zitzaion burutik pasatu ere egiten pentsamendu haiek jendaurrean azaleratzea. Jendea ez da tontoa, badaki zilegi

zer den eta zer ez den bereizten. Gure artean inor ez da jendaurrean, ausart, ezer onartzeko bezain inozo eta inuzentea. Eta, kasu honetan ere, horixe gertatzen da –hamar aginduetakoren bat urratu ezean, jakina!

Guztiok daramagu mozorroren bat aurpegian, eta, inoiz, guztiok sentitzen dugu kentzeko beharra, segundo gutxi batzuetarako bada ere gure sentimenduak agerian jartzeko premia. Hitz bakar batek, lurretik hegarazitako globoa bailitzan, bitzta oso bat deserrotu zezakeenik, hitz bakar batek berrogeita hamabi urteko sibarita bere zirku-lu mugatutik (botikariak, exekutiboak eta burges-jendea, oro har) mugiarazi, aireratu eta lainoiez gaindi desagerrarazi zezakeenik ez nukeen berehalakoan sinetsiko, ez behintzat orain bi urteko gertakaria larrutik bizi izan ez banu eta keinu negargarri edo, hala esan badaiteke, kasik heroiko hura egin izan ez banu:

Domaæinski zuzendari nagusiaren mahastiko afarian, haren uda-ko etxeko terrazan, Domaæinski andreaz gain, ibilbide profesionala Vienako kafetegi batean pastelak saltzen hasi zuen gozogile berritsuaz gain, nire emazte Agnes zegoen, baritono baten aldamenean eserita. Azken horrek kantu-eskolak ematen zizkion gure alaba zaharrenari (gerora jakin nuen zazpi urte zeramatzala nire emaztearen amorante, baita une hartan haren legezko senar bihurtzeko prestakizunak egiten zebilela ere). Oihal zuriz estalitako mahaiaren inguruan, halaber, gure elitearen hainbat ordezkari zeuden eserita: *homo cylindriacus*, *vir doctus magnificus*, filosofian doktore eta unibertsitate pribatuko irakasle zen semearekin batera, biak ere kapela luzea buruan, eta zuzenbidean doktore ziren bizpahiru gizon, beren emazte prestuekin; alderdi politiko aberkoi bateko batzordekide eta Hyperion kalean etxe baten jabe zen senatari errespetagarria ere hantxe zen, motordun garraioaren kontrakoa eta aurrez ere aipatu dudana.

Ezohiko ilargi berdekaraz giroturiko irail arrats atsegin, epel eta glizerina bezain gozo hartan, Domaæinski zuzendari nagusi eta etxekabeak jokutzen zuen, nola ez, rol nagusia. Lege-aholkulari jarduten nuen elkarte industrialeko buru zen bera, asko ez zela Pertsia txapazko balde eta pixontzi kopuru izugarriak esportatutako fabrikatzailea, autodidakta, zerbitzari izana, kontrabandista, hornitzailea gerra denboran, bankaria, lurren eta itsasontzien jabea, golf klubeko kidea, eta arrotz zitzaizkion “okasio”, “txofer”, “entente txiki” edo

“kutxa gotor” bezalako hitz garrantzitsu eta misteriotsuak *bi bider bi lau* bezain konbentziturata erabiltzen zituen inuzentea. Aipatutako zuzendari jaunak hain ohiko zuen bakarrizketa (industria elkarreketako, merkataritza ganberetako eta antzeko ospakizun-bilkuretan botatzen zuen sermoi tipikoa) horietako bat jaulki zuen, haren zerbitzari esaneko guztiek (teknikari, dentista eta lanbide guztietako profesionalak) adi-adi entzun ohi zuten horietakoa.

Gisa hartako ospakizunetan ohikoa zenez, finantza-egoerarik kaxkarrenean zeudenak eseri ziren zuzendari nagusiaren ondoan, mendekoen zitzaizkionak: *homo cylindriacus*, *vir doctus magnificus* jauna lehen aipatu dugun semearekin, alegia, unibertitate pribatuko irakasle eta zuzendari nagusiaren alaba bakarraren, Renata Domæinski andereñoaren, etorkizuneko senarraren konpainian; iltze-fabrikatzaile zen senatari jauna (iltzeen patenteduna), Domæinski jaunari txapazko pixontziak egiteko iltzeak hornitzen zizkiona, eta, ondorioz, guztiz haren mende zegoena; zuzendari nagusiaren bezero ziren hainbat abokatu, lege-aholkulari, dentista eta ginekologo errespetagarri; eta, bukatzeko, ni neroni, Agnes emaztea eta baritonoa, hala-moduzko hirukotea ilustratu haien artean. Txerrikume errearekin hasi eta Domu Santu eguneko lokatza bezain trinkoa zen kafe-tartarekin amaitu zen mahastiko afarian, gaueko tximeletak zebiltzan biraka lanparetako argi zurixkaren bueltan, kafe beroaren lurrina zerien zilarrezko kikarei eta Domæinski zuzendari nagusiaren, ardogile, arandegi-jabe, tabernari eta zerbitzari profesionalaren mahastietako *Riesling* ardo ezaguna zerbitzatzen zen edalontzi distiratsuetan.

Zuzendari nagusiak biderketak egiten zituen: bi bider bi lau. Erabat argia eta logikoa. Eta lau zati bi, berriz, bi. Nola ez! Eta bi ken bi zero, hori ere nola ez. Eta kapitalak, nola ez, dibidenduak dakartzatza, eta dibidenduek, nola ez, kapitala hauspotzen dute gero eta irabazi handiagoetara, ezin nabarmenago. Modu horretan murgiltzen da jendea merkatu-borroketan eta horren ondorio da, nola ez, merkatuaren egoera. Juduei, nola ez, boikota egin behar zaie, ez baitaude, nola ez, zuzendari nagusiak Pertsiera esportatutako txapazko pixontzien interesen esparruan. Horrez gain, nola ez, ez dira “gureak”, eta gauzak, mundu honetan, nola ez, ordenan jarri behar dira: energiaz eta logikaz, egun ordena jartzen den antzera, fusilarekin, browning⁴-

[4] Pistola automatikoen eta beste esku-arma batzuen etxea.

arekin eta urkarekin. Nola ez! Jainkoari esker, garaile atera da adimena. Mundua, jada, ez da bere burua iraultzaile batzuen topikoekin engainatzen uzteko bezain inozoa.

Zuzendari nagusia, funtsean, mihigaizto pedante bat zen patroia eta enplegu-emaila gisa. Urtea joan eta urtea etorri, asper-asper eginda zeuzkan ingurukoak oinarrizko hezkuntza baino jaso ez zuen gizon hark, baina bere sinadurak merezi zuen asperdura hura. Zibak taula hutsean adinako burrunba egiten zuten hitz propioekin obsesionatua, ez zuen bere ahotsa ez zen inor edo ezer entzuten. Bere duintasun propioarekin maitemindua, superlatiboan baino ez zuen pentsatzen bere jakinduriaz eta adimenaz, hortik kontseiluetan, parrokietan, errektoretzetan, unibertsitateetan, prentsan, ongintza elkartean, ordezkarietean, alderdi politikoetan edo marrazkilaria eta iritzi publikoaren aurrean lezio-sermoiak botatze hori. Zuzendari nagusia, noiznahi nonahi egona, guztia ikusia eta entzuna, mailarik gorenean tratatua, kondekoratua, oroimen-plakaz omendua, noranahi bidaiatu eta bere begiz hainbeste gauza ikusia, erabat konbentziturik zegoen gauzak ziren modukoak zirela, eta, aurrerantzean ere, hala izaten jarraituko zutela. Alegia: beharrak ez duela legerik ezagutzen, indartsuenenek agintzen dutela. Orain bi urte, Pertsia bideratutako pixontzien lantegian lanuztea gertatu zenean, maisutasunez jokatu zuen. Ez zuen bere burua sindikatuen azpikeriekin engainatzen utzi, eta, gainerakoak berarentzat lan egiten zutenek zenbat sufritu zuten azaltzen ahalegindu zitzaizkionean, harrituta geratu zen "gainerako" haiek egoera argi ikusten ez zutelako: pertsona bakarra zelako omen zihoakion negozio hura zertxobait hobeto, eta, langileak berriz, ene jainkoa!, hainbeste zeuden. Penagarria zatekeen negozioek, besterik ezean, gizon bakar baten onura bermatu izan ez balute! Bazekien zer nolako tinkotasunez ebatzi ziren halako gauzak Frankfurt, Nurembergen eta Salamancan; irakurria zeukan Rosenberg⁵ eta bazuen jendilaje kolonialaren berri. Gure nekazariei zegokienez, gurdi-pertikari lotuak bizitzeko soilik balio zutela uste zuen, inola ere ez gurdi-txofer izateko. Zuzendari nagusiak bazekien Quai d'Orsay-en⁶ zer pentsatzen zen, horregatik tirokatu zituen bere eskuz, 1918an,

[5] Alfred Rosenberg (1893-1946): Alemaniako politikaria. Nazien doktrinaren eta arrazagatik gorrotoaren zabalzaile nagusietakoa. Gerra ostean, heriotza-epaia eman zioten Nurenbergen.

[6] Quai d'Orsay: bertan dago Frantziako Kanpo Arazoetarako Ministerioa.

mahastiko terraza honetan bertan, lau matxino, eskudroi berdeko⁷ lau desertore, lau iraultzaile nazkagarri, bai baitzekien ordurako Europak zein norabide hartuko zuen. Izan ere, guztia zen behar bezain logikoa eta argia, Europako iritzi publikoaren interesek exijitzen zuten modukoa, Europako moralaren eta duintasunaren interesen neurrikoa, eta, ondorioz, nazio bizi eta osasuntsu baten interesen neurrikoa.

Hori guztia zen, azken ondorioetaraino, erabat argia eta logikoa. Hogeita hamar urte luze eman nituen gisa hartako hainbat eta hainbat zuzendari nagusiren solasak entzuten: han-hemen egonak zirela, beren begiz ikusi zutela, administrazioko autoritate gorenek hau edo hori konfirmatu zirela, eta beraiek sortzen, saltzen, erosten, irabazten eta Europako moralaren mesedetan tirokatzen zuten guztia nazio osasuntsu baten interesen aldekoa zela. Eta, egia esan behar badut, ilargi berdekaraz argitutako iraileko gau zorigaitzoko baina izartsu bezain atsegin haren aurretik, sekula ez zitzaidan burutik pasatu gauzei ziren hartan erreparatzea, solaskide haienganako distantzia gordetzea, nire mozorroa erantztea eta neure buruari galgarik ez jartzea. Nire pasibotasun hura neukan lanbide inozo eta desatseginarenean testuinguruan baino ez zitekeen uler. Urtetan, abokatu gisa, bankuekin, pixontziekin, balantzeekin eta zor-agiriekin jardun beharrrak, araudi eta ohitura onen kaltetan gauza eta jokabide guztiz zentzugabeak defendatzeak, azkenerako, errealtatearen zentzua galtzea dakar berekin, axolagabetzea, norbera eta ingurukoak lelotzea, kape-la-luze inozo bihurtzea, botikari baten suhi egin eta baritono batek adarrak jartzea, ezertarako balio ez duzun *hutsaren hurrengo* sentitzea, eta, ondorioz, itzalaren pare, ezerezean galtzea. Eta hala bihurtu zen itzal hura une errepikaezin eta dramatiko, hitz egiten hasi zen norbanako. Hala gertatu zen guztia...

Gerora, "gertakaria" behin eta berriz kontatzen zenean, eskandaluzko dimentsioak hartu zituenean, eskua poltsikoan neukan pistola-ra bota nuelako zurrumurrua zabaldu zen herrian, mahastira oso berandu eta aztoratuta iritsi nintzela, eta jada egongelan ikuskizun tirabiratsua gertatu zela nire emaztearen lagunaren, baritonoaren, eta

---

[7] Zeleni Kadar/Der grüne Kader (Eskudroi Berdea): Lehen Mundu Gerra amaieran austriar-hungariar armadatik desertatutako gerrillari armatuak, basoetan ezkutatzen zirenak.

bion artean. Domaæinski-ri hitza eten niola eta edalontzia erori zitzaidala eskutik, lehendik ere, afal aurretik alegia, oso urduri nengoelako, kasik histeriko. Baina hori ez zen egia. Guztiz kontrakoa: ohi baino lasaiago nengoen, patxadatsu, erne eta gertatzen zen guztiaren jakitun, detailerik txikiak barne. Ederki gogoratzen naiz urrezko betaurreko, bibote trinko eta bekain lodiko harropuz eta zurrutero haren aurpegi apokaliptikoa zein inozoa eta hutsala iruditu zitzaidan, guztiz artifiziala eta mekanikoa zen zerbaiten itxura hartu nion, goititu beharreko txotxongilo batena, bizirik ez egonagatik panpina espektral baten pare hitz egiteko eta mugitzeko muntatua, inpersonala, gizon jakin baten modeloa, eta, inola ere ez, bizirik dagoen gizakiarena. Aipatu dudan irudipen horrexek –ez nengoela gizaki baten aurrean, baizik eta zurezko panpina baten aurrean– ezinezko egiten zidan urduritasuna sentitzea, are gutxiago aztoramena. Kaxa barruko panpina baten aurrean, supergizakiaren pare sentitzen da bat. Hain zen nabarmena proportziorik eza, horrenbestekoa distantzia, ezen, une hartan, ezinezkoa baitzen norbera bere onetik ateratzea.

Gogoan dut lasai nengoela, hotz neukan burua egoeraren aurrean. Mahastian nengoen eserita, terrazan bertan, gure eliteko doktoreen konpainia txispatuan, zurrut giroan; hantxe nengoen ni, doktorea doktoreen artean, dekanoen artean, konferentzia-emaleen artean, albaitari eta ginekologoaren artean, zuzendari nagusien artean, haien damen artean, nire emaztearekin, abokatua abokatuen artean, industri elkarte bateko lege-aholkularia, lurjabea lurjabeen artean, mozorrodun bat mozorrodunen artean, europar bat europarren artean. Bapo afaldu eta kafea amaitu ondoren, eserita eta ardoa dastatuz (bigarren basokada ez nuen hustu), zuzendari nagusia damei esaten ari zitzaiena entzuten ari nintzen, alegia, bere emazteari, nireari, bere alabari (alabaren aldamenean ezkongai zegoen, etorkizuneko senarra, guztiz kezkatua baina artean erabat ezjakin zituen asmoen arriskuez), eta Agnes nire alaba zaharrenari (azken hau bere amaren eta baritonoaren artean zegoen eserita). 1918ko udazken bukaeraz ari zitzaen, eskudroi berdea gure eskualdeetan txikizioan eta harrapaketan ibiltzen zen garaiez, garai haietantxe tirokatu baitzituen Domaæinski zuzendari nagusiak lau bidelapur bata bestearen atzetik karabina militar batekin, erbiak bailiran: haietako bi ardandegi sarrerako zutabeen ondoan bota zituen, hirugarrena urrunxeago, mahats-parraren inguruan, eta, azkena, are urrutiago, mahasti bu-

kaeran, hesiz gora ihes egiteko zorian zela. Zuzendari nagusiaren ardandegian sartzea zen haien asmoa eta honek tiroz bota zituen. Biri buruan eman zien tiro instantean, mahats parraren ondoan zegoenari, berriz, bi bala sartu zizkion ezker birikan, eta, azkena, hesi ondoan erori zena, odolustuta hil zen, lepora jaurti zion tiroak zain nagusia harrapatuta.

Mahaiaren bueltan zeuden jaun, andre eta herritarrekin batera eserita, mahai gainean ezarria neukan eskuin eskua, eta hala behatz lodiarekin nola erakuslearekin birarazten nituen, gutxika-gutxika, nire edalontziaren heldulekuak zituen zortzi ertzak. Ardoak distira berezia egiten zuen petrolio-lanpara zaharkituan eta lanpararen argi txit boro-bil eta zurixka ardo distiratsuan islatzen zen, ilargiaren printzak berdeak ziren, kilker hotsa mahastitik entzun zitekeen, eta Domaæinskizuzendari nagusia pasadizo dibertigarri bat kontatzen ari zen; 1918an, une hartan bertan eserita geunden terrazatik hainbat pausora, lau gizon lau zakurren pare tirokatu zituenekoa. Zuzendari nagusia bankaria zen, ardo egilea eta saltzailea, hainbat zerrategiren jabea, negozio-gizon errespetagarria, "txofer" eta "erretratu" propioak zeuzkana, baita bere "Quai d'Orsay" propioa ere. Aldare nagusi berri bat eraikia zeukan mahastiaren azpian zegoen parroki barrokoan, eta dohaintzak ere eginak zeuzkan ilargi zuritan urrutitik nabarmentzen zen elizatzooan. Elizako bi leiho printzipaletan, koloredun beirateak irrararazi zituen: aingeru bat atsekabeturik, Kristoren hilobi hutsean; eta Kristo, Jordan ibaian. Guztia gotiko estiloko letrekin hornitua: "A. Domaæinskik eta haren emazte Helenak dohaintzan emana". Eta nork azaldu behar zion dohaintzagile hari, hain agerikoa zenez, bera zela kriminaletan arruntena eta tipikoena, hau da, hiltzaile hutsa, moralki gaixoa eta parte onekoa ez zen gaizkilea? Nork azaldu gizon primitibo eta makur hari hiltzaile eta gaizkile arrunta zela? Ez, ordea, erail zuelako, ez eta, berak esan bezala, lau "zakur amorratu" haiek odolustu zituelako ere, baizik eta, gau hartan, goraiatzeko moduko abentura gisa kontatzen ari zelako 1918ko gertakari hura, hain justu, garai hartan bertan, orain hemezortzi urte, "etorkizun ikuspegidun" politikari gisa, Europako politikak zein norabide hartuko zuen jakin eta aurreikusitua. Eta inor azaltzen ahalegindu izan balitzaio tankera horretako gizonari badirela bizitzan, fusilarienaz gain, beste giza kategoria batzuk, damasko-erako mantel zuriz estalitako mahaiaren bueltan eta petrolio-lanparen argi zurien pean eserita zeuden inozo guz-

tiek edanda edo burutik nahastua zegoela pentsatuko zuketzen, edo, gutxienez, inuzentetzat hartuko. Baina inor horrek ez zegoela edanda demostratu izan balu, besterik gabe esan izan balu, logika tinkoz, gure nekazariak, hots, “eskuadroi berdeko matxino nazkagarriak” ez zitzaizkiola inondik ere bidelapurrak iruditzen, baizik eta hainbat mendetako egoera bidegabearen presondegiko hormak eraitsi nahian zebiltzala, gertakarien funtsa nazioarteko hondamendi izugarria zela, deskalabru oinarri-oinarrizko eta kasik primitibo bat zela, gure nekazariak ez zirela, ezta hurrik eman ere, zakur amorratuak, baizik eta, oso bestela, esklabo umiliatuen duintasun ezetik matxinatu ziren pertsonak, mahai inguruan eserita zeuden jaun-andreek ez zuketzen ulertuko, ez ziratekeen horrelako zerbait barneratzeko gai izango, baldintzarik oinarritzkoenak falta baitzitzaizkien pentsamolde logiko hura ulertu ahal izateko.

“Zakur amorratuak” zuzendariaren ardandegian ostu nahi zuten, haren ardo-upel preziatuak hustu nahi zituzten, eta honek tiro egin zien bere ardoaren defentsan; nola ez, bere ardoaren defentsan! Baina bestelako “zakur amorratuak” (enperadorearen zein erregearen doba-txakurrek), konfiskazio-aitzakian, ardo hura bera upeletik ateratzen eta husten zutenean (eta baita hurkoaren odola ere, hori ere besteen propietate baitzen), zuzendariak ez zien, jakina, enperadorearen eta erregearen agintepeko ordezkarietako tiro botatzen, ardo-lapurtze hura legezkoa baitzen, indarrean zen araudiarekin bat zetorrena. Eta zer indarrean den legea legez kontrako indarkerian etzaten bada? Gerra-garaian, zuzendaria nagusia ez zen, jakina, borroka zelaietan ibili, baina majo aberastu zen okel, gurin eta pattar hornitzaile gisa triskantza hura zela medio, ez “triskantza kriminal” moduan baizik eta “gerra justu” moduan bataiatu zuten sarraski hura bitarteko; izan ere, hura zen triskantza haren motibo bakarra: zuzendariak eta antzeko inozoek, aberria eta ondradutasuna aitzakia, dirua irabazteal! Zuzendari nagusiak ez zuen tiro bakar bat bota gerra-denboran konfiskatu zioten bere ardoaren defentsan, baina bai gerraren zilegitasun-ezaren aurrean zaunka egiten zuten eta, moralki, legezko-tasunaren bermatzaile bakar eta benetakoak ziren “zakur amorratuak” kontra. “Zakur amorratuok” gerraren bidegabekeria ahalbidetzen zuen marko legala apurtu izan ez balute, ordea, Domaæinski zuzendari nagusiak ezingo lituzke, egun, gure industria berriaren ordezkari gisa, bere txapazko balde eta pixontziak Pertsiaara esporta-

tu, ezingo luke "gure ekonomia gaztearen ordezkari" izan, ezta hainbat ganberetako buru edo goi mailako gizartearen ordezkari goren ere! Lau hildako, ardo pixka bategatik!

Mahaiaren bueltan, burua beheraturik, eskuin eskua edalontziaren heldulekuan eta pentsamenduetan murgildua, erabat lasai, amorrutrazarik gabe, baxu antzean mintzatu nintzaion, besteei bainoago, neure buruari: "krimen hutsa iruditzen zait, hilketa odoltsua, gain-behera morala".

Kasualitate hutsez, nire esaldi inuzenteak eta zuzendari nagusiak bi esaldiren artean tartekatuz zuten isilaldiak bat egin zuten denboran, eta, erabateko isiltasun hura zela-eta, are pisu handiagoa hartu zuten nire hitz bakoitzak. Aparteko garrantzia. Gerora, halako zurrumurruak ibiliko ziren herriaren ahotan: sututa nengoela, kasik erotu beharrean, zintzurak urratzeraino egin nuela deiadar, mahai-oihala irauli nuela, garrasi egin niela ingurukoei moralki inozoak zirela esanez, mihia erakutsi niela iseka egiteko eta mahastira jo nuela zitzu bizian, gizotso baten pare. Guztia gezurra. Ahots oso baxuz, nire pentsamenduetan murgildurik, kanporatu nahi ez den hasperen eutsia nola, halaxe esan nion neure buruari moralki gaixoa iruditzen zitzaidala hura guztia, bai bainekeen ez zeukala zentzurik inozo haiekin eztabaidari heltzeak, ez baitzeukaten ez gaitasunik ez borondaterik beren interesen esparruan sartzen ez zen zeinahi logikari jarraitzeko. Nik esanak une jakin hartan esanahi sakonagoa hartu bazuen ere, zen hura baino ez zen izan: keinu bat, gizakiak ez ziren piztia haiekin gai inozoen inguruan elkarrizketa hutsalak izatea denbora-galtze hutsa zela agerian jartzen zuten keinua, ez baitziren gizarte maila jakin bat ordezkatzeko zuten lastozko txorimalo eta azokako bufoi ezdeusak besterik!

Guztiz kontrakoa gertatu zen: nire azken esaldi arrunt eta azalekoa, gertatutako guztia gainbehera moralizat jotzeko zuena, bonba baten pare lehertu zen ke-lainoz inguraturik mahaiaren bueltan zeuden zilarrezko jangailu, lanpara eta, nola ez, mozorrodunen artean.

Zuzendari nagusi tripa-zakuak (ezpainak hanpatuak zeuzkan; kopeta beheratua, aldenik alde zimurrez josia; eta, eskuin eskuan, piztutako pospoloa) gau hartako bere hirugarren habanoari eman zion su, gertatzen ari zen guztiari betaurrekopetik begiratzen zion bitartean. Une batez, erretzeari utzi zion, eta, zigarro erdi piztuari hatz

erakuslearekin eta handiarekin eutsiz, niregana gerturatu zen. Erabat harriturik, hain odoltsua zer iruditzen ote zitzaidan galdetu zidan, baita zein krimenen inguruan ari nintzen ere.

- Den-dena: zure ardoa, zakur amorratu gisa deskribatu dituzun lau hildakoak; azken batean, gaur gauean kontatu diguzun guztia...
- Zer diozu, baina? Ez dizut ulertzen (are harrituago begiratzen zidan, ahopean marmarkatu nuena argitzea esperoko balu bezala, eskuan zeukan pospoloa itzali aurretik habano piztu berriari bizpahiru zupada emateko sosegu bila).
- Gainbehera morala? Krimena? Zer iruditzen zaizu odoltsua?
- Bada, kontatzen diguzuna, lau gizon tirokatu izanaz modu horretan harrotzea. Edonork tiroka lezake besteren bat egoerak behartuta; harrotu, ordea, krimen-gose dena baizik ez liteke harrotu. Hara zer juzkatu dudan gainbehera moral gisa.
- Orduan, onartu egiten duzu lapurreta, ezta? Hala bada, lastima zerorri ere ez akabatu izana. Zuk behar zenuke bosgarrena!

Edanda eta ke-laino artean, harrokeriazko segurtasunarekin hitz egiten zuen, errekrutei oihu egiten ohitutako ofizialordea baillitzan. Aldi berean, gaueko tximeleta bat hegoak astintzen ari zen, etsietsian, argi zuriko lanpararen barruan. Jarraian, isilaldi luze bat nagusitu zen. Fruta- eta pastel-ontzien gaineko petrolio-lanpararen argia arraroa egin zitzaidan, ohi baino tristeagoa: zaharkitutako hil-auto baten faroaren distira ekarri zidan gogora. Mahaiaren bueltan, begirik kendu gabe neuzkan guztiak, eta isilik nolatan jarraitzen nuen galdetzen zidaten begiradarekin. Teatroan nengoela iruditu zitzaidan, agertokian bertan, eta nire txanda zela hitza hartzeko: hizketan hasten ez banaiz, akabo antzezpen oso-oso, hondoa joko du antzezlanean, bertan behera geratuko da emankizuna eszena erdian.

Postura berean jarraitzen nuen, mahaiaren bueltan eserita eta batere mugitu gabe, eskuin eskua mahai-oihalean eta bi behatzak edalontzi-heldulekuaren ertz zorrotzetan neuzkala. Bihotzaren taupadak senti nitzakeen hatz lodiaren eta erakuslearen artean, zortzi ertzeko edalontziaren heldulekuan oihartzun egiten zuten bihotz taupadak, geratu gabe, beti berdin: bat, bi, hiru, lau, bost, sei, zazpi...

Eta niri zegokidan hitza hartzea. Mahai-inguruan zeudenen aurpegiak zurrun zeuden, fotoa ateratzen ari zitzaigun taxurik gabeko argazkilari hasiberri baten aurrean bageunde bezala, eta, jarraian, azken hori oihal beltzaren azpira ezkututzen da, desagertu egiten da; argazkiaren kliska entzun arte zain geratzen gara, bizitzak berriro ardoaren, inozokeriaren, txantxen eta barre-algaren murmuriropean jarrai dezan eta ilargipean hega dadin, borroka ikaragarriaren ondoren argi zuriko lanpara barrutik ihes egin eta terrazako arkupean barrena, gure buruez gaindi, irail-gau epelaren urruntasun berdean desagertu den gaueko tximeleta bezala.

Egun ere xehetasunekin hain garbi oroitzea –hutsalenak ere go-goan ditut-eta–, horixe da orduko nire lasaitasunaren erakusgarriak onena. Esan beharrik ere ez dago, beraz, herrian zabaldu zituzten zurrumurruek, nire keinu itsusi, garrasi, aztoramen eta asaldura anormalaren ingurukoek ez zutela batere funtsik. Bare nengoen oso, erabat jakitun eta sumabera mugimendu eta hitz bakoitzak izan zezakeen eraginaz. Kontu hura, oraindik, modu konbentzionaletan konpon zitekeela sentitzen nuen: ondo hezitako zakurrak, jabearen logelan zaunka egin ostean, hanka artera eramaten du isatsa eta mahai azpira ezkututzen da babes bila, ostikoaren beldur. Mila posibilitate, mota guztietako aukerak, pasa zitzaizkidan burutik. Banuen modurik “gainbehera moral” kontzeptuaren inguruko xehetasun txikietan galtzeko, ezer ez esateko, edota zuzendari nagusiari etorkizun-ikuspejidun politikari bikaina zela aitortzeko, jada, 1918an, bai baitzekien “zakur amorratuen” pare tirokatu behar zela jendea... Baina, nire isilpeko bakarrizketaren azken esaldi hura malezia, zehar-asmo edo bigarren intentziorik gabe kanporatu nuenez, inondik ere ez saminduratik edo oldartu nahian, bere kabuz azaleratutako esaldi haren oihartzuna terrazako inozo haien belarrietara kasualitate hutsez ailegatu zenez, eta, nire egia txiki inozente haren xalotasunarekin liluratutik, une hartan isatsa hanka artera eramaterik ez neukala konturatu nintzen, zakurraren pare mahai azpira ezkututzea baillizateke, noiz eta, berrogeita hamar urteren ondoren, behingoagatik, giza logikaren bidetik, naturala eta zentzuzkoa iruditzen zitzaidan zerbait adierazten ari nintzenean!

Portzelanazko protesiak, urrezko hortz-zubiak, monokulo eta be-taurrekopeko bisaia gorriak, emakume-haragiaren usain epela, begiak atera beharrean zegoen nire emazte agurgarriaren begirada

inozoa, Domaæinskiren habanoa, *Magnificus* jauna eskuak goratuta eta haren *baina doktore jaunak* ohartarazpen inozoa... Bai, esango nuke *Magnificus* jaunak nire doktore-duintasunaren inguruan egin zidan ohartarazpena izan zela, batik bat, nire lanbide akademikoaren burges-estatus jasoaren inguruan egin zidanarekin batera, erdi edanda zegoen jende multzo harengandik are gehiago urrunarazi nindue-na. Edalontziaren heldulekua askatu eta patrikara luzatu nuen eskua, zigarro-kaxaren bila. Ez dakit nola ulertu zuen Domaæinski jaunak nire keinu hura eskuin eskua praken atzeko poltsikora eraman nuenan (harena zen zigarro bat piztea bateraezina iruditu zitzaidan egoera estuarekin), baina, aulki-hots izugarriagatik eta mahaiburu zegoen Domaæinski zenbateraino larritu zen ikusita, iruditzen zait tiro egin nahi niola pentsatu zuela, horregatik heldu ziola eskuarekin botila bati. Konturatzerako, gonbidatuez inguratua nengoen, eta, mugimenduen zein oihuen zalaparta egundokoa bazen ere (“honek ez du batere zentzurik”, “egin dezakegun onena lasaitzea da, jaunak”, edo “gaizki ulertu bat baino ez da izan”...), Domaæinskiren ahots urratua bereiztea lortu nuen. Esandakoari, derrigor, uko egin niezaion agindu zidan, nire hitzak erretiratzeko eta barkazioa eskatzeko, gainerakoan tirokatu egingo ninduela zakur amorratu baten pare!

Zigarroa piztu eta zutitu egin nintzen.

- Barkazioa, nori? Zergatik? Berretsi baino ez nuen egin jaun hark harro-harro jarraitzen zuela lau gizon lau zakur amorratuen pare tirokatu zituelako. Guztia zen kriminala, guztia gainbehera moral erabatekoa. Ez neukan barkazioa eskatzeko asmorik, ez behintzat niri ere hiltzeko mehatxua egin zidan alproja hari! Haren etxean nengoen gonbidatu gisa, horrexek soilik galarazi zidan azken eraso hari merezi zuen erantzuna ematea.

Ez dut beste xehetasunik gogoan. Elkarri garrasika zebiltzan denak, baina, batez ere, Domaæinski etxejabearen ahotsak egiten zuen burrunba. Zakurraren pare akabatuko ninduela oihukatzen zuen. Haragi pusketa erraldoi hura doktoreen eta senatarien tropeletik alden-du eta ero baten moduan hasi zitzaidan builaka: ez ziola inori bere etxean iseka egiten utziko, bere erara kitatuko zuela kontu hura, hantxe bertan txikituko ninduela... Gainera etorri zitzaidan, eta, eskuan errebolbera zeramala konturatu bezain pronto, mahaia irauli

nuen, ontzi, lanpara eta beirazko objektu guztien gainetik jauzi egin eta gauaren ilunean desagertu nintzen.

Atzean utzi nuen edalontzien, jangailuen eta lanparen txilin-hotsa, atzean utzi nituen erdi ilunpetan zegoen terrazako oihu izugarriak. Handik kanpo, gaua zen nagusi: haizea gaztainondoetan, ilargiaren distira, isiltasun berdekarra, izarratua, ihintzez zipiritindua.

Adaxken murmurioa, kilker-hotsa, izarrak...

3. HERRI TXIKIA ERAUNTSIPEAN

Gure herri txiki eta atzeratuan eskandaluzko proportzioak hartu zituen mahastiko gertakariak. Hasia zen jazarpena: bakar-bakarrik geratu nintzen gauetik goizera, erabat isolaturik, aurreiritzien eta inozokeria zentzugabearen jomugan. Guztia hasi zen modu inozoan, Weber-en⁸ *Invitation à la valse* konposizioan, hots, nire emazte eta botikariaren alaba Agnesen musika-lanik gogokoenean bezala.

R.M. Florijani modaz pasatako *bonvivant*⁹ bat zen, ez zen erraza asmatzen *maître d'hôtel*¹⁰ ohia edota hemezortzigarren mendeko lepape lodiko kalonje onbera horietako bat zen; jaun ongi hezia, fina, arreta berezienez jantzten zena, pedantea gertatzeraino. Gizon egokia lehen begiratuan, solaskide orori arretarik handienez bere inzialekin irarritako urrezko kutxatila garestitik zigarroak eskaintzen zizkiona; ezagunak agurtzeko, printzipioz, beti aurea hartzen zuena, baina, ez soilik hain ongi hezia eta elegante jantzia zegoelako, baizik eta, batik bat, erabat sinetsia zegoelako apaltasuna dela benetako dotoreziaren eta fintasunaren ezaugarriarik behinena. Zentzu guztietan orekatua zen jaun hori, gorputza arinki eskuinera etzana zeukan eta oin bat asfalto gainean zertxobait herrestatzen zuen jaun hori, pausajea eta gustuetan, konbikzioetan eta grinetan hain neurtua zen jaun hori, herriko jaunik adeitsuena zen aldetik sekula inorekin sestra edo ezulertu txikiena izan gabeko jaun horixe izan zen diosala ukatu zidan lehenetakoa. Klubean, pokerrean ari zela, ozen eta nabarmen adierazi zuen *Domaæinskirekin* bat egiten zuela guztiz, eta azken

---

[8] Karl Maria von Weber (1786-1826): alemaniar konpositore erromantikoa.

[9] Bonvivant: bizizale.

[10] Maître d'hôtel: hoteleko buru

horrek tiro benetan ematea besterik ez nuela merezi gaineratu zuen; badakizue, “zakur amorratu” bati bezala...

Zakur amorratu baten pare tirokatze hori, lelo edo eslogan hori, Sarvaš sendiak zabaldu zuen herri guztira, haiek gizarteratu zuten nolabait esatearren. Sarvaštarrak gradu handiko funtzionarioak izanako ziren hiru belaunaldi atzera, eta odol urdineko goi funtzionario haien seme-alabak idazmakina eta automobil enpresetako lege-ordezkarriak ziren orain, errotarioak, masoiak. Hainbat urtean, kasualitate hutsez, herentziagatiko liskar korapilatsu batean murgildua topatu nuen neure burua Sarvaštarrekin, nire emaztearen senitarteko ziren haiekin. Egia esan behar badut, sekula ez nintzen urreratu jaun haiengana modu atseginetan. Emazteari esker (Sarvaštarrekin lehen-gusu egiten zen), ordea, ondo nekien familia iruzurgile haren berri, ezagutzen nituen miserable haien ezkutuko egiak; epaile gisa, beren interesen arabera epaitzen zuten jendea, eta, abokatu gisa, hala-beharreko biktimatzat hartzen zuten nornahi. Sekula ez nituen gogoko izan besteen interesak zerbitzatzen zituzten ipurgarbitzaile haiek, beti ondo ordaintzen zien edonor zerbitzatzeko prest zeudenak, ordenarik gorenenez kondekoratutako enperadorearen aholkulariak eta maizterrekin etengabeko liskarrean zebiltzan lurjabe zekenak. Egia da, sekula ez nituen gogoko izan, eta, haiek ere, beren aldetik, ordaina eman zidaten; gauza logikoa, azken batean. Absolutismo garaian, zelatari jardun zuen enperadorearentzat Sarvaš sendiko kide batek, eta, lotsa nazional hura, titulu inperialantz antzaldaturak, tradizio loriatsutzat zeukan Sarvaš-Daljski familiak. Familia noble hartako kide gazteenetakoa, Egon Sarvaš errespetagarria, amorante kaskarin eta endredatzaile bat zen. Neronek bideratu nizkion abokatu gisa bi urtean izan zituen hiru dibortzio kasuak. Lizun hutsa jaiotzez, ez zuen bizitza osoan bere amodio-abentura kartsu eta zeharo aldrebesetatik eta beroien ondorioetatik kanpo minutu bakar bateko soseguririk eza-gutu. Gure “jauntxo txiki” deituen erakusgarri paregabea zen harroputz eta ergel hark, bandage materiala saltzeaz arduratzen zen proxeneta hark, bai gizonezko bai emakumezko bezeroei zerbitzu maskulinoa zein femeninoa eskaintzen zien harekek zabaldu zuen lehendabizikoz lau haizeetara “nire ezkon bizitza strindbergiar¹¹ eta infernutarrari” buruzko berria. Harengandik jakin nuen era berean,

[11] August Strindberg (1849-1912): Suediar idazle, kritiko eta dramaturgo ezaguna, ezkon esperientzia katastrofikoak izan zituena eta bere antzelean sonatuene-tan sexuen arteko harremanenak jorratu zituena.

haren bitartez zehatz esateko, nire emazte Agnes "lurbira guztiko emazterik zorrigaiztokoenetakoa zela" eta jada urte askoan "nire bortxakeriatik, neurritz kanpoko edanetik eta bizimodu lizunetik ihes egitea zuela ideal bakar".

Arraroa dirudi, baina ez da horregatik egia txikiagoa: egun dramatiko haietan entzundakoetatik gehiago jakin nuen emaztearen berri gure ezkon bizitza aspergarri osoan begi propioz ikusitakoetatik baino. Domazæinski-rekin eskandalu hura gertatu arte, ez nuen asko uste nire emazteak mundu honetako beste edonork baino are amorratuago gorrotatzen eta erdeinatzen ninduenik.

Amalia Aquacurti Sarvaš-Daljski andreak, Austriako Aquacurti jeneralaren alargunak, aitona eta birraitona guztiak eroetxeetan (eroetxeetan bertan ere megalomania-zantzu nabarmenak agertzen zituzten beren buruak enperadore, apezpiku eta almirantetzat agertuz) hil zitzaizkionak, hortzik gabeko atso zahar ahobero hark bere egin zituen Egon Sarvaš-Daljski biloba errespetagarriak esandakoak, eta hala hasi ziren zabaltzen hainbat eta hainbat zurrumurru zendutako jeneralaren postontzi probintzialetik: emazteari sexu bidezko gaixotasun bat erantsi niola, denbora askoan zoritxarreko izan nintzela matrimonioan, aztoratua, harroa, burugabea eta axolagabea nintzela, zorpetua nengoela, eta halakoak; laburbilduz: puntu-puntu nengoela eroetxe baterako, baina, jakina!, ez almirante, apezpiku edo enperadore baten gisa, inozo arrunt baten gisa baizik!

Kontatu dudan bezala hasi zen guztia M.R. Florijani-renean, poker partida batean, kontatu dudan bezala puztu zuen albistea emaztearen lehengusu Egon Sarvaš-Daljskik, eta kontatu dudan bezala eraiki zuen ondoren, maisuki, Amalia atso zaharrak, hainbat froga sinesgarriekin hornituz. Aquacurti-tarren etxe zaharretik, gizarteko belatxiki, papagai eta hitzontziek zabaldu zuten zurrumurrua herri guztira: Èungo, Damaskini eta Dagmar Varagonska sendietako damek helarazi zuten Domazæinski eta Balentekoviæ familietako emazteen belarrietara, eta azken horien bitartez iritsi zen errektoreen, zuzendarien, doktoreen eta laguntzaileen andreengana. Èupek-tarrek eta Gumbek-tarrek haren berri izan zutenean, gainezka egin zuen albistea: errebolberrera bota nuela eskua, azken uanean saihestu zutela nik gonbidatu guztiak tirokatzea, txaleta goitik behera eraitsi nuela, emaztea *in flagranti* harrapatu nuela eta hark ni ere halaxe harrapatu

ninduela, odol-proban positibo eman nuela, mundu-ikuspegi suntsitzaileak begiko nituela, etxea miatu zidatela, alkandora hertsagarria ezarri zidatela, eta abar eta abar...

Gure herri txikia izurritepean bailegoen izutu ziren denak. Aurpegi goibel eta gris haiek, hautsez betetako harrapari susmagarri haiek, politika-inkestetan iritzia eskatzen zitzaizenean jendaurrean eta sinadura propioz ez zirela politikaz arduratzen adierazten zuten haiexek murmurioka hasi ziren kafetegietan nire bizkarrera: "politikoki pertsona arriskutsua nintzela, ekintza indibidualaren printzipio anarkiko eta suntsitzaileak aldarrikatzen nituela, eta, moral politikoaren mesedetan, burges gizartetik kanporatu beharrekoa nintzela". Miserable eta intelektual alferrak, odol urdineko ero eta inozoak, beren buruak fantasiazko tronuetako fantasiazko tronugaien ondorengo irudikatzen zituztenak, handinahiak gaixotutako idazle kaskarrak, besteen inozoakerien imitatzaileak, kargudunak, predikariak, unibertsitateko irakasleak, beren ikasketa eta karrera tristeak bonboien pare zurrupatzen zituzten inozoak, galleta baten truk edonori oinetakoak miazkatzen zizkioten litxarero barregarriak, fantasian zimendatutako gizarte baten zutabeak, agindu administratiboz oinperatutako zientzia baten ordezkariak... Jendilaje hark guztiak urte askoan berdindu zuen zilborra nire etxean, zigarroak ostuz eta arrain zein ehiza platerkadak sabeleratuz. Ferra eta patentedun iltzeekin tratuan ibiltzen ziren merkatarari ziztrinek, Domaæinskiren banketxeetako prokuradore tripazaku eta probintzia atzeratuetako harakin dirudunen alabekin ezkonduak, atso zahar haragitsu, lodikote eta masail-gorriek, eskarlatina baileukaten hanpatuek, urrezko paparreko eta eskumuturrekoz dotoretuek... denek sartu zuten muturra gezurrean eta esamesan, guztiak bildu ziren beldurraren eta aurreiritzien bueltan, batak besteari kontatu zion, ahopean, Agnesen senar koitadua, botikariaren suhia, digestioa hobetzeko tea merkaturatu zuen botikariaren suhia, kale nagusian hiru solairuko balkoidun etxearen jabe zen horrena, erotu egin zela, Domaæinski zuzendari nagusia tirokatu nahi izan zuela eta azken unean galarazi ziotela; kontu hura guztia epaitegietan argituko zela.

Bitxi-saltzaileak, dentistak, saltzaile ibiltaririk onenak, sekzio tekniakoetako buruak, erromanistak, biolinistak, oinetako-saltzaileak, librepentsalari eta lamarkistak¹², pediatriak, merkatarari handiak, enplegatu pribatuak, kosmetikariak, dermatologoak, jostunak, baroiak,

etxejabeak, aldi berean zazpi norabidetan makurtzeko malgutasuna zuten era guztietako iruzurgileak, beren idazlumarekin neurrira eta eskatutako eperako liburuak moldatzen zituzten jostun prestuak, hitzontziak, konbikzio propioen aurka jotzen zuten erositako agitatzaileak, legez kanpoko haurrentzat dirua pilatzen zuten bitartean babes-
tu gabeko hirien aurkako aire-erasoen arriskuez berriketa egiten zuten gizarteko *hutsaren hurrengoak*, kiebra jotako bankariak, estatuko finantzen administrariak, sinesten ez zituzten aldarrikapen politikoen sinatzaileak, mespretxatzen eta gorrotatzen zituzten konbikzioei jendaurrean zin egiten zieten gezurtiak (beren pentsamendu positiboaren ukagarri), kontrabandistak, kazetariak, prentsa, mozkorrak, ez erretzaileak, neskazaharrak... guztiak zebiltzan txorrotxio aztoratuan, txepetxak San Balendin egunean bezala. Norbera bere digestioaren, hesteen eta manta beroaren testuingurutik hasi zen purrustaka, zaunkaka, gaizki esaka, gezurrak zabaltzen, belarriak zorrotzen, eta, labur esanda, Domæinski-ren abokatu nagusiaren aferarekin arduratzen, alegia, gotzainen monumentu ondoko kale ertzean balkoidun etxea zeukan botikariaren suhiarekin bete-beteen kezkatzen.

Haurtzaroko lehen urteetatik, beldur ezohiko baina sakona sentitu izan dut argizarizko irudien aurrean. Azoketako estiloon margotutako giza buru eta eskuen argizarizko imitazioek azaldu ezineko urduritasuna eragiten zidaten neure buruaz jabetzen hasi nintzen une bere-
tik, halako estura mingarri bat erraieran. Lizeoko lehen urteetan ere, egundoko beherakoak eragiten zizkidan argizarizko irudi nazkagarri haiek ikuste hutsak. Zergatik, ordea, ez digute sabela nahasten edo botagurarik ematen, konparazio baterako, harategietako erakusle-
leihoetan xerratuak ageri diren behi eta txerri sakrifikatuek? Abereen okel puska odoldu eta zauritu horiek hilketa higuingarri eta makurren erakusgarri dira dudarik gabe, baina badute, gutxi edo gehiago, gure zibilizazio haragijalera baldintzapetutako zentzu erlatiboki objektiborik: haragijale peto eta egiazkoarentzat, okel puska odoldu eta gantzatsu horrek itxura ederra du; azken batean, jateko balio du. Baina argizarizko irudien ebaki edo zauriak, hala giltzurrunetakoak nola hesteeta-
koak, digestio edo sexu organoetakoak, gaixotzeraino dira nazkagarriak. Gisa horretako argizarizko irudiak, bizitzaren absurdoa eta

---

[12] Jean Baptiste Lamarck (1744-1829): Espezieen bilakaeraz idatzi zuen biologia frantsesa.

hutsalkeria islatzen dutenak, malenkonia eragiten du giza adimean.

Bizitza argizarizko irudietako hazteria, antrax gaizto, sexu-organo, heste eta erraietako zauriak ebakitzea bezain zentzugabea dela ahaztu egiten dugu maiz gure instintuen mende eroriz, gerretan eta atsekabe pertsonalean murgildurik, zoo, zuzenbideko afera, sexu organo odoldu, hazteria, antrax gaizto eta hesteekin arduratuta, edalontzien txilin-hots eta musika tresnen doinupean ogia eta garaipenak ehizatu nahian. Gizakia ez da irentsi edo ernal daitekeen ezerekin nazkatzen.

Baina zer irents edo ernal nezakeen nik argizarizko irudien erakusketa izugarri hartan? Guztia zegoen nire inguruan marraskatua, erakustaldi modura erdibitua, argizarizko irudietan minbiziak jotako emakumearen genitalak nola, eta ni, ergelei harrera eginez hainbeste denbora alferrik galdutako berrogeita hamabi urteko inozoa, higuinez erreakzionatzen hasi nintzen nire inguruko egoeraren aurrean.

Egia esan, lehenagotik ere susmotan hartua neukan jende haren jokabidea. Banekien gure eta mundu osoko gertakarien egoeraz liburu potoloak (inork irakurtzen ez dituen horietakoak) argitaratzen zituzten estatuko estatistikariak arreta handienarekin orrazten zituztela datuak administrazioaren aginduei men eginda, nazioarteko ohitura zaharra baita bainugelen, ubideen, itsasontzien, trenbideen, errifleen eta zeinahi makinaren kopuruak gora egin ahala mundua hobera bidean doala sinestea. Halako doktore eta estatistikari agurgarriekin elkartzen nintzen parrandarako, halakoeekin edaten nuen anaiakiro, jokaten nuen xakean edo mintzatzen nintzen Ekialde Urruneko auziaz. Baina arazoa zera zen: nola jokatu bere zutabeetan zigortu beharrekoen zerrendan sailkatu nahi zaituen estatistikariaren aurrean? Esaterako, presoan zerrendan? Hainbat eta hainbat preso gehi beste bat. Eta beste hori, nola ez, neu! Edo burutik egindakoen zerrendan: hainbat eta hainbat gehi ni; han nengoen neu, berriro erel! Banekien historia premiei jarraiki, neurrira eta "komententziako leerroen artean" berridatz zitekeela, banekien medikuaren ziurtagiria, liburu baten kritika, emakume baten maitasuna, edo, afari eder bat tarteko, gizarte maila jasoagorako jauzia eta kargu hobeak eros zitezkeela. Ondotxo nekien hura guztia, parte hartua bainintzen antzezlan hartan eta neroni bainintzen mozorro-dantza hartan mozo-

rrorik goibel eta malenkoniatsuenetakoa. Nire metodo partikularra neukan jendea zaurituen edo nano errukarren moduan tratatzeko: adimen propiorik ez zuten, eta, ondorioz, gizalege eta borondate propiorik eduki ezin zuten miserableenganako gupida eta begikotasunaren metodoa, ezin baitzuten lotsarik sentitu gure egoera islatzen zuen analfabetismo unibertsalaren eta paralisiaren arteko nahasketa kirasdunaren parte izateagatik.

Nire hurbileko erkideenganako errukia sentitzen nuen eta honela pentsatzen, gutxi gorabehera: marrazten duzu, baina ez duzu gusturik; artista autodidaktek bezala, ez dakizu benetan nola marraztu, ez daukazu aparteko iaiotasunik. Halere, erosi egingo dut zure koadro kaskarra nire ustearen aurka, beste inork ez baitu erosi nahiko. Zure erakusketara ez da inor inguratzen, hil-etxeetako usaina dario.

Gezurren eta mozorroen patu faltsua. Santuak aldarean bezain bizigabea da Jainkoa elizetan, horrexegatik da hutsala, era berean, pulpituetatik entzuten dugun hitz oro: gaizki ordaindutako lanbide hutsal baten emaitza eta gezurrezko hortzen karraka. Baina elizaren inguruko guztia, elizaren aurrean edo kontra gertatzen den guztia, berdin da hutsala eta bizigabea. Fraide modernoek, beren bizi-ikuspegi berrian oinarriturik, existentzia-eskubidea ukatzen diete ideia feudalak dauzkaten fraideei, baina Erdi Aroko frantziskotar feudalen sermoi astuna ez da, ezta gutxiagorik ere, egungo sinesgabeekin Jainkoaz eztabaidatzea baino aspergarriagoa. Halere, askoz ere zailagoa da fedegabe izatea, Luteroren izena entzun orduko hiru aldiz txistu egiten duen (israeldar ortodoxoek goy-ei¹³ eskua eman ondoren egiten duten bezalaxe) fraide ergela izatea baino. Erietxeetan, ebakuntza-mahaien bueltan, aktoresak teatroan bezain poxpolin ageri dira bata zuriko harakin errespetagarriak: arrakastaren kontzeptua zaie, bizitzan, beste ezer baino garrantzitsuago. Oro har, arrakasta kontu bat da bizitzan dena, eta arrakasta, bere horretan, loa da: lo eroso, ur bero eta hotzarekin, hagineko min eta lo-eragile berezirik gabe, lo nare eta osasuntsua, kontzientziaren loa, adimenaren atsedena, tren-bagoietan bidaiatuz eta tabakorik finena errez egiten dugun loa. Arrakastak bere burua du helburu bakar, arrakasta arrakastaren mesedetan dabil beti. Guztia gertatzen da arrakastaren bueltan: gezur handi nahiz txikiak, afariak, tea, jende multzotxoak, adiskideta-

[13] Goy: Israeldarren sinesmenean, ez-judutarra edo jentila dena.

sunak, desengainuak, gorrotoa, gerrak, lanbideak. Arrakasta helburu, rolak jokatzeko dira eta mozorroak janzten, guztiak daude dardarka porrotaren beldur eta guztiak dute amesten arrakasta: karguak, gairapenak, diru-zorroa, gizarte-maila, dirua, erositako koadroak... Kontzeptuen nahasmendua da nagusi eta arrakasta irizpide bakar: jendea akabatzen duzu, suediar markako oinetako puntadun dotoreak eta ongi lisatutako prakak janzten dituzu, azazkalak margotzen dituzu, bidaiatu egiten duzu, tratuan ibiltzen zara, etxeak eraikitzen dituzu, gerrak zuzentzen dituzu, liburuak idazten eta koadroak pintatzen, argizatutako agertokietan zaude, kabineteetan, egunkarietan, eta ez zara konturatzeko bizitza ez dela, hain zuzen ere, bulego, agertoki edo egunkarietan irudikatzen duten modukoa.

Eta hortxe dago, hortxe dago gakoa Domaæinski zuzendari nagusiaren mahastian gertatutakoaren ondoren gure herri atzeratu hartan nire egoera zein zen ulertzeko. Ordura arte, altuera jakin batetik (ez hain altuera handitik, nire solairu bakarreko etxeko balkoitik baidik) erreparatzen nion mozorro-dantzari, nire oinpean, kalean, txutxumutxuan zebilenari, kontuan erori gabe ni neroni ere ikuspegi murrizteko inozokeriaren eta lotsagarrikeriaren dantza hartan bueltaka zebilen beste mozorro bat besterik ez nintzela. Iskanbila piztu zen une beretik, ordea, aldatu egin nuen jokabidea: gizon isil eta ikusle pasibo izateari utzi eta antzerki hartan gehiago parte ez hartzea erabaki nuen, zergatik eta, besterik gabe, rol hura ez nuela menderatzen sentitu nuelako, eta, aktoreez hitz egitean esaten den moduan, nire papera "oker" jokatzeko nuelako. Hala, samariar papera jokatzeari eta gainerako buruhausteeekin soilik kezkatzen zen pertsona errukiorra izateari utzi nion, eta berehala ohartu nintzen nire bizitza baldintza berri haietan askoz ere korapilotsuagoa zela hasiera batean iruditu zitzaizkidan baino. Arrakasta handi edo txikiagoz antzetzeko eta itxurakerian eman nituen hogeita hamar urteetan, jendeak irudi bat sortu zuen nire inguruan: gizon isil, pasibo, alai eta, beraz, inozo samarraren irudia; afaritara gonbidatzen zuten, koadroak erosten zituen eta zor-agiriak izenpetzen zituen doktoarearen irudia. Baina gizabanako gris eta txepel horrek berak, balkoidun etxe baten jabe eta botikariaren suhi zenak, bere iritzi guztiz pertsonala izan zezakeenik, eta, are okerragoa, iritzi hori inondik ere haienarekin bat ez etortzeak, gairatutako egiten zuten lehendik ere nahiko eskasa zen jende haren irudimena. Ustekabeko asaldura eragin zien, eta hori zen,

lehen begiratuan bederen, kasik guztiek burutik nahastua nengoela zergatik esan zuten ulertu ahal izateko modu bakarra. Haien logikarekin pentsatzeari utzi nionetik, besterik gabe, ero bihurtu nintzen. Eta haien "logika" joko sozial konbentzional moduko bat zen, non, betiere, arau finko batzuei jarraiki jokatu behar zen. Hona arauak: mundua den modukoa da, ez dago zer hobeturik. *Domino* joko irabazteko jokatzeko da, beste guztia "filosofiakeria" hutsa da. Sekula ez nuen *pro foro externo* filosofatzen, apaltasun konbentzionalerik jokatzeko nuen beti, eta horrek kalte egin zidan gerora. Jendeaz errukitzen nintzen, zintzo eta abegitsu jokatzeko nuen guztiekin. Barru-barrutik ezagutzen nituen eta pena ematen zidaten; hain ziren goibelak eta dohakabeak, hain ziren jostailu merkeak besteren eskuetan, hain zeuden desitxuratuak beren inozokeria propioaren erruz. Kezkak partekatzen nituen beraiekin, alferrik galtzen nuen denbora beraien auzietan, errukitu egiten nintzen logela hezeetan bizi ziren eta laino artean goseak akabatzen ikusten nituen sasi-talentedun haiez, ez baitzeukaten aparteko trebetasun bakar bat ere, buztina lantzeko, pianoa tekleatzeko edo bizpahiru lerro errimatzeko hatzetako abildade hutsal eta kasik sumagaitza salbu. Baina txolarrealdra sarraskijale hura nire kasu "patologikoari" usmaka hasi zenean, janari finen merkataria, burtsa-artekaria, irakasle erretiratu, dohainik gabeko poeta zein margolari eta ikuspegi murrizteko beste ezjakin askok, beren izaera burugabeari jarraiki, "moralki gaixotzat" jo nindutenean, nire aurka matxinatu zirenean, beren eguneroko inozokeriak isilean gordetzen zituzten bitartean kalean amorrazioz bizkarra ematen hasi zitzaizkidanean, neronek ere muzin egin nion gizon atsegina eta isila izateko nahia. Argi eta garbi jokatzeko hasi nintzen. Lotsagabekten bazitzaizkidan, bizkarra ematen nien nik ere, agurtzeaz gain batere komentariarik erantsi gabe.

Zer esan behar nien, bada, gisa hartako intelektual gitarra-joleei? Zer esan gure kultura autoktonoak lupaz begiratzen zien handi-mandi haiei (koloretako arrainak margotzen edo platera bateko sagarren inguruan poemak idazten zituztenei) hurreratzen zitzaizkidanean, hantustez goitik behera begiratu eta ontasun mozorrotuz eskua sorbalda gainean jartzen zidatenean, hainbeste kezkatzen ninduen hura txikiak bat besterik ez balitz bezala?: "Tira, doktore jauna, hori ez da ezer! Zure onetatik atera zara apur bat, har ezazu atseden hor nonbait, atzerrian; guztia etorriko da bere onera!

–Nire onetatik atera? Non? Noiz? Non hartu behar dut atsedean, atzerrian? Zergatik? Domaæinski izeneko bati gizon kriminala zela esan niolako? Gizon kriminala baita benetan! Sentitzen dut baina, gertatutakoen ondoren, horixe pentsatzen dut haren gainean.

–Ez halakorik esan doktore jauna, mesedez eskatzen dizut! Ez al zara ari gauzak puzten? Ezin dira horrelakoak besterik gabe esan. Orokortzea beti da arriskutsu!

–Nola “horrelakoak”? Zer orokortu dut?

–Erantzukizun moralik gabe hitz egiteaz ari naiz. Bizitza ez da haurren jolastokia!

Hantxe neukan parean zital hura, hortz akastuekin, hatsa zeriola, esku izerdituekin zigarroari zupada urduriak emanez. Tuberkulosiak jotako haurren egoitza bateko buru zen, gerra garaian kontabilitate-ofizialorde gisa egundoko dirutzak pilatu eta etxejabe egina, “gure ekonomia gaztearen eraikuntzan” parte hartzen ari zena, gure garapen ekonomikoiari ekarpenak egiten zizkion liriko buruberoa (hortik ezagutzen nuen nik, haren poemak estanpatu bainituen ganberetako argitalpenetan). Zer erantzun behar nion gizon hari? Kapela erantzi, erreberentzi egin, eta hitzik gabe hanka egitea onena: nire begirunea eta goraintziak!

Nire inguruko burges txiki inozoen artean egundoko nahasmen-
dua nagusitu zen. Botikariak, idazle eta etxejabeak, umezurztegi eta aterpetxeetako arduradunak, kafetegietara emanak, internistak¹⁴, guztiak bata bestearen gain arrastaka zebiltzanak, elkarri barrua janez gainerako hesteetan tenien pare gizentzen zirenak, aterki fabrikatzaileen eta musikarien ondorengoak, iraganeko izen handien gerizpean bizi ziren ergel tituludunak, beste astronomoei testuak osten zizkieten astronomoak, kokaina trafikatzaileak, lan-aseguruen faltsifikatzaileak, adreilu-lantegietako ugazabak, ile-apaintzaileak, epaile militar erretiratuak... guzti-guztiak aztoratu ziren, salbuespenik gabe, pentsatzen hutsarekin bazela beren inguruan arnasten zuen eta esaldi erdian hitza eten ziezakekeen herritar arrunt bat, kale erdian kasurik egin gabe utz zitzaakeena, beraiei desafio egin eta bizkarra ematen ausartzen zena, eta, pasealekuan barrena, bandera propiodun fragata

[14] Internistak: barne-medikuntzaz arduratzen diren sendagileak

baten pare nabigatzen zena. Jendeak logikari aparteko herra ziola konturatu nintzen. Guztiek zioten alergia logikari!

Pankracije Harambašević ministro ohiak gerarazi ninduen ka-lean. Patilladun hark, karguan zela zigilu-serie ezberdinen jaulkipen sinesgaitzari esker bi solairuko hainbat etxe bereganatuak, izatez oinarrizko hezkuntzako geometria irakasle zenak, ministro denboran Nazioen Ligan eserlekua lortu arteko onik izan ez zuen eta egun hiri erdiguneko pasealeku amaieran dagoen kafetegi dotorean xake-jo-koan aritzen denak premia eutsiezina sentitu zuen Domaæinski zu-zendari nagusiaren aurkako nire jokabide desegokiaren inguruan zeukan atsekabea agertzeko.

Ez al neukan ideiarik, akaso, gizon gazte paregabe hark "gure ekonomia berriaren" garapenari egindako ekarpenez? Gure likoreak, gure ikatza, gure zura, gure ehunak, gure prentsa... guztia zen, funtsean, Domaæinski jaunaren ekarpen pertsonala. Jaun hark gure ekonomiaren aurrerabidean jokaturako aitzindari-rola ukatzea ausar-tegia zen, desegokia! Eta hain justu gizon haren rola batere ezezaguna ez zitzaidalako, posibilitate hori aurrez baztertua zegoelako, uler-tetzina zen nik halako zerbait esan izana...

–Zer da, bada, hain ulergaitza?

–Nola zer den ulergaitza? Tira, doktore, ez didazu ukatuko...

–Zer? Zer ukatu dut, bada? Ezer ukatu izan banu ere, zer zerikusi du horrek gure likore edo lantegiekin, nireak ez diren neurrian "gureak" ere izan ezin duten horiekin?! Agian, zuenak dira...

–Barka, doktore, uztazu... mesedez... uztazu! Baina badakizu, abokatua zara, nik baino hobeto jakin behar zenuke zer den aproposagoa: ukatzea edo ez ukatzea!

–Erabat logikoa, ministro jauna! Abokatua naiz, ez filatelista! Ez naiz arduratzen zigiluak biltzeaz! Ez naiz ez etxejabe, ez ministro...

–Klinikaren batean aztertu behar zintuzkete! Ez dirudi zure hitzen ondorioez jabetzen zarenik! Zer dira gustu txarreko egozpen horiek? Ez dut ulertzen.

–Berrito diotsut, ministro jauna, guztiz arrotzak zaizkit posta-zigiluak, ez naiz inoiz postetxeko funtzionario izan, ez dut sekula zigi-

luekin lan egin. Abokatua naiz, nire agiriak zigilatzen ditut, zerga-zigilua ordaintzen dut, ez dut etxerik eraikitzen zigiluei esker! Agur!

Kaleko antzeko topaldietan, aurrekoa bezain hutsaletan, tinko agertzen nintzen, zentzu edo sen onari jarraitzen nion, aurrez pentsatutako bigarren intentziorik gabe. Von Petretich gaztea ur-jauzipeko urmaelera bota nuenean, ez zen, inola ere, eroaldi bat izan, baizik eta, gorputzaren baino, gizalegearen autodefentsan egindako giza keinu guztiz ulergarria. Mukizu hura, bere burua patrizio probintziaz zeukan babo hura, aita jada luxurik handienez eta zeukan ahalmen finantzarioaz goiti bizi izan zitzaiona, saltzaile mentaliterik zekene-neko giro batean zegoen hezia, non apal eta esaneko jokatzeko zuten zor-agirien epemuga hurbiltzean eta ezin sinetsizko harrokeriaz patrikan lau txakur txiki pilatu orduko. Von Petretich hori, zalditeriako ofizial ohia, latifundistekin ehizean ibiltzen zena, niregana hurbildu zen egun batean parkean nengoela. Nenufarren itzalpean, ur-jauzipeko urmaelean, igerian zebiltzan koloretako arrainei begira nengoen; zilar koloreko aire-burbuila zinez txikiak ur gardenera azaleratzen ziren, bertikalki, eta hosto berde eta zapalen ertzetan metatzen, zilarrezko tantatxoak bailiran. Bizkarretik inguratu zitzaidan, gogoan dut; ez zuen ez bostekorik luzatu, ez kapelarik erantzi. Eskuin eskua zigarrokaxaren zilarrezko tapakian zeukala, haren kontra zigarroari kolpe txikiak ematen zizkion bitartean, koloretako arrainen inguruan geratu zen ni baino gutxienez hamabost urte gazteagoa zen iruzurti hura, eta, oina urmaelaren harrizko ertzean pausatu ondoren, modu ironikoan, kasik probokatzaillean, irribarre egin zidan, kostala ala kostala sesio bila dabilen gizonaren pare:

–Zer zabilta urari begira, doktore jauna? Zeure burua hiltzeko pentsamenduetan barneratua dirudizu.

–Ez, koloretako arrain nimitxo horiei begira nengoen! Arrainak ez dira bereziki buru azkarrak. Erreparatu al diezu, inoiz, beirazko akuarioetakoei? Ez dakite beira eta ura bereizten. Norabide berari jarraitzen diote beti ahoarekin horma jo eta ezin dutela beiraz aurrerago igeri egin konturatzen diren arte. Ikasi berri duten hori, ordea, guztiz ahazten dute akuarioaren bestaldeko hormara iristerako. Arrainen inozokeria horrek, jada, eternitate oso bat iraun du...

–Eta ni bertan ito nahi zenuelakoan! Domaæinski jaunak aurrez aurreko baterako erronka bota dizula entzun dut. Ja-jal!

–Erronka egin? Domaæinski jaunak? Niri?

–Zerk izutzen zaitu hainbeste? Domaæinski bezalako filibustero batek, gisa horretako ardandegi-jabe batek ez dio egundaino inori aurrez aurreko baterako desfiorik egin! Ez izan beldur, doktore jaunak! Baina agure gose horri aurpegiratu zenizkionak niri aurpegiratu izan bazenizkit, zakurrentzako zigor-sokaz jipoituko zintuzkedan odolusteraino. Domaæinski jaunak, horratik, ez du gertatutakoaren aurrean ezer egingo.

–Eta zuk ez al zenidake aurrez aurreko baterako desfiorik egingo? Ez al zenidake ohore hori egingo? Zergatik ez? Esadazu, mese-dez.

–Ez litzateke ohoragarria niretzat! Zure gisako eroek zakurrentzako zigor-soka merezi dute, ez besterik! Ez zaizu halako satisfioririk zor! *Communard*¹⁵ bat zara!

Zer erantzun hamar-hamabost urtean hainbeste behorren gainean eseritakoari, zer esan, azal lodiko atzealdea salbu, bizi guztian inoiz ahaleginik txikiena egin izanaren beste zantzurik ez zeukan ergel hari? Hogeita bi aldiz zeukan entzuna Valsezko Ametsa¹⁶ baina, gainerakoan, hutsunea zen guztia beragan. Belarrondoko bat eman nion, eta, bai indartsu eman ere, urmaelera erori baitzen koloretako arrainen artera. Festa ederra jarri genuen! Arrapalada batean iritsi ziren inguruko ume, neskame eta baita poliziak ere. Bizipen xelebrea izan zen, inondik ere: zalgurdi batean nengoen konturatzerako, polizien zaintzapean, aurpegira bi aldiz txistu egin zidan goitik behera bustitako gizon batekin. Eraso egingo omen zidan, zalantzarik gabe, ezker eskumuturra hautsi izan ez balu. Aldian-aldean, oihu egiten zuen minez, eta bi poliziak eusten zuten ero arriskutsu bat zela konbentzituta. Garrasiak entzunda, irudipen hori izan nuen neronek ere. Ume eta neskame pila genituen atzetik korrika; azkenean, guztia argitu zen poliziarenean. Mork bere aldetik utzi genuen polizia etxea: berak lehendabizi eta minutu batzuk geroxeago nik, baina zalgurdian biok ere.

---

[15] Communard: Parisko 1871ko komunaren kide edo jarraitzailea.

[16] Ein Walzertraum: Oscar Strauss-en opereta.

Biharamunean, lekukoak bidali zituen niregana: Bokanovski eta Faltonini. Josteko makinan amerikar lantegi bateko ordezkaria zen lehena; bigarrena, berriz, ez da urte erdi espioitzagatik atxilotu zute-la, eta, gerora ere, topo egingo nuen harekin behin-behineko espe-txealdian, epaiketaren zain nengoela. Istilu gogorra piztu zen lekukoan eta nire artean eta haizea hartzera bidali nituen. Handik hiru egunera, aurrekoen tankerako batek, Floden-Foncière Italo ize-nekoak, gertatutakoagatiko epaiketa-agiria erakutsi zidan, baina hai-zea hartzera bidali nuen bera ere, epaiketa-agiriarekin batera. Triki-mailu inozoak!

–Gauzak bere onetik ateratzen ari zara, jauna – ohartarazi zidan xaboi-lantegiko nagusi Bachmayer jaunak – Ezin diozu egoera zentzugabe honi aurre egin. Jendea mehatxatzen duzu errebolberrarekin, etxeak eraisten eta gizonak uretara botatzen dituzu, bizkarra ematen diezu borondaterik oneneko adiskideei! Gauzak ez dira halal Nora zaramatza bide horrek? Anarkiara? Iraultzara? Hausnar ezazu zerorrek!

Zer erantzun gisa horretako borondaterik oneneko xaboi-fabri-katzaile kontserbadoreari? Atzera biratu edo aurrera segi behar da, norbere bidetik? Esan behar al niokeen ez nik, baizik eta Domaëinski jaunak, bota zuela eskua errebolberrera? Eta ez nintzela ni erailke-tekin harrotu zena, baizik eta, berriro ere, Domaëinski jauna? Eta ez nintzela ni izan inor iraintzen lehena, baizik eta, besterik gabe, beste batzuen jokabide desegokiaren aurrean erreakzionatu nuela? Eta, azkenik, ez nuela von Petretich jauna zakurrentzako zigor-sokarekin mehatxatu, baizik eta alderantziz gertatu zela?

–Ez, zuzendari jauna. Ez dakizu zehatz zer gertatu den! Uste okerretan oinarritu zara! Ez daukat orain xehetasunetan denbora galtzeko asmorik, baina ez dakizu, ezta gutxiagorik ere, benetan zer gertatu den!

–Jainkoagatik! Mola esan dezakezu ezer ez dakidala? Hara: zure emaztea nirearekin izan da bart, negar antsika, eta baita herri guztian bera bezain emakume dohakaberik ez dela esan ere! Ez daki aspaldian zer gertatzen zaizun, zure hobe beharrez zerbait egin beharko litzatekeela uste du. Eta hala pentsatzen dut nik ere, medikutara joan behar zenukeela, edo atzerira bidaiatu, edo atsedean hartu...

–Adio!

Istiluak kalean eta kafetegietan, eskandalua paseoan, liskarra eta zalaparta han eta hemen, baten hitza eta bestearen mezua, jendemultzo honen iritzia, giza talde haren konbikzioa, aholkua batetik eta mehatxua bestetik: emazteak erotzat jotzen ninduela; nire hutsegitea tarteko ezingo nuela kartelean lanean segi; aitagarrebak, botikariak, askotan ukatu ninduela publikoki kafetegietan; egin nezakeen onena medikutara joatea zela; barkazioa eskatu beharrean nengoela eta ondorioei aurre egin beharko niela...

Ikuskizun hari, zirko hari, gero eta erokeria handiagoa zerion, gero eta asaldagarriagoa zen giroa. Aldika, gure kapelak airean hegaka zebiltzala iruditzen zitzaidan, eta oso zaila zela aurreikusten kontu hark zein amaiera izango zuen. Gauza bakarra neukan argi: logikari jarraitu behar nion, logika ez baita inoiz ez fidatzeko moduko bide-erakuslea izan. Guztiz bakarrik nengoen, egia da, baina bakardadea ez da, bere horretan, arrazoirik ezaren erakusgarri.

4. ADIO!

Mahastiko afari osteko hirugarren egunean eskutitz bat bidali nuen kartelera. Gaixorik nengoela jakinarazi nien, eta, medikuak esan zidanez, ez nintzela gai izango "bolada batean" nire eginkizunak betetzeko. Eskutitz lehor eta ofizial hari aspaldiko lagun nuen zirujau batek egindako mediku-agiria erantsi nion. Agirian, apendizitisa neukala irakur zitekeen eta, beharbada, ebakuntza egingo zidatela.

Biharamunean, Marko Javoršek doktoreak hots egin zidan telefonoz. Abokatua zen, ministro ohia, marxista izandakoa baina marxismoaren oinarrietatik ezin urrunago eraikitako gobernu monarkikoan ekonomia departamenduko buru zegoen ministro sozialdemokratal Javoršek ministro ohia ekonomia aholkulari aritzen zen Domaæinski zuzendari nagusiaren enpresetan eta haren lagun gertukoa zen era berean, baita hainbat zuzendaritza kontseilutako kide ere: zerrategian eta pixontzi lantegian batetik, eta Egiptoko jainkosa mundukoi eta irtirin baten merkataritza marka zeraman lurrin-denda eta drogeria batean bestetik. Marko Javoršek ministro hori, abokatu gisa Marko

Antonio izenez sinatzen zuena, tribuno publiko paregabe eta hizlari trebeenetako baten ospea berekin zituena, aurrez hitzartutako orduan agertu zitzaidan etxera, hamabiak eta bostean puntuan, nire eskutitza kartelera iritsi eta hurrengo egunean:

–Zaude etxean, doktore jauna, hamabiak eta bostean. Han izango nauzu.

Bai horrela gertatu ere! Hamabiak eta bostean nire etxean zen, eta hamabiak eta laurdenetarako erabat argi zegoen kontua. Domæinski jaunaren izenean ordaina exijitu zidan, formalismo guztiekin eta idatziz. Lehendabizi, egindako irainaren damua agertu behar nion, eta, bigarrenik, gertatutakoetan hain leialki oinarrituta esan nituen gezurrak eta gaizki esanak erretiratu behar nituen. Gainerakoan, kargugabetu egingo ninduen erreparorik gabe, epaiketa bidean jartzeaz gain. Marko Antonio ministroaren esanetan, adostasun batera iristea zen onena bi aldeentzat, akordioa erdiestea. Nire eskutitz formalak epaitegietara jotzeko betebeharrak desatseginetik salbuetsiko zukeen Domæinski jauna, eta, horrez gain, komenigarria zen niretzat ere istilu hura modu gizabidetsu eta europar batean amaitzea, hartara aukera izango bainuen behar bezala kargugabetua izateko eta legeak bermatzen zuen kalte-ordaina kobratzeko. Proposatutakoari muzin egingo banio, ordea, epaitegira bidean nengoke, eta, zalantzarik gabe, ikuspegi finantzariotik batera mesedegarriak ez litzaizkidakeen baldintzetan utzi beharko nuen nire lana.

Eskertuko niola Domæinski jaunari halako eskutitzik idazteko asmorik ez neukala esango balio, ezta exijitzen zidan ordaina emateko ere, horixe erantzun nion Marko Antonio ministroari. Nire egiteketoetatik modu ez formalean kanporatzeari zegokionez, baita epaitegietara jotzeari zegokionez ere, haren zain edo esanetara geratuko nintzela erantzun nion. Onartu egin nuen kargugabetzea, eta nire kontrako akusazioaren jakitun geratu nintzen. Aferaren alde materiala ez zitzaidan interesatzen!

–Barka, doktore jauna, ez daukat aholkurik emateko asmorik, baina pentsatzen dut ondotoxo ezagutzen dituzula kontu desatsegin honek lekartzakeen lege-ondorioak. Adiskide eta lanbide-lagun garen ez gero, utzidazu esaten nire irudiko asaldatu samar zabiltzala eta, ondorioz, ezin duzula behar bezain objektiboa izan halako erabaki garrantzitsuak hartzeko. Dakizunez, zigor kodeko 299, 300 eta 301

paragrafoetan dago arazoaren muina. Ez dago zalantza izpirik, epaia zure aurkakoa izango da. Domaæinski jauna itzal handiko gizona da, gure ekonomiaren ordezkari nabarmenenetakoa, hainbat eta hainbat kondekorazioren jabea hala gurean nola atzerrian, eta abar eta abar... Zertarako galdu denbora eta hitzak? Zure une honetako egoera ez da, ez horixe, inbidia garria; dena dela, hobe duzu ahalik eta erresistentzia gutxieneko erabakia hartzea, eta, modu horretan, afera komenentziaren bidetik ixtea, gehiegi gaiztotzen utzi gabe. Desatsegina zait, nola ez, kontu hau guztia, baina jakizu, nolana ere, nire atxikimendua daukazula. Zure aurrean bitartekari paperean agertzea deserosoa bada ere, iruditzen zait ez daukazula inolako arrazoirik zugarako nire adiskidetasunari susmo txarrik hartzeko, eta arrazoi horrexegatik pentsatzen dut ezinbesteko zaizula jakitea objektiboa den orok bat etorri behar lukeela nirekin egoera balioesteko garaian. Zure erretorika propioaren mende zaudela iruditzen zait, ez daukazula gertakariei zuzenean aurre egiteko indar moralik, ez zarela konturatzeko bizitzan sarri hobe eta sinpleagoa dela gauza bat edo beste irenstea, urduri, nerabeen pare, zehaztasunik gabeko ideietan galtzea baino, modu horretan zure azken aukera alferrik galtzea baino!

–Zuzenbide eta filosofiako gure zazpi mila doktoreen artean, ez dago bakar bat ere aholkatu berri didazuna aholkatuko ez lidakeenik. Lehen ere izan dut zuri pentsatzen dudana adierazteko ohorea, eta ez dakit, egia esan, aurretik esan dizudanari zer erantsi: onartzen dut kargutik bota izana, akusazioren jakitun geratzen naiz eta aurrez esanari eusten diot, bere osotasunean; alegia, Domaæinski tipo kriminala dela, hiltzailea, alproja galanta.

–Utzidazu ohartarazten, adiskide, urrunegi iritsi dela zure erretorika! Zehaztasunik gabe ari zara! Zer eman nahi duzu aditzera akusazio horiekin? Ezpain hutseko irainak dira, ez daukate batere funtsik!

–Terrazan gertatutako guztiaren ondoren, kriminalizat daukat tipo hori. Ez dut ulertzen, zer esan nahi duzu zehaztasunik gabe ari naizela diozunean? Domaæinski inozo hutsa da ikuspegi moraletik! Non dago zehaztasunik eza?

–Ez zara batere objektiboa, adiskide, hausnar ezazu zure egoeraren inguruan indarrean dauden legeak ahaztu gabe! Kontatu duzuna poesia da, agian, baina ezer zehatza ez, ez du zerikusirik errealitatea-

rekin! Modu horretan ezin da politikarik egin! Zure hitzak gero eta iraingarriagoak dira!

–Horixe polita! “Politika” nola egin behar den erakustera al zatozkit, akaso? Sekula ez naiz politikaz arduratu eta ez daukat inolako asmorik halako umekeriez arduratzeko!

–Zentzu metaforikoan ere existitzen da politika, adiskide! Bizitzan desio ditugun helburuak lortzeko baliatzen ditugun bitartekoak ez ote dira politika? Koefiziente bakarreko trebetasuna da politika: indar errealean koefiziente! Bai jauna! Eta kasu honetan hain dira ahulak zure indarrak ezen, zalantzarik gabe, ezingo baituzu porrota saihestu. Eta norberaren porrotarekin gozatzea drametako neskazarren sufrikario-antsia baino ez da, inola ere ez politika! Politikari gisa, gertatu izan zait egoera batzuk irentsi beharra, makina bat zapo, lohi eta zikinkeria irentsi beharra, batzuetan (ene jainkoa!) baita sua ere. Sinets iezadazu, latza da gero politikaz arduratu beharra, baina, ikus dezakezunez, inoiz ez diet nire nerbioei eta aldar-teari politika gidatzen utzi, ene adiskidea!

–Eta nora eraman zaitu horrek? Herri-tribuno ohi izatetik alproja eta kriminal baten zerbitzari ipurgarbitzaile izatera? Zure trebetasun politikoaren erakusgarria hori bada, eskerrak ematen dizkizut zure aholku onengatik! Utzidazu esaten, egoera errazte aldera, ederki asko ezagutzen dudala zure erreperitorioa. Aurrez esan niezazuke errexitatu diezadakezun guztia: pertsonak ere izaki bizidunak direla, bizitza nolabaiteko existentzia-borroka dela, nolabaiteko gerra, eta gerra berriz gerra dela, gauzak datozen moduan hartu behar direla, giza inozokeria ahalguztiduna dela, proletarioen maila klase burgesaren mailaren araberakoa dela, naturak ez duela jauzirik egiten, horrek geure buruak baino gogorragoak direla eta errealtate horrekin adiskidetzeari komeni zaigula, katu guztiak beltzak direla gauez eta ez duela merezi guztiz bigarren mailakoak diren txikikeriekin itsutzea, jakinik bizitzan, guzti-guztia, produkziara baldintzapetua dagoela. Baina denetan garrantzizkoena zera dela: masarentzat egiten dugula lan, ez gizabanakoentzat, eta ni, nola ez, indibidualista naizela, ez dudala ezer ikusten neure buruagandik haratago, nire burges txikitasun mugatutik harantzago. Hori guztia l’art-pour-l’artismo hutsa dela, aretoko denbora-pasa alfer gogaituentzat, ezinezkoa baita aurrera egitea moral-tasun-prediku indibidualistekin, eta beste hau eta beste

hori... Une honetan ez zait batere interesatzen politika, ulertzen al didazu? Batere ez. Baina norbait dagoeneko politikaria, sozialista, erregezalea eta errepublikazalea izan bada, zu izan zaren bezalaxe, norbait horri ez diot politika leziorik ematen utziko!

–Eta zergatik ez, atrebentzia ez bada?

–*Gentleman* bat naizelako, ez sasipolitikari bat! Haatik!

Marko Antoniok interes handiz begiratu zidan. Ez zen, azken batean, hain tontoa, eta une batean iruditu zitzaidan bazela haren begiradan sinpatiazko distira ezin txikiago bat, kasik ohartezina. Biok isildu ginen. Zutitu eta alde egingo zuela uste nuen, baina ez zen bere onetik atera. Bere zigarro-kaxara eraman zuen eskua, mekanikoki, ministro jaunak.

–Erretzerik bai?

–Bai, jakina.

Zigarroa piztu nahi izan nion baina ez neukan pospolorik eskura. Ministroak ere ez zeukan pospolorik. Zutitu eta ondoko gelako (jangelako) atea ireki nuen, pospolo bila. Nire mugimendu azkar eta us-tekabekoak ezustean hartu zuen ate atzean zegoen Agnes agurgarria, nire emazte kuttuna. Sargunean ezkutaturik, gure elkarriketa zelatzen ari zen.

–Barka! Ez daukagu pospolorik! Ekarrarazi itzazu, mesedez, pospoloak... baita koñaka ere!

Atea itxi eta ministroarengana bueltatu nintzen.

Emaztearekin izan nuen topaldia benetan desatsegina egin zitzaidan, baina, zoritxarrez, ezinezkoa izan zen ezikusiarena egitea edo han zegoela ukatzea. Sorbalda goratu, gelan bizpahiru aldiz gora eta behera ibili, eta atzera nire besaulkira itzuli nintzen, hitzik egin gabe. Neskamea beste atetik agertu zen isil-isilik eta mahai gainean utzi zituen koñaka eta pospoloak ekartzeko erabili zuen zilarrezko banderaja, niri ezkutu antzean baina beldurrez (izu ikaragarri esango nuke) begiratu eta desagertu egin zen, etorri bezain isil. Ez nuen arreta berezirik jarri horretan guztian, baina orduantxe konturatu nintzen lehenago ere antzemanak neuzkala etxeko zerbitzariak niri begira, izua eta errukia nahasian: pitzatua nengoela uste zuten!

Halako egoera batean, norengana jo behar du pertsonak? Medikuntzan, zuzenbidean edo teologian aditu diren gure zazpi mila doktore horietako batengana? Milioi erdi funtzionario edo estatuko langileren artean, horietakoren batengana? Berrehun eta berrogeita hamar ministroren artean batengana, zeintzuen artean batek, hain justu aurrean neukan harexek, marxistatzat zeukan bere burua? Hiriko brontzezko monumentuengana? Trenbideko langileengana? Inprentako langileengana? Aurrean neukanaren estiloko ministro edo predikariengana? Meskameengana? Erotuta nengoela uste zuen nire neskame propioarengana, hau da, Micika-rengana? Prostitutengana? Apaizengana?

–Osasuna, ministro jauna!

–Berdin, adiskide!

Edalontziekin topa egin, koñaka hustu eta zigarro bana piztu genuen. Koñak gehiago zerbitzatu nuen, ministro jaunari lehendabizi eta neure buruari gero, eta, berriro ere, isilunea nagusitu zen. Ezin genuen, biok ere, hitz aproposik aurkitu.

–Barka, ministro jauna, nire galdera nabarmenegia bada, baina zera jakin nahi nuke: zerorrek egin behar al duzu Domaæinski-ren aldeko abokatu-lana nire auzian?

Marko Antonio Javoršek zurtu samar geratu zen. Kolore gorri ilunkarak, more antzekoak, atera zitzaizkion aurpegian eta lepo aldean. Benetakoak iruditu zitzaizkidan, kasik humanoak. Hurkoak bihotzekoa izan dezakeela susmatzen dugunean, heriotzarako hautagai hori nolabaiteko begikotasunez hartzen dugu, oro har.

–Ezta gutxiagorik ere. Nik dakidala, Hugo-Hugo doktoreak izenpetuko du akusazioa.

–Hugo-Hugo doktoreak? Abokatu ona da. Hizlari paregabea, ospe hori dauka behintzat.

–Bai, hala da. Aurkari arriskutsua. Eta nork defendatuko zaitu zu?

–Neroni izango naiz neure buruaren abokatu. Egia esan, ez dut neure burua defendatuko. Nire gain hartuko dut epaia eta ez dut helegiterik aurkeztuko. Kartzela-zigorra beteko dut. Sei edo zortzi hilabeteko espetxealdia kalkulatzen dut, gutxi gorabehera.

Javoršek ministroaren begirada, ziurtasunik gabea eta fidagaitza, lehentxeago Micika neskameak bota zidanaren berdin-berdina zen. Arnasari eutsita begiratzen zidan, eta bere begiradan hurrengo logika irakur zitekeen: "Zer arraio gertatzen da zurekin? Egia ote da burutik nahastua zabiltzalako? Nola liteke, aldez aurreko zantzurik gabe, hogeita lau orduan, modu horretan erotzea?"

Isiltasuna, berriro ere. Beste bi koñak zerbitzatu nituen eta topa egin nuen berriro ministroarekin. Edalontziak hustu eta zilarrezko bandejaren gainean utzi genituen, beste behin. Are koñak gehiago zerbitzatu nuen botilatik: berarentzat lehendabizi eta niretzat gero.

–Eskerrik asko, doktore, baina ezin dut gehiago.

Ministroak botilaren lepora eraman zuen edukazior hatz erakuslea, eta keinu simboliko harekin ukatu zuen txinatar protokoloari jarraiki egin nion azken harrera-keinua. Zutitu eta, tinko, sakon, sarkor eta bero begiratu zidan, zuzen-zuzen begi-ninietara. Asko hurbildu zitzaidan. Hain neukan hurbil, ezen haren artilezko jantziaren ukitua nabaritu bainuen, baita haren hats beroa, koñaka eta tabakoa zerizkiona, nabarmen sentitu ere. "Gizon honek hiru pitxar garagardo edan dizkik, gutxienez", pentsatu nuen nire artean, eta, haren ministro-ahotik zetorren garagardo-kiratsez blaiturik, eskuinera okertu nintzen apur bat, saiheste aldera. Elkarren parean, aurrez aurre, zutiturik egon ginen segundo gutxi batzuk, eta, orduan, beste behin, oso bero, kasik adiskide min moduan, makurtu eta bi besoetatik heldu zidan, haur bati bezala. Izerdituak zeuzkan eskuak, beroak, heze samarrak. Laztandu nahiko banindu bezala besoak ukitu zizkidan eskumuturretatik ukabletaraino, ukabletatik lepauztaietaraino eta lepauztaietatik lepaperaino. Jarraian, ukitu txiki batzuk eman zizkidan sorbaldan, lagunkiro, sinpatiarik minenak eraginda bezala.

–Adiskide maitea, nahita ere ezin dizut ulertu! Eztabaida dezagun kontu hau benetako lagunen moduan! Aurrez aurre! Gizonetik gizonera!

–Nahi al duzu pentsatzen dudana zintzo esatea?

–Jakina, ez dago esan beharrik ere!

–Ez al zara minduko gogoan daukadana esaten badizut?

–Ez horixe, adiskide, ezta hurrik eman ere! Elkarrekiko adiskidetasun zintzo eta konfiantzazkoa soilik izan daiteke giza harremanak irmo eraikitzeko oinarria!

–Orduan, eser zaitez, mesedez.

Besaulkietan jarri ginen, berriro. Zigarroa piztu nuen, eta ministroak nire mugimendu guztiak, baita txikienak ere, begirik kendu gabe zaintzen zituela konturatu nintzen, izaturik eta erne demonio, koñak botila buruan lehertuko ote nion pentsatuko balu bezala.

–Gehiegi erretzen duzu, doktore jauna!

–Ez, ez! Goizeko hirugarren zigarroa da! Dena dela, pentsatzen dudana esateko baimena eman didazunez gero, ez zara minduko zintzotasunez hitz egiten badizut, ezta? Kontua da ezin dudala zurekin “gizonetik gizonera” hitz egin, ez baitaukat inolako konfiantzarik zuregan gizon gisa.

Ministroa, nire harridurarako, ez zen batere larritu. Distira ñimiñoa desagertu egin zen haren begiradan. Lasaitasunez begiratzen zidan, lasaitasun deserosoz, distantzia ezin handiago batetik, klinika mentaletan gaixoak behatzen dituztenean begiratu ohi zaien distantzia bera-ekin. Une hartan, nire gaineratik zegoen erabat, zentzu guztietan: inteligentziarik apartenaren isla begiradan eta aipatutako kliniketan beharrezkoa den sosegu mentala; bere egiteko zalapartatsua jada aspaldi burutu duen eskinoso zahar eta nekatuaren begirada.

–Gogoan al duzu oraindik eliza ebanjelikoaren inguruan izan genuen elkarrizketa?

–Eliza ebanjelikotik urre? Elkarrizketa bat? Barka baina ahaztua daukat. Ez daukat arrastorik ere zertaz hitz egin genuen! Sentitzen dut benetan, baina ezin dut ezer gogoratu.

–Ziur nengoen ez zinela gogoratuko. Orain zazpi edo zortzi urte izan zen. Detailerik hutsalenak, nola ez, azkar ahazten dira, gauza jakina da hori! Nireztat, gure arteko elkarrizketa hura topaldi ahazte-zina izan zen. Uzten badidazu, lizentzia hartuko dut zuri gertatua gogorazteko. Baina baldintza batekin, betiere!

–Bai, jakina. Zein da, bada, baldintza hori?

–Baldintza hauxe da: ez nazazu, arren, mediku-begirada samariar horrekin behatu, gaixo batekin bazeunde bezala! Kontuan har ezazu, mesedez, ez naizela gaixo bat, eta kontu honen guztiaren inguruan pentsatzen dudanak ez duela, ezta gutxiagorik ere, ezer patologikotik. Emazteak eta neskameak susma dezakete, nahi badute, erotuta nagoela, baina, Domazæinski-ren afera-arduradun gisa bisita hau egiteko ohorea egin didazula ikusita, jada nire aurkako akusazioa eta epaia mailetan daukazula kontuan izanda (lehen aipatu ditugun Zigor Kodeko 297, 299, 300, eta 301 paragrafoak, hain zuzen), ez al litzateke arrazoizkoa izango zure aldetik nire ezintasun mentalaren inguruko alegazioa atzera botatzea? Izan ere, zer balio du Zigor Kodeko 301 paragrafoan oinarritzen den akusazioak burutik egindako bati zuzendua badago, edo, bestela esanda, ero-iruzurgiletzat jotzen duten gizonari zuzendua badago? Baina, bueltatu gaitezen eliza ebanjelikoaren inguruko elkarrizketara. Ezohiko beroa egiten zuen egun hartan, gure alpepeko hego-haizeak eragiten duen eguraldi zeharo zakar horietakoa. Oinetakoen zolapean urtzen zen asfaltoa, galtzerdietan eta alkandoretan itsasten izerdia, eta emakume usaina ikaragarriko intentsitatez sentitzen zen kaleetan, hainbestearino ezen emakumeen ikastetxe baten pare usaintzen baitzuen herri osoak. Haizeak, astintzen zuenean, hautsezko hodeiak altxatzen zituen. Adarretako hostoek xurgatua zeukaten, jada, sustraietako azken hezetasun-tanta, eta elkar ukitzean nola kraskatzen zuten entzun zitekeen, hostoen artean esklerosia indartu izan balitz bezala. Zuhaitzek, jada, ez zuten benetako gatzainondoan itxurarik. Irinez hautseztatua zirudien pasealekua sorgindua zegoen, hautsez estalia, labapean lurperatua, irin-zakua bezain gris, zikin eta itsaskor. Guztia kuartozko lanpara infernutar batek argizatzen zuen goitik, urdin-pastel koloreko hustasun batetik, erabat zentzugabe, infernuko su egiazkoa bailitzan. Eta hori zen gure hala deitutako udako egun beroaren, beti hain gogotsu itxaroten dugun horren infernu autentikoa...

Halako egun batez egin genuen topo zuhaitzi baten itzalpean, eliza ebanjelikoaren aurrean. Barka lehendabizi beste xehetasun bat ere aipatzen badut; agian, detalle demagogiko bat dela iritziko diozu, edo, akaso, panfleto-usaina hartuko, baina esanahi ikaragarria du niretzat. Egun hartan zukanako izan nuen irudipenari buruzkoa da, eta horrek garrantzi izugarria du zukanako nire konfiantzarik eza ulertzeko: zetazko traje zuria eta zapata zuriak zeneramatzan, marradun

gorbata, zetazko alkandora eta *panama* kapela buruan. Bainatu eta bizarra kendu berria zeunden eta ezagun zenuen lurrun-usaina; dezente gaztea zinen artean, lerdena, bizi-indar handikoa, eta gogotsu egiten zenuen irribarre goizeko lehen zigarroaren ostean, osasuntsu eta kezkarik gabe, hori iruditu zitzaidan behintzat. Hitz bitan: ministro sozialista autentikoa, bere dibidenduen jabe zen eta bere enplegu tinko eta onuragarria, nola ez, kartel kapitalista batean zeukan kargu-gosea, bere harreman sozialak zeuzkana, oraindik ere ibilbide profesional luzekoa, munduan barrena alai, ziur eta garaile zebilena! Gugandik urre, hiru metro sakon eta hirurogeita hamabost zentimetro zabal zen erreten batean, gas-hodiak ezartzen ari ziren langile batzuk. Eliza ebanjelikoaren inguruko arboladia gas-laino ketsu eta higuigarri batek zeukan hartua, eta, behean, lubaki lohitsu haren hondoan, jasanezina izan behar zuen kiratsak dudarik gabe, erdi biluztutako langile haiek bi minuturo igo behar izaten baitzuten lurrazalera arnasteko aire fresko bila, sudurra estaltzeko zeramatzaten hala-moduzko trapu zahar zikin eta lokaztuak kenduz. Sudurrera eramaten zituzten nolabaiteko musuzapi haiek gasaren kirats nazkagarria jasan ahal izateko ziren, hain kirats higuigarria ezen, konparazio baterako, arrautza ustelek anbarren pare usaintzen baitute. Beste edozein zibilizaziotan, babes-maskararen bat jarriko zitzaien sudur gainean bizi arteko lan behartuetara zigorturiko errugabe haiei; gu-rean, ordea, aho inguruan trapu zarpail eta zikin haiek zituztela egina-razten zitzaien lan leku nazkagarri hartan. Errukarri haien egoerak berak baino are zirrara handiagoa egin zidaten eliza ebanjelikoaren inguruko hesian zintzilikatutak zeuzkaten berokiek: Zagorje eta Medjmurje probintzietako nekazarien beroki gastatu eta zertzen haien poltsikoetan tipula-buruak eta ogi-kozkorrak ikus zitezkeen, erdi aterean; eguerdiko hamabiak ziren, bero ezin erreagoa, eta gure inguruko Lazaro berpiztu haiek elixir preziatuenaren tanta baillitza arnasten zuten bero itogarri, usain txarreko, haustu eta itsaskor hura... Elkarri eskua eman ondoren, elizaren hesi-gaineko beroki zarpailetara zuzendu nuen zure arreta, mauka hondatu eta hutsetatik irteten ziren ogi-kozkorren irudi tristea ikus zenezan. Beste zeinahi zibilizaziotan, gas-maskarak emango zizkieten langileei beraien arduradunek, baina hemen, hemen horra nolakoak diren gure proletargoaren aldagelak! Eta beroki zarpail eta zikin horiena gure gizarteko anabasaren beste erakusgarri bat baino ez dal

–Oraindik ere hain sentibera jarraitzen al duzu, doktore? – izan zen eman zenidan erantzuna: Joan den mendeko (hemeretzigarrena) “laurogeiko” hamarkadako erromantizismoa da hori! Lehenik eta behin, errukituta ez diegu langile horiei batere laguntzen, eta, bigarrenik, ez dut haienganako errukirik! Gu baino hobeto bizi dira!

–Nola? Ez dut ulertzen. Nor bizi da “gu baino hobeto”?

–Bada, langileak! Gu bezalako intelektualok, hots, bulegoetako proletariook baino hobeto bizi dira! – erantzun zenidan!... Langile errukarri horiek hemezortzi dinar irabazten dituzte eguneko, behar baino bi aldiz gehiago! Bederatzi dinar nahikoak dituzte beren premia guztiak asetzeko! Guk, ordea, lankide hori, guk ez dugu Europan gure mailako intelektualek irabazten duten batez bestekoaren ehuneko hogeita hamarra ere irabazten! Nolatan errukitu, beraz, balkandak haragi-puska analfabeto horiekin? Neure buruaz errukitzen naiz, doktore jauna, zutaz errukitzen naiz, baina dohakabe horiez ez! Alai bizi dira, ez daukate premiarik, negu osoa teilatupe epelean igarotzen dute, zurrunka eginez eta hain bere dituzten saltxitxa nazkagarri horiek janean! Ez atsekabetu, arren, langile horiek direla-eta. Hamleten erako jokabidea da hori... Ez dizut ziurtatzen zuk esandakoak zehatz-mehatz aipatu ditudanik, baina, gutxi gorabehera, hala hitz egin zenidan. Sozialista gisa ezagutzen zintudan konbikzioz, ministro sozialista gisa, herri-tribuno gisa, masen aurreko predikari gisa, marxista gisa nolabait esatearren, baina berehala konturatu nintzen, diskrezioz eta inolako asmo txarrik gabe, egoera haren inguruko zure ikuspegia ez zela, hain justu, ehuneko ehunean marxista.

–Eta zer esan nahi duzu horrekin? Zin egin al dut akaso Marxen aurrean? Badira laurogei urte Marxek bere gogoetak idatzi zituela; ni, ordea, gaur bertan ibili naiz borrokan nire zor-agiriak direla-eta! Ez naiz sekula marxista itsua izan, doktore, ez dut, printzipioz, inolako dogmatan sinesten!

–Ni ez naiz inoiz marxista izan, ministro jauna! Beste bat arte!

–Halakoa izan zen gure berriketa orain zazpi urte, eta, geroztik gaurdaino, nik dakidala, ez dugu abagunerik izan, zinez esaldi konbentzional eta hutsaletatik aparte, giza hausnarketa benetako edo itxurazko bakar bat ere elkartrukatzeko, eta orain, derrepentean, gizon moduan zugarako konfiantza betea behar nukeela errepikatzen

didazu, behin eta berriz. Ez dut zuganako konfiantzarik, ezin dut zugan sinetsi, gezurra esango nizuke zugan sinesten dudala esango banizu, eta, nire iritziz, hori bere horretan onartzea da zentzuzkoena...

Javoršek ministroak denbora dezente hartu zuen zigarroa hautsontzian itzaltzeko eta, burua altxa zuenean, berriz ere begiratzeko ohorea egin zidanean, nekatua eta gogaitua zirudien: akiturik zegoen, interesa galduta, eta mota hartako kontu desatseginetan makina bat aldiz parte hartutako azari zaharraren traza hartu nion.

–Eliza ebanjelikoaren aurreko elkarrizketaren zure deskripzioa konbentzitzeko moduko ñabardura sentimentalez beteak badago ere, oso lauso oroitzen dut topaldi hura; zehatzago esateko, zera bakarrik oroitzen dut: zeta gordineko trajez, gazte eta bizi, arranditsu, zure aurrera agertu nintzenekoa. Hori duela zazpi urte gertatu zela diozu, baina, zoritxarrez, gertakariak guztiz kontrakoa adierazten dute: garai hartan oso zorpetua nengibilen eta baita krisi korapilatsu batean murgildua ere: bigarren emazteagandik dibortziatzeko zorian; gogoan dut, gainera, Pazko Astearen ezker giltzurruna erauzi zidatela. Hitz batean esanda: okerrak dira zure usteak. Dena den, ez dut gramofono baten pare errepikatu dituzun hitz guztietatik bakar bat ere ukatuko. Oso litekeena da modu horretan mintzatu izana, esan bide nuen hura bat baitator, orain ere, egungo nire ikuspegiarekin. Ez naiz mukizu bat, ez nago pubertaroan, eta ez naiz, zu bezala, marxismoaren sukarrak lehen kolpean kutsatzen, etxejabe maite hori! Utzidazu, halere, gizonetik gizonera ondorengoak esaten: zure hitz-jario maisetzaila ez da alferrontzi aski nazkatu eta estatus onekoaren nola-baiteko masturbazioa besterik. Papagai baten moduan errepikatzen dituzu, etengabe, esaldi erabat inozo eta beti berberak. Anarkia izurritearen pare bazter guztietara zabaldu zen garaian lapur bati bere buruaren defentsan tiro eman zion gizona kriminalizat hartu? Gizon batenganako konfiantza galdu goiz batean zuhaitzi baten itzalpetik zeta gordineko traje batekin agertu zelako? Zer zentzu dauka horrek guztiak? Ez mintzatu modu horretan, mesedez. Sexu-bizitza kontentagaitzeko neskazahar histerikoaren irudi inozoa ekartzen didazu gogora, inola ere ez norbanako gisa bere duintasun propioaz arduratzen den hiritarrarena!

–Aizu! Informazio bila edo iseka egitera, zertara etorri zara nire etxera? Onartzen dut kargugabetzea, eta, akusazioari dagokionez, jakinaren gainean geratzen naiz. Gainerakoan, ministro jauna, ez daukazu ezer erantsi beharrik! Erdiko atea zeharkatuta irten zaitezke etxetik. Adio!

Zutitu eta danbatekoz itxi nuen jangelako atea.

Armairuaren kontra makurtua, negar-malkotan eta hatz artean musuzapia zeukala, halaxe topatu nuen Agnes emaztea. Iskanbila galanta piztuko zela zirudien arren, uste baino azkarrago bukatu zen dena, eterraren anesthesiapean hagina erauzten digutenean bezala: begiak zabaltzerako, erauzia dago hagina. Melodramatiko samar hasi zen: gure zoriontasuna hondatu nuela, gure haurren etorkizuna hondatu nuela, eta, labur esanda, bizitzan zeuzkan helburu guztiak zapuztu nizkiola. Ezin zuela modu hartan denbora gehiagoan segi, ahal izanda ere ez zuela segi nahi. Alde! Alde!

Mahastiko afaritik emaztearen ultimatumera (alde!, alde!) bost egun igaro ziren. Mahastiko afaria larunbatean izan zen eta eskutitza asteartean bidali nion Domæinskiri. Marko Antoniok asteazkenean ezarri zuen gure topaldi historikorako hitzordua, eta, hurrengo egunean, ostegunean, Agnes eta bion haustura gertatu zen. Igandetik ostegunera bitartean, jokamoldeen arabera bederen, erabat normala zen gure etxeko bizimodua. Guztiok geunden, agian, lehen baino zertxobait atseginago, eta, batik bat, isilago, gorrigo eta mutuago, nahiz eta antzezpenak betiko moduan jarraitu. Plateren eta koilaren txintxin-hotsen artean, burumakur eta begirada urdurien jomugan (“Ikustazue! Gauza arraroak ari dira gertatzen aitarekin, anormaltasun-zantzuak nabari zaizkiol!), ezer pasatu izan ez balitz bezala jokatu nuen emaztearen eta alaben aurrean. Ez baitzen, egia esan, ezer ere gertatu! Antzeztu egin nuen: haien susmoen berri ez baneuka bezala jokatu nuen, alegia, zerbaitek nire oreka espirituala asaldatu (zerbait esatearren) zuelako susmoaren berri ez baneuka bezala. Hala, joko korapilotsu bezain arriskutsuan murgildu ginen, adimenaren mugetan: umeek jakin behar ez zuten baina bazekiten zerbait jakingo ez banu bezala jokatzeko nuen nik, eta umeek, oster, begi-bistakoa zena ez balekitez bezala jokatzeko zuten, hots, sukaldean zerbitzari denek aipatzen zutena eta beren amak zuzenean esan ziena jakingo ez balute bezala: alegia, aitarekin gauza xelebreak gertatzen ari zirela

eta eroetxeren batera eraman beharko zutela jakingo ez balute beza-la. Agnes emaztearekin ez nintzen, une hartara arte, aurrez aurre egon; baziren bizpahiru urte aparte lo egiten genuela, kaleko zarata zela-eta patio ondoko logelara aldatu bainintzen. Baina, une hartan, jangelan, mozorroa erantzita bere *burgés txikitasun* mugatuaren duintasun gorenetik mintzatu zitzaidanean, onartzen dut, gainezka egin zidan egoerak: ate atzeko entzuketak eragin zidan urduritasunez, eta, Javoršek ministroarekin izandako elkarrizketarekin amorratu samarturik, behar baino zorrotzago eta logikoago jokatu nuen, behar-bada, emaztearekin. Zilarrezko ezteiak ospatzeko ataritan zegoen gure ezkontza bertan behera geratu zen:

–Mesedez, utzidazu zure hitzak errepikatzen, esan dituzunak laburbiltzeko: nire inguruko guztiak ados jarri zarete azken urtebetean aukera neukan bakoitzean mundu guztia probokatu dudala esateko. Domaæinskik lau gizon tirokatu izana eta ekintza horrekin zazpiehun eta hirurogeita hamazazpigarrenez harrotzea zilegizkoa jotzen duzu, zakur baten pare akabatu ez ninduelako agertu zuen damua ontzat hartzen duzu, baita errebolberrarekin eraso egin zidanekoa ere, eta, bukatzeko, bat zatoz berarekin zakur baten pare ihes egin izan ez banu zakur baten pare garbituko ninduela esaten duenean. Esan berri ditudanetan ados zaude Domaæinskirekin, haren emazte sorgin eta begihandiarekin eta abokatu zitalekin, gure inguruko inozoekin eta botikari eta alproja guztiekin; alegia, behin pentsatzen nuen hori esan nuelako alkandora hertsagarria ezarri beharko lidaketela uste duten guztiekin! Orain, berriz, ultimumum batekin zatozkit: edo errenditu eta zuen guztien barkazioa erregutu, edo ondorioak aintzakotzat hartu! Zure iritziz, ez da komenigarria ez zuretzat ez gure haurrentzat nire moduko ero baten babespean bizitzea, neurotikoa aztoratu baten babespean bizitzea! Baritonoak zure haurrak hobeto heziko dituela pentsatzen duzu nik baino, ongileekin ere esker gaiztoz jokatzeko pertsonak baino! Hara: Domaæinskik ongi hartu nau beti baina nik txistu egin diot aurpegira! Eskandaluak probokatu ditut parke publikoetan, jendetza handiak bildu dira polizia-etxera eraman nauen zalgurdiari segika, mihia atera diot Florijani zaharrari eta zigiluak ostu izana leporatu Harambašević ministroari! Nire existentzia hondatu dut. Nire ezkon bizitza! Nire haurren zoriona! Eta orain, zu, katramila honen aurrean, ultimumumarekin zatozkit: edota onartu egiten dut erotu egin naizela, baina ez guztiz, baizik eta ehuneko hogeita bos-

tean, eta geratzen zaidan adimenaren ehuneko hirurogeita hamabostarekin damutzen naiz, erdizka bada ere aferu hau guztia zuzendu edo konpontzeko; edota konturatu beharra daukat ez daukadala eskubiderik nire familiaren sosegua eta zoriona mehatxatzen jarraitzeko. Ondo da. Ulertzen dut. Banoa hemendik. Onartzen dut dibortzioa. Eramango dut lotsa hori ere. Ondo pentsatuta, bereziki gustura nago hemendik aurrera *Carmen* entzuteko eta Escamillo mirestekeo operan eseri beharrik izango ez dudalako! Ez larritu! Ez naiz Don Jose! Adio!

Haur eta gazte literatura

Enkarni Genua, Euskal Herriko txotxongilolaria

IÑAKI ZUBELDIA

Biografia

Donostian jaio nintzen 1942. urtean eta 1944an hasi nintzen eskolan.

Nire bizitzan erabakiorra izan zen eskola. Izan ere, haurtzaroan izan nuen eskola bakarra..., nola esan..., oso berezia zen. Hiriko lekurik ederrenetako batean kokatua zegoen, Mirakontxan hain justu, eta bertatik ezin ederrago ikusten genituen itsasoa, badia eta hondartza. Eskola honek, ezagutu ditudan eskolekin alderatuz, bazuen zerbait desberdina. Bertan ikasten genuen neskak bi taldetan bereizten gintuzten: batetik, neska aberatsak, "las señoritas" deitzen genituenak, eta, bestetik, neska pobreak (ni tartean), "las protegidas" izena hartzen genuenak. XIX. mendeko nobela bat dirudi, baina benetan gertatua da eta hala bizi izan nuen, XX. mendean eta nire hirian gainera.

Bi talde hauek apenas genuen antzekotasunik. Eraikuntza baka- rrean bizi ginen arren, gela, jangela, elizan egoteko lekua eta jolasto- kia ezberdinak genituen. Aberatsen eremua "El Pensionado" deitzen zen; pobreena "La Escuela". Hilean behin, guregana etortzen ziren askari xume bat emateko, limosna gisa. Une hori umiliagarria zen guretzat. Oso. Ikasketak ere, printzipioz, Kongregazio Erljiioso berbe- raren ardurapean egiten genituen, baina hemen nabariagoa zen ora- indik desberdintasuna: "señoritek" orduan batxilergoa deitzen zena ikasten zuten bitartean, pobreak kultura orokor bat jasotzen genuen soilik, ziurtagiririk gabekoa eta Unibertsitaterako atea ixten zizkigu- na. Dominak bai, asko jaso nituen haurtzaro hartan zehar. Ez dira

gehiegi izango bere kurrikulumean "la Medalla de San Tarcisio, de María Goretti, de la Beata Filipina, de Santa Magdalena Sofía Barat" e.a. dituzten pertsonak. Istorio dementzial bat azken finean, baina gerraondoko gizarte hartan normaltasun osoz onartzen zena. Gutxi hitz egin da istorio hauei buruz, agian noizbait idaztera animatuko naiz.

Zertan ematen genuen denbora eskolako neskok? Ikasketa batzuk jasotzen genituen, baina aipatu dudan bezala azterketa ofizialik egin gabe, otoitz asko egiten, irakurtzen, idazten eta antzerkian aritzen ginen. Ni neska bizkorra nintzen eta, azterketa ofizialik ez genuenez, nire energia eta ahalegin guztia bihotza pizten zidaten bi jardueretan jartzen nuen: literatura eta antzerkia.

Asko irakurtzen genuen. Ez genuen liburu gehiegi, baina gustatzen zitzaizkidanak behin eta berriz leitzen nituen. Bestalde, beti egoten nintzen asteburua noiz iritsiko zain, izan ere, irakasleak bidalitako etxeko lanen artean gai bati buruzko "redacciones" egitea egoten baitzen: "Mi jardín", "Los animalitos del bosque", "El mes de las flores". Gustura hartzen nuen lan hori eta beti bikain ateratzen nuen, eta horrela jasotzen nituen domina gutziaz horiek.

Antzerkia egitea zen nire beste pasioetako bat. Bazen eskolan gela bat (nire oroitzapenetan ikaragarri handia), armarioz eta mozo-rrotzeko gauzez betea: zapatak, soineko luzeak, kapelak, lepokoak. Gela horrek "Las Charadas" zuen izena. Baina, arropa zoragarri hauek jantzi aurretik, antzeztu beharreko obraren testua ikasi behar izaten genuen. Monjaren bat izaten zen zuzendari eta ondo portatzen ginen neska, ni tartean, paper bat jasotzen genuen sari moduan. Nola gozatzen nuen eszenatokian! Neska lotsati batzuentzat martirioa zena, publikoaren aurrean antzezte, niretzat plazer hutsa zen, oraindik ere den bezala.

Nerabezaro aurreko garai hartan hiru amets handi nituen. Lortu ezinak ziruditen, baina ezin nituen burutik kendu:

Lehenengoa, irakasle izatea. Ez zegoen nire eskura. Banekien ondo hamabost urterekin "ikasteari" utzi eta lanean hasi beharko nuela. Ikasketen ardura zuen monjaren arabera, eskolako neskentzat (pobreentzat) nahikoa zen fregatzen jakitea eta senar on bat bilatzea. Hala eta guztiz ere, ikasi eta irakasteko amets hura bete egin zen. Urte askoren buruan, ezkondu eta hiru seme-alaba eder zaintzen

nituelarik, nire begiak bizitzara ireki ziren. Ikasteari ekin nion nire kontura, ahalegin handiz biberioiak azterketekin tartekatuz, eta Batxilergoa burutu eta Filosofia eta Letretan Lizentziatzera iritsi nintzen Deustuko Unibertsitatean, 1980. urtean, 38 urterekin.

Bigarren ametsa, bizitza osokoa, antzerkia egitea zen. Antzerkia neskabilen gauza zela uste nuen, ez bainuen ezagutzen antzerkia egiten zuen pertsona heldurik. Baina jakina bazeudela, antzerkia adinik eta mugarik ez duen ekintza baita. Eskolan egindako antzerki jarduera hain izan zen garrantzitsua niretzat, ze, gaur egun, 70 urteak beteak ditudala ere, modu profesionalean egiten jarraitzen baitut.

Idazle izatea, horra hor nire hirugarren ametsa. Baina, ba al zegoen liburuak idazten zituen norbait? Eskolako lanak kenduta, ba al zegoen hori egiteko modurik? Niretzat misterio galanta zen eta ez nuen horretan pensatu ere egiten.

Hau dena, noski, gaztelaniaz egiten genuen. Donostian, 1940ko hamarkadan, nire inguruan ez nuen euskarara hurbiltzeko modurik. Nire familian gaztelania hitz egiten zen. Nire ama zerbitzera etorria zen Burgosko lurretatik Donostiara. Eta, aitaren partetik, ezagutu ez nuen aitona, gaztelaniaz apenas mintzatzen zen arren, nire aitak sekula ez zuen euskaraz hitzik egin. Hobe horrela, esaten zuen nire izeba batek, gerra garaiaz akordatzen zenean.

Euskararekin heldua nintzela egin nuen topo, nire seme-alabak Antiguoz auzoko Jakintza Ikastolan hasi zirenean. Guraso arduratsu bezala, Manolo Gómez nire senarra eta biok hizkuntza zail hura ikasten hasi ginen, horrela gure seme-alabei lagundu ahal izateko. Gure lehendabiziko andereñoak, Ormaiztegiko Mari Karmen Garmendiak, erakutsi zigun aurreneko esaldia hauxe izan zen: "Hau behatza da".

Gure seme-alabak ikastolan hasteak erabat aldatu zuen gure bizitza. "Hau behatza da" horren atzean, herri eta hizkuntza bat aurkitu genuen, gurea.

Manolok, nire senarrak, gure seme-alaben aitak, nire bizitzako lagunak, eta biok betidanik maitatu izan dugu antzerkia. Eszenatokian ezagutu genuen elkar eta gure bizitzaren zati handi bat antzerkiari eskaini diogu.

1971. urtean, Jakintza Ikastolan (Donostiako Antigua auzoan) txotxongilo emanaldi bat egin genuen: "*Txispa eta bere lagunak ikastolan*". Gure asmoa haurrentzako festa batean laguntzea zen

besterik gabe, baina garai haietan sekulakoa zen euskarazko ekitaldien gabezia, eta notizia bizkor zabaldu zen: ba omen zegoen bikote bat txotxongilo emanaldiak euskaraz egiten zituena. Esan liteke, beraz, egun hartan jaio zela TXOTXONGILLO eta baita ere nik, Enkarni Genuak, hasi nuela nire idazle ibilbidea. Zeren lehen obra horren atzetik beste bat etorri zen... eta beste bat... eta beste bat, artikulu honen bibliografia atalean topatuko dituzuen guztiak osatu arte.

Nire jardun literarioa antzerkiari lotua egon da gehienetan. Gure antzezlanak egiteko beharrezkoa baitzen gidoiak idaztea. Eta horrela egin nuen. Baita ere, eskolan hainbeste gozarazi zidan jarduera horrek lagunduta, liburu didaktikoak idatzi ditut irakasleei arlo hau lantzea errazteko. Eta txotxongiloen munduko inizatiba askotan hartu dugu parte, haien artean Tolosako Nazioarteko Jaialdiaren sorreran, eta gaur egun mundu mailan dagoen txotxongilo zentrorik garrantzitsuenetakoa den TOPICen jaiotzan eta garapenean ere.

Txotxongiloekin ia Euskadiko herri guztietatik pasatu gara, handi zein txikietatik, eta haur, guraso eta irakasleen maitasuna eta errespetua jaso dugu.

Niretzat poz handia da, idazle moduan, asterik aste nire irakurle txikiekin harremana izatea. Nire liburuak ez baitaude liburutegietan eta dendetan bakarrik, baizik eta txotxongiloek bizitza hartzen duten lekuetan ere bai, eta horrek ematen dit hain zuzen nire istorioek eurengan sortzen duten poztasuna eta emozioa zuzenean sentitzeko aukera.

Bibliografia

Txispa eta bere lagunak ikastolan, ipuina / txotxongilo gidioa, 1971 (argitaratu gabe)

Txispa eta Katarin, ipuina / txotxongilo gidioa, 1972 (argitaratu gabe)

Aupa txoruak, *Altza Felipe tru la lai*, ipuina / txotxongilo gidioa, 1973 (argitaratu gabe)

Jaxinto eta Joxepa, txotxongilo gidioa, 1974 (argitaratu gabe)

Sugea, gizona eta azeria, txotxongilo gidioa, Ipurbeltz Erein, 1978

Behin batean Txindoki maldan, txotxongilo gidioa, Ipurbeltz Erein, 1978

Erreka Mari, *Euskal Herriko azken lamina*, ipuina / komik, Erein, 1979

- Zezena plazan*, ipuina / komik, Erein, 1980
- Txotxongiloa eskolan*, gidoiak + azalpen teknikoak, Erein, 1982
- Printze txikia*, ipuina / komik, Erein, 1983
- Antzerti – Txotxongillo*, gidoiak eta txotxongiloak egiteko teknikak, Eusko Jaurlaritza, 1983
- Amonaren ipuinak – Haurrak euskalduntzen bideoaren bidez*, txotxongilo gidoiak, Eusko Jaurlaritza, 1983
- Ipartargi: Txori txiki polit bat*, ipuina / komik, Erein, 1986
- Ipartargi: Hondarrezko gaztelua*, ipuina / komik, Erein, 1986
- Altxor bat patrikan*, ipuina / komik, Erein, 1988
- Ipartargi: Azken eta Putz xagutxoak*, ipuina / komik, Erein, 1989
- Ipartargi: Udazkeneko haizea*, ipuina / komik, Erein, 1989
- Itsasminex*, ipuina / komik, Erein, 1990
- Gizona sugea...*, Ipurbeltz Erein, 1991
- Bene-benetan... katua berbetan – Dramatizazioa*, irakaskuntzarako materiala, 6 lan-koaderno, Elkar-G.I.E, 1992-1994
- Herensugea*, ipuina / komik, Erein, 1993
- Zatoz*, txotxongiloen azalpenak, Tolosako CIT, 1993
- Galtzagorriak*, ipuina / komik, Erein, 1994
- Kalean gora kalean behera – Euskaraz jolasteko*, irakask. materiala (2 lib.), Elkar-G.I.E, 1995/96
- Eman eta gero*, ipuina, Erein, 1996
- Orain... gure txanda dal*, txotxongiloei buruzko azalpenak, Tolosako CIT, 1997
- Ku-ku aitonaren erlojua*, ipuina, Desclée de Brouwer, 1998
- Gerta daiteke*, antzerki saritua, Ayuntamiento de Pamplona, 1998
- Zabaldu oihala*, antzerkia egiteko gidoia eta orientazioak, Erein, 2001
- Munstroak eta lagunak*, ipuina, Erein, 2001
- Ostiralero afaria*, helduentzako antzerkia, Kutxa, 2001
- Gutiziak* liburuan, artikulua, Txalaparta, 2001
- Zatoz lehenbailehen*, ipuina, Erein, 2004
- Bakarrik nago?*, ipuina, 2005, (argitaratu gabe)
- Elurrezko panpina*, ipuina + txotxongilorako gidoia eta orientazioak, Erein, 2005
- Katu guztiak ez dira gaiztoak*, ipuina + gidoia eta orientazioak, Erein, 2005

Zergatik bizi da basoan Txanogorritxoren amona?, ipuina + gidoia, Erein, 2006

Kontu kontari (33 + 3 urte), ipuinak – gidoiak, e.a., Erein, 2007 (lagun artisten artean eginda)

Hitzen lapurra, bertso txotxongiloa, Lanku, 2008

Altxor bat eskuartean: Txotxongiloak, teorizazioa, historia, lan praktikoak, Erein, 2009

Mahatsak eta neskatilak ondu zireneko uda, ipuina, Erein, 2010

Itzulpenak

Qui vulgui jugar, que aixequi la mà – Expressió dramàtica, irakaskuntzarako materiala (2 ale), Ediciones 62, 1992

Obras para títeres, txotxongilorako gidoiak erderaz, Teatro Arbolé y Cultural Caracola, 1999

Primer acto: Todos los viernes, cena, antzerkia, Kutxa Saria, Cuadernos de Investigación Teatral nº 289, 2001

Un tesoro en nuestras manos: Los títeres, teorizazioa, historia, lan praktikoak, Erein, 2007

Diskak

Erreka Mari, OTS/Hg, 1978

Printze txikia, IZ, 1984

Zezena plazan, IZ, 1984

Erreka Mari, IZ, 1985

Sugea, gizona eta azeria, IZ, 1985

Sar dadila kalabazan (8 diska), IZ, 1985-1989

Ipurtargi I, IZ, 1986

Altxor bat patrikan, IZ, 1987

Ipurtargi II, IZ, 1988

Txotxongilo kanta sorta, IZ, 1988

Kuttun kuttuna (2 diska), IZ, 1990-1991

Xirimiri, IZ, 1991

25 urte zuekin, IZ, 1996

Sariak

- 1980, Ercilla saria, Bilboko Udala.
- 1983, I Mostra de Titelles de L'Estat Espanyol, eszenografiarengatik, Tarrasa.
- 1985, Haur musika (Opera) I. Lehiaketa. Musika: Juan Cordero Castaño. Gidoia: Enkarni Genua. Obra: Erreka Mari.
- 1997, *Gerta daiteke*, umeentzako antzerki testuen lehiaketa. Nafarroako Antzerki Eskola. Iruñea.
- 2001, *Ostiralero afaria*, antzerkia. Donostia Hiria Literatur Saria. Kutxa. Donostia.
- 2007, Victoria Eugenia Saria. Donostiako Antzerki FERIA. Ibilbidea. Donostia.
- 2013, Hiritar Merituari Urrezko Domina. Donostiako Udala.
- 2013, Ohorezko laguna. TOPIC. Tolosa

Azterketa literarioa eta balorazioa

Hasteko, aitortu behar dut aurreiritzi oker bat neukala Enkarni Genuari buruz haur literaturako egile bezala. Uste nuen oso ezaguna zela txotxongiloen gidoigile eta antzezle bezala, baina ez hainbeste haur literaturako sortzaile gisa. Inpresioa neukan mass-mediatan toki gutxi eskaintzen ziotela eta kritikaren aldetik ere nahiko ahaztua zegoela idazle gisa. Baina, Enkarni berak atera nau zalantza horietatik ikusaraziz haur literaturako katalogo eta zerrenda askotan azaldu dela gaur egun arte. Ondorengo hauetan denetan ageri da gutxienez: Juan Mari Torrealdairen *Euskal Kultura gaur. Liburuaren mundua*. Jakin 1997; Xabier Etxaniz/Mari Jose Olaziregi-ren *Euskarazko Haur eta Gazte Literatura. Idazleak*. Eusko Jaurlaritza. Kultura Saila 1998; Xabier Etxanizen *Euskal Haur Literaturaren Antologia*. Elkar 2005; Jon Kortazar-en *Egungo euskal antzerkiaren historia*. Euskal Herriko Unibertsitatea 2012; Jone Arroitauregiren *Egungo euskal haur eta gazte literatura*. Etxepare Euskal Institutua 2012.

Beraz, pozten naiz aitortza hori guztia jaso duelako eta "Idazleak ikastetxeetan" programan ere arrakasta izugarria izan duelako gaur arte. Eta bere obra osoa aztertu ondoren, esan dezaket merezimen- du osoz jaso duela aitortza hori dena, Enkarnik bere txotxongiloekin eta bere obrek inportazio izugarria egin baitio euskal haur literatu- rari.

Enkarnik Manolo Gómezekin batera ibilbide luze bat egina zeukan txotxongiloen munduan, hau da ilusiozko eta poesiazko munduak sortzeko eremuan. Eta, noski, *Errekamari* edo *Itsasminez* edo *Galtzagorriak* bezalako obrak egiteko istorio polit batzuk behar dituzu, gero istorio polit horiek gidoi bihurtu, pertsonaia horiek tailerrear landu eta horien txotxongilo (irudi) egoki eta erabilgarriak sortu, eszenatokia argiztatu, egokitu, apailatu eta azkenean obra antzestu, istorioa umeen eta gehienetan helduen gustuko ere bihurtuz. Eta esan behar da Enkarniren sorkuntzak umeen bihotzetara zuzen-zuzenean iristen direla eta helduenera ere bai nik neuk egiaztatu ahal izan dudan moduan. Seguran saio bat egin behar zuen Haur Hezkuntzako umeekin eta gonbidapena jaso nuen saioa ikusteko. Ez dakit zenbat ume izango ziren, baina 45-50 bat izango ziren gutxienez eta bost edo sei pertsona heldu ere bai andereño eta ni bezalako kuxkuxeroren bat tartean ginela. *Galtzagorriak* zen txotxongilo saioaren izenburua eta lehen momentutik harritu ninduen prestatuta zegoen eszenografia misterioitsu eta deigarriak. Argilunetan paisaiak, mendiak, etxeren bat edo beste ikus zitezkeen eta argiztapena sujerikorra zen haurren arreta eszenatokian biltzeraino.

Bada, *Galtzagorriak* izeneko txotxongilo emanaldiak ordubete iraun zuen eta denbora guztian umeak partaide izan ziren Peru eta Joxeparen familiako gorabeheretan eta gero galtzagorrien lan mugimendu arin eta bizkorretan. Gidoia polita, xumea, atsegina izan zen eta istorioak laster harrapatu zuen umeen arreta eta umeen interakzioa edo elkarrekintza, Enkarnik umeei zalantzak azaltzen zizkienean hauek laster argitzen baitzituzten Peruren ibilerak edota galtzagorrien gaiztakeriak. Ekitaldi zoragarria izan zen eta umeek hasieratik bukaeraino bizitasun eta kemenik handienarekin jarraitu zuten istorioa, parte hartuz, oihuak jaurtiz, abestuz, eserlekuetan urduri mugituz arazoren bat konpontzen lagundu behar zutenean. Egia esan eszenografiak, musikak, argiztapen bizi eta koloretsuak, txotxongiloen mugimenduak, Enkarniren ahots eta intonazio aldaketak... denak laguntzen zuen umeen partaidetza aktibo horretan eta arreta beti piztuta eta bizi-bizi mantentze horretan. Eta hau, istorio bat umei hain modu bizi eta eraginkorrean sentiaraztea, literaturaren egiteko bat ez baldin bada, zer da orduan literatura. Ahozko eta eszenografiaz hornituriko literatura izango da, baina istorio bat modu ludiko, artez eta sentimenduz beteriko formato batean ematea ere literatura da,

eta kasu honetan haurrentzat pentsatutako literatura, nahiz eta ikuskizunean egon ginen helduok hurrek bezalaxe gozatu genuen. Gure barruan daramagun haur hori esnaraziko zigun seguru asko Enkarnik.

Izan ere Enkarnik eta Manolok berrogei urtetik gora daramatzate antzerkian eta bereziki txotxongiloen munduan. Bikote honen lehenengo txotxongiloak 1971. urtean hasi ziren *Txispa eta bere lagunak ikastolan* obrarekin.

Gero, etorri ziren *Txispa eta Katarin*, *Jaxinto eta Joxepa*, *Aupa txoruak*, *Altza Felipe tru la lai...* argitaratu ez ziren ipuinak, baina bai txotxongilo bidez emanak 1971tik 1976rako urteen artean. Urte zailak ziren ia ezer ez zegoelako euskaraz argitaraturik umeentzat eta euskarazko testuliburuak ere oso urriak ziren. Beraz, esan daiteke ipuin horiek paper idatzian argitaratu ez baziren ere Euskal Herriko hainbat umek ezagutu zituztela txotxongilo ekitaldien bidez.

Laster etorri ziren *Sugea, gizona eta azeria (1976)*, *Erreka Mari, Euskal Herriko azken lamina (1978)* eta *Behin batean Txindoki maldan (1981)* txotxongiloak, izen bereko gidoi eta ipuinetan oinarrituak. Enkarniren txotxongiloen artean *Erreka Mari* esan genezake izan dela harribitxi berezia, umeek eta helduek asko maite izan dutena, ez hemen bakarrik, kanpoan ere bai Espainiar Estatuan, Alemanian, Txekian, Kuban, Mexikon eta Ekuadorren.

Erreka Mari Euskal Herriko azken lamina da, mendiko erreka garbi batean bizi dena. Martin artzaina eta lamina maitemindu egin dira, guztiz txoratuta geratzeraino. Herriko atsoak marmarka aritzen dira Martin laminarekin maitemindu delako. Galarazi egin nahi dute laminaren eta artzainaren arteko maitasuna. Horretarako urrezko orrazia lapurtuko diote laminari eta beste hainbat traba jartzen ahaleginduko dira. Baina ezin dute maitasun garbi eta indartsu hori galarazi. Orduan laminari erreka zikinduko diote, hark ur garbia eta gardena maite baitu eta ezin baita ur pozointsu eta zikinetan bizi. Eta azkenean lamina desagertu egingo da erreka horretatik. Martin bisitan joango zaio, baina jadanik ez dago han. "Erreka Mari, egun on!!!", oihu egingo dio Martinek. Eta mendian, goian, erreka berri bat ikusten da eta handik etortzen zaio oihartzuna: "Berdin, din, din, din..." Eta Enkarnik adierazten die umeei: "Mendirra joaten bazarete, Erreka Mari erreka batean gordeta egongo da. Horregatik, errekek garbi garbi zaindu eta ez zikindu, Erreka Mari lasai eta zoriontsu bizi dadin."

Ipuin polita da, gozoa, ekologikoa. Horregatik maite dute hainbeste Euskal Herriko eta beste lurralde batzuetako umeek.

Ondoren etorriko da *Zezena plazan* (1979), komiki eran emandako ipuina, baina lehenago txotxongiloekin antzestu zutena. Oinarria Xenpelarren bertso haietan izango du:

*Pasaiaiko plazatik
dator notiziya:
zezen bat atera da
jeniyoz biziya;
kantatutzero nua
bistan ikusiya,
kontsolatzeko triste
dagoen guziya."*

Harroak eta handiustekoak lotsagarri uzteko egindako ipuin di- bertigarri eta atsegina da. Bide batez, gaurko umeek garai bateko Euskal Herriko ohiturak, jendearen entretenimendua eta umorea eza- gutzeko parada eskaintzen du ipuin polit honek.

Dena dela, argitu behar da liburuen argitalpen data eta txotxon- gilo bezala lehen aldiz antzestu zen data beti ez datoztela bat. Txo- txongilo eran estrenatu zireneko datak hauek dira: *Sugea, gizona eta azeria* (1976); *Erreka Mari, Euskal Herriko azken lamina* (1978); *Zezena plazan* (1979); eta *Behin batean Txindoki maldan* (1981).

Hurrengo obra Antoine de Saint-Exupéry-ren *Printze txikia* (1983) izango da, hau ere komiki eran emandako ipuina eta gero txotxongiloekin antzestua.

Urte hauetan Enkarni Genuak txotxongiloei buruzko teorizazioa lantzen duten liburu batzuk argitaratuko ditu: *Txotxongiloa eskolan* (1982), gidoiak eta azalpen teknikoak Erein argitaletxearen eskutik; *Antzerti –Txotxongillo* (1983), gidoiak eta txotxongiloak egiteko teknikak, Eusko Jaurlaritzaren eskutik; *Amonaren ipuinak –Haurrak euskalduntzen bideoaren bidez* (1983), txotxongilo gidoiak eta orientabideak, Eusko Jaurlaritzaren eskutik.

Geroxeago hasiko da *Ipurtargi saila*. 1985ean prestatuko du *Ipurtargi: Txori txiki polit bat* txotxongilo gidioia eta emanaldia; eta 1986an argitaratuko du izen bereko ipuina komiki eran emana, Erein argitaletxearen eskutik. Eta hurrenez hurren sail bereko obra hauek argitaratuko ditu: *Ipurtargi: Hondarrezko gaztelua* (1986), *Ipurtargi:*

Azken eta Putz xagutxoak (1989), Ipurtargi: Udazkeneko haizea (1989), laurak komiki eran emandako ipuinak eta txotxongilorako gidoiak.

Tartean, 1988an, *Altzor bat patrikan*, komiki eran emandako ipuina idatzi zuen Enkarnik. Gauza harrigarriak gertatzen dira ipuin honetan eta gustatuko zitzaidekeen bere garaian ipuin hau txotxongilo bidez antzeztuta ikustea. Don Joseren patrikan aspertuta bizi dira bi ipotx: Aupi eta Puaf. Aupi baikorra da, beti abenturak bizitzeko prest. Puaf, berriz, beti aspertuta dago, ez zaio ezertxo ere interesatzen. Egun batean Aupik erabakitzen du poltsiko horretatik ateratzea, kanpoan zer dagoen ikusteko. Puaf, gogorik gabe, berarekin joango da.

Biek elkarrekin, gauza xume batzuez baliatuz, eta irudimen handia erabiliz, hiru abentura desberdin biziko dituzte: Uhartea batera joan eta han Pirata Bizar Beltzarekin topo egingo dute; tren batean pertsonaia xeble batzuk ezagutuko dituzte eta, azkenean, zirko batean Aupi mago bihurtuko da.

Azkenean, Puaf poltsikora itzultzen denean, fantasia zein gauza ederra den konturatuko da.

Ipuin polita, irudimentsua eta korapilatsua da. Horregatik gustura ikusiko nuke obra honen antzekizuna oso bizia eta entretenigarria izan behar duelako.

Ondoren, komiki eran emandako beste ipuin zoragarria idatzi zuen Enkarnik eta txotxongiloen bidez eman: *Itsasmezez (1990)*. Idazleak berak aitortuko digun bezala ipuin honetako protagonista Joxe Manzisidor da, Zumaiako urpekaria. Itsaso sakonean gertatzen da. Hara joango da Argi neskatila itsas-maskorrek bidaliko dizkion mezu kezagarrirei erantzunez. Arrainak ere kezkatuta daude: itsasoa indarririk gabe geratzen ari da, ia ez dago olaturik... Ilargia haserre dago inork ez duelako aintzat hartzen haren lana. Geratu egin da, ez du lanik egin nahi eta ez dago marearik. Argi ilargiarengana joango da eta maite duen opari bat eskainiko dio: itsasoko maskor bat. Baina bera maskorrik gabe ezin da atera urazpitik. Arrainek lagunduko diote eginkizun horretan, osaba Joxe urpekariarengana eramanez. Eta honek itsaspetik atera eta etxera eramango du. Lo egin eta esnatutakoan, beste maskor bat topatuko du ohe ondoan, osaba Joxek ekarria.

Oso ipuin polita da, hunkigarria, goxoa, ekologikoa. Animalien-ganako maitasuna, naturarenganako begirunea; ilargia, itsasoa... denak indar biziak dira, maitagarriak, eta panteismo ikuspegi batek ukituta bezala denak elkarrekin lotuta daude.

1991n *Gizona sugea* izeneko obra ageri da Ipurbeltz-en.

1992 eta 1994 artean, berriro material teorikoa argitaratu zuen Enkarnik: *Bene-benetan... katua berbetan* – *Dramatizazioa* izenarekin, Elkar-G.I.E.ren eskutik. Irakaskuntzarako materiala zen eta sei lan-koaderno umeeekin lantzeko.

Tartean, *Zatoz* (1993), txotxongiloen azalpenak ematen dituen liburuxka argitaratu zuen Tolosako CIten eskutik. Eta *Herensugea* (1993) izeneko ipuin bikaina, Ereinen eskutik. Azkueren kondaira batean oinarrituta dago azken hau. Herri bat zoriotsu bizi zen bere eguneroko bizimoduan, baina herensugea agertu zen, ardiak, behiak, ahuntzak hiltzen zituena eta herritarren uztak txikitzen. Bilera egiten dute herrian eta alkateak agintzen du bera joango dela herensugearekin hitz egitera, horrela ezin direlako bizi. Herensugeak hitza ematen dio ostiralean, ilargi betearekin, herriko neskatxa bat ekartzan badiote jateko, herritarrak bakean utziko dituela. Herritarrek oso gaizki hartzen dute albistea, baina irtenbide hoberik ez dute ikusten. Zozketa egitea erabakitzen dute eta Maddaleni, alkatearen alabari, suertatzen zaio herensugearengana joatea. Alkateak, saminez betarik, bere alaba eta bere ondasun guztiak emango dizkiola herensugea hiltzen duenari agintzen du herritarren aurrean. Patxi artzaina prestatzen da horretarako. Ostiralean, neska herensugearen leize aurrean jarriko da eta Patxik bere txakurra xaxatuko du zazpi buruko herensugearen aurka. Hori ikustean, Maddalenek ere borroka egingo du eta hiruren artean, Maddalen, Patxi eta txakurraren artean, herensugea hilko dute. Artzainak zazpi mingainak moztu eta gordeko ditu poltsa batean. Lope izeneko harroputz bat etorriko da hiltzailea bera dela esanez eta piztiaren zazpi buruak ekarriko ditu froga gisa. Ezkontza egunean, Lope harro ageri da alkatearen alabarekin ezkonduko delako, baina Patxi herensugearen zazpi mingainak ezkutuan hartuta etorri da. Eta konturatuko dira Lope iruzurti bat dela eta Patxi benetako heroia, eta azkenean artzaina ezkonduko da Maddalenekin.

Gidoia oso polita da, kondaira klasiko horietakoa, non heroia eta antagonista oso ondo bereizten diren.

Hurrengo ipuina komiki eran emana eta txotxongilorako gidoi zoragarri bihurtua *Galtzagorriak* (1994) da eta arestian aipatu dugu Segurako emanaldiaz hitz egin dugunean. Esan beharrik ere ez dago umeek eta helduok izugarri gozatu genuela eta gidoia oso atsegina eta erakargarria dela, umorez, ironiaz eta maleziaz betea.

Eta berriro Enkarnik beste bi lan teoriko eskaintzen dizkigu: *Kalean gora kalean behera – Euskaraz jolasteko* (1995/96), ELKAR-G.I.E-ren eskutik, irakaskuntzarako materiala, bi liburutan eskainia; eta *Orain... gure txanda da* (1997), Tolosako CITEk argitaratua, txotxongiloiei buruzko azalpenak.

1996an, *Eman eta gero* ipuin polita idatzi zuen. Marikris Marikriseilu oso berezia jaio zen, berekoa, negartia, dena-ni, dena-niretzat... Eta hori lortzeko negar eta negar egiten zuen, baina hainbeste gastatu zen negar eginez, non txiki-txiki bihurtu baitzen. Sendagileek ere ezin zuten asmatu haren gaitza eta Txorizorrotz txoriak urrutira eramane zuen. Han mundu pobrea erakutsi zion, isla batean bakardadean utzi zuen, aholku batzuk eman zizkion... eta lortu zuen Marikris sendatzea gorputzez, eta batez ere izatez, izpirituz: eskuzabal eta lagunkoi bihurtu zen txoriari esker.

Oso ipuin polita da, irudimentsua, mezu eder bat duena.

1998an bi obra eskaini zizkigun Enkarnik: *Gerta daiteke*, Iruñeko Udalak saritutako antzerkia bata eta, *Ku-ku aitonaren erlojua* ipuina bestea, Desclée de Brouwer-ek argitaratua. Azken hau oso ipuin polita da. Erlojuko egurrezko kukua aspertu egiten da han barruan eta beste txoriengana irteten da jolas egitera eta kantatzera. Horregatik, batzuetan orduak berandu jotzen ditu. Mutikoak (Mikelek) erlojua konpondu nahi du, gurasoek zaborretara bota edo baserriko ganbarara eramane baino lehen. Berak deskubritzen du misterioa (kukua irten egiten da eta urrutira joan). Mutikoak agintzen die txoriei berak botako dizkiela ogi apurra etxeko balkoian, kukuak urrutira joan beharrik izan ez dezan eta orduak garaiz jo ditzan. Ordutik aurrera kukuak ondo joko ditu orduak gehienetan, beste txoriak bere etxe ingurura etortzen zaizkiolako jolastera.

Polita eta originala da ipuina.

2001ean, lan dezente egin zuen gure egileak: *Ostiralero afaria*, antzerkia, Donostia Hiria Saria irabazi zuen, sari oso garrantzitsua duarik gabe, eta Kutzak argitaratu zion. Esan behar da hauxe dela

Enkarnik helduentzako idatzi duen obra bakarra. Antzerki honetan jorratzen den gaia guztiz desberdina da. Hemen Euskal Herriko arazoak, tragedia, modu gordinean ageri da: senideen arteko gorrotoa, elkar ezin ikusia, elkarrekin hitz egiteko ezintasuna... gure herriak sufritu duen gatazka politikoa dela medio. Arazo edo gatazka hau ez da Goenkalen edo telebistako beste antzerki edo serioletan jorratzen. Eta Enkarnik antzerkia baliatu nahi izan zuen gizarte honetako arazoak isla izan zedin. Antzerkian mundu errealeko arazoak eta kezka ere agertu behar dira, eta gure egileak, hutsune hori ikusita, bere ekarpena egin nahi izan zuen *Ostiralero afaria* obrarekin, familia baten historia, gure herriaren historia zati bat azalduz.

Beste lan teoriko bat ere egin zuen 2001ean: *Zabaldu oihala*, antzerkia egiteko gidoiak eta orientazioak. Horrez gain, artikulua bat idatzi zuen *Gutiziak* izeneko liburuan (Txalaparta). *Eta Munstroak eta lagunak* ipuina argitaratu zuen Ereinen.

2005ean, *Elurrezko panpina* ipuina eta txotxongilorako gidoia argitaratu zuen. Elurra ari du. Umeek elurrezko panpina bat egin dute, baina hau hotzak dago. Katarroa harrapatu du. Hasieran txanoa janzen diote: burua bero baina beste guztia hotz. Gero, bufanda jartzen diote: lepoa bero, baina beste guztia hotz. Hurrena, eskularruak: eskuak bero-bero, baina beste guztia hotz. Azkenik, eguzkiari deitzen diote. Baina honek ia-ia urtu egiten du. Umeek eguzkia bidali egin nahi dute, baina hark ez du joan nahi. Lainoari deitzen diote eta honek eguzkia estaltzen du. Berrito elurra mara-mara, txanoa...

Ipuin goxoa eta polita da.

Urte berean, 2005ean, *Katu guztiak ez dira gaiztoak*, ipuina, gidoia eta orientazioak argitaratu zuen.

2006an, *Zergatik bizi da basoan Txanogorritxoren amona?*, ipuina eta gidoia idatzi zuen. Ipuin berezia da. Xabiri amak Txanogorritxoren ipuina kontatu nahi dio, baina umeak ez dio uzten. Zalantza asko sortzen zaizkio: "Nola du izena Txanogorritxoren amonak?" eta batez ere "Zergatik bizi da basoan, bakar-bakarrik?" Azkenean, mutila detektibe gisa gauzak ikertzen hasten da eta Txanogorritxorekin batera amonarengana joaten da. Otsoarekin borroka egiten du amonak, Txanogorritxok, ehiztariak... Egundoko nahastea sortzen da... baina amonak dio beti basoan bizi izan dela eta gustura gainera... ez dagoela bakarrik. Baina Txanourdintxoren amona eta Txanoberdetxo-

ren aitona triste bizi direla bakarrik. Bakardadearen arazoa ageri da. Eta nolabait ipuina ulertzera iristen da Xabier: bakardadea da okerre-na...

Polita, mezu humanista batekin.

2007an, lagun artisten artean liburu berezi bat egin zioten Enkarniri: *Kontu kontari (33 + 3 urte)*, ipuinak, gidoia eta poupourri zabal bat.

2008an, *Hitzen lapurra*, bertso txotxongiloa egin zuen, enkar-guz, Manu Gomez bere semearekin batera eta Lanku-k argitaratu zion.

2009an, beste lan teoriko bat: *Altxor bat eskuartean: Txotxongi-loak*, teorizazioa, historia, lan praktikoak.

Eta nik eskuratu ahal izan dudan azkeneko lana eta agian bikai-nena hauxe: *Mahatsak eta neskatilak ondu zireneko uda (2010)*, eleberri laburra. Historia zoragarria da. Hiru neska dira koadrila batean. Txabola zahar bat topatu dute, garbitu eta egokitu, han biltzeko eta orduak elkarrekin pasatzeko. Laugarren neska bat azaltzen da, baina batek ez du nahi hura koadrilan sartzea; besteek bai. Azkenean onartu egiten dute. Beste egun batean, txabolara joan eta norbait topatzen dute mantapean gordeta. Emigrante beltz bat da. Konturatzten dira miseria gorrian dagoela eta janariak eta gauzak prestatuko dituzte hari emateko. Baina tarte horretan beltzak alde egin du bel-durrez. Asko oroitzen dira harekin, jatorra ematen zuelako. Frantziara joan nahi omen zuen mahats biltzera, hori esan zien hark. Gero, eguneroko bizitzan, hasieran mutilekin ez dute ezer jakin nahi, baina gero, neska zaharrago batzuen bidez mutilak ere gerturatzen dira. Joxe baserritarra ere ezagutzen dute. Fama txarra dauka eta horregatik hasieran gaizto itxura hartzen diote. Gero, jatorra dela konturatzten dira, gailletak ematen dizkie neskei, txerrikumeak nola jaiotzen diren erakusten die, mahatsa noiz heltzen den...

Bizitza nolakoa den deskubritzen joango dira neskak, gauzak ez direla itxuran ematen duten bezalakoak...

Oso istorio ederra da, originala, goxoa, ekologikoa, bitalista eta pertsonon arteko integrazioa balioesten duena. Bikaina, hitz batean laburtzeko. Ipuin hau Karmele Kruzen marrazkiekin edertuta dago.

Enkarni Genuaren obra osoari ikuspegi orokor bat eman diogu eta laburbilduz esan genezake mota desberdinetako istorioak dauzkala:

Euskal Herriko ipuin mitologikoetan oinarrituta egongo lirateke *Erreka Mari*, *Herensugea* eta *Galtzagorriak*.

Euskal kostunbrismoan edo pikareskan sailkatuko genituzke *Zezena plazan* eta *Behin batean Txindoki maldan*. Bi obra hauek bi bertsolari eta umorista handiren istorioetatik sortutakoak dira, Xenpe-larren bertsoetatik eta Fernando Amezketarraren kontakizunetatik.

Urtaroetan oinarritutako istorioak ere baditugu *Ipurtargi* sailean. Udaberriari buruzkoa da *Ipurtargi*. *Txori txiki polit bat* ipuina. Udakoa da *Ipurtargi*. *Hondarrezko gaztelua*. Eta udazkenekoa *Ipurtargi*. *Udazkeneko haizea*. Denetan izadiko izakien arteko maitasuna, naturako elementuen arteko solidaritatea (animaliak, landareak, loreak, haizea...) ageri dira eta ukitu ekologikoa dute. Horrez gain, irudimenak eta fantasiak zipriztintzen ditu ipuin hauek, eta elkartasunaren eta lagunartearen garrantzia goraiatzan da bertan.

Tartean, ipuin modernoagoak ere ageri zaizkigu jorratzen dituzten gaiengatik eta ipuinak garatzeko teknikagatik: *Itsasminez*, *Altzor bat patrikan*, *Katu guztiak ez dira gaiztoak*, *Kuku aitonaren erlojua*, *Zergatik bizi da basoan Txanogorritxoren amona?*, *Elurrezko panpina*.

Eta azkenik, oraindik txotxongilorako prestatu ez den eleberri labur edo ipuin luze zoragarria: *Mahatsak eta neskatilak ondu zireneko uda*. Nire uste apalean Enkarniren obrarik bikainena da hamar hamabi urteko gaztetxo guztiek irakurri behar luketena.

Eta orain, gure idazlearen obra hobeto ulertzearren, galdera sorta bat prestatu dugu, bere lehen pausoak, txotxongiloen munduan izan dituen esperientziak eta abar hobeto ezagutu ditzagun.

ELKARRIZKETA

Elkarrizketatzailea: Iñaki Zubeldia (I.Z.)

Elkarrizketatua: Enkarni Genua (E.G.)

I.Z.: Zure haurtzaroak eta gaztaroak film batetik ateratakoa dirudi: oso berezia da, interesgarria, desberdina. Horrek izan al du zerikusirik zure bizimoduan? Izan ere, Enkarni Genua oso pertsonaia berezia da Euskal Herriko kulturean, aitzindaria txo-

txongiloen munduan, Manolo bere senarrarekin batera, maitatua eta estimatua umeen eta andereñoen aldetik eta mirestua Tolosako TOPICen, Txotxongiloen Nazioarteko Zentru zoragarri horretan.

E.G.: Noski baietz! Hautzaroak beti markatzen du pertsonen bizitza eta nire eskolako bizipenak, biografiak erakusten duen moduan, erabakiorrak izan dira niretzat. Baina, eskola berezi hartako diskriminazio egoeraz gain, zoriontsu izan nintzela esan dezaket. Neska maitatua izan nintzen, bai eskolako lagunen aldetik eta baita irakasleen aldetik ere. Urte asko pasa eta gero konturatu nintzen hainbeste eta hainbeste neskari unibertsitatera joatea galarazten zigun injustiziaz. Baina nire buruan izan dudan segurtasuna antzerki txiki hartan jaio zen, beste lagunekin batera istorio zoragarriak kontatzen genituen lekuan.

I.Z.: Zure biografian diozu umetan eta gaztetan euskararik ez zenekiela eta gero zuen umeak ikastolan hasitakoan hasi zinetela euskara ikasten. Erraza izan al da Mari Karmen Garmendiak erakutsitako "Hau behatza da" hartatik "Hau Enkarni Genua da, hogeita hamar liburua euskaraz argitaratu eta milaka txotxongilo emankizun euskaraz eman dituena" izatera iristea?

E.G.: Ez, ez da erraza izan. Egia esan, euskarazko lehendabiziko klaseak hartu bezain pronto hasi nintzen euskaraz hitz egiten. Ausarta naiz, eta batere ez zitzaidan inporta hanka sartzea. Norbaitek nire euskara kaxkarrarengatik barre egiten bazuen, eta hori ez zen normalean gertatzen, bost axola zitzaidan niri. Niretzat hizkuntzak komunikazio tresna izan behar du, eta nire lehendabiziko helburua elkar ulertzea zen. Gero beste etapa bat zetorren, lehenengoa baino askoz ere zailagoa: euskara menderatzea, ondo idazteko gauza izatea, gero eta hobeto hitz egitea. Eta bigarren etapa hau amaiezina da niretzat.

I.Z.: Zaila izan al da euskaldun bihurtzearen prozesu hori guztia? Zuentzat aberasgarria izan dela sentitu izan al duzue?

E.G.: Aurreko galderarekin erantzun dut galdera honen lehendabiziko zatia, baina bigarren zatia buruz argi eta garbi esan behar dut niretzat abesgarria izan dela dudarik gabe euskara ikastea. Euskal Herrian bizi diren erdaldun guztiei bihotz-bihotzez hauxe esango nieke: euskara ikasi, ahal duzuen neurrian, zuen au-

rrean mundu zabal diferente batekin topo egingo duzuelako. Eta seme-alabarik baduzue oraindik gehiago. Haiei egin diezaiekezuen oparirik onena hauxe da.

- I.Z.: Dударик ez dut egiten Euskal Herriko umeentzat zorte izugarria izan dela zuek euskaraz ikastea eta txotxongiloak euskaraz eskaintzeko gai izatea. Seguru asko helduen aldetik esker on askorik ez zenuten jasoko, baina umeek nola hartu izan dituzte zuen saioak? Pena merezi izan al du hartu duzuen lan guztiak?
- E.G.: Euskal Herriko haurrek gurekin zorte handia izan dute, baina baita guk haiekin ere. Zoriontsu izan gara gure lan hau egiten, eta horregatik ez zitzaigun axola gure autoa txotxongiloz betetzea eta ia jaiero batetik bestera bideetan galduta ibiltzea. Ez hori bakarrik, tallerrean istorio berriak prestatzen pasatzen ginituen ordu guztiak gure aisialdiari kentzen genizkion. Baina edozein herritara heldu ondoren eta hango umeen jarrera ikusita gure bihotza pozez betetzen zen. Horrez gain, badago pisuzko beste arrazoi bat. Garai hartan Euskal Herriko panorama kulturalak basamortua zirudien, batez ere euskarari dago-kionean eta zehazki haurrentzako ikuskizunen eremuan, eta gustu handiz geure gain hartu genuen zulo handi hori betetzen joateko ardura, ahal genuen neurrian.
- I.Z.: Garbi dago oso gaztetatik eman zenituela zure lehen pausoak antzerki munduan. Baina, gero, nola izan zen saltoa antzerki mundutik txotxongiloen mundura? Erraza izan al zen aldaketa hori egitea?
- E.G.: Antzerkiaren eta txotxongiloen artean zerikusi handia dago. Azken finean elkar komunikatzeko bideak dira. Teknika aldetik desberdintasun batzuk daude, noski, baina guretzat ez zen bereziki zaila izan.
- I.Z.: Nola moldatu izan zarete txotxongiloak egiteko eta eszenografia guztia moldatzeko?
- E.G. Lan asko eginez. Gure aldamenean ez zen inor guri laguntzeko. Lagun batek, Colorin taldekoak, buru bat egiten erakutsi zigun, baina handik aurrera, bide luze bat gelditzen zen. Euskal Herrian txotxongilo mundua ezezaguna zen. Colorin zen eredu bakarra, baina guk ez genuen bide hartatik jarraitu nahi. Katalunia aldera joan ginen, hor 70eko hamarkada hartan txotxon-

giloen mugimendua baitzegoen. Jende askorekin hitz egin genuen, haien artean Joan Baixas eta Teresa Calafell, "La Claca" talde ospetsuaren sortzaileak, eta animo ugari eman ziguten. Orduan, 1976 urtean, jakin genuen, Frantzia iparraldean, munduko Txotxongilo Jaialdirik garrantzi-tsuena antolatzen zela. Eta hara, Charleville Mézières-era joan ginen, behin eta berriz, bostok: Manolo, neroni eta hiru seme-alabak, Enkarni, Manu eta Juan, kilometroak eta kilometroak eginez, auto zahar batean, une hartan txotxongiloen katedrala zena ezagutzeko. Gure seme-alabak txotxongiloak atsegin izateko adinean zeuden, eta guk berriz iturri hartatik edaten genuen eta asmo handia-goetarako prestatzen ginen.

- I.Z.: Zure lehen obrak kostunbrismoan oinarritutako gidoiak dirudite, bizitza eta ohitura errealetan oinarrituak, hain zuzen. Zer nolako arrakasta izan zuten 70eko hamarkada hartan.
- E.G.: Gure lehen obrak, bai gidoia, dramaturgia, eszenografia eta erabiltzen genituen elementu guztien ikuspuntutik oso sinpleak ziren. Hasiera zen. Baina gure txotxongiloek euskaraz hitz egiten zuten eta euskaldunak zoratu egin ziren. Guk lan hori askoz ere hobeto egin genezakeela bagenekien, batez ere Charlevilletik pasatu ondoren, eta ez ginen hasierako pauso horiekin konformatu eta lan egin genuen hobetzen joateko.
- I.Z.: Nola sortu zen *Erreka Mari*? Zer suponitu zuen zure bizitzan istorio hori txotxongilo eran emateak. Zein esperientzia izan dituzu Euskal Herrian eta atzerrian obra horrekin.
- E.G.: *Erreka Mari* zutik jaio zen, urteetan zehar aldatu ez den estruktura dramatikoarekin, eszenografia erakargarriarekin eta txotxongilo handi eta hurbilekin. Donostian, Antzoki Zaharrean, 1978. urtean egin genuen lehendabiziko emanaldia, eta berria tximista bezala zabaldu zen Euskal Herri osoan. Beraz, *Erreka Mari* txoko askotara eraman genuen, hasteko herri handi eta txiki guztietara. Leku hauetan, funtzioaz gain, gure diskoak aurkezten genituen, lehena Iñaki Beobidek editatu zuena, gero etorri ziren IZ, Fernando Unsainekin, eta ipuina, Ereinek editatua, Jesus Lucasen marrazki ederrekin.

Espaniar Estatuko jaialdi askotara ere joan ginen, Tarrasa, Zaragoza, Sevilla, Bartzelona, Tenerife, Segovia... Ozeanoa ere

zeharkatu genuen eta ohartu ginen Mexikoko, Kubako, edo Ekuadorreko haurrak ere hunkitu egiten zirela istorioarekin. Alemaniara joateko formatu txikia sortu genuen, gaur egun formatu hori askotan erabiltzen dugu edozein leku txikitara antzetzeko. Galaz ere jantzi zen, Cordero Castaños Maisuaren musikarekin Euskal Opera Sinfonikoaren lehen saria irabazi zuenean (1986) eta Euskal Herriko zenbait eszenatokitaran antzestu genuen.

Erreka Mari eskola askotan dago eta irakasleek ipuina erabiltzen dute, haurrei natura zaintzen eta maitatzen erakusteko.

Orain bi arrazoigatik gaztetu dugu. Zuzeneko txalaparta musika jarri diogu Ixiar Jauregi eta Lara Mitxelena txalapartariei esker eta Rosa Maria Martinez, txotxongilolari gaztearen eskuetan jarri dugu, guk iristerik ez daukagun tokietara eramanez. Bestalde, formatu txikiago batean ere prestatu dugu, herri guztietara iristeko, nahiz eta oso txikiak izan.

I.Z.: *Zezena plazan* eta *Behin batean Txindoki maldan* bi bertsolari eta umoristen istorioetan oinarrituta daude, hain zuzen ere Xenpelarren bertsoetan lehenengoa eta Fernando Amezketarren kontakizunetan bigarrena. Nolako harrera egin zien jendeak eta umek bi obra hauei? Ulertzen al zituzten garai haiek tako umorea eta bizimodua?

E.G.: *Zezena plazan* obra onartua izan zen. Haurrek disfrutatzen zuten zezen bihurri honen gaiztakeriekin, baina montaje oso handia zen; guk hiru seme-alaba eramanez behar genituen plazaz plaza, gure kotxea oso txikia zen, eta dirurik ez genuen furgoneta alokatzeko. Arrazoi gehiegi bide luzea ez izateko.

Behin batean Txindoki maldan obrarekin gauza kuriozosa gertatu zitzaigun. Montajea ere handia zen eta ezin genuen herri txikietan egin, beti leku itxietan egin dugu gure lana, beraz hirietan edo herri handietan antzetzten hasi ginen. Baina haur kalekume horiek ez zuten Fernando Amezketarren malizia onartzen, ezta ulertzen ere. Fernando zen pikarria, bera zen apaizaren txerria lapurtzen zuena, bera zen tabernaria engainatzen zuena, eta bere kontra jartzen ziren behin eta berriro. Oso zaila zen "tsunami" horren kontra aritzea, eta beste ipuinekin hastea erabaki genuen.

Baina, hori egin baino lehen, Amezketara joan ginen eta herriko frontoian, San Bartolome festetan, Fernando Amezketarra obra eskaini genuen. Frontoia leporaino bete zen eta arrakasta izugarria eduki genuen. Hori izan zen guretzat Pernandori agur esateko modurik onena.

- I.Z.: *Herensugea* eta *Galtzagorriak* Euskal Herriko ipuin mitologikoe-tan oinarrituta daude. Zer nolako harrera izan dute umeen aldetik eta helduen aldetik?
- E.G.: *Herensugea* eta *Galtzagorriak* ipuin klasikoak dira, euren dramaturgia eta pertsonaiak oso ondo definituta daude, eta ipuin horiek beti ondo funtzionatzen dute, horregatik bihurtzen dira klasikoak. Dena dela, guk aldaketa batzuk sartu ditugu es- truktura horretan, batez ere *Herensugearen* ipuinean. Meskek ipuin horietan jarrera pasiboa hartzen dute, eta mutilak edo gizonak dira arazoak konpontzen dituztenak. Gure ipuinean egoera hori apurtu egin dugu eta Maddalen, Patxi eta bere zakurra dira *Herensugearen* aurka borrokatzen direnak, neska- mutilak elkarrekin, bizitzan gertatzen den bezala.
- I.Z.: *Ipurtargi sailean* urtaroak hartu dituzu bereziki leitmotiv gisa. Eta izadia eta izadiko elementuen arteko lotura eta solidarita- tea dira ardatz. Zure obran animaliak, landareak, loreak, hai- zea... elementu guztien arteko oreka, elkartasuna ageri dira sarritan. Natura maitatzea, mirestea, zaintzea... gomendatzen duzu. Nola jasotzen dituzte mezu hauek guztiak gaurko umeek?
- E.G.: *Gustura*, era natural batean. Nire ustez aipatu duzun guztia lantzea beharrezkoa da, gure planeta bukatzea nahi ez badugu behintzat.
- I.Z.: *Itsasminez* oso obra kuriozosa da. Nondik nora sortu zitzaizun horren ideia harrigarria?
- E.G.: Oso istorio polita dago ipuin honen atzean. Gure lagunaren aita, Joxe Manzidor, zumaiarra zen eta bere bizitza osoan urpekaria izan zen. Noizean behin bisita egitera joaten ginen eta itsasoan bizitako esperientziak kontatzen zizkigun. Horre- gatik, ipuin berri bat asmatu behar genuenean, itsasoan gerta- tuko zela erabaki genuen, eta Joxe izango zela protagonista.

Behin, Erronkarira joan ginen ipuin hori antzeztera. Bukatu ondoren haurrak galdezka hasi ziren: nola zen posible itsaso sakonean ibiltzea? Nolakoa zen Osaba Joxek eramaten zuen jantzia, eta abar luze bat. Halako batean, hau esatea bururatu zitzaidan: begira, Osaba Joxe benetakoa da, zumaiarra da, orain jada ez du lanik egiten zaharra delako, baina alabekin Donostian bizi da. Zergatik ez diozue eskutiz bat edo marrazkiren bat bidaltzen, zuen galderak eta zuen agurrak idatziz?

Esan eta egin. Hurrengo astean Joxeren etxera gutun-azal handi bat heldu zen Erronkaritik bidalia. Gure laguna, Lutxi Manzisidor, harrituta gelditu zen. Zer ote zegoen gutun-azal horren barruan? Ireki ondoren eta bidalitako guztia Joxek ondo ikusi eta harekin disfrutatu ondoren, telefonoz deitu ziguten aitak nolako poza hartu zuen kontatzeko.

Eta handik aurrera, Joxe hil arte (hiru edo lau urte pasatu ziren) hilero, eta askotan astero, gutun-azalak edo batzuetan pakete txikiak esku-lanekin, edo arrainez osatutako hormirudiekin heltzen ziren Joxeren etxera, Euskal Herriko leku guztietatik bidalita, haren bizitza alaitzeko.

Istorio polita, baietz? Eta benetakoa, gainera.

- I.Z.: *Altxor bat patrikan* obra bihurria da, mugimendu handikoa. Ez du erraza izan behar obra hori antzeztea. Zuri ere zaila egin zaizu? Eta umeez nola hartu dituzte hor gertatzen diren bihurrikeria horiek guztiak? Asko disfrutatu dute?
- E.G.: Ez zen istorio erraza ez, baina bai oso ederra. Energia asko behar genuen bai montajea egiteko eta baita antzezteko ere. Aitor Amezagak eta biok asmatutako kanta eta musikaz zegoen hornitua, eta askotan antzeztu dugu arrakasta handiarekin.
- I.Z.: *Kuku aitonaren erlojua* eta *Zergatik bizi da basoan Txanogorritxoren amona?* obra nahiko modernoak dira. Nola hartu dituzte umeez? Zerbait berezirik esan al dizute obra hauei buruz?
- E.G.: Txanogorritxoren amonari buruz zerbait esan nahi dut. Gu aitona-amonak gara, sei biloba dauzkagu, Mattin, Elai, Beñat, Nikolas, Lautaro eta Gabriel eta aitortu behar dut poz handia izan dela guretzat bilobek gure ipuinak ezagutu ahal izatea.

Beraz, aitona-amonen egoerak gertutik ezagutzen ditugu. Batzuk pozik bizi dira, Txanogorritxoren amona bezala, bere bilobaren bisitekin gozatuz, baina beste batzuek, Txanourditxoren amonak adibidez, bakardadea dute lagun. Horregatik horri buruz ausnarketa egitea erabaki genuen. Haurrek asko disfrutatzen dute istorio hori ikustean, eta segituan konturatzten dira Txanogorritxoren amonari ez diola otsoak beldurrik ematen. Beldurra, bakardadeak ematen dio.

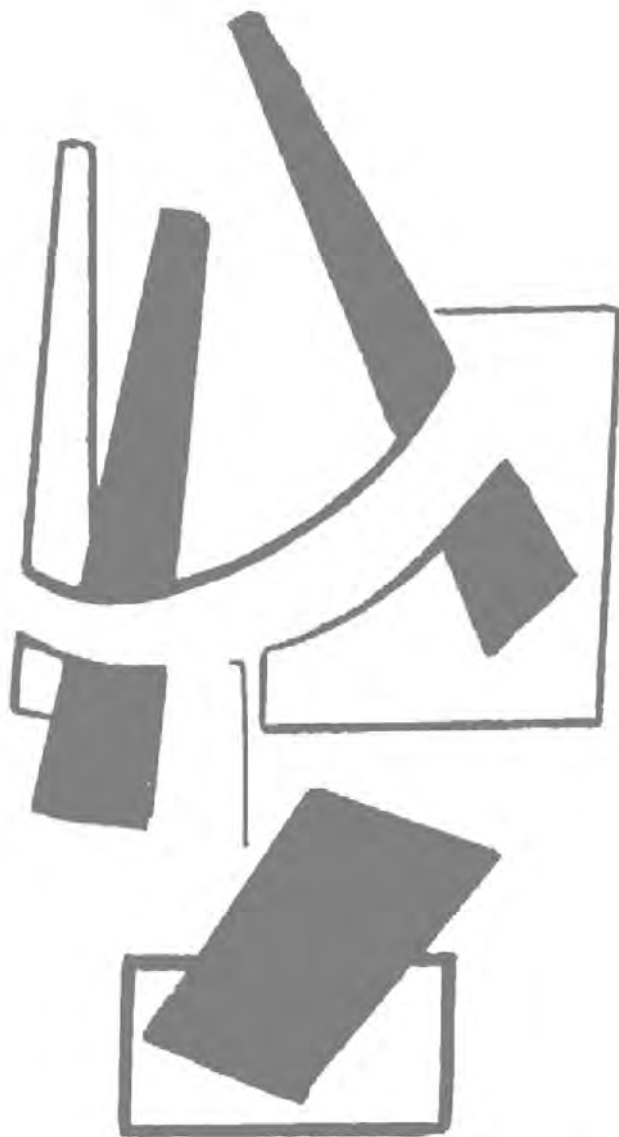
Behin, emanaldi berezia egin genuen Idiazabalen. Eskolako irakasleek erabaki zuten ipuin hori neska-mutilei eskaintzea. Guk ideia hau eman genien: zergatik ez diezue gonbidapena luzatzen neska-mutileen aitona-amonei? Eta horrela egin zuten. Aretoan lehendabizi umeak sartu ziren, eta ondoren aitona-amonak, eta denok, gu barne noski, gozatu genuen istorio dibertigarri eta hunkigarri honekin.

Emanaldia amaitu ondoren aitona-amonak hurbildu zitzaizkigun eskerrak ematera.

- I.Z.: Eta azkenik, niri gehien gustatu zaidan zure obra: *Mahatsak eta neskatilak ondu zireneko uda*. Ipuin luze edo eleberri labur bikaina da. Ez dakit inork aitortu dizun hau. Obra honengatik bakarrik merezi duzu zuk umetan hainbeste desiatzen zenuen idazle titulua. Txotxongilo gidoi bihurtzeko eta emanaldiak egiteko asmorik bai?
- E.G.: Mila, mila esker. Bai, ni ere pozik nago ipuin horrekin. Asko maite dut. Eta arrazoia ulergarria da. Ipuineko neskatxa batek Elai du izena, gure bilobak bezala. Eta berak bezala hamaika urte ditu. Bi Elai horiek Etxarri Aranatzten bizi dira. Beraz, ipuin hau ez dut ez ordenadorez idatzi, ezta eskuz ere. Bihotzez baizik.
- I.Z.: Beste zerbaiz azaldu nahi zenuke?
- E.G.: Bai... mila gauza ditut oraindik kontatzeko, baina ez dut inor gehiegi nekatzerik nahi. Baina, bukatu baino lehen, eskerrak eman nahi dizkiot Iñaki Zubeldiari nire langintza aztertzeko hainbeste lan hartzeagatik.
- I.Z. Gustura eta pozik egin dudana izan da. Eta egia esan behar badut, asko ikasi dut lan honekin. Zuen bizitza, zurea eta Manolorena, sorpresa iturri agortezin bat izan dela konturatzten

naiz eta nire zorionik beroenak eman nahi dizkizuet bizitzaren zentzua bilatzen jakin duzuelako eta zukua atera diozuelako, zuen zoriona Euskal Herriko umeei eta heldu askori transmitituz.

Adabakiak

Eraikuntza Elena Asinsen artelanean

AMAIA ITURBIDE

1. Hainbat perspektiba helburu baterantz

Elena Asins sortzailea, besteak beste, ordenagailuen erabileran trebatua eta teknologia artearekin uztartzen aitzindaria, lan abangoardistaren egile da, non matematikak, poesia konkretuak, musikak, semiotikak, arkitekturak eta filosofiak zerikusi handia daukaten. Honetaz gain, zehaztasuna eta isiltasuna nonahi aurki daitezke estetika eta mistizismoarekin batera.

Bideoari buruz hausnartzerakoan, Sylvia Martinek *Videoarte*-n arte mota honen ezaugarriak zeintzuk diren gogorarazten digu: izaera aldakorra eta hedakorra, diziplina desberdinen arteko topagune esperimentalak bezain adierazkorra, une oro sortuz doazen garapen teknikoekiko lotura, proiektio muralarekiko jaidura, gizartean inplikatzeko modu konprometitua eta iraultzailea, publikotasuna, hartzailearen jarrera aktiboa (bai fisikoa, bai psikikoa), irudien mugikortasuna (errepikapenen eta sailen bitartez) eta egitura narratiboak. Baina, bideoa, batez ere, espazioa eta bereziki denboran oinarriturik dagoela diosku: «Aparatuaren funtzioa denboran gertatutako garapenen grabazioan datza eta denboran egindako eraikuntzen sorkuntzan» (17).

Elena Asinsen arte pertsonalera igaroz, ezaugarriok oro har betetzen badira ere, desberdintasunik egon badago. Adibidez, ikuslearen (eta bere kasuan baita ere irakurlearen) jarrera psikikoa eta espirituala izango da eta ez fisikoa. Beraz, bideogintzari darizkion inmaterialtasuna, abstrakzioa eta espiritualtasuna Asinsengan askoz azpimarratuago geratuko dira. Berarena ororen gainetik arte kontzeptuala den aldetik, bideoa batik bat ideien proiektiorako erabiliko du. Eratzen dituen espazioei dagokienez, berriz, mugagabeak dirudite eta denboraz den bezainbatean, oraina landuko digu bideogintzaren sinkroniatasuna jasoz, goratuz. Eta hau guztia berebiziko intentsitateaz eta originaltasunaz, zeren gutxitan bezala bideogintzaren bitartez errealitatea eta egunerokotasuna espiritualtasunarekin eta transzendentziarekin uztartuko baititu. Teknologia berriekin jarraituz eta beti ere esperimentatuz, egileak

berak hauxe aitortu du: «Ordenagailuak gure burmuinak bezala lan egiten du, desberdintasun bakarra subkontzientean datza».

Giro abangoardistaren bidetik asaldaketa sozio-politikoetan murgildu eta bidegabekeriak salatuko ditu, zapalduen zein ahotsik gabekoen alde jarriz eta norberaren konpromisoak, erantzukizunak eta balore berriek eskatzen dituzten etika aldarrikatuz. Oteizak bezala espiritu aske eta urratzailea bere egingo du errebeldia dadaista moduko batean arituz.

Hasiera-hasieratik teknologia berriei atxikita egon bada ere, ezbairik gabe Asinsen artearen funtsa matematikak dira, zentzu erabatekoan eta eztabaidaezinean izan ere. Bere artelanaren bisualtasuna, hein handi batean, hortik letorke.

Dena dela eta irizpideok kontutan izanda ere, ikerketa luzeen ondorioz Asins bera izango da matematikaren zeregina zertan datzan argituko diguna, esanez dinamika matematikoan harremanetan dagoena baino gehiago harremana bera dela azpimarragarriena. Hurrengo arlo hauetan ere arreta jarriko du:

«68tik aurrera arlo lineala, egitura purua, irudiaren eta kon-tzeptuaren arteko harremana, matematika puruaren eta matematika grafi-koaren artekoa interesatzen eta arduratzen zaizkit.

Multimorfismoa edo egiturazko elementuaren analisia deitu izan dudaren atzetik nabil, bere jatorrian eta erregresioan zehar ibili ere» (*Oroimen puskak*, 65).

Matematikarien artean Pitagoras aipatuko du eta fisikarien artean, berri-ritz, Einstein. Pitagorasen ildotik gogora daiteke musika eta harmonia elkar-tuz matematikaraino heldu zela eta zenbakien garrantzia azpimarratu zuela, kosmosaren harmonia haietan mamituz. Baina ohi duen bezalaxe, Asinsek Pitagorasi buruz bere iritzi propioa jaulkiko digu, hurrengo baiezta-tuz: «Zenbakien zientzia landu behar dugu, gure hilketarik handienak kalkulu erra-kuntzak direlako. Hori da Pitagoras». Einsteini dagokionean, erlatibitatearen teoria aipatu behar, ezbairik gabe.

Matematikak gun-e izango direlarik, beste hainbat eremutara helduko da, poesiara, musikara, arkitekturara, filosofia eta semiotikara, hain zuzen ere, arlo guzti hauen azpian ikuspuntu amankomun gisara utopia datzalarik.

Poesiari begira, Asinsek hiru puntutan jarriko du arreta: konkretismoan, logosean eta isiltasunean, hurrenez hurren. Lehenengoari dagokionean, Gustavo Vegak hauxe idatzi du: «Bai konkretismoak, bai espazialismoak hitza objektu gisara hartzen dute». Beraz, Elena Asinsek poesia konkretuaren bitartez geometrismoan aritzearekin batera, poesia espermentalean in-duskatu eta zeinu linguistikoen eta ikus eremuen arteko harremanak lan-duko ditu. Bigarren puntuari begira, Asinsentzat poesia logosa da, egia eta

edertasuna ezinbesteko arloak izango direlarik. Hirugarrenari dagokionean, berea bezalako poesia purua isiltasunari datxe kiola azpimarratu behar da. Honen guztiaren adibide gisara hortxe ditugu Asinsen *Konposizio zirkular letrista kolorean* eta *Konposizio zirkular letrista* lanak edota *Topaketa berankorrek* erakusketaren hormetan jarri zituen marrazkiak.

Asins Pitagoras zalea denez, une askotan musikan murgilduko da. Gogokoan dituen musikariaren artean Bach eta Mozart daude, arlo formal eta espiritualtasuna hain ondo landu dituzten bi egileok. Bach dela-eta, Asinsek egitura eta erritmo zentzua, musikaren arkitektura matematikoa, fugak eta konplexutasun barrokoa gertu sentituko ditu. Mozarti dagokionean, arlo harmonikoa, sinfonia izaera, ideien adierazpen gisara hartutako musika eta soiltasun neoklasikoa arduratzen zaizkiola pentsa daiteke. Bach gogoan *Canon*s 22 sortuko digu eta Mozart gogoan, berriz, zenbait kuarteto prusiar.

Gauzak honela, ez da harritzekoa Asinsen musika isila izatea, begieste mistikoa eskatzen duena. Musikak duen garrantzia azaltzerakoan, George Steinerrek *Lengoia eta isiltasuna*-n idazten du poeta askok musika poesiarren gainetik jarri dutela adierazteko daukan ahalmenagatik, koderik sakonena delako, bere dimentsio erlijioso zein magikoagatik. Honetaz gain, hurrengo ere irakur diezaiokegu: «Musikaren bitartez arteak eta zientzia zehatzak sintaxi amankomunera hel daitezke» (64). Eugenio Triasen *Irudimen ozena* saiakeran, berriz, honako iritziokin topatuko gara: «Musika denboran aritzen den mugimendua da. Denboraren musika da, Karlheinz Stockhausenen terminologia teorikoan esateko. Musika beti *gertatzen da*» (584). Baldintzok kontutan hartuta ulertzekoa da Asinsi Stockhausen gustatzea, serialismo integralarekin hasi, musika elektroakustikoan zein instrumentalean aritu, geroxeago forma aleatorioekin jardun eta musika testualak idatzi duen egile abangoardista, egiturez arduratzeaz gain, ekialdeko filosofia eta zentzu mistikoa eta kosmologikoa bereganatu dituena. Bestaldetik, menhirrei buruz esan duena hortxe dugu: «Menhirra musika isila da, isiltasuna behar du, barnera biltzea».

Arkitekturari dagokionean, Asinsi Vasarelyri bezala eraikuntza (arkitektura eta hirigintza) funtsezko kontua gertatuko zaio. Umberto Eco *Egitura ausentea*-n ikuspegi semiotikotik ikusita, arkitekturan estimuluak ideologiak ere badirela diosku, arkitekturak bizitzearen ideologia konnotatzen duela, beraz, bizitzeko modu berria igortzen digunez, zerbait berriaz informatzen gaituela eta bizitza berri horretara bultzatzen. Asins Ecoren ikuspegitik abiatzen bada ere, bere iritzi propioa aletuko digu: «sorkuntza oro, edozein delarik ere, antolamendua da, zinetan guk geure burua eraikitzen baitugu» (*Oroimen puskak*, 274). Arkitektura gaitzat hartuta, hortxe daude *Project for an Architecture [Architecture]. Floor Plan with 81 points* eta *Project for an Architecture [Architecture]. Floor Plan; 15 points exedro [hexahedron] regular* lanak edo *Paradigma [Paradigm] for Scale* deitutakoa. *Topaketa beranko-*

rrak izeneko erakusketan ere menhirren eraikuntzaz dihardu. Egileak berak aitortu duenez, menhirren instalazioa *Canons 22*-tik dator, zeinetan J.S. Bachen omenez irudi bakoitzak aldaketa txikiak baititu, eta modu horretan bilakaturik doa, sailka bilakatu ere. Honetaz gain, Zarauzko pasealekuan kokatutako eskulturaren bezalaxe *Canons 22*-an ere betiereko itzuleraren filosofia dago, hasierara edo abiapuntura itzultzearena.

«Prozesuan murgildu eta, egunak joan egunak etorri, nire asmoetarako nahiko egokia zen sistema bat aurkitu nuen, nahiko egokia, eta berezia nire ekoizpenean. Zeren nik beti ikertu bainuen goranzkako-beheranzkako ekuazioarekin; baina aukera berri hartan gorabehera ezohiko bat gertatu zen: formulak deseraikitze bat eta eraikitze bat ezartzen zituen, elkarren ondoko beheranzkotasun eta goranzkotasunak, lerromakurrak iruditzen zitzaizkidanak, nahiz eta izatez bisualki lerrozuzenak izan.

Tira, eraikitzekeko modu berri hura interesatu egin zitzaidan. Kanonak deitzen jarraitu nuen, eta kasu honetan, ordu arte lortutako kopurua zela-eta, *kanonak 22*.

72 figura edo kanonek osatzen zuten lana, lauki batetik hasita desegin egiten zena huts bateraino eta prozesua jarraituz berriro laukia eraiki arte» (*Topaketa berankorrek*, 46).

Konturatu gabe hark guztiak hiri baterako egitasmoa zirudiela dio, periferiatik gunerantz abiatuta eta espazioaren desokupazio lineala garatuta. Ikuspegi horretatik fokaturik eta ildo horren bilakaeran sartuko du menhirren instalazioa.

Honen guztiaren haritik eta alde zurretik iradoki bezalaxe, filosofia Asinsi giltzarririk sendoenetariko bat izango zaio. Jürgen Habermasek *Ekintza komunikatzailearen teoria*-n filosofiaren gairik oinarritzakoena arrazoa dela diosku. Hain zuzen ere, perspektiba hori izango da Asinsena, arrazoiarena, eta, horrela, ordena metodiko eta sistematikoan oinarritutako estetikatik jabetuko da, non arrazionaltasunaren izenean zientzia eta utopia errebendikatzen diren mistikarekin batera. Eta planteamendu honetatik abiatuta, Kant, Wittgenstein eta, beste neurri batean, ekialdeko filosofiarekin bat egingo du.

Kant dela-eta, Asinsek balore unibertsaleko moralean sinistuko du (teologia moralean eta lege moralean), modu honetan gizateriaren eta munduaren aurrerabidearen alde eginez eta justizia eta ongizate sozialak bermatuko dituen aurrerabide ekonomikoa zein teknikoa bultzatuz. Kontzientzia eta itun amankomunean sustatutako espiritualtasuna gogoratuko ditu. Arrazoi teorikoa eta praktikoa ere batzeari ekingo dio, ezinbesteko lotura horretan arituz eta trebatuz.

Bere hainbat artelani erreparatuz gero, erritmo erregularreko progresio aritmetikoa zein geometrikoa eta goratze baten arabera mailak antze-

man ditzakegu, perfektzioaren bila antzeman ere, utopiak espazio osoa hartuko duelarik, eta estetikaren izenean edertasunak egiairen sinonimo gisara funtzionatu du. Ezagutza eta minberatasuna loturik joango dira eta forma purua (ez substantzia), harmonia, kutsu sublimea eta abstrakzioa (beraz, izaera mugagabeko edertasuna eta esanahi zehatzik gabea) aurkituko ditugu. Artelan subjektiboak badira ere (etereoak eta haietako asko izenbururik gabeak), era berean, objektibotzat har daitezke eta unibertsalak eta transzendentalak dira. Formari berebiziko oihartzuna emanez, guztia era matematikoan eta zehatzean burutuko du, bide beharrezkoa eta zorrotza urratuz, arrazoa eta utopia lagun.

Wittgensteinen pentsamendua ondoan duelarik, Asinsek sinpletasanari eutsiko dio, besteak beste, sinpletasanak eraikuntzaren bitartez bere baitan konplexutasuna daramalako. Honetaz landa, mugez eta konbinazioez arituko da, matematikoki eta logikoki aritu ere, mistizismoa eta isiltasuna bereganatuko ditu eta etikaren eta estetikaren arteko uztarketari ekingo dio, horrela haratagoko kutsua erdietsiz. Bai artean, bai bizitzan landu duen outsidertasuna ikuspegi horretatik etorriko zaio.

Artelan batean Ludwig Wittgensteinen *Zettel* aipatzen badu ere, filosofo austriarraren itzala Asinsengan askozaz luzeagoa da. *Tractatus logico-philosophicus*-en horrelako esaldiekin topa gaitzek: «Forma egituraren posibilitatea da» (53) edo «Leku geometrikoak eta logikoak bat egiten dute, existentzia baten posibilitatea diren aldetik» (65). Pentsamenduok Asinsen *Strukturen* sailera eta izenbururik gabeko hainbat lanetara garamatzate. Bestaldekik, Wittgensteinen *Denetariko oharpenak. Kultura eta balorea*-n hauxe irakur dezakegu: «Pentsalariak lotura guztiak markatu nahi dituen delineatzailearen antz handia dauka» (574). Esaldi honek Asinsen *Erritmo oblikuo-baikorra*, *Erritmo oblikuo-ezkorra*, *Garapen* eta *Konbinaketak* artelanak gogora ekarri ahal dizkigu.

Ekialdeko eraginaren artean *I Ching* eta Lao zi leudeke. *I Ching*-a aspaldiko jakituria txinatarraren liburua dugu, non zientzia, psikologia, literatura, filosofia eta poesia anitz aurki daitezkeen. Espiritualtasun handikoa, denbora ezinbestekoa da bertan. D. J. Vogelmann-ek *I Ching*-en poetikotasuna azpimarratzeaz gain, hauxe diosku:

«Zehaztasunari begira, antzinasun txinatarraren ondare hau zeinuen lengoaiaren bertsio "humanista" dugu, berez abstraktua eta guztia hartzen duena, oinarrian giza munduaren bilbeari dagokiolarako, gizakien bizitzari baldintza eta testuinguru guztiak kontutan hartuta. Eta helarazitako ahozko testu hau jakituria taoistaren eta Konfuzioren filosofia moralaren printzipioen arteko amalgama denez, birtualki etika tratatu baten gisara agertzen da» (*I Ching. Aldaketen Liburua*, 12).

Hain oparoa den liburu honek bestelako ikuspeirik eta iruzkingilerik eduki du, adibidez, C. G. Jung:

«Antzinako pentsamolde txinatarrak kosmosa fisikari modernoaren gisara begiesten du, zeinak ezin baitu ukatu munduaz daukan eredu egitura zeharo psikofisikoa denik [...] Pentsamolde txinatarraren arbera sinkronizitatea gertaeren kointzidentziak aritzen da, kasualitateak gertaeren sekuentzia deskribatzen duen era berberean» (*I Ching. Aldaketan Liburua*, 25).

Elena Asinsek sortu dituen hainbat *i ching*-en bitartez arlo fisikari ez dio arretarik jarriko, baina bai espiritualari. Ikuspegi orokorrari begira, Taoren funtsa ekarriko digu gogora. Eta horrela, bizitzaren zentzua eta bidea aurki ditzagun, mendebaldeko gizarte honek eskaintzen dizkigun hainbeste alferreko gauzatatik askatutakoan, oinarria eta barne orekara abia gaitezen bultzatuko gaitu, hona heltzeko ibili beharreko urratsak zailak edo ezohikoak direla ohartaraztearekin batera. Asinsen *i ching*-ak ikusitakoan, *I Ching* liburuaren baitan datzan aldaezina aldaketa delako filosofia ere barneratuko zaio bere artelanera hurbildutako edonori.

Lao zi filosofoaren *Tao te king* liburuaren izenburuari begira, "tao" bidea edo ur ibilbidea izango litzateke eta "king", berriz, bertutea. Liburu honek erreala denaren igaroaldiaz dihardu, bizitzaren etengabeko eraldaketaz, bila-kaeraz, gauzen etorreraz eta prozesuaz mintzo da, gauzak berez gertatzen direla, modurik naturalenean, inmanentzia hutsaz, badatozela eta badoazela euren ibilbidean, beraz, ez da ezer derrigortu behar, bideak dena eramaten baitu. «Bideak bere burua du arau» (79) edo «Itzulbidea bidearen mugimendua da» (109) idatzita daude bertan eta baita *yin* eta *yang*-aren filosofia eta baloreen antzaldaketa ere. Asinsen artelanera etorrira, osagaiok hartuko ditu kontutan: bere buruarekiko fideltasuna, bilakaera, berezkotasuna eta kontra-jarriak diren elementuen arteko osagarritasuna. Eta dena harmonia eta hutsunea xede harturik.

Asinsek bi gai filosofiko garatuko ditu nagusiki: denbora eta ausentzia. Denboran oraina errebindikatuko du behin eta berriro, nahiz eta *Oroimen puskak* erakusketan iraganik egon badagoen eta trikuharriak zein menhirrak aurki ditzakegun eta *Topaketa berankorrek* izenekoan, berriro ere, aipatutako monumentu megalitikoak gaitzat hartzen dituen. Trikuharriak direla-eta, era-kusten dizkigun mota desberdinetako trikuharrien bitartez espazio hutsak eta beteak aldizkatuko ditu denboran zehar. Gainera, bidez ikus daitezke, beraz, honi guztiari bideoaren denboratasuna ere gehitu behar zaio. Menhirrei buruz, berriz, hauxe adierazten digu: «Ez dut bilatzen historiaurreko artea imitatzea, baina bai interpretatzea, oroimenerako monumentu sakratuen kontzepzio hori».

Arestian adierazi bezala, Asins orainean arituko da, baina bere orainaldiak berezitasunik izango du, zentzu intenporalarena, hain zuzen ere. Denborari buruz hausnartzerakoan, *Oroimen puskak* erakusketaren izen bereko liburuan denbora giza bilakaeraren espazioa dela aitortzeaz batera, denbora objektiboaz eta errealaiz dihardu. Hurrengo ere gaineratuko digu:

«Duela urte askotatik hona nire lanean laugarren dimentsioa, hau da, denbora sartu dut.

Denborak mugimendua dakar eta mugimendua jarraitua edo ez jarraitua izan daiteke, jariakor edo erdi moztua eta abar. Ildo honetatik abiatuta, denbora existitzean oroimen bilakatzen da, igarotzea da, narrazioa eta diskurtsoa da» (*Oroimen puskak*, 284).

Topaketa berankorrek erakusketan eta azalpen gisara, berriro ere, denboraz arituko zaigu:

«Denboraren joanaz pentsatzen denean, bizi izandako edo jada bizi ez diren esperientzien kontzientzia hartzen da. Erakusketa hau azken urte hauetako bideoek, instalazioek eta auskalo zer eraikuntzatarako proiektu linealek osatzen dute. Ekintza-garaiak gogoratu nahi izan ditut; hain zuzen, garai haietan, nolabaiteko utopia bat izango litzateke halako gauzak egitea eta erakustea» (7).

Trikuharriak eta menhirrak aukeratu eta orainaldian txertatzean, hiru jauzi kualitatibo erdietsiko ditu. Batetik, lokala eta partikularra den zerbait unibertsaltasunean bilduko du, bestetik, mitotik logoserako bideari ekingo dio eta, hirugarrenez, trikuharria konkabotasuna dela medio gure barnekoitasunaren sinbolo bilakatuko du eta menhirra, berriz, gure duintasunarena, gizakiaren baitan bertikaltasuna ezartzea baitu xede. Eta bidenabar euskal kulturaren sistema barruan zenbait aurrerapauso emango ditu, trikuharria zein menhirra semantikoki eta semiotikoki ez ezik, filosofikoki ere zentzuz betetzean. Horrela, etorkizunerako biderantz abiaraziko ditu.

Ausentziari begira ere lan ederra bezain hausnartua utzi digu Asinsek, antzinako eraikuntza hauen bitartez espazio sakratu eta existentzialekin lan egiten duen aldetik. Gainera, ekialdeko artean bezala hutsunea balore baikor gisara berreskuratuko du.

Beste arlo batera igarota, Asinsen artelana semiotikatik ikusita *performance*-aren barruan dagoela eta lengoia formalizatuak deitutakoen sailean kokatzen dela gogoratu behar da, hau da, matematikaren egituretatik abiarazita sortutako lengoia artifizialean, kasu honetan konputagailuei eta teknologia berriei egokituta. Honetan guztian geometriari leku garrantzitsua dauka, zeren Umberto Eco dioen bezalaxe: «Arkitektura espazioen artikulazioaren artea baldin bada, Euklidesek bere geometriari eman zuena espazioen arti-

kulazioaren kodifikazioa izan zitekeen» (*Egitura ausentea*, 360). Asinsek kode autonomo bat lortuko du, ohiko sistemetatik kanpo dagoen komunikazio sistema propioa eraikiz. Semiotikaren giltzarri den egiturari begira, Asinaren artelanean formak eta objektuak berez sortu eta egituratuko dira askatasunean eta modu horretan egiturak hedatuz eta hedatuz joango dira. Perspektiba zabal horren arabera eta Chomskyren gramatika generatiboaren espiritutik berberak posibilitate, artikulazio eta kode berriak aurkituko ditu eta horrela, aurrerabidearen izenean eta antzaldaketa eta garapena helburu, espazio dinamikoaren bitartez beste errealitate bat aurkeztuko digu.

Osagarri guztiokin Oteizaren bi esanok beteko ditu: «Urrutikoa nire buuruarengana hurbiltzen nauen gauza bakarra da» eta «Arte berri eta originarekin benetako transzendentzia espirituala benetako sorkuntza estetikoak da: desokupazio espaziala».

2. Pentsamendu dialektikoa eta espiritualtasuna

Aurreiritzirik gabeko pentsamolde irmo eta erradikala duelako sarrarazi-ko du artelana dialektikan eta ikuspegi kontrajarriak elkarren beharrezko diren dinamikan, era honetan asmo konplexua bezain interesgarria plazaratuz eta perfekzioan urrats esanguratsuak emanez. Eremita birtuala, zientifikoa eta funtzionala ikusezintasunarekin eta mistikarekin elkartuko ditu, analitikoak dena sintetikorekin (Mondrian eta Malevich erreferentzia puntutzat harturik), abstrakzioen mundua (ideiena) konkretutasunarekin (horra hor objektuak, poesia konkretua deitutakoa). Esentziala eta betikoa dena abangoardiarik esperimentalenarekin uztartuko digu, distantzian landutako arte objektibo eta tinkoa subjektibo eta sentitua denarekin (emozioarekin), esanezina komunikazioarekin. Zeinuari atxikiko zaio, baina, era berean, arteak benetan esanguratsua denaren betetasuna itzultzen digula diosku, teknologietan aritu arren edota horrexegatik beragatik, manipulatu eta domestikatua egon daitekeen edozertatik ihes eginez (gogoratu Oteizak ere bide bera aukeratu zuela). Pragmatismoa utopiarekin batuko du.

Eta hau guztia zuria eta beltza baino ez erabiliz. Ezin zitekeen bestela izan, zorrotasuna baitu lege Elena Asinsek. Gainera, zuria eta beltza errazago antzematen direnez, haien artean tentsio eta bibrazio bereziak daude eta izaera sublimea bere baitan daramate. Esanahiei begira, zuriak hasierari, egunari eta argiari erantzuten die, beltzak, aldiz, gauari, ilunari, amaierari eta itxiturari.

Aukera honetan ekialdeko artea, dadaismoa, Malevich eta Wittgenstein izango ditu erreferentzia puntutzat. Ekialdeko filosofiaren arabera zuria eta beltza yin eta yang-aren islak izan daitezke. Dadaismoan beltzak dadaistek aldarrikatutako ezezkotasuna adieraziko luke, baiezkoatasuna izango litzatekeen zuriaren ondoan. Malevich dela-eta, *Suprematismo*. *Zuria zuriaren gai-*

nean, *Karratu beltza*, *Zirkulu beltza* edo *Gurutze beltza* pinturez gogora gaitzetzke. Wittgensteinentzat argiak ez du kolorerik, ezta zenbakiek ere, eta grisa baldintzen eta testuinguruen arabera sortzen da, beraz, ikuspegiari estu-estu loturik egongo litzateke.

Asinsengan bai zuriari, bai beltzari eskainitako lanak topa ditzakegu nonahi. Elkarren ondoan daudenean, zeinek bere tokia betetzen du, zeinek bere betiko esanahiak izango ditu (zuriak argiarena eta beltzak ilunarena). Esandakoaren erakusgarri hortxe dugu *Oroimen puskak* erakusketaren *Sail zuri eta beltza*. Gauza bera esan dezakegu *Topaketa berankorrek* erakusketaren serigrafiei buruz. Baina gauzak ez dira hain argiak izango, zeren, batetik, zuria eta beltza kontrajarriak izanagatik ere, biek ala biek hutsunea adierazten baitute, hutsuneak daukan zama filosofiko guztiarekin eta, bestetik, kolore bakoitzari ezarri ohi zaizkion esanahiak irauli egingo baitittu. Adibidez, bere artelanean beltzak argitasuna adieraz lezake, heriotzak bizitarantz gida gaitzakeela gogoraraziz.

Topaketa berankorrek erakusketan zulo beltza eta menhirrak ikusten dira. Menhirraren egitura bera daukan eta gela hutsa eta iluna den zulo beltza deitutako instalazioan argirik eta irudirik ezaren zergatia gizakiak une batzuetan bere buruaz hausnartzeko behar duen egoerari dagokio egilearen esanetan: «Sartzen denak esaten du hasieran beldur handia sentitzen duela, baina gero, aldiz, bake izugarria. Gorputzak bizi duen bizi esperientzia bat da. Zentzumenak ezeztatu egiten dira. Ezereza bizitzea da». Beraz, zulo beltza eraikuntza edo deserarikuntza izango litzateke, ezereza, existentziaz eta mistikaz estalia. Berrogei menhirrak ere beltzak dira. Zergatik?

«Gero hasi nintzen argiarekin (ez kolorearekin) lan egiten, eta ahalik eta argirik gutxiena egon behar zuen. Argia bitarteko sotil baina arriskutsua zen, etengabe kontrolatu beharrekoa; horregatik egin nuen lan kolore beltzarekin, gai baita bizitza izpirik ihes egiten ez uzteko bezainbeste argi bere-tzeko» (*Topaketa berankorrek*, 47-48).

Orain arte esandakoa kontutan hartuta, artelan gotor bezain sotilarekin, hauskor bezain erabatekoarekin topatuko gara eta hainbat galdera erneko zaizkigu barruan. Denboraren tratamenduarekin batera espazioa hainbat norabidetan eta erarik pertsonalenean egituratzeko desira nonahi nabari daiteke, baita espazioa hustekoa ere lerroaren erritmo bizia eta dardara agerrazteraino. Eta horrela, dimentsio espiritual hain luze-zabaleko artelanaren bitartez Asins ardaztu, egituratu eta garbituko gaitu barrutik, gogoia eta pentsamendua argituz eta bestelako zerumugak ireki eta hedatuz. Sakontasun horren bitartez isiltasunean murgildu eta hura entzutera bultzatuko gaitu. Izan ere, Asins bere artelanean biluzten da, horra hor bere egiatasuna, zinezkotasuna, bere pentsamendu guztiaren funtsa dena.

Espiritualtasunak zeregin handia edukiko du, intelektualtasunaren eta egitasmo geometriko eta arrazionalaren ildotik eduki ere, eta hiru norabide-tan garatzen arituko da: arte abstraktuan, egituraren bitartez eta alor matematikoari begira. Lehengoari dagokionean, arte abstraktua definitzen duten hurrengo hiru ezaugarriak bereganatuko ditu, hau da, izaera iraultzailea, indibidualismoa eta lirismoa eta baita Mondrianen esaldi hau ere: «Benetan modernoan den artistak abstrakzioaren kontzientzia dauka edertasun sentimendu gisara». Honetaz landa, Asinsek hurrengo adieraziko du: «Zeren abstraktua dena, nolakotasunaren arabera, pentsamenduaren mugarik gabeko konkretzioa baita» (*Oroimen puskak*, 154).

Egitura dela-eta, honela mintzo zaigu:

«egitura bilakaera da.

ez du bere baitan inolako "giza unibertsaltasunik" gordetzen euskarri gisara, ez da hedadura dialektikoa zentzu hegeliarrean, bilakaera erreala da, egitez gertatua, prozesua, baina prozesua barne bizitzaren bizigarritasun gisara. batzuetan izaera teleologikoa eduki dezake» (*Oroimen puskak*, 103).

Matematikak eta mistika uztartuz, Vitruvioren ikuspegiarekin bat egingo du, forma aztertzeke garaian proportzioari ezinbesteko garrantzia ematera-koan, jakinda proportzioak izadiaren barruko harremanen funtsa mistikoaz hitz egiten duela.

Bestaldetik, forma geometrikoei begira, Asinsen artelanean "chakrak" eta "mandalak" topa daitezke edota horien oroimena burura etor dakioko ikusleari. Chakrak gorputzaren leku zehatz batzuetan dauden bizi indarrak dira. Ez alferrik pitagorikoek indar horri gorputzeko argi argitsua deitu zioten. Mandalari dagokionean, *Sinboloen liburua*-n honako azalpena irakur dezakegu:

«Mandala budismo tantrikoan hobekien ezagututako sinbolo horie-tariko bat da. Literatura budista tibetarrak elkar txirikordatutako hiru mailez hitz egiten du, *kanpoaldeko mandala*, *barnekoa eta alternati-boa* deitutakoez. Kanpoaldeko mandalak giza ingurune guztiaren itxurak biltzen ditu bere baitan: hau da, unibertsoa. Barneko man-dala ingurune horretan bizi direnez osatuta dago: gizakiak. Konposi-zioan, eraikuntzan eta barne aldizkakotasunean kanpoaldeko man-dala bezalakoxea da. Beste mandala, alternatiboa, analogia eta elkarrekikotasun hauen ikasbidea da eta baita yoga egitearen on-dorioa ere» (712).

Espiritualtasuna biziki interesatzen zaio Asinsi, Eduardo Chillidari bezala-xe. Eskultore donostiarrek espiritua zehazki zertan den ez zekien arren, gauzarik azkarrena dela uste zuen. Eta gai hau zela-eta, adibidez, bi galderok

egin zituen: «Espirituak ba al du mugarik?» eta «Zein espazio motak egiten ditu posible mugak espirituaren munduan?» Asinsen artelana Eduardo Chillidak espirituari buruz hausnartutakora hurbiltzen dela esan daiteke.

3. Ondorioak

Elena Asinsen lana bitxia bezain defingaitza da, are gehiago, katalogatzeko ez da, ez baitago inongo korrante artistikotan eta iskin egiten die modei. Bertan partiturei eta koreografiari buruzko ohar estilistikoak, brodatuak zein albainuak eta zubi ikusezinak antzeman daitezke, giro etereoan eta aldakorrean bilduta antzeman ere. Ezezagunaren taupada eta deia ere hor daude baina, batez ere, egiturak eta eritmoak nonahitik helduko zaizkigu.

Bere artea berez ez da bisuala, kontzeptuala baizik, baina, bestaldetik, begiak edertasuna begiesten gozatzen du. Bisualtasunean aritzen bada ere (horra hor urrutira gabe, poesia konkretuarekiko eta Vasarelyrekiko zein op-art-arekiko duen jaidura) ez da berez egile bisuala, ez delako begian gelditzen, begia hausnarketara eta logikara heltzeko bitartekaria izango zaio, beraz, hausnarketa-espazioa ikus-espazioa bainoago dago berarengan. Ikusmena garrantzitsua izan arren, ukimenari ere badagokio, lan haietako askok, batetik, ukipen pantailak baitirudite eta, bestetik, braillez idatzitako testuak. Ez du helburu sentsazioak igortzea, kontzeptuak baizik, baina bere lana ikusterakoan, sentsazio desberdinak eduki ditzakezu. Ez dago irudimenean oinarrituta, baina haren lanen aurrean kokatzen denari irudimena abartu ahal zaio. Berarengatik ere ez dira fantasia eta barrokiak, baina iradokizunen bitartez Bach bezalako egile batenganaino garamatza. Itxura batera soiltasunagatik (joera sinoptiko horregatik), diseinuarekiko eta dekorazioarekiko harremanengatik, pertzepzio kontuengatik eta arlo industrialari eta teknologikoari erantzuteagatik minimalistatzat har daiteke. Baina ez da minimalista, bere lanak ez duelako zerikusirik Duchampen *ready-made*-ekin, fisikoa ez, baizik-eta espirituala, metafisikoa eta mistikoa delako, subjektiboa eta personala, prozesu artistikoa ardura zaiolako eta ez azken emaitza eta optikoa ez delako (zentzu erabatekoan, behintzat, nahiz eta *Egitura optikoak* deritson lan bat eduki eta ildo horretatik abiatuta beste batzuk ere). Ez da minimalista informaziorik igortzen ez digulako eta errepikatzen ez delako. Konstruktibistatzat jo daiteke gizartearekiko erakusten dituen planteamendu iraultzaileengatik, errealtatea oso kontutan hartzen duelako edota arkitekturek jokatzeko duen ezinbesteko paperagatik. Baina ez da konstruktibista ere, bere helburuen artean ez dagoelako espazio ilusionistarak sortzea edota plastizitatean bete-betean eta modu erabatekoan murgiltzea (behintzat, konstruktibistek ilusioa eta plastizitatea garatu zuten moduan). Bere artelanak pinturak edo eskulturak direla pentsa daiteke, pinturak, lerroengatik eta bolumenagatik, eta eskulturak, berriz, hiru dimentsiotako espazioagatik, er-

liebeagatik eta objektuagatik. Baina ez dira, osoro hartuta behintzat, ez pinturak ezta eskulturak ere, ez daudelako ez piktorikoki, ez eskultorikoki materializatuta (baina, bestaldetik, izan badira, trazu espiritualak lekuko). Dadaismotik zenbait aspektu bereganatzen baditu ere (askatasun egarria eta errebeldia, artea eta bizitza gauza bera direlako ustea, izaera estetikoak), ez da dadaista, intuitiboa ez, baizik-eta hausnarketa zalea eta logikoa delako eta ondorioz baita neutroa ere, dadaisten aldarri desordenatuetatik eta eztanda-tatik urrun, berezkotasun edo bat-batekotasunaren, dardararen eta probokazioaren kontrajarreran. Arestian ohartarazi bezala, diseinuarekin zerikusi handirik badu, baina ez da diseinu hutsean geratzen. Artea ikuslearengana hel dadin nahi du, baina bere artea ez da herrikoia, kultua eta goi mailakoa den aldetik.

Bereizketa hauek guztiak Asinsen artelanak zigilu propioa edukitzearen ondorio dira eta gauzak honela, bere lanera hurreratutako orok nolabaiteko harridura jasoko du, ezin esan halako bat.

Sortzerakoan, askatasun osoz jokatzeko duela, arte bizitua, sentitua eta espermentatua da Asinsena, gu hartu eta babestearekin batera, geuk geure burua gara dezagun eskatzen ari dena, "konstruitzen" eta "dekonstruitzen" diharduena. Orain arte esandakoak kontuan hartuta ez da harritzeko bere bide koherente eta zaila ibilitakoan, lengoia bat eta espazio propio bat sortu izana eta hainbat arlotan (geometriari, semiotikan...) sistemak egitura-tu izana. Hain zuzen ere, eraikuntza da Asinsen bidea. Honen bitartez transzendentziarantz jasotako artelana erdietsiko du.

Bibliografia

- ASKOREN ARTEAN: *Elena Asins. Fragmentos de la memoria*, Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, 2011.
- ASKOREN ARTEAN: *Elena Asins. Topaketa berankorak. Encuentros tardíos*, Koldo Mitxelena Kulturunea, 2012.
- ASKOREN ARTEAN: *La proporción: arte y matemáticas*, Editorial Graó, Barcelona, 2009.
- ASKOREN ARTEAN: *El libro de los símbolos*, Taschen, Colonia, 2011.
- ASKOREN ARTEAN: *Victor Vasarely*, BBK, Bilbao, 2012.
- ASTIZ, Iñigo (Elena Asinsen elkarrizketatzailea): "Kutsaduraz garbi nahi dut nire lana", *Berria*, 2011ko abenduaren 30a.
- ECO, Umberto: *La estructura ausente*, Editorial Lumen, Barcelona, 1978.
- ELGER, Dietmar: *Arte abstracto*, Taschen, Colonia, 2008.
- HABERMAS, Jürgen: *Teoría de la acción comunicativa*, Editorial Trotta, Madrid, 2010.

- LANDA, Isabel: "La utopía de Elena Asins", *El País*, 17 de junio de 2012.
- _____ : "Asins invita a reflexionar sobre el presente", *El País*, 21 de junio de 2012.
- LAO ZI: *Tao te king*, Siruela, Madrid, 2007.
- LIZARRALDE, Mikel: "Ebakiak iraganari", *Berria*, 2012ko ekainaren 21a.
- MARTIN, Sylvia: *Videoarte*, Taschen, Colonia, 2006.
- MARZONA, Daniel: *Arte minimalista*, Taschen, Colonia, 2009.
- RUIZ MANTILLA, Jesús (Elena Asinsen elkarrizketatzailea): "España no es una madre, es una madastra", *El País Semanal*, 20 de noviembre de 2011.
- STEINER, George: *Lenguaje y silencio*, Gedisa, Barcelona, 2003.
- TRÍAS, Eugenio: *La imaginación sonora*, Galaxia Gutenberg, Barcelona, 2010.
- VEGA, Gustavo: "Formas y tendencias de la actual creación poética visual" in *Zurgai*, Diciembre, 2000.
- WILHELM, Richard: *I Ching. El Libro de las Mutaciones*, Edhasa, Barcelona, 2009.
- WITTGENSTEIN, Ludwig: *Tractatus logico-philosophicus*, Alianza Editorial, Madrid, 2009.
- _____ : *Diarios, conferencias*, Editorial Gredos, Madrid, 2009.
- _____ : *Investigaciones filosóficas*, Editorial Crítica, Barcelona, 2010.

Euskal literatur sorkuntza:

2012an argitaratutako liburuen zerrenda

JUAN LUIS ZABALA

Oharrak:

- 1.- Parentesi artean ageri den data *Berria*-n liburuaren berri eman zenekoa da. Ezer aipatzen ez denean, *Kultura* sailean eman zen liburuaren berri; gainerakoetan, zehaztuta dago zein sail edo gehigarritan eman zen berria. *Mantangorri* gehigarriko aipameneen berri ez da ematen.
- 2.- Zerrenda honetan ez dira aipatzen aurretik beste edozein hizkuntzatan argitara emandako liburuen itzulpenak. Horien katalogoa Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpretarien Elkarteko (EIZIE) webgunean kontsulta daiteke, www.ezie.org helbidean; baita behean, 7. oharrean, aipatzen diren Joan Mari Torrealdaireren lanetan ere; eta *Armiarma* atariko *Euskarari ekarriak* gunean (<http://ekarriak.armiarma.com>).
- 3.- Testu zahar, berrargitalpen, bilduma eta antologiaren sailean ez da liburuaren aurreko argitalpenaren agortzearen ondoriozko berrargitalpen arrunten berri ematen.
- 4.- Litekeena da aipatutako liburuetakoz batzuk, *Saiakera*, *kazetaritza* eta beste sailean aipatuak batik bat, ez izatea berez, *stricto sensu*, literatur sorkuntzakotzat jotzeko modukoak, eta litekeena da, halaber, literatur sorkuntzatik hemen aipatutako batzuk baino gertuago dauden liburuak kanpoan geratu izana. Mugak ez baitira beti oso garbi ageri.

- 5.- Zerrenda hau ez da oso-osea, literatur sorkuntzako hainbat liburu-
ren aipamenak falta dira:hainbat lehiaketatako lan saridunak
biltzen dituzten liburu kolektiboak, saiakeratzat jotzeko moduko
doktorego tesi batzuk, herri edo eskualde jakin batean baino
zabaldu ez diren liburuak, zabalkunde eta promozio eska-
sekoak...
- 6.- Nahiz eta kasu askotan liburuaren ko-egile diren, ez da aipatzen
zerrendan ilustrazigileen izenik, idazleenak bakarrik baizik.
- 7.- XX. mende osoko liburu guztien zerrenda egina eta argitaratua du
Joan Mari Torrealdaik, *Jakin* aldizkariaren eta Gipuzkoako Foru
Aldundiaren eskutik, *XX. mendeko euskal liburuen katalogoa*-n.
Katalogo horretako bost liburuki eman ditu argitara Torrealdaik,
eta bosgarrenean 1999an eta 2000n argitara emandako liburu
guztien zerrenda egin du; 2001eko euskarazko liburu guztien
zerrenda, berriz, *Jakin* aldizkariaren 134. zenbakian eman zuen
argitara; 2002koena 140.ean; eta 2003koena 146.ean. Horrez
gain, Torrealdaik XX. mendearen hasieratik 2010a arte –urte
horretakoak barne– kaleratutako euskal liburu guztiekin osatuta-
ko katalogazioa Internet sarean kontsulta daiteke, [www.jakingu-
nea.com](http://www.jakingu-
nea.com) helbidean.
- 8.- Zerrenda hau liburuska moduan ere argitaratuko da, *Euskal Libu-
ruak 2012* izenburuarekin, Olerti Etxearen eskutik. Gisa berean
argitaratuta daude 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003,
2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 eta 2011ko
liburuaren zerrendak ere.
- 9.- Zerrendaren lehen eranskinean aipatutako kritika guztiak, haur
eta gazte literaturako liburuenak salbu, *Armiarma* atariko *Kritiken
hemeroteka* gunean (<http://kritikak.armiarma.com>) daude bilduta
eta irakurgai, beste egunkari eta aldizkari askotan argitaratuta-
koekin batera.
- 10.- Zerrenda hau osatu eta hobetzeko asmoz, egile, argitaratzaile,
banatzaile, saltzaile, bibliotekari eta irakurleei eskertuko genieke
informazioa Juan Luis Zabalarari bidaltzea. Helbidea: Aintzieta Pa-
sealekua, 16, 1-D. 20140 Donostia (Gipuzkoa). Telefonoa: 943-
471072. Posta elektronikoa: jaulis62@berria.info.

1. Eleberria

- ALONSO, Jon: *Zintzoen saldoan*. Tafalla, Txalaparta, 2012 (2012-I-9).
- ANTZA, Mikel: *Atzerri*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-X-31).
- ARANA, Aitor: *Sacamantecas nuen aita*. Tafalla, Txalaparta, 2012 (2012-VII-6).
- ARAQUE, Itxaso: *Damutzen ez direnak*. Donostia, Elkar, 2012 (2011-X-4; 2012-XII-21).
- ARRETXE, Jon: *19 kamera*. Donostia, Erein, 2012 (2012-V-29).
- BORDA, Itxaro: *Boga Boga*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-VI-1).
- ETXEBERRIA, Xabier: *Udazkeneko lorea*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-VI-9).
- GISAOLA, Carmen: *Gaur zortzi*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-X-24).
- HARANBURU ALTUNA, Luis: *Basque Culinary. Hozkailuko dossierra*. Alegia, Hiria, 2102.
- IRASIZABAL, Iñaki: *Orbe auziaren ingurukoak*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-III-15).
- ITURRALDE, Joxemari: *Ilargi horia*. Iruñea, Pamiela, 2102 (2012-XI-30).
- JORAJURIA, Peio: *Otalatz*. Baiona, Elkar, 2012 (2012-IV-1).
- LADRON ARANA, Alberto: *Piztiaren begiak*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-IX-13).
- LITTLE (Ernesto Prat Urzainki): *Hiru ilargi laurden*. Elizondo, Metaziri, 2012.
- LIZARRALDE, Pello: *Orbanak*. Donostia, Erein, 2012 (2012-V-11; 2012-VI-19).
- MARTIN, Itxaso: *Ni, Vera*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-III-24).
- MAKAZAGA, Xabier: *Sasian barna*. Bilbo, Ataramiñe, 2012 (2012-XI-28).
- MUNITIZ, Josu: *Itsasoari begira*. Bilbo, Ediciones Beta, 2012.
- OTALAZT (Peio Jorajuria): *Jaun Martin*. Baiona, Elkar, 2012 (2012-IV-5).
- PENADES, Josu: *Ileak uretan*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-IV-6).
- PEÑA, Yoseba: *Hodeien adorea*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-V-10).
- PEILLEN, Txomin: *Jan Dabrowski*. Donostia, Utrisque Vasconiae, 2012 (2013-II-15).
- SAIZARBITORIA, Ramon: *Martutene*. Donostia, Erein, 2012 (2012-IV-21; 2012-VII-10).
- SANTOS, Oier: *Ez zuten erantzun*. Donostia, Erein, 2012 (2012-XI-9).
- URIBE, Kirmen: *Mussche*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-XII-1; 2012-XII-29).
- ZUBIRI, Arkaitz: *Etxekalte*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-IV-20; 2012-V-19).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Hiru gutun Iruñetik*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2012-V-31; 2012-XI-2).

2. Ipuina

- ARRIETA, Bertol: *Alter ero*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-X-3; 2012-XII-20).
- ASKOREN ARTEAN: *Esku hori!* Tafalla, Txalaparta, 2012 (2012-XI-17).
- ASKOREN ARTEAN: *Hitza bide, bizia xede*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2012-X-26).
- ASKOREN ARTEAN: *Hizkuntzaren keinua*. Andoain, Kontseilua, 2012 (2012-V-11).
- AURKENERENA, Joseba: *Iparraldea bizi-egarri*. Alegia, Hiria, 2012.
- DEL OLMO, Karlos: *Ipuin irlandarrak*. Alegia, Hiria, 2012.
- EGAÑA, Arrate: *Paradisua*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-IV-24).
- JAIO, Karmele: *Ez naiz ni*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XI-29; 2012-XII-22).
- LERTXUNDI, Anjel: *Paper-festa. Minimalia*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-XI-29).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Piztiarioak*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XI-22).
- KAMIO, Garazi: *Beste norbaiten zapatak*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-III-2).
- URRUTIA CAPEAU, Jose Enrique: *Weylerren itzala*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2012-XI-30).
- ZALDUA, Iban: *Idazten ari dela idazten duen idazlea*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-X-18; 2012-XI-10).
- ZUBELDIA, Mikel: *Marlboro gizona*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-VI-2).

3. Poesia

- ALDALUR, Arantxa: *Amodio eta Desamodio Poemak*. Zarautz, Arantxa Aldalur (egile editore), 2012.
- ARREGI DIAZ DE HEREDIA, Rikardo: *Bitan esan beharra*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-XII-19).
- ASKOREN ARTEAN: *Hatsaren Poesia Olerki Bilduma 2012*. Senpere, Hatsa Elkartea, 2012; apailatzailea: Auxtin Zamora.
- ASTIZ, Iñigo: *Baita hondakinak ere*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-III-28).
- BORDA, Itxaro: *Medearen iratzartzea eta beste poemak*. Baiona, Maiatz, 2012 (2012-III-28).
- EGIGUREN, Ekhiñe / ALBISTUR, Aitor: *Hirigrafiak eta paisaiagramak / Sone-toen erresumatik*. Donostia, Birmingham, 2012.
- ETXARTE, Hedoi: *Sinplistik*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-XI-23).
- FRAI JOXE: *Hamaika birjina*. Leku jakinik gabe, Frai Joxe (egile editore), 2012.

- GEREDIAGA, Jon: *Zentauro-hankak*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2012-II-15).
- GOITIA, Oier: *Fakin Xokona*. Bilbo, Ataramiñe, 2012 (2012-XI-28).
- GOROSTARZU, Ione: *Des egiten*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-III-8).
- GRACIA QUINTANA, Izaskun: *Artikoa / Ártica*. Zaragoza, Armagord, 2012.
- IBARRA BASAÑEZ, Arantza: *Lehen amodioa*. Alegia, Hiria, 2012.
- KORTA, Gabriel: *Elurra galtza motzetan*. Errenteria, Gabriel Korta (egile editore), 2012 (2012-IV-27).
- LASA, Jose Inazio: *Denboraren hosto artetik*. Donostia, Erein, 2012 (2012-V-3).
- LINAZASORO, Karlos: *Apenas*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012 (2012-V-23).
- LINAZASORO, Karlos: *Ezer gehiago behar gabe*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2012-II-2).
- MAIA URROZ, Ainara: *Chansons d'amour, ilargi beterik gabeko gaua*. Baiona, Maiatz, 2012.
- SALAMERO, Andoni / JAUREGIALTZO, Martin: *Japonia: poesiaren sumendi ezkutua*. Zumarraga, Andoni Salamero eta Martin Jauregialtzo (egile editore), 2012.
- SUAREZ, Castillo: *Urtebetetze festa*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XI-24; 2013-I-15).
- TOLEDO, Maite: *Jet lag*. Bilbo, Ediciones Beta, 2012.
- URKIZU, Urtzi: *Kezka bat gutxiago*. Baiona, Maiatz, 2012 (2012-III-25; 2012-III-28).
- SANTISTEBAN, Karlos: *Oroimenaren lorratzak*. Irun, Alberdania, 2012.
- ZIARRUSTA, Zefe: *Barrutik sentsazioen koloreak taupadaka*. Dima, Zefe Ziarrusta (egile editore), 2012.
- ZUBELDIA, Koldo: *Seigarrena sei*. Zornotza, Erroteta, 2012.

4. Saiakera, kazetaritza eta beste

4.1. Biografiak eta autobiografiak

- ALTUNA, Ander: *Joseba Altuna 'Amilgain'*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012.
- ANSORENA, Jose Inazio: *Jose Luis Ansorena*. Donostia, Eusko Ikaskuntza, 2012 (2012-VI-22).
- AGIRRETXE, Ihintza: *Enrike Zurutuza*. Azpeitia, Uztarria Komunikazio Taldea, 2012.
- ARBELBIDE, Xipri: *Juan Martin Hiribarren*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012.

- ASKOREN ARTEAN: *Jose Maria Jimeno Jurio. Oroitzapenak eta soslaiak. Recuerdos y semblanzas. Iruñea, Pamiela / Udalbide / Euskara Kultur Elkargoa, 2012 (2012-X-3).*
- AZURMENDI, Joxe: *Bakea gudan. Tafalla, Txalaparta, 2012 (2012-V-31).*
- AZURMENDI: *Barkamena, kondena, tortura. Estatu kontzientzien kontrolatzailea. Donostia, Elkar, 2012 (2012-X-4; 2012-XI-6).*
- ETXEBERRIA ZULOAGA, Martin: *Hitzen itzala. Zarautz, Gustav-eko Koadernoak, 2012 (2012-XII-21).*
- ITURRIOTZ, Joxin: *Bernardo Aizpitarte 'Kabra'. Azpeitia, Uztarría Komunikazio Taldea, 2012.*
- IZTUETA, Ibai: *Jesus Mari Lasagabasterrekin hizketan. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012 (2012-XI-8).*
- JIMENO, Roldan: *Joxe Migel Bidador. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012.*
- GOENAGA, Patxi: *Rudolf P.G. de Rijk. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012.*
- GOIKOETXEA, Pedro Mari: *Iribar. Irudia eta eredia. Irun, Alberdania, 2012.*
- GOJENOLA, Manu: *Mario Onaindia. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012.*
- GORROTXATEGI, Joakin: *Antonio Tovar Llorente. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012.*
- IGARTUA, Iván: *Robert L. Trask. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012.*
- MUJIKA IRAOLA, Inazio: *Xabier Lete. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012.*
- MUÑOIA, Arantzazu: *Luis Bandres Unanue. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012.*
- PAGOLA, Rosa Miren: *Bruno Etxenike Garmendia. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012.*
- PEREZ, Raul: *Jacques Anquetil. Donostia, Raul Perez (egile editore), 2012.*
- RODRIGUEZ, Fito: *Txillardegi. Donostia, Erein, 2012 (2012-IV-24).*
- URANGA, Mixelko: *Espektoak. Euskaldunak Europan. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012 (2012-VI-20).*
- ZABALA, Juan Luis: *Maltzeta, soinu bete bihotz. Zarautz, Euskal Herriko Trikitixa Elkarte, 2012 (2012-XII-8).*
- ZAIKA, Natalia: *Yuri Zystar. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012.*
- ZABALTZA, Xabier: *Agosti Xaho. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012.*

4.2. Saiakerak

- AGIRREAZKUENAGA, Joseba: *Euskal herritarren burujabetza. Euskal herritarren autogobernu auziaren bilakaeraz (1793-1919). Foruen bidezko erakundetzetik Autonomia Estatutura. Irun, Alberdania, 2012 (2012-VI-22; 2012-V-19; 2012-VI-17).*

- AMURIZA, Xabier: *Zazpi ebidentzia birjaiotzarako*. Donostia, Lanku, 2012 (2012-X-12 *Euskal Herria* sailean). APODACA, Eduardo: *Norberaren autonomia krisian*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2011-XII-24; 2012-IV-19).
- ARISTI, Pako: *Independentziaren paperak*. Donostia, Erein, 2012 (2012-X-12 *Euskal Herria* sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Filosofia eta poesia*. Donostia, Jakin, 2012; apailatzailea: Joxe Azurmendi (2012-III-15).
- ATUTXA, Ibai: *Kanonaren gaineko nazioaz*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012 (2012-IV-18).
- CASENAVE, Jon: *Euskal literaturaren historiaren historia. Gurea nola konda?* Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012 (2012-VI-1).
- MANTEROLA, Elizabete: *Euskal literatura beste hizkuntza batzuetara itzulia. Bernardo Atxagaren lanen itzulpen moten arteko alderaketa*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012 (2012-IV-20).
- ORONOZ, Belen: *JosAnton Artze 'Harzabal': inguruaren eragina poesia-gintzan (1969-1979)*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012 (2012-VI-8).
- PERURENA, Patziku: *Saski bete intxaur. Ezalditan bilduak*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-VI-14).
- RODRIGUEZ, Fito: *Biktimari agurka*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012 (2012-VI-8).
- SEGUROLA, Iñaki: *Arrazoa ez dago edukitzerik*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-XII-4).
- SUDUPE, Jon: *Oi, Europa!* Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012 (2013-II-15).
- ZUAZO, Koldo: *Arabako euskara*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-III-28 *Harian* sailean; 2012-III-30 *Harian* sailean).

4.3. Lekukotasunak, ikerlanak, zientzia eta dibulgazioa

- AGIRRE, Pello: *Arkitektura eta diseinua*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012 (2012-IX-19).
- APALAUZA OLLO, Amaia: *Nafarroako ipar-mendebaleko hizkeren egitura geolinguistikoa*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012.
- ARAOLAZA, Oier: *Euskal dantza*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012 (2012-IX-19).
- ARISTI, Pako / MARKEZ, Mikel: *Plazer bat izan duk, Benito!* Donostia, Elkar, 2012 (2012-V-30).
- ARISTIZABAL LLORENTE, Pilar: *Generoaren trataera irakasleen formazioan*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012 (2012-IV-6 *Harian* sailean).

- ASKOREN ARTEAN: *100 urte Antoniano Ikastetxea*. Zarautz, Antoniano Ikastetxea, 2012.
- ASKOREN ARTEAN: *2002012, doinuen hamarkada*. Tolosa, Bonberenea, 2012 (2012-XII-19).
- ASKOREN ARTEAN: *Bagoaz, hamaika arrazoi dauzkagulako*. Usurbil, Independentistak Sarea, 2012 (2012-XII-1 *Euskal Herria* sailean; 2012-XII-7 *Harian* sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Egungo euskal antzerkiaren historia*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012; koordinatzailea: Karlos del Olmo (2012-X-20).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskal Estatuari bidea zabaltzen. Herrigintza eta erakundeak*. Bilbo, Iparra Hegoa Fundazioa, 2012; koordinatzailea: Mario Zubia-ga (2012-XI-30 *Euskal Herria* sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskal Estatuari bidea zabaltzen. Herritartasuna eta kultura*. Bilbo, Iparra Hegoa Fundazioa, 2012; koordinatzailea: Txoli Mateos (2012-XI-30 *Euskal Herria* sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskal Estatuari bidea zabaltzen. Lurraldetasuna eta ekonomia*. Bilbo, Iparra Hegoa Fundazioa, 2012; koordinatzailea: Iñaki Antiguiedad (2012-XI-30 *Euskal Herria* sailean).
- ASKOREN ARTEAN (Alaitz Aizpurua, Bakarne Altonaga, Iban Gallettebeitia, Andoni Olariaga): *Euskal Herriko pentsamenduaren gida*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2012 (2013-II-1).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskararen berreskuratzea III: hedabideak*. Eskoriatza. Garabide Elkarte, 2012; koordinatzailea: Alberto Barandiaran (2012-II-15 *Harian* sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskararen Herri Hizkeren Atlas IV*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012; koordinatzaileak: Xarles Bidegain eta Gotzon Aurrekoetxea (2012-XII-18).
- ASKOREN ARTEAN (Karlos Almorza, Esti Amenabarro, Pello Aranburu): *Frankismoaren aztarnak arakutzen. Amasa-Villabonako frankistek idatzita utzi ziguten liburua*. Andoain, Euskal Memoria Fundazioa, 2012.
- ASKOREN ARTEAN: *Gatazkaren lorratzak. Euskal arazoan isla narratiban*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012; koordinatzaileak: Amaia Serrano Mariezkurrena eta Jon Kortazar (2013-II-16).
- ASKOREN ARTEAN: *Gorputza eta generoa Euskal kulturaren eta literaturan*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012; koordinatzaileak: Amaia Alvarez Uria eta Gema Lasarte Leonet.
- ASKOREN ARTEAN: *Haria, azken 100 urteei aitortza*. Donostia, Harria, 2012 (2012-X-13).
- ASKOREN ARTEAN: *Historia 1492-1815*. Uztartitze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2012 (2012-I-8 *Euskal Herria* sailean).

- ASKOREN ARTEAN: *Idazleei galdezka*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012; apailatzailea: Patxi Salaberri Muñoa (2013-I-6).
- ASKOREN ARTEAN: *Oso latza izan da. Tortura Euskal Herrian*. Andoain, Euskal Memoria, 2012; koordinatzailea: Julen Arzuaga (2012-XII-2 Euskal Herria sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Zumaia eta olagarroa*. Zumaia, Zumaiako Udala, 2012.
- AURKENERENA, Joseba: *Gureak eta mundu zabalekoak*. Alegia, Hiria, 2012.
- AYERBE, Mikel: *Euskal prosa aztertuz. Kritiko berrien ahotsa*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012; koordinatzailea: Jon Kortazar (2012-XII-12).
- AZPEITIA EIZAGIRRE, Agurtzane: *Koldo Mitxelena-ren zinema- eta liburu-kritiketako diskurtso-estrategiak*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012.
- BAREA, Pedro: *Euskal antzerkia*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2012 (2012-IX-19).
- BAXOK, Erramun / COYOS, Jean-Baptiste: *Gazteak, aisialdia eta euskara Ipar Euskal Herrian*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012 (2012-IV-10; 2012-V-19 Euskal Herria sailean).
- BELTZA (Emilio Lopez Adan): *ETAren estrategia armatuaren historia*. Baiona, Maiatz, 2012 (2012-IX-13; 2012-XI-21).
- CASENAVE-HARIGILE, Junes: *Xiberoko Antzertia edo Pastoral*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012 (2012-IV-10; 2012-V-2).
- DAVANT, Jean-Louis: *Antoine D'Abbadie, Abbadiaz*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012.
- DICHARRY, Eric: *Hormatik hormaraino*. Baiona, Maiatz, 2012 (2012-III-28; 2012-XI-21).
- EIZAGIRRE, Jexux: *Erritmoa, kazetariaren batuta*. Hernani, Hernanniko Kronika, 2012 (2012-X-30 Agenda sailean).
- ESKISABEL, Jon: *Euskal kantagintza: pop, rock, folk*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2012 (2012-IX-19).
- ETXEARRIA, Igone: *Belartzetik ihartzera. Udaberri eta udako jai-ohiturak*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2012.
- ETXEBERIA, Hasier: *Euskal sukaldaritzaz*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2012 (2012-IX-19).
- ETXEZAHARRETA, Lucien: *Begira*. Baiona, Maiatz, 2012 (2012-XI-22; 2012-XII-11).
- EZKERRA, Estibalitz: *XX.mendeko euskal literatura*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2012 (2012-IX-19).
- FERNANDEZ, Joxean: *Euskal zinema*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2012 (2012-IX-19).

- GANDIAGA, Bitoriano: *Araozko kantuak eta kontuak*. Oñati, Arantzazu Frantziskotar Edizioak, 2012; apailatzailea: Paulo Agirrebaltzategi (2012-VI-28).
- GARTZIA TRUJILLO, Sebastian: *Xabier Lete: "Sinistu nahi dut! Lagundu sinesgabe honi"* (Mk 9 24). Bilbo, Desclée de Brouwer, 2012.
- GARZIA, Joxerra: *Bertsolaritza*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012 (2012-IX-19).
- GOROSTITZU, Ainara: *Aldamenekoa*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XI-21).
- IBARRA, Iñigo: *Odieta, izkutuko altxorraren aztarrikan*. Odieta, Odietako Udala, 2012 (2012-IV-19).
- IGARTUA, Ivan / ZABALTZA, Xabier: *Euskararen historia laburra*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012 (2012-IX-19).
- IRAZABAL, Jon: *Gerra zibila Durangaldean 1936-1937*. Durango, Gerediaga, 2012 (2012-IV-1 Harian sailean).
- JAIO, Miren: *Estanpa bilduma (Ikusizko Arteak)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012 (2012-IX-19).
- JAKA, Aiora: *Itzulpenari buruzko gogoeta eta itzulpen-praktika Joseba Sarriandariaren lanetan*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012 (2013-I-18).
- JORAJURIA, Peio: *Inifife*. Baiona, Maiatz, 2012 (2012-III-28).
- KALTZAKORTA MENTXAKA, Mitxel: *Zelan ordenatu egoki informazioa testuetan (I)*. Lekeitio / Markina-Xemein / Ondarroa, Lekeitio, Markina-Xemein eta Ondarroako Udalak, 2012.
- LASARTE LEONET, Gema: *Feminist Agenda euskal narratiba garaikidean*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012.
- LERTXUNDI, Juanjo: *Ausartu zaitez!* Donostia, Txertoa, 2012 (2012-IV-17).
- LOPEPE, Maritxu: *Biharko Lurraren hazia*. Baiona, Gatuzain, 2012 (2012-IV-1 Igandea gehigarrian).
- MANTEROLA ISPIZUA, Ismael: *Raemaekersen marrazkiak. Britainiar propaganda Espanian eta Euskal Herrian, Lehen Mundu Gerran*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012 (2012-XII-30).
- MARTINEZ LIZARDUIKOA, Alfontso / ABRISKETA, Joan Ignazio: *Dinosauroen historia eta istorioak*. Donostia, Gaiak, 2012.
- MARTINEZ LIZARDUIKOA, Unai: *Zientziaren aurreiritziak*. Donostia, Gaiak, 2012.
- MENDIZABAL, Garikoitz: *Zestoako musika historiaren konpasean*. Zestoa, Danbolin Zulo, 2012.
- PEILLEN, Txomin: *Jon Mirande, olerkaria. Jon Mirande, poète parisien*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012 (2013-I-18; 2013-I-20).

- PEREZ GAZTELU, Elixabete / ZULAIKA IJURKO, Esther: *Idatziz komunikatu. Gazteak eskolan idazten*. Bilbo, Deustuko Unibertsitatea, 2012.
- PETXARROMAN, Iñaki: *Su haietatik, ke hauek. Gipuzkoa errausketatik zero zaborrerantz*. Tafalla, Txalaparta, 2012 (2012-XII-18 *Euskal Herria* sailean).
- SANCHEZ EKIZA, Karlos: *Euskal musika klasikoa*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012 (2012-IX-19).
- SUDUPE, Pako: *Kontagintza*. Zornotza, Erroteta, 2012.
- SUKIA, Xabier: *40 urte mantalak lotzen*. Orio, Orioko Herri Ikastola, 2012.
- TAFFIN DE TILQUES, Cyril: *Aitor Arana: bizitza eta obra elkarlanean*. Alegia, Hiria, 2012 (2012-V-29).
- TOLEDO, Maite: *Tekno+Turismoa*. Bilbo, Ediciones Beta, 2012.
- TROUNDAY 'XARAMENDI', Piarres: *Galerna*. Baiona, Maiatz, 2012 (2012-III-28).
- UDABE, Gari: *Kolonbian bahituta: 74 egun ELNren esku*. Tafalla, Txalaparta, 2012 (2012-X-9, *Euskal Herria* sailean).
- UGALDE, Joseba Mikel: *Hirurehun eta hamar segundo haiek*. Zornotza, Erroteta, 2012.
- UNSAIN, Jose Maria: *Euskal baleazaleak : berebiziko historia baten irudiak eta aztarnak*. Donostia, Donostiako Untzi Museoa, 2012 (2012-VI-14; 2012-VII-14).
- XUBILTZ (Xabier Soubelet): *Oroitzarriak II. Lapurdiko baztandar baten leihotik*. Baiona, Maiatz, 2012 (2012-XI-22).
- ZUBELDIA, Iñaki: *Haur literatura aztergai 2*. Zornotza, Erroteta, 2012 (2012-IV-12).
- ZULAIKA, Joseba: *Tradizioak*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012 (2012-IX-19).
- ZURUTUZA, Karlos: *Tripoli-Kabul*. Donostia, Gaumin, 2012.

4.4. Artikulu eta hitzaldi bildumak

- ASKOREN ARTEAN: *1512. Nafarroaren konkistaren ondorioak. 1512 Consecuencias de la Conquista de Navarra*. Iruñea / Donostia, Nabarralde / Txertoa, 2012.
- ASKOREN ARTEAN: *Hamaika pauso gaur*. Bilbo, Bilbo Zaharra euskaltegia, 2012.
- ASKOREN ARTEAN: *Kafe aleak*. Gernika, Kafe Arrastoak, 2102 (2012-X-23).
- CANO, Harkaitz: *Ene diarioak eta izkiriaturik aurkitu ditudanak*. Ea, Herrijeri Emon Arnasa Kultur Elkarte, 2012 (2012-VII-6).

ITURRALDE, Joxemari: *Kaleidoskopioa*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012; apailatzailea: Aritz Galarraga (2012-X-10).

IZAGIRRE, Koldo: *Emakumeak tren hartu zueneko*. Ea, Herrijeri Emon Arna-
sa Kultur Elkarte, 2012 (2012-VII-6).

4.5. Elkarrizketak eta erreportajeak

ELUSTONDO, Miel A.: *Zozoen elean*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012
(2012-X-6).

4.6. Kantu liburuak

ASKOREN ARTEAN: *Arratia aldeko kanta eta bertso zaharrak. Arratiako Musi-
ka Eskola 25 urte*. Igorre, Arrataiko Musika Eskola, 2012; koordinatzaile-
a: Ruper Lekue.

4.7. Hiztegiak

ARANA, Aitor: *Gesalatz eta Jaitzeko euskara. Diccionario castellano-vasco de
Guesálaz y Salinas de Oro*. Tafalla, Altaffaylla, 2012 (2012-VIII-28).

ASKOREN ARTEAN: *Dictionnaire Elhuyar hiztegia euskara-frantsesa / français-
basque*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2012.

ASKOREN ARTEAN: *Euskaltzaindiaren hiztegia. Adierak eta adibideak*. Bilbo /
Donostia / Usurbil, Euskaltzaindia, Elkar, Elhuyar Fundazioa, 2012
(2012-X-4 *Euskal Herria* sailean).

ASKOREN ARTEAN (Itziar Alonso, Juan Kruz Igerabide, Nerea Sancho): *Sexo-
logia hiztegia*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012 (2012-XI-21).
(*)

4.8. Gidaliburuak eta eskuliburuak

ASKOREN ARTEAN: *Arian 2*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-IX-23).

LORENZO, Arantza: *200 errezeta goxo eta osasuntsu*. Donostia, Tarttalo,
2012 (2012-VI-27).

ZALAKAIN, Igor: *Ase arte*. Andoain, Kilometroak 2012, 2012 (2012-IX-11
azken orrialdean).

ZUBIRI, Entzi / ZUBIRI, Ilari: *Euskal atzizkibide osoa*. Bilbo, Euskaltzaindia,
2012 (2012-X-4 *Euskal Herria* sailean).

ZUBIRI, Entzi / ZUBIRI, Ilari: *Euskal gramatika erraza*. Bilbo, Euskaltzaindia,
2012 (2012-X-4 *Euskal Herria* sailean).

4.9. Argazki eta pintura liburuak

EGIGUREN, Ion: *Aizarnako argazkiak*. Zestoa, Ion Egiguren (egile editore), 2012.

GARAIALDE, Gari: *Zu ikusteko bidean*. Donostia, Edo!, 2012 (2012-XI-22; 2012-XII-9).

MARTIN, Jon Andoni: *Natura*, Azkoitia, Jon Andoni Martin (egile editore), 2012.

4.10. Marrazki liburuak

GURRUTXAGA, Maite: *Alderik alde*. Donostia, Edo!, 2012 (2012-XII-9).

5. Antzerkia

ASKOREN ARTEAN: *Hura ez da lekua*. Tafalla, Txalaparta, 2012 (2012-XI-29).

DEJABU PAMPIN LABORATEGIA: *Gure bide galduak*. Bilbo, Artezblai, 2012.

DEL OLMO, Karlos: *Bi komedia eta erdi*. Alegia, Hiria, 2012.

DEL OLMO, Karlos: *Tragedia emeak*. Alegia, Hiria, 2012 (2013-I-3).

EGAÑA, Arrate: *Egia*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-VI-2).

VELTE, Samara: *Eta Karmele?* Donostia, Edo!, 2012 (2013-I-7).

6. Bertso liburuak

ASKOREN ARTEAN: *Bapatean 2012*. Donostia, Lanku, 2012.

ESNAL, Pello / IRIONDO, Joxemari: *Roman Maiz, Okelar bertsolaria*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2012 (2012-VIII-1).

LARREKO (Jean-Pierre Soudre): *Nere 160-bat pertsuxka*. Senpere, Ez da Musik, 2012 (2013-I-18).

LEGARRETA, Asier: *Eustakio 'Eulea' ilbindu traspunte*. Laukiz, Laukizko Udala, 2012 (2012-IV-10).

ZAVALA, Antonio: *Bilboko gabon-kantak (1755-1832)*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2012 (2013-I-2).

7. Nobela grafikoak eta komiki liburuak

FANO, Dani: *Anubis 3.0. Arimaren pisatzea*. Donostia, Ikastolen Elkarte, 2012 (2012-X-12).

JIMENEZ, Edorta / GARAY, Rober: *Canterburyko paperen misterioa*. Bermeo, Euskaraz Berbetan / Bermeoko Udala, 2012 (2013-I-3).

8. Haur eta gazte literatura

8.1. Narratiba

- AIERTZA, Maribel: *Mara eta izar-saltzailea*. Zornotza, Ibaizabal, 2012 (2012-XII-20).
- ALBERDI, Uxue: *Marizikina naiz, eta zer?* Donostia, Elkar, 2012 (2012-V-24).
- ALBERDI, Uxue: *Txikiak zaretenean*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2012-III-7).
- ALZIBAR, Idoia: *Astoa, txakurra, katua eta oilarra / Askotxo*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2012.
- AMDUEZA, John: *Larunbatean Bukowskin*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-V-9).
- ANTZA, Mikel / MORENO, Iker: *Kandela bat pizteko behar dena*. Bilbo, Ataramiñe, 2012 (2012-XI-28).
- AÑORGA, Pello: *Gure hiztegi magikoa*. Bilbo, Aizkorri, 2012 (2012-III-16).
- AÑORGA, Pello: *Memoriaren zuhaitza*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XI-29)
- ARANA, Aitor: *Euli zuria*. Alegia, Hiria, 2012.
- AROSTEGI, Gaizka: *Herbioiko piratak*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-V-30; 2012-VI-1).
- AROSTEGI, Gaizka: *Urrezko orrazia*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-V-30; 2012-VI-1; 2012-XI-29).
- ARRAZOLA, Carmen: *Ireneren Unibertsoa*. Donostia, Carmen Arrazola (egile editore), 2012 (2012-XI-16).
- ASKOREN ARTEAN: Kimutx. *Izaki mitologikoen eskolan jolastuz eta kantatuz*. Errenteria, Kimutx, 2012.
- ASKOREN ARTEAN: *Titiriteroen ipuinak*. Bilbo, Urtxintxa Eskola, 2012.
- ASKOREN ARTEAN: *umeek jan*. Bilbo, Mezulari, 2012.
- AZURMENDI, Naroa / BERISTAIN, Manex: *Kabir eta Samanen abenturak*. Azpeitia, Naroa Azurmendi eta Manex Beristain (egile editore), 2012.
- DE PEDRO, Jokin: *Izu-izua*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-X-10).
- EGAÑA, Arrate: *Familia berria*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-IX-12).
- ELORRIAGA, Unai: *Zizili*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-VI-1).
- ETXEBERRIA, Idoia: *Ez dago argi*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-I-21; 2012-IV-24; 2012-V-19).
- HARITZA, Eneko: *Mateo Txistu*. Donostia, Mara mara, 2012.
- HENNEBUTTE-MILLARD, Amaia: *Himalayajakaputazidiburina*. Baiona, ZTK, 2012.
- HENNEBUTTE-MILLARD, Amaia: *Begi blue*. Baiona, ZTK, 2012.
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Motoa*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-X-12).

- IGERABIDE, Juan Kruz: *Serio demonio*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-V-19).
- KAZABON, Antton: *Ai, Ximun, Ximun!* Donostia, Erein, 2012 (2012-V-3).
- LANDA, Mariasun: *Maitagarria eta desioa*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XI-28).
- LANDA, Mariasun: *Marikanta eta inurriak*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XI-28).
- LARTATEGI, Josu: *Otsoa*. Donostia, Elkar, 2012.
- LASA, Aitzol: *Hodeietan*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2012.
- LINAZASORO, Karlos: *Bertan goxo*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XI-17).
- LOPEZ, Joserra: *Laino pinpirina*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2012.
- MAGDALENA, Peru: *Katixa katu botadunaren abenturak*. Donostia, Gara, 2012.
- MAGDALENA, Peru / MAGDALENA, Txomin: *Txomintxo eta Perutxoren abenturak*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XI-29).
- MEABE, Miren Agur: *Tangoa noizean behin*. Donostia, Elkar, 2012.
- MENDIBIL AINZUA, Iñigo Mikel: *Enara ttipia*. Berriozar, Denonartean, 2012.
- MENDIOLA, Ainara: *Olentzero*. Donostia, Mara mara, 2012.
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Kulerozahar*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-V-24).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Pobrea naiz, eta zer?* Donostia, Elkar, 2012.
- MENDIZABAL, Antxiñe: *Ametsi tripek hitz egiten diote*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-IX-12).
- MORILLO, Fernando: *Abadiaren sekretua*. Donostia, Gaumin, 2012 (2012-X-4).
- MORILLO, Fernando: *Itzalen sua*. Donostia, Gaumin, 2012 (2013-I-8).
- MORILLO, Fernando: *Zonbia San Mamesen*. Donostia, Gaumin, 2012 (2012-X-4).
- MURUA, Mixel: *Piraten olinpiadak Txirlabeltzaren uhartean*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-VI-1).
- MURUA, Mixel: *Pirritx, Porrotx eta Marimotots. Maite zaitut!* Donostia, Elkar, 2012.
- OLASO, Xabier: *Izeko Eli eta biok*. Zornotza, Ibaizabal, 2012 (2012-XII-20).
- ORBE, Alex: *Borrokalari argitsuak*. Donostia, Elkar, 2012.
- OSORO, Jasone: *Ezekiel nora ezean*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-X-4).
- OTHONDO, Haize: *Olentzero*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2012.
- SANTISTEBAN, Karlos: *Karramarro bat buruan*. Bilbo, Aizkorri, 2012 (2012-III-16).

- SUAREZ, Castillo: *Krispeta hegalariaik*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-V-24).
URBIETA, Joxean: *Tori zaharra, ekarri berria*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-VI-3).
WALIÑO, Josu: *Pirata Ximon*. Bilbo, Aizkorri, 2012 (2012-III-16).
ZUBIZARRETA, Itziar: *Kontuari kontu*. Donostia, Koldo Mitxelena Kulturunea / Galtzagorri, 2012 (2012-VI-29)

8.2. Poesia

- IRIGOIEN, Joan Mari: *Sasiak mendia jan*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XI-29).
IRIGOIEN, Joan Mari: *Urruneko motorrak mila zaldi*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XI-29)
OLASO, Xabier: *Tximeletrak*. Iruñea, Pamiela, 2012.

8.3. Antzerkia

- VELTE, Samara: *Eta Karmele?* Donostia, Edo!, 2012 (2012-XII-9).

8.4. Album ilustratuak

- ARRIETA, Yolanda / AZPIAZU, Ainara: *Ai, ai, ai*. Bilbo, Mezulari, 2012 (2012-XII-9).
ARRIETA, Yolanda / CABALLERO, Maite: *Basajun eta Martin*. Donostia, Erein, 2012 (2012-XII-9).
ASIAIN, Miren: *Haral* Iruñea, Pamiela, 2012 (2012-III-7; 2012-XI-9; 2012-XII-9).
BILBAO, Leire / EIBAR, Eider: *Gaua balkoian*. Bilbo, Mezulari, 2012 (2012-XII-9).
IGERABIDE, Juan Kruz / ODRIOZOLA, Elena: *Eguberria*. Donostia, Nerea, 2012 (2012-XII-21).
MENDIZABAL, Juan Ignacio: *Mundua berdea ote da dena?* Donostia, Erein, 2012 (2012-XII-9).
ORMAZABAL, Joxantonio / OKINA, Iraia: *Ilargia esnatu da*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XII-9).
RUIZ, Ruben / EIBAR, Eider: *Gure etxea*. Donostia, Erein, 2012 (2012-XII-9).
SORIA, Natalia: *Ttalo. Artzain txakurra*. Iruñea, Denonartean, 2012 (2012-XII-9).
URKIZA, Ana / PROBANZA, Concetta: *Sekretuaren zaporea*. Bilbo, Mezulari, 2012 (2012-XII-9).
ZABALA, Juan Luis / DURRUTY, Begoña: *Mozoloaren bakardatea*. Donostia, Erein, 2012 (2012-XII-9).

ZUBELDIA, Iñaki / JALON, Estibalitz: *Ipurtargien festa*. Iruñea, Denonartean, 2012 (2012-XII-9).

8.5. Album interaktiboak

GOÑI, Pernan: *Basajendea*. Bilbo, Dada Company, 2012 (2013-I-8).

MENDIBIL AINZUA, Iñigo Mikel: *X-Zatiketak bidertuz*. Bilbo, Luul, 2012 (2012-XII-8).

9. Literatur aldizkariak

Ataramiñe, 11. zenbakia. Bilbo, Ataramiñe, 2012 (2012-XI-28).

Behinola, 25. zenbakia. Donostia, Galtzagorri, 2012.

Behinola, 26. zenbakia. Donostia, Galtzagorri, 2012.

Beterriko Liburua, 53. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2012.

Beterriko Liburua, 54. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2012.

Beterriko Liburua, 55. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2012.

Beterriko Liburua, 56. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2012.

Egan, 2012ko 1-2. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkar-
tea, 2012.

Egan, 2012ko 3-4. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkar-
tea, 2012.

Erelea, 6. zenbakia. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012 (2012-XI-20).

hAUSnART, 2. zenbakia. Donostia, Lapiko Kritikoa, 2012.

Idatz & Mintz, 52. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2012.

Idatz & Mintz, 53. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2012.

Hegats, 49. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2012 (2012-VI-
16).

Hegats, 50. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2012.

Jakin, 188. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2012 (2012-III-9).

Jakin, 189. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2012 (2012-V-20).

Jakin, 190. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2012 (2012-VII-20).

Jakin, 191. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2012 (2012-X-14).

Jakin, 192. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2012 (2012-XII-6).

Jakin, 193. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2012 (2013-I-22).

Kalegats, 22. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2012.

Kalegats, 23. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2012.

Karmel, 277. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2012.

- Karmel*, 278. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2012.
Karmel, 279. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2012.
Karmel, 280. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2012.
L luma berrien eleak, 10. zenbakia. Bergara / Donostia, Idazle Eskola / Euskal Idazleen Elkarte, 2012.
Maiatz, 54. zenbakia. Baiona, Maiatz, 2012.
Maiatz, 55. zenbakia. Baiona, Maiatz, 2012.
Xabiroi, 25. zenbakia. Bilbo, Ikastolen Konfederazioa, 2012.
Xabiroi, 26. zenbakia. Bilbo, Ikastolen Konfederazioa, 2012.
Xabiroi, 27. zenbakia. Bilbo, Ikastolen Konfederazioa, 2012.

10. Testu zaharrak, berrargitalpenak, bildumak, edizio kritikoak eta antologiak

- ARIZTIA, Mayi: *Amattoren uzta*. Irun / Donostia / Iruñea, Alberdania / Erein / Igela, 2012; apailatzailea: Patxi Zubizarreta (2012-X-25; 2012-XII-20).
- ARROITAJAUREGI, Jone: *Egungo euskal haur eta gazte literatura: katalogo bat*. Donostia, Etxepare Euskal Institutua (2013-II-19).
- ATXUKARRO, Inaziomari: *Irriparrezko printzak*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2012; apailatzailea: Joxemari Iriondo (2012-XI-20).
- AYERBE, Mikel: *Euskal Narratiba Garaikidea: Katalogo bat*. Donostia, Etxepare Euskal Institutua (2013-II-19).
- AZURMENDI, Mikel: *Gauzaren hitzak*. Alegia, Hiria, 2012.
- ORMAZABAL, Joxantonio: *Ilunorduak eta argilaurdenak. Penumbras y destellos*. Madril, Centro de Lingüística Aplicada Atenea, 2012.
- URIARTE ADARO, Jose Antonio: *Marijaren illa*. Bilbo, Ediciones Beta, 2012.
- ZALDUBI (Gratien Adema): *Bertze prediku batzuk*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012; apailatzailea: Henri Duhau (2011-IV-10).
- ZALDUBI (Gratien Adema): *Gaineratikoen bilduma*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012; apailatzailea: Henri Duhau.
- ZUBIRI, Entzi / ZUBIRI, Ilari: *Euskal gramatika osoa*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012 (2012-X-4 *Euskal Herria sailean*).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Bakarrik eta Buztangabe*. Iruñea, Pamiela, 2012.

Lehen eranskina: *Berria* egunkariko kritikak 2012an

- AIZPURUA, Eneko: *Errauts*. Donostia, Erein, 2011 (2012-I-29, Iratxe Esnaola).

- ANDUEZA, John: *Larunbatean Bukowskin*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-VII-15, Imanol Mercero).
- ANTZA, Mikel: *Bakarmortuko kronikak*. Bilbo, Ataramiñe, 2011 (2011-VII-8, Mikel Asurmendi).
- AÑORGA, Pello: *Gure hiztegi magikoa*. Bilbo, Aizkorri, 2012 (2012-VI-3, Imanol Mercero).
- APODACA, Eduardo: *Norberaren autonomia krisian*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2012-VI-24, Bixente Serrano Izko).
- ARAMA, Aitor: *Dorian Grayren egiazko erretratu*. Tafalla, Txalaparta, 2011 (2012-V-20, Iratxe Esnaola).
- ARISTI, Pako / MARKEZ, Mikel: *Plazer bat izan duk, Benito!* Donostia, Elkar, 2012 (2012-X-21, Mikel Asurmendi).
- ARIZTIA, Mayi: *Amattoren uzta*. Irun / Donostia / Iruñea, Alberdania / Erein / Igela, 2012; apailatzailea: Patxi Zubizarreta (2012-XII-23, Imanol Mercero).
- ARREGI DIAZ DE HEREDIA, Rikardo: *Bitan esan beharra*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-XII-23, Alex Gurrutxaga).
- ARRIETA, Bertol: *Alter ero*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-XI-11, Alex Gurrutxaga).
- ARRIETA, Juan Modesto: *Izen bereziak*. Donostia, Erein, 2011 (2012-III-18, Bixente Serrano Izko).
- ASKOREN ARTEAN: *Esku hori!* Tafalla, Txalaparta, 2012 (2012-XII-9, Alex Gurrutxaga).
- ASTIZ, Iñigo: *Baita hondakinak ere*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-XI-4, Mikel Asurmendi).
- ASWANI, Alaa al: *Jakobian eraikina*. Iruñea, Igela, 2011; itzultzaileak: Xabier Olarra eta Arantzazu Royo (2012-IV-1, Bixente Serrano Izko).
- AZURMENDI, Joxe: *Bakea gudan*. Tafalla, Txalaparta, 2012 (2012-VII-8, Bixente Serrano Izko).
- BATZORDE IKUSEZINA: *Heldu den matxinada*. Tafalla, Txalaparta, 2012; itzultzaileak: Oier Gonzalez eta Zigor Garro (2012-IV-1, Leire Lopez Ziluaga).
- BORDA, Itxaro: *Boga Boga*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-VII-1, Iratxe Esnaola).
- BORDA, Itxaro: *Post mortem scripta volant*. Baiona, Maiatz, 2011 (2012-III-18, Leire Lopez Ziluaga).
- BROWNE, Anthony: *Gorila bat: zenbatzeko liburua*. Pontevedra / Iruñea, Kalandraka / Pamiela, 2012 (2012-X-28, Imanol Mercero).
- CAMILLERI, Andrea: *Hilabete bat Montalbanoarekin*. Iruñea, Igela, 2011; itzultzailea: Fernando Rey (2012-II-19, Leire Lopez Ziluaga).

- CANO, Harkaitz: *Twist*. Zarautz, Susa, 2011 (2012-II-5, Leire Lopez Ziluaga).
- CARBALLEIRA, Paula: *Hasiera*. Iruñea / Pontevedra, Pamiela / Kalandraka, 2012; itzultzailea: Manu Lopez Gaseni (2012-VI-17, Imanol Mercero).
- CARBALLEIRA, Paula: *Smara*. Iruñea / Pontevedra, Pamiela / Kalandraka, 2012; Fernando Rey (2012-XI-24, Imanol Mercero).
- CARTARESCU, Mircea: *Erruletazaleak*. Berriozar, Denonartean, 2011; itzultzailea: Joxemari Sestorain (2012-IV-15, Bixente Serrano Izko).
- CLAUDEL, Philippe: *Brodecken txostena*. Iruñea, Igela, 2011; itzultzailea: Itziar Diez de Ultzurrun (2012-I-22, Bixente Serrano Izko).
- COLLODI, Claudio: *Pinotxoren abenturak*. Donostia / Iruñea, Alberdania / Erein / Igela, 2011; itzultzaileak: Koldo Biguri, Garazi Joana Goikoetxea eta Agustina Pontesta (2012-I-15, Imanol Mercero).
- DÍAZ GARRIDO, Julia / ÁLVAREZ HERNÁNDEZ, Daniel: *Hegaztiak*. Pontevedra / Iruñea, Kalandraka / Pamiela, 2012; itzultzailea: Fernando Rey (2012-XII-9, Imanol Mercero).
- DONBAVAND, Tommy: *Scream Street. Banpiroaren letagina*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2011; itzultzailea: Regina Larrucea (2011-IV-22, Imanol Mercero).
- DUESO, Antton: *Oilo-ipurdia jartzeko moduko ipuinak*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2012; itzultzailea: Miel A. Elustondo (2012-VII-29, Imanol Mercero).
- ECHENOZ, Jean: *Tximistak*. Donostia, Meettok, 2012; itzultzailea: Gerardo Markuleta (2012-V-13, Mikel Asurmendi).
- EGAÑA, Arrate / AGIRRE, Mari Mar: *Dragoia*. Donostia, Erein, 2011 (2012-IV-8, Imanol Mercero).
- EGAÑA, Arrate: *Egia*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-VI-17, Iratxe Esnaola).
- EGAÑA, Arrate: *Paradisua*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-X-7, Iratxe Esnaola).
- ERNAUX, Annie: *Emakume bat*. Tafalla, Txalaparta, 2012; itzultzailea: Itziar de Blas Fenandez de Gamarra (2012-IV-8, Iratxe Esnaola).
- ETXARTE, Hedoi: *Sinplistik*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-XII-16, Mikel Asurmendi).
- ETXEBERRIA, Idoia: *Ez dago argi*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-VI-3, Imanol Mercero).
- ETXEBERRIA, Martin: *Zakurraren poema eta beste hezurrak*. Donostia, Elkar, 2011 (2012-IV-15, Mikel Asurmendi).
- ETXEBERRIA, Xabier: *Udazkeneko lorea*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XI-18, Iratxe Esnaola).
- GEREDIAGA, Jon: *Zentauro-hankak*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2012-III-4, Leire Lopez Ziluaga).

- GRAD POWERS, Marcia: *Maitagarrien ipuinetan sinesten ez zuen printzesa*. Iruña, Igela, 2011; itzultzailea: Usoa Wyssenbach (2012-III-11).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Motoa*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-XI-11, Imanol Mercero).
- IGERABIDE, Juan Kruz / MARTINEZ, Lorena: *Tanta baten istorioa*. Donostia, Tarttalo, 2011 (2011-XI-21, Imanol Mercero).
- IZAGIRRE, Koldo: *Egarri egunak portualdean*. Zarautz, Susa, 2011 (2012-I-8, Leire Lopez Ziluaga).
- JADOUL, Emile: *Kili-kili*. Zornotza, Ibaizabal, 2012 (2012-VII-1, Imanol Mercero).
- KAMIO, Garazi: *Beste norbaiten zapatak*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-V-13, Bixente Serrano Izko).
- KRLEZA, Miroslav: *Adimenaren mugetan*. Zornotza, Erroteta, 2012 (2012-IV-29, Bixente Serrano Izko).
- LADRON ARANA, Alberto: *Piztiaren begiak*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-X-21, Iratxe Esnaola).
- LANDA, Mariasun: *Maitagarria eta desioa*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XII-9, Imanol Mercero).
- LANDA, Mariasun: *Txan fantasma*. Donostia, Elkar, 2011 (2012-II-12, Imanol Mercero).
- LANDART, Daniel: *Ahularen indarra*. Donostia, Elkar, 2011 (2012-VI-10, Mikel Asurmendi).
- LARRETXE, Hasier: *Atakak*. Irun, Alberdania, 2011 (2012-VI-24, Mikel Asurmendi).
- LASA, Jose Inazio: *Denboraren hosto artetik*. Donostia, Erein, 2012 (2012-XII-2, Mikel Asurmendi).
- LERTXUNDI, Anjel / OLARIAGA, Antton: *Maria Goikoak Batbirulau*. Irun / Donostia, Alberdania / Erein / Elkar, 2011 (2012-II-26, Imanol Mercero).
- L'HOMME, Erik: *Ilunpeetako argi ahula*. Zornotza, Ibaizabal, 2012; itzultzailea: Aitor Arana (2012-VII-15, Imanol Mercero).
- LINAZASORO, Karlos: *Apenas*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012 (2012-VII-22, Mikel Asurmendi).
- LINAZASORO, Karlos: *Ezer gehiago behar gabe*. Iruña, Pamiela, 2012 (2012-X-28, Alex Gurutzaga).
- LINAZASORO, Karlos: *Nuvolari plaza*. Donostia, Erein, 2011 (2012-III-25, Imanol Mercero).
- LIZARRALDE, Pello: *Orbanak*. Donostia, Erein, 2012 (2012-XII-30, Mikel Asurmendi).

- LONGO, Andrej: *Hamar*. Donostia, Pasazaite, 2012 (2012-X-14, Alex Gurrutxaga).
- LOZANO, Joseba: *Argiaren erreinua*. Irun, Alberdania, 2011 (2012-I-8, Bixente Serrano Izko).
- LUZARRAGA, Asel: *Gezurra odoletan*. Tafalla, Txalaparta, 2011 (2012-I-15, Iratxe Esnaola).
- MANSFIELD, Katherine: *Lorategiko festa*. Donostia, Elkar, 2011; itzultzailea: Anton Garikano (2012-I-22, Leire Lopez Ziluaga).
- MARTIN, Itxaso: *Ni, Vera*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-V-6, Iratxe Esnaola).
- MAZZETTI, Lorenza: *Zerua gainbehera dator*. Iruñea, Igela, 2012; itzultzaileak: Xabier Olarra eta Fernando Rey (2012-XI-24, Alex Gurrutxaga).
- MELLING, David: *Burgik besarkada bat behar du*. Zornotza, Ibaizabal, 2012; itzultzailea: Miren Agur Meabe (2012-X-28, Imanol Mercero).
- MENDIZABAL, Antxiñe: *Katti beti endredatzen*. Donostia, Elkar, 2011 (2012-III-11, Imanol Mercero).
- MURAIL, Marie-Aude: *Maite-maite ile-apaindegia*. Donostia, Elkar, 2012; itzultzailea: Aiora Jaka (2012-XI-24, Imanol Mercero).
- MINHOS MARTINS, Isabel: *Inuiten mila zuriak*. Tafalla, Txalaparta, 2011; itzultzailea: Arkaitz Goikoetxea (2012-II-26, Imanol Mercero).
- MORPURGO, Michael: *Gerrako zaldia*. Irun, Alberdania, 2012; itzultzailea: Koro Navarro (2012-XI-4, Iratxe Esnaola).
- MUNITIZ, Josu: *Itsasoari begira*. Bilbo, Ediciones Beta, 2012 (2012-V-27, Bixente Serrano Izko).
- MURAKI, Yasushi: *Amatxo eta ni*. Donostia, Ttartalo, 2012; itzultzailea: Aiora Jaka (2012-VII-29, Imanol Mercero).
- MURO, Gregorio / FRUCTUOSO, Francisco: *Indianoa*. Donostia / Iruñea, Alberdania, Erein, Igela, 2011; itzultzaileak: HABE eta Mixel Murua (2012-I-29, Imanol Mercero).
- NÉMIROVSKY, Irène: *Birjinak*. Irun, Alberdania, 2011; itzultzaileak: Mikel Garmendia eta Jose Antonio Sarasola (2012-VI-3, Iratxe Esnaola).
- NÉMIROVSKY, Irène: *Odolaren sua*. Irun, Alberdania, 2011; itzultzailea: Jose Antonio Sarasola (2012-XII-30, Iratxe Esnaola).
- OKSANEN, Sofi: *Garbiketa*. Irun / Donostia, Alberdania / Erein, 2011; itzultzaileak: Mia Rissanen eta Joseba Ossa (2012-II-5, Bixente Serrano Izko).
- OSORO, Jasone: *Ezekiel nora ezean*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-X-14, Imanol Mercero).
- PÀMIES, Sergi: *Limoi bat imintziorik egin gabe jaten baduzu*. Tafalla, Txalaparta, 2011; itzultzailea: Gerardo Markuleta (2012-II-12, Iratxe Esnaola).

- PENADES, Josu: *Ileak uretan*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-III-25, Iratxe Esnaola).
- PEÑA, Yoseba: *Hodeien adorea*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-VI-10, Bixente Serrano Izko).
- PEREZ, Sebastien: *Urretxindorra*. Zornotza, Ibaizabal, 2012; itzultzailea: Jose Antonio Sarasola (2012-V-20, Bixente Serrano Izko).
- PERURENA, Patziku: *Saski bete intxaur. Ezalditan bilduak*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-XI-18, Mikel Asurmendi).
- PITA, Charo / MATOSO, Madalena: *Magia*. Pontevedra / Tafalla, OQO / Txalapa, 2012 (2012-X-14, Imanol Mercero).
- SAIZARBITORIA, Ramon: *Martutene*. Donostia, Erein, 2012 (2012-X-7, Mikel Asurmendi).
- SARRIONANDIA, Joseba: *Kartzelako poemak*. Zarautz, Susa, 2011 (2012-IV-29, Mikel Asurmendi).
- VON SCHIRACH, Ferdinand: *Krimenak*. Donostia, Erein, 2012; itzultzailea: Anton Garikano (2012-XII-2, Iratxe Esnaola).
- SOLOTAREFF, Gregoire: *Otoño*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2012 (2012-VII-1, Imanol Mercero).
- STEINBECK, John: *Saguak eta gizonak*. Irun, Alberdania, 2012; itzultzailea: Iñigo Errasti (2012-VII-15, Iratxe Esnaola).
- TASHIRO, Chisato: *Bost sagu bihurri musika jotzen*. Donostia, Ttarttalo, 2011; itzultzailea: Aiora Jaka (2012-V-6, Imanol Mercero).
- TELLER, Janne: *Ezer ez*. Irun, Alberdania, 2012; itzultzailea: Juan Mari Mendizabal (2012-VII-29, Iratxe Esnaola).
- TOLSTOI, Lev: *Zenbat lur behar ditu gizon batek?* Iruñea, Cénlit, 2011; itzultzailea: Mikel Vilches (2012-II-19, Bixente Serrano Izko).
- UNGERER, Tomi: *Zeraldaren erraldoia*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2011; itzultzailea: Itxaro Borda (2012-I-15, Imanol Mercero).
- URKIZU, Urtzi: *Kezka bat gutxiago*. Baiona, Maiatz, 2012 (2012-V-27, Mikel Asurmendi).
- VANN, David: *Sukkwán irla*. Iruñea, Denonartean, 2012; itzultzailea: Juanjo Olasagarre (2012-XII-16, Iratxe Esnaola).
- VARGAS LLOSA, Mario: *Pantaleon eta bisitariak*. Donostia, Elkar, 2011; itzultzailea: Santi Leoné (2012-III-4, Bixente Serrano Izko).
- WENINGER, Brigitte: *Bat denontzat eta denok batentzat!* Donostia, Ttarttalo, 2011; itzultzailea: Aiora Jaka (2012-V-6, Imanol Mercero).
- ZABALA, Juan Luis: *Zabaleko txorimaloa*. Donostia, Elkar, 2011 (2012-III-11, Imanol Mercero).

- ZUBELDIA, Mikel: *Marlboro gizona eta veste bi ipuin*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-VI-17, Iratxe Esnaola).
- ZUBIRI, Arkaitz: *Etxekalte*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-IV-22, Iratxe Esnaola).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Hiru gutun Iruñetik*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2012-VII-22, Bixente Serrano Izko).

Bigarren eranskina: *Berria* egunkariko erreseina laburrak 2012an

- ABASOLO, José Javier: *Hegorik gabeko txoriak*. Donostia, Erein, 2011; itzultzailea: Koro Navarro (2012-II-19).
- AGIRRE, Maite / Harana, Miel Anjel: *Ramon eta Ramona*. Bilbo, Artzblai, 2011 (2012-XI-4).
- AIZPURU MURUA, Mikel: *Antzinako Azpeititik Azpeiti berrira*. Azpeitia, Azpeitiko Udala, 2011 (2012-XI-4).
- ANDREWS, Fred: *Platonen urmaela. Lapurtutako giltzaren bila*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2011; itzultzailea: Lide Azkue Iruretagoiena (2012-V-13).
- AGIRREAZKUENAGA, Joseba: *Euskal herritarren burujabetza. Euskal herritarren autogobernu auziaren bilakaeraz (1793-1919). Foruen bidezko erakundetzetik Autonomia Estatutura*. Irun, Alberdania (2012-VII-1).
- AGIRRETXE, Ihintza: *Enrike Zurutuza*. Azpeitia, Uztarria Komunikazio Taldea, 2012 (2012-XII-30).
- ARANA, Aitor: *Sacamantecas nuen aita*. Tafalla, Txalaparta, 2012 (2012-VII-22).
- ARAQUE, Itxaso: *Damutzen ez direnak*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XII-9).
- ARINAS, Txema: *Azoka*. Alegia, Hiria, 2011 (2012-II-26).
- ARINAS, Txema: *Borrorroak baditu milaka aurpegi*. Alegia, Hiria, 2011 (2012-III-4).
- ARTETXE SÁNCHEZ, Karmele: *Euskara unibertsitatera bidean: eragileak eta proiektuak (1939-1990)*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2011 (2012-IV-1).
- ASIRON, Joseba / MARTINTXO: *1512. Nafarroa amets urratua*. Donostia, Ikaslar, 2011; itzultzailea: Mitxel Murua (2012-II-26).
- ASKOREN ARTEAN: *1512. Nafarroaren konkistaren ondorioak. 1512 Consecuencias de la Conquista de Navarra*. Iruñea / Donostia, Nabarralde / Txertoa, 2012 (2012-XII-2).
- ASKOREN ARTEAN: *Arratia aldeko kanta eta bertso zaharrak. Arratiako Musika Eskola 25 urte*. Igorre, Arratiako Musika Eskola, 2012; koordinatzailea: Ruper Lekue (2012-VI-3).

- ASKOREN ARTEAN: *Dokumentazioa eta ondare bibliografikoaren komunikazioa*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2011; koordinatzailea: Teresa Agirreazaldeggi Berriozabal (2012-II-26).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskal Herria: errealitatea eta utopia*. Donostia, Elkar, 2011; koordinatzailea: Xabier Insausti (2012-II-5).
- ASKOREN ARTEAN: *Hamaika pauso gaur*. Bilbo, Bilbo Zaharra euskaltegia, 2012 (2012-VII-1).
- ASKOREN ARTEAN: *Hatsaren Poesia Olerki Bilduma 2012*. Senpere, Hatsa Elkarte, 2012; apailatzailea: Auxtin Zamora (2012-IV-8).
- ASKOREN ARTEAN: *Haur eta gazte liburua kultura aniztasunean*. Donostia / Gasteiz, Galtzagorri, Erein, Eusko Jaurilaritza, 2012 (2012-X-7).
- ASKOREN ARTEAN: *Hizkuntzaren keinua*. Andoain, Kontseilua, 2012 (2012-VI-3).
- ASKOREN ARTEAN: *Jose Maria Jimeno Jurio. Oroitzapenak eta soslaiak. Recuerdos y semblanzas*. Iruñea, Pamiela / Udalbide / Euskara Kultur Elkargoa, 2012 (2012-XI-4).
- ASKOREN ARTEAN: *Zamorako apaiz-kartzela. Eliza eta Estatuaren presondegia (1968-1976)*. Tafalla, Txalaparta, 2011; koordinatzaileak: Angel Zelaieta eta Edorta Jimenez (2011-X-16 *Igandea* sailean; 2012-I-15).
- ATXUKARRO, Inaziomari: *Irriparrezko printzak*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2012; apailatzailea: Joxemari Iriondo (2012-XI-24).
- AURKENERENA, Joseba: *Gureak eta mundu zabalekoak*. Alegia, Hiria, 2012 (2012-XII-16).
- AURKENERENA, Joseba: *Iparraldea bizi-egari*. Alegia, Hiria, 2012 (2012-XII-23).
- AZURMENDI, Mikel: *Gauzaren hitzak*. Alegia, Hiria, 2012 (2012-VII-29).
- BATZORDE IKUSEZINA: *Heldu den matxinada*. Tafalla, Txalaparta, 2012; itzultzaileak: Oier Gonzalez eta Zigor Garro (2012-I-22).
- BAXOK, Erramun / COYOS, Jean-Baptiste: *Gazteak, aisialdia eta euskara Ipar Euskal Herrian*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012 (2012-V-6).
- Behinola* aldizkaria, 24. zenbakia. Donostia, Galtzagorri, 2011 (2012-II-12).
- Behinola* aldizkaria, 25. zenbakia. Donostia, Galtzagorri, 2011 (2012-X-14).
- Beterriko Liburua* aldizkaria, 52. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2011 (2012-I-15).
- Beterriko Liburua* aldizkaria, 53. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2012 (2012-IV-15).
- Beterriko Liburua* aldizkaria, 54. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2012 (2012-VII-29).

- Beterriko Liburua* aldizkaria, 55. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2012 (2012-X-7).
- BLONDEL, Jean-Philippe: *Blog*. Irun, Alberdania, 2012; itzultzailea: Irati Fernandez (2012-VII-15).
- BRECHT, Bertolt / ARESTI, Gabriel: *Poema hautatuak*. Bilbo, EuskAlema, 2011; itzultzailea: askoren artean (2012-III-4).
- CALO, Teresa: *Marta ispiluaren aurrean*. Donostia, Elkar, 2012; itzultzailea: Mitxel Murua (2012-V-20).
- CASENAVE-HARIGILE, Junes: *Xiberoko Antzertia edo Pastoral*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012 (2012-IV-15).
- SIMÓ, Isabel-Clara: *Dorak ezetz dio*. Donostia, Elkar, 2012; itzultzailea: Garikoitz Knörr de Santiago (2012-VII-22).
- CLAUDEL, Philippe: *Brodecken txostena*. Iruñea; Igela, 2011; itzultzailea: Itziar Diez de Ultzurrun (2012-I-8).
- COMMOLLY, Sean: *Zientzia guztiz arduragabea!* Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2011; itzultzaileak: Amaia Astobiza eta Alfontso Mujika (2012-V-6).
- COMMOLLY, James: *Klase zapalduak Irlandaren historian*. Madril, Fundación de Estudios Socialistas Federico Engels, 2011; itzultzailea: Euskal Herria Sozialista. (2012-IV-29).
- DEJABU PANPIN LABORATEGIA: *Gure bide galduak*. Bilbo, Artezblai, 2012 (2012-XII-16).
- DE PEDRO, Jokin: *Izu-izua*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-XII-2).
- DEFOE, Daniel: *Robinson Crusoe*. Donostia, Elkar, 2012; itzultzailea: Aintzane Ibarzabal (2012-IV-8).
- ECHENOZ, Jean: *Tximistak*. Donostia, Meettok, 2012; itzultzailea: Gerardo Markuleta (2012-IV-22).
- Egan* aldizkaria, 2011eko 3-4. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2011 (2012-I-15).
- Egan* aldizkaria, 2012ko 1-2. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2012 (2012-VII-22).
- Egan* aldizkaria, 2012ko 3-4. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2012 (2012-XII-23).
- EGIGUREN, Ekhiñe / ALBISTUR, Aitor: *Hirigrafiak eta paisaiagramak / Sone-toen erresumatik*. Donostia, Birmingham, 2012 (2012-VI-10).
- ESNAL, Pello: *Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2011 (2012-II-5).
- ETXAMENDI, Eñaut: *Idazlanen bilduma 5*. Baiona, Maiatz, 2011 (2012-I-8).
- ETXANIZ ERLE, Xabier / LOPEZ GASENI, Manu: *XXI. mende hasierako haur eta gazte literatura*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2011 (2012-I-22).

- ETXEBARRIA, Igone: *Belartzetik ihertzara*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2012 (2012-IV-22).
- ETXEBERRIA ZULOAGA, Martin: *Hitzen itzala*. Zarautz, Gustav-eko Koadernoak, 2012 (2012-XII-30).
- ETXEBERRIA, Xabier: *Udazkeneko lorea*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-VII-8). *Bertsolari* aldizkaria, 87. zenbakia. Donostia, Ikastolen Elkarte, 2012 (2012-XII-9).
- HARTSUAGA, Juan Inazio: *Hitzak fosil*. Alegia, Hiria, 2011 (2012-I-19). *Hegats* aldizkaria, 49. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2012 (2012-VI-17).
- GALLICO, Paul: *Elur-antzara*. Donostia, HamaikaBooks, 2012; itzultzailea: Ane Urrestarazu (2012-VII-8).
- GANDIAGA, Bitoriano: *Araozko kantuak eta kontuak*. Oñati, Arantzazu Frantziskotar Edizioak, 2012; apailatzailea: Paulo Agirrebaltzategi (2012-VII-1).
- GARTZIA TRUJILLO, Sebastian: *Xabier Lete: "Sinistu nahi dut! Lagundu sinesgabe honi" (Mk 9 24)*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2012 (2012-IV-8).
- GOROSTARZU, Ione: *Des egiten*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-III-18).
- GRACIA QUINTANA, Izaskun: *Artikoa / Ártica*. Zaragoza, Armagord, 2012 (2012-XI-18).
- HARANBURU ALTUNA, Luis: *Basque Culinary. Hozkailuko dossierra*. Alegia, Hira, 2102 (2012-III-25).
- HUSTON, Nancy: *Ultramorea*. Irun, Alberdania, 2012; itzultzailea: Jon Muñoz (2012-VII-15).
- IBARRA BASAÑEZ, Arantza: *Lehen amodioa*. Alegia, Hiria, 2012 (2012-XII-30). *Idatz & Mintz* aldizkaria, 52. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2012 (2012-III-18).
- Idatz & Mintz* aldizkaria, 53. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2012 (2012-X-21).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Serio demonio*. Donostia, Elkar, 2012 (2012-V-27).
- ISPIZUA, Kanko: *Sentsazino*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2011 (2012-III-11).
- ITURBIDE, Amaia: *Eszenatokietako aztarnak hasten direnean*. Donostia, Erein, 2011 (2012-I-8).
- ITURRIOTZ, Joxin: *Bernardo Aizpitarte 'Kabra'*. Azpeitia, Uztarría Komunikazio Taldea, 2012 (2012-VI-24).

- Karmel* aldizkaria, 276.zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2011 (2012-I-19).
- Karmel* aldizkaria, 277. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2012 (2012-III-25).
- Karmel* aldizkaria, 278. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2012 (2012-VI-10).
- Karmel* aldizkaria, 279. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2012 (2012-X-28).
- KERR, Judith: *Hitlerrek unxe arrosa lapurtu zuenean*. Alegia, Hiria, 2012; itzultzailea: Mario Onaindia (2012-XI-18).
- KORTA, Gabriel: *Elurra galtza motzetan*. Erretereria, Gabriel Korta (egile editore), 2012 (2012-V-20).
- KRLEZA, Miroslav: *Adimenaren mugetan*. Zornotza, Erroteta, 2012 (2012-III-25).
- KUMAR, Manjit: *Quantum. Einstein. Bohr eta errealtatearen izaeraren inguruko eztabaida handia*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2011; itzultzailea: Iñaki Iñurrieta (2012-IV-29).
- LARREA, Angel: *Arratia inguruko ipuinak*. Bilbo, Ediciones Beta, 2011 (2012-V-13).
- LASA, Aitzol: *Hodeietan*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2012 (2012-VI-3).
- Maiatz* aldizkaria, 54. zenbakia. Baiona, Maiatz, 2012 (2012-IV-22).
- MALINOWSKI, Bronislaw: *Kulturaren teoria zientifiko bat eta beste saiakera batzuk*. Donostia, Gaiak, 2011; itzultzailea: Alberto Gabikagojeaskoa (2012-II-19).
- MARTINEZ LIZARDUIKOA, Alfontso / ABRISKETA, Joan Ignazio: *Dinosauroen historia eta istorioak*. Donostia, Gaiak, 2012 (2012-XI-11).
- MARTINEZ LIZARDUIKOA, Unai: *Zientziaren aurreiritziak*. Donostia, Gaiak, 2012 (2012-V-6).
- MORILLO, Fernando: *Zonbia San Mamesen*. Donostia, Gaumin, 2012 (2012-X-14).
- MORPURGO, Michael: *Gerrako zaldia*. Irun, Alberdania, 2012; itzultzailea: Koro Navarro (2012-IV-15).
- MUNITIZ, Josu: *Itsasoari begira*. Bilbo, Ediciones Beta, 2012 (2012-III-4).
- NÉMÍROVSKY, Irène: *Birjinak*. Irun, Alberdania, 2011; itzultzaileak: Mikel Garmendia eta Jose Antonio Sarasola (2012-II-26).
- NÉMÍROVSKY, Irène: *Odolaren sua*. Irun, Alberdania, 2011; itzultzailea: Jose Antonio Sarasola (2012-XII-2).
- OLASO, Xabier: *Izeko Eli eta biok*. Zornotza, Ibaizabal, 2012 (2012-XII-9).

- ORMAZABAL, Joxantonio: *Ilunorduak eta argilaurdenak. Penumbras y destellos*. Madril, Centro de Lingüística Aplicada Atenea, 2012 (2012-XI-11).
- ORTIZ DE PINEDO, Aitor: *Euskal literatura 'Gernika' aldizkari liberalean (1945-53)*. Zornotza, Erroteta, 2011 (2012-IV-1).
- PALACIOS VILLANUEVA, Miren E.: *Euskadi. Argia, grisa eta beltza*. Malaga, Sepha, 2012; itzultzailea: Erain (2012-XI-24).
- PEÑA, Yoseba: *Hodeien adorea*. Zarautz, Susa, 2012 (2012-V-27).
- PEREZ GAZTELU, Elixabete / ZULAIKA IJURKO, Esther: *Idatziz komunikatu. Gazteak eskolan idazten*. Bilbo, Deustuko Unibertsitatea, 2012 (2012-X-7).
- PEREZ, Raul: *Jacques Anquetil*. Donostia, Raul Perez (egile editore), 2012 (2012-X-28).
- RELETHFORD, John H.: *Giza espeziea. Antropologia biologikoaren hastapenak*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2011 (2012-III-11).
- RODRIGUEZ, Fito: *Biktimari agurka*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012 (2012-VI-17).
- RODRIGUEZ, Fito: *Txillardegia*. Donostia, Erein, 2012 (2012-V-27).
- SAKI: *Bakerako jostailuak*. Alegia, Hiria, 2012; itzultzailea: Mario Onaindia (2012-XI-24).
- SALAMERO, Andoni / JAUREGIALTZO, Martin: *Japonia: poesiaren sumendi ezkutua*. Zumarraga, Andoni Salamero eta Martin Jauregialtzo (egile editore), 2012 (2012-VI-24).
- SALGARI, Emilio: *Barku madarikatua*. Irun, Alberdania, 2012; itzultzailea: Mitxel Murua (2012-III-18).
- SANTISTEBAN, Karlos: *Oroimenaren lorratzak*. Irun, Alberdania, 2012 (2012-VII-15).
- SENDE, Sechu: *Made in Galiza*. Tafalla, Txalaparta; itzultzailea: Txerra Rodriguez (2012-X-28).
- Senez aldizkaria, 42. zenbakia. Donostia, Euskal Itziltzaile, Zuzentzaile eta Interpretuen Elkartea, 2011 (2012-II-5).
- Senez aldizkaria, 43. zenbakia. Donostia, Euskal Itziltzaile, Zuzentzaile eta Interpretuen Elkartea, 2012 (2012-X-21).
- SINGH, Simon: *Kodeen liburua*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2012 (2012-XI-18).
- STEINBECK, John: *Saguak eta gizonak*. Irun, Alberdania, 2012; itzultzailea: Iñigo Errasti (2012-V-20).
- SUDUPE, Pako: *Kontagintza*. Zornotza, Erroteta, 2012 (2012-IV-1).
- TAFFIN DE TILQUES, Cyril: *Aitor Arana: bizitza eta obra elkarlanean*. Alegia, Hiria, 2012 (2012-VI-10).

- TELLER, Janne: *Ezer ez*. Irun, Alberdania, 2012; itzultzailea: Juan Mari Mendi-zabal (2012-VII-8).
- TOLEDO, Maite: *Jet lag*. Bilbo, Ediciones Beta, 2012 (2012-VII-29).
- UGALDE, Joseba Mikel: *Hirurehun eta hamar segundo haiek*. Zornotza, Erro-teta, 2012 (2012-IV-29).
- UNANUE MENTXAKA, Ainhoa: *Kontraste garaia*. Donostia, Ainhoa Unanue Mentxaka (egile editore), 2011 (2012-II-12).
- UNANUE, Xabier: *Santa Ageda koplak Zestoan*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2011.
- URANGA, Mixelko: *Espektroak. Euskaldunak Europan*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012 (2012-VI-24).
- VARGAS LLOSA, Mario: *Pantaleon eta bisitariak*. Donostia, Elkar, 2012; itzultzailea: Santi Leoné (2012-I-22).
- VILLAR LIÉBANA, Luisa: *Hilketa Liburutegi Nazionallean*. Zornotza, Ibaizabal, 2011; itzultzailea: Patxi Ezkiaga (2012-II-19).
- VON SCHIRACH, Ferdinand: *Krimenak*. Donostia, Erein, 2012; itzultzailea: Anton Garikano (2012-XI-11).
- WINNER, Langdon: *Balea eta erreaktorea*. Donostia, Gaiak, 2012; itzultzailea: Julen Kaltzada (2012-X-21).
- YURREBASO PICAZA, Iker: *Haizea aurpegian*. Lemoa, Zertu Kultur Elkartea eta Karabie Gaztetxea, 2011 (2012-II-12).
- ZABALA, Juan Luis: *Maltzeta, soinu bete bihotz*. Zarautz, Euskal Herriko Trikitixa Elkartea, 2012 (2012-XII-23).
- ZALDUBI (Gratien Adema): *Bertze prediku batzuk*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2012; apailatzailea: Henri Duhau (2011-V-13).
- ZIARRUSTA, Zefe: *Barrutik sentsazioen koloreak taupadaka*. Dima, Zefe Ziarrusta (egile editore), 2012 (2012-XII-16).
- ZUBELDIA, Koldo: *Seigarrena sei*. Zornotza, Erroteta, 2012 (2012-X-14).
- ZUBIAGA, Felix: *Amarekin topo*. Zornotza, Erroteta, 2011 (2012-III-11).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Hiru gutun Iruñetik*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2012-VI-17).

(*) Soilik Internet bidez zabalduak

Bi egunkari bakar batean

berria
Informazioa
Informazio landu eta argigarria,
diseinu berritzaile batekin emana

t
Astialdia
12 orrialde egunero
Gertuko gaiak
Elkarriketak
Erreportaiak
Kronikak
Mendia
Moda
Gastronomia
Jaiak...

...eta gainera

Mantangorri:
Larunbatetan
16 orrialdeko gehigarri koloretua
haur eta gaztekoentzat

Igandea:
Asteko albisteak
paxkadaz artzertzeko aukera.

Internet:
Edizio jarraitua,
webgune tematikoak
eta ezlabaidaguneak

Euskaldunok behar dugun **berria**

Museo bat baino askoz ere gehiago!

ETORTZEN BAZARA
EZ DUZU ALDE EGIN
NAHI IZANGO!

- * Museoa handitu dugu, GAIA: Energeia eta Natura atal berriekin. **BERRIA**
- * 170 esperimendu interaktibo baino gehiago.
- * Planetarium Digitala.
- * Planetarium Txikia.
- * Simulagailua: Errusiar Mendia.
- * Animazio ekintzak eta tailerrak, adin guztietako jendeari zuzenduta.
- * Bestelako zerbitzuak: aparkalekua, kafetegia, denda, pic-nic gunea, ingurune aparta.

ZIENTZIAREN KUTXAGUNEA
KUTXAESPACIO DE LA CIENCIA

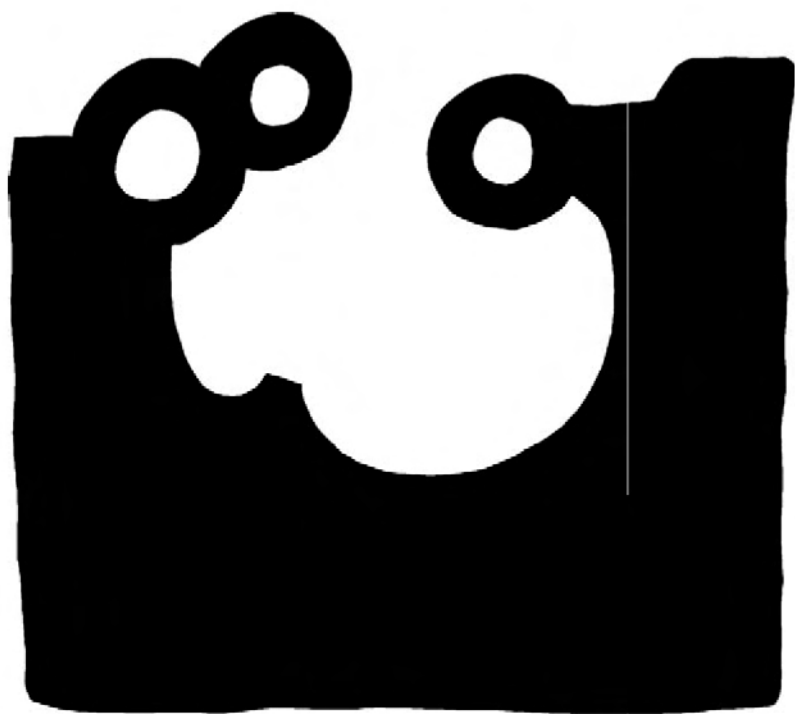
Zatoz Zientziaren
kutxaGunera

Zientziaren kutxaGunea
Miketelegi Pasealekua, 43-45 – 20009 Donostia
Tlf: 943 012 478. www.miramon.org
kutxaespacio@kutxagunea.org

parte de ti

SAN SEBASTIAN

DONOSTIA 2016

kutxa gizarte ekintza